

Kur'an'da SORU SANATI

Dr. Mustafa KAYAPINAR

ilâhiyât

ilāhiyāt

ilāhiyāt 925

© MAKGRUP MEDYA PRO. REK. YAY. A.Ş.

Kur'an'da Soru Sanatı
MUSTAFA KAYAPINAR

eISBN 978-625-6961-38-8

1. Baskı: Aralık 2022

Sertifika No: 44396

Mizanpaj: TAVOOS

Sayfa Düzeni: TAVOOS

Kapak: MAKGRUP MEDYA PRO. REK. YAY. A.Ş.

Baskı: Vadi Grafik - Sertifika No: 47479

ilāhiyāt

Cinnah Cd. Kırkpınar Sk. 5/4 Çankaya / Ankara

Tel: (0312) 439 01 69

www.ilahiyatyayin.com

editor@ilahiyatyayin.com

satis@ilahiyatyayin.com

www.instagram.com/ilahiyatyayin

KUR'AN'DA SORU SANATI

MUSTAFA KAYAPINAR

İÇİNDEKİLER

ÖZET I

ABSTRACT II

İÇİNDEKİLER IV

KISALTMALAR XI

ÖNSÖZ XII

GİRİŞ 1

1. DİL, BELÂGAT, ANLAMBİLİM, VE KUR'ANÎ İ'CÂZ 1
2. KAYNAKLAR VE ARAŞTIRMANIN METODU 4
3. İSTİFHAM VE TANIMI 6

BİRİNCİ BÖLÜM (12 - 38)

İSTİFHAM EDATLARININ NAHİVDEKİ YERİ VE KUR'AN-I KERİM'DE NAHİV AÇISINDAN KULLANIMI

A. GENEL OLARAK İSTİFHAM EDATLARI VE KUR'AN-I KERİM'DE NAHİV AÇISINDAN KULLANIMLARI 13

1. أَيْنَ 15
2. مَا 16
3. كَيْفَ 16
4. مَنْ 16
5. أَيْ 17
6. كَمْ 18

7. أَى 19

8. مَتَى 20

9. أَيَّانَ 20

مَتَى İLE أَيَّانَ NİN BELLİ BAŞLI FARKLARI 21

B. HEMZE VE هَل İSTİFHAM EDATLARININ NAHİVDEKİ YERİ VE KUR'AN-I KERİM'DE NAHİV AÇISINDAN KULLANIMLARI 22

1. HEMZE 22

HEMZENİN ÖZELLİKLERİ 22

2. هَل 28

هَل İN ÖZELLİKLERİ 29

3. HEMZE VE هَل İSTİFHAM EDATLARININ KARŞILAŞTIRILMASI 36

HEMZE VE هَل ARASINDAKİ BELLİ BAŞLI FARKLAR 36

HEMZE VE هَل ARASINDAKİ ORTAK YÖNLER 36

İKİNCİ BÖLÜM (39 - 145)

HEMZE VE هَل İN BELÂGATTAKİ YERİ

VE KUR'AN-I KERİM'DE BELÂGAT AÇISINDAN KULLANIMI

A. GENEL OLARAK İSTİFHAM EDATLARININ BELÂGATTAKİ YERİ VE KUR'AN-I KERİM'DE BELÂGAT AÇISINDAN KULLANIMI 40

1. TAKRİR 44

a. Tahkik ve Tesbît Anlamında:(التحقيق و التثبيت) 44

b. Konuşanın isteği doğrultusunda muhatabın
itirafını istemek anlamında 46

2. İNKÂR 48

a. İstifham-ı Tekzibî 50

I. Geçmişte olan bir olguyu tekzîb 50

II. Şimdi veya gelecekteki bir olguyu tekzîb 50

b. İstifham-ı Tevbihî 52

I. Geçmişte olan bir olguyu tevbih 52

II. Şimdi veya gelecekteki bir olguyu tevbih 52

3. TAACCÜB(التعجب) 56

4. VAİDve TAHVÎF (الوعيد و التخويف) 58

5. EMİR(الأمر) 58

6. NEHY(النهي) 59

7. TEHEKKŪM (التهكم) 60

8. İSTİB'ÂD(الإستبعاد) 61

9. TEHVÎL(التحويل) 62

10. ITÂB(التصاب) 62

11. TENBÎH(التنبيه على ضلال المخاطب) 63

12. TEMENNÎ(التمنى) 64

13. İSTİBTÂ(الإستبطاء) 64

14. TA'ZİM(التعظيم) 64

15. NEFY(النفي) 65

16. TEŞVİK(التشويق) 66

17. TEKSÎR(التكسير) 66

18. TESVİYE (التسوية) 67
19. İSBÂT (الإثبات) 67
20. İHBÂR (الإخبار) 67
21. İSTİRŞÂD (الإسترشاد) 68
22. İFTİHÂR: (الإفتخار) 68
23. İKTIFÂ (الإكتفاء) 69
24. İYÂS (الإيأس) 69
25. İNAS (الإيناس) 69
26. TE'KÎD (التأكيد) 69
27. TEBKÎT (التبكيث) 70
28. TECÂHÛL (التجاهل) 70
29. TAHZÎR (التحذير) 71
30. ARZ VE TAHDÎD (العرض و التحضيض) 71
31. TAHKÎR (التحقيق) 71
32. TEZKÎR (التذكير) 72
33. TERGÎB (الترغيب) 72
34. TESHÎL VE TAHFÎF (التسهيل) 73
35. TEFECCÛ' (التفجع) 73
36. TEFHÎM (التفخيم) 73
37. TEHDÎD (التهديد) 74
38. TEVBÎH (التوبيخ) 74
39. DUÂ (الدعاء) 75

İstifhamın bu belâgî anlamları ile ilgili genel değerlendirme 75

**B. HEMZE VE هـ İSTİFHAM EDATLARININ BELÂGATTAKİ YERİ VE
KUR'AN-I KERİM'DE BELÂGAT AÇISINDAN KULLANIMI 78**

HEMZE'NİN BELÂGÎ ANLAMLARI 79

1. TAKRİR 79

- a. Tahkîk ve Tesbît Anlamında:(التحقق و التثبيت) 79
- b. Konuşanın isteği doğrultusunda muhatabın itirafını istemek anlamında 80

2. İNKÂR 81

- a. İstifham-ı Tekzibî 81
 - I. Geçmişte-olan bir olguyu tekzib 81
 - II. Şimdi veya gelecekteki bir olguyu tekzib 82
- b. İstifham-ı Tevbihî 83

3. TAACCÛB(التعجب) 84

4. VAİDve TAHVÎF (الوعيد و التخفيف) 84

5. EMİR(الأمر) 84

6. NEHY(النهي) 85

7. TEHEKKÛM(التحکم) 86

8. ITÂB(العتاب) 86

9. TENBÎH(التنبيه على ضلال المخاطب) 87

10. TESVİYE(التسوية) 87

11. İSBÂT(الإثبات) 88

12. İHBÂR(الإخبار) 88

13. İSTİRŞÂD(الإسترشاد) 88

14. İFTİHÂR:(الإفتخار) 89

15. İKTİFÂ (الإكفاء) 89
16. TE'KÎD (التأكيد) 89
17. TEBKÎT (التبكيث) 89
18. TECÂHÛL (التجاهل) 90
19. TAHZÎR (التحذير) 90
20. ARZ VE TAHDÎD (العرض و التحضيض) 90
21. TAHKÎR (التحقير) 90
22. TEZKÎR (التذكير) 91
23. TEHDÎD (التهديد) 91
24. TEVBÎH (التوبيخ) 91
25. DUÂ (الدعاء) 92

İN BELÂĞÎ ANLAMLARI 92

1. TAKRÎR 92
2. İNKÂR 93
3. EMİR (الأمر) 93
4. TEMENNÎ (التمنى) 93
5. NEFY (النفي) 94
6. TEŞVÎK (التشويق) 94
7. TERGÎB (الترغيب) 94
8. İHBÂR (الإخبار) 94

C. HEMZE VE هـ İLE İLGİLİ KUR'AN'DAN ÜSLÛB ÖRNEKLERİ 95

1. رَأَى + ا 95

- a. أرأيت ve benzerleri 95
- b. ألم ير إلى ve benzerleri 99
2. ثم ve وف atf harflerinden önce istifham hemzesi 100
3. أليس 101
4. سَوَاءٌ + أ + أم 102
5. Hemzenin şart edatlarından önce kullanılması 105
6. ألا + فعل مضارع 108
7. “هل” in isim cümlesinden önce kullanılması 109
8. هل veya hemzededen sonra zâit ين gelmesi 111
9. هل + إلا 112

D. Araştırma Sonunda Elde Edilen Bilgiler Işığında Türkçe Meallerin İstifham Cümlelerini Yansıtır Biçimlerinin Karşılaştırılması: 114

SONUÇ 146

EKLER

EK-1: KUR’AN’DA HEMZE VE هل İN KULLANILIŞI İLE İLGİLİ İSTATİSTİKİ BİLGİLER 147

EK-2: İÇERİSİNDE ا VE هل BULUNAN AYETLERİN SURELERE GÖRE LİSTESİ 154

KAYNAKÇA 180

KISALTMALAR

bk.	: Bakınız
h.	: Hicri
Hz.	: Hazreti
ö.	: Ölümlü
s.	: Sayfa
řth.	: řerheden
thk.	: Tahkik
ts.	: Tarihsiz
vb.	: Ve benzeri
yay.	: yayınlayan
yy.	: yer yok

ÖNSÖZ*

Dildeki her unsurun bir asıl işlevi vardır. Örneğin temennî, arzı edilen bir şeyi ifade etmek, istifham bilinmeyen bir şeyi öğrenmek, emir muhatabtan bir şey yapmasını, nehiy yapmamasını istemek, taaccüb bir şeye şaşırıldığını hayret edildiğini belirtmek için yapılanmıştır. Ancak yine bu unsurların çoğu kendi asıl işlevinin dışında anlamlar ifade etmek için kullanılabilir. Çoğu edebî sanat da bu noktada doğmaktadır.

Haberî yapı, inşâî bir anlam ifade etmek için; inşâî yapı ise haberî anlam ifade etmek üzere kullanılabilmektedir. Ama neden? Her unsurun kendisine biçilmiş fonksiyonunu icrâ etmesi gerekmez mi?

İşte dilin, Allah'ın varlığını da gösterebilecek girift ancak karmaşık olmayan büyüğü yanlarından biri de budur.

Dilin, ister çok genel isterse spesifik bir birimi olsun, bu yönde tezahür edebilir. Birimlerin aktığı kendi aslî mecrasından, bilinçli olarak çıkarılması, aslî işlev içerisinde ifade edilen ibarelerden bâriz bir şekilde daha etkili, güçlü ve isabetli olmaktadır.

Kur'an-ı Kerim bilindiği gibi ifade gücü ve güzelliği ile mucizevî bir hüviyete sahiptir. Yani insanları, gösterdiği sanat ve marifetler yönünden hayran ve aciz bırakan bir hüviyettir. Ancak aynı zamanda muhatapları olan insanlar tarafından olabildiğince iyi anlaşılmayı beklemektedir. İstifham üslûbu ve sanatı da bu çerçeveye dahildir.

* Bu çalışma, Yrd.Doç.Dr. Galip Yavuz danışmanlığında hazırlanan 1999 tarihli "Hemze ve Hel İstifham Edatlarının Nahiv ve Belagat Açısından Kullanımı" isimli yüksek lisans tezinden üretilmiştir

İleride daha ayrıntılı izah edileceği gibi, bu üslub Kur'an-ı Kerim'de incelenmeyi hakedecek kadar geniş yer bulmuştur. Özellikle akidevî noktalarda, fikrî mücadele ve gerilimin had safhada olduğu zamanlarda karşı tez ve iddiaları, muhatapların çelişkilerini çürütüp yok etmek amacıyla keskin bir kılıç gibi ortaya çıkmıştır.

Konu, şu an söyleyebildiğimiz veya söyleyemediğimiz bütün bu hususiyeti ile bizi cezbetmiştir.

Ancak hacmi dolayısıyla da bir sınırlandırma yapmak gerekmiştir. Kur'an'da kullanılan tüm soru edatları içerisinde neredeyse yarından fazlasını teşkil eden edatların pîri sayılan hemze ile ج edatlarını incelemek bile kapsamı ile çok geniş yer tutacak bir çalışmayı hakedecektir.

Konuyu seçerken temel düşünce, nahiv ve belâgat temeli üzerine oturan bu yapının genel bir fotoğrafını çıkarmak; bu yapının Kur'an çerçevesi içerisinde nasıl yer aldığını tesbit etmek ve bu tesbit ve veriler ışığında istifhamın bu sıradışı anlamlarının anadilimiz Türkçe'ye daha sağlıklı çevrilip yansıtılabilmesi için kıstaslar ortaya çıkarmak ve eleştirel bir karşılaştırmada bulunmaktır.

Bu hedefe önemli bir ölçüde ulaşılmakla beraber, kıstas oluşturma isteği, konunun yapısı gereği umulduğu derece gerçekleşmemiştir. Zira ileride de açıklanacağı gibi, bu anlamları belirleyen çok sayıda etken(karîne) bulunmaktadır.

Konu ile daha önce yapılan çalışmalar olup olmadığı araştırıldığında, çok sınırlı bir liste ile karşılaşıldı. Direkt konu ile ilgili gibi görünen, Lebedî'ye ait "Hemzetü'l-İstifham fi'l-Kur'ani'l-Kerim" isimli kitap, özellikle ayetlerin belirlenmesi ve tek tek ayetlerin uzun tefsirleri noktasında çok yararlanmamıza karşın, hedefe ulaştıracak çok az veriye sahipti. Zira, çalışılan konunun hacmine de işaret edecek tarzda, üç ciltten oluşması düşünülen bir dizinin, Kur'an'da kullanılan hemzelerden yalnızca mazi fiillerden, ye şart edatlarından önce gelenlerini ele alan birinci cildi idi. Te'lif ve yorumdan uzak, ele aldığı ayetlerin yukarıda da belirttiğimiz gibi tek tek ele alınarak, hatta uzun öyküleri de nakledilerek ayrıntılı açıklandığı ve irab edildiği bir çalışma idi. Kaynaklardan sözedilecek Giriş kısmında da belirtildiği gibi, en önemli yol gösterici

kaynaklarımız, temel kaynak sayılan klasik belâgat, tefsir ve Ulumu'l-Kur'an kitapları olmuştur.

Çalışma içerisinde belki de ayrı bir araştırma alanı sayılabilecek, istifhamın telaffuz ve murgu ile ilgili yönleri ise ele alınmamıştır.

Tez konusunun tespiti, çalışmaya teşviki ve tezin her safhasında oluşumundaki katkılarından dolayı danışmanım Yrd.Doç.Dr. Galip YAVUZ beye, muhtelif konularda yardımlarını esirgemeyen Yrd.Doç.Dr.Selahattin YILMAZ beye ve önerileriyle yoluma ışık tutan arkadaşlarıma can-ı gönülden teşekkür ederim.

Niyet ve çabanın Allah Teâla tarafından başarıya ulaştırılması temennisiyle...

Mustafa KAYAPINAR

Sivas 1999

GİRİŞ

1. DİL, BELÂGAT, ANLAMBİLİM VE KUR'ANÎ İ'CÂZ

Dil, sözlü ve yazılı olarak iletişimde kullandığımız, doğduğumuzda hazır bularak kazanmaya başladığımız, insana özgü, çok güçlü, büyüğü bir sistemdir; düşünme ve düşünüleni aktarma düzenegidir.¹ Önemini, kıymetini anlayabilmek için bir an insanın konuşma kabiliyetinden mahrum olduğunu, yazı diye bir şeyin bulunmadığını farzetmek bile yeterlidir.

Dilin en ilgi çekici özelliklerinden biri sınırlı kaynaklardan sınırsız kullanımlar oluşturmasıdır.² Dünyada konuşulan bütün dillerdeki toplam elli kadar değişik ses içinden her dil, kendine özgü seslerden bir sistem oluşturmakta, bu seslerle milyonlarca kelime türetilebilmekte, belli sayıdaki ekler, hüküm ve sözdizimi kurallarıyla sayısız yeni yapılar elde edilebilmektedir. Bu belki de “insanların farklı dillerde olması”nda niçin Allah'ın varlığıyla ilgili deliller bulunduğunu da açıklayabilecek gerçeklerden birisidir. ³ومن آياته خلق السموات والأرض واختلاف ألسنتكم واللوانكم إن في ذلك لآيات للعالمين / O'nun varlığının delillerindedir: Gökleri ve yeri yaratması, dillerinizin ve renklerinizin farklı farklı olması. Bunlarda alemler için ibret dolu deliller vardır hiç şüphesiz.

Dil, düşünceyi yalnızca aktaran, ileten değil, aynı zamanda onu oluşturan, biçimlendiren bir sistemdir. İnsan zihni onun mantığı içerisinde şekillenirken, kendisi de bilerek veya bilmeyerek onda değişiklikler yapar, onu değiştirir. İkisi arasında geribeslemeli(feedback) böyle bir ilişki hep sürmektedir. Zaten dil, bitmiş bir iş, nihâî bir form değildir.⁴ Her ne kadar temel omurga değişirse de insanlığın, zihinsel dolayısıyla kültürel, sosyal değişimine paralel olarak değişerek yenilenir.

Dil ve düşünce arasındaki bu yakın ilişki, tarih boyunca bir çok düşünür, bilgin ve sanatçının ilgisini çekmiş ve “yumurta-tavuk” paradoksuna benzer bitmek bilmeyen tartışmaların konusu olmuştur.

Düşüncesiz dilin veya dilsiz düşüncenin mümkün olup olmadığı; dilin mi yoksa

¹AKSAN, Doğan, *Anlambilim, Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*, Ankara, 1998, s.13

²Cruse, D.A., *Lexical Semantics*, Cambridge-Sydney, 1986, 76

³Rum:22

⁴AKSAN, Doğan, *Anlambilim*, s.15

düşüncenin mi önce geldiği; hangisinin diğerini belirlediği gibi problematikler dil üzerine düşünme külliyatına ait hatırı sayılır semereler ortaya çıkarmıştır.

Dil vasıtasıyla düşünen insanın dil olgusu üzerine düşünmeye başlamasının tarihi de epey eskilere dayanır.⁵ Ancak bu ilk çabalar dilin maddi yapısı, yani kelimeler ve kelimelerin dizilişi gibi klasik dilbilgisi çerçevesinde gerçekleşmiştir.

Dilin gerek maddi, gerekse manevi varlığı üzerine, günümüze gelinceye değin bu kadar hacimli çalışmalar ortaya konmasındaki en önemli itici güç hiç şüphesiz, mukaddes kitaplar ve onları daha iyi anlama, kavrama arzusu olmuştur.⁶

Kur'an'ın ise bu noktada çok daha ayrı bir yeri vardır. Bilindiği gibi, nüzülün esnasında Arap toplumunda şiir çok yaygın ve gelişmiş bir durumdaydı. Şairlerin toplum içerisinde çok seçkin konumları bulunmaktaydı. Öyle ki o günün soğuk savaşları, kabilelerin şairleri arasındaki söz düellolarıydı ve sonuçları tüm toplumu etkiliyordu. İnsanların böylesine söz sanatına dikkat kesildikleri ve meylettikleri bir sırada Kur'an bütün yapay otoriteleri yerle bir etti. Onları aciz bıraktı. İnanmayanların bile gizliden gizliye dinlemekten kendilerini alamadıkları Kitab-ı Mübîn, yüzyıllar boyunca haklı bir rağbetle karşılaştı. Hatırına nahiv ve sarf ilimleri yani Arapça grameri doğdu. Yazı ve çeşitleri zenginleşti. Daha çok şifâhî olarak yaşamaya devam eden nesir ve şiir, yazılı olarak ömrünü uzattı. Onun tâ derinden kavranabilmesi için harcanan emek ve göz nuru sonucunu, Belâğî ilimler geliştirdi, büyük nahivci ve belâgatçiler yetişerek yüzlerce eserler yazdılar.

Dillerin bir çoğu bu tarih değirmeninde öğütülerek yok olurken, Arapça yıllar geçtikçe daha da güzelleşerek, gençleşerek güçlenmiş ve ayaklarını yere hep sağlam basmıştır.

ANLAMBİLİM:

Konumuz dilbilim içerisinde daha çok anlambilimini ilgilendirdiğinden, kısaca sözetmek faydalı olacaktır.

Dilbilimin içerisinde yer almış bir alan olarak, “*dilin anlam yönünü veya sözcüklerin, cümlelerin ve sözcelerinin anlamını inceleyen bilim*” şeklinde tanımlanan **anlambilimin** temellerinin, XIX. yüzyılın başlarında atılmaya başlandığı, Fransa’da M.

⁵Bugünkü bilgilerimize göre, en eski dil çalışmaları Eski Hint’te ve daha sonra Eski Yunan’da gerçekleşmişti. Kutsal bilgi derlemeleri Vedaların doğru okunması, değerlendirilmesi ve zamanın aşındırmasından uzak kalabilmesi doğrultusundaki çabalar giderek dil denen olgunun sırlarının çözülmesine yönelmiştir. İtil, Abidin, *Sanskrit Kitavuzu*, Ankara, 1963, 1-21

⁶AKSAN, Dogan, *Anlambilim*, s.17

Breal tarafından Fransızca *semantique* terimiyle dilbilimde yeni bir çalışma alanının ortaya çıkmasının sağlandığı söylenmektedir.⁷

Konunun uzmanları tarafından ünlü İsviçre'li dilbilimci F.de Saussure'ün, XX. yüzyılın başlarında dizge(sistem) anlayışını getirmekle dilbilimde çığır açtığı, dilin nitelikleri, inceleme yöntemleri üzerinde önemli ilkeler koyduğu ifade edilmektedir.⁸

Önceleri, kelime ve cümlelerin anlamı üzerine yoğunlaşan, sonra bunu insan dilini anlamak açısından yeterli bulmayan anlambilimi giderek cümlelerin oluşturduğu paragraf ve metinlerin, dil dışı etkenleri de ön plana çıkararak anlamlarını incelemeye koyulmuştur. Zira, cümleyi sadece dilin bir birimi, biçimsel bir kuruluş olarak görmek, dili cümleye indirgemek eksik bir görüş ve inceleme yöntemidir.

İletişim sırasında bir *konusan(metin üreten)*, bir *dinleyen(metin alıcı)*, bir de aktarılan *bildiri(metin)* vardır. Konuşan kişi belli bir dilde metin oluşturarak duygu ve düşüncelerini aktarır. Metin anlambilimi bu kavramların tümünü ve metin dışı etkenleri inceleyerek iletişim işinin özellik ve inceliklerini ortaya koyar.

Bir cümle, dil içi etkenler denilen **bağlam** ve içinde yer aldığı **metne**; dil dışı etkenler adı altında, üzerinde durulan **konuya**, **konusanla dinleyen**(ya da yazanla okuyan) arasındaki **ilişkilere**, içinde bulunulan **duruma**, iletişimde bulunan kimselerin karşılıklı olarak sahip oldukları **ruhsal niteliklere** ve onların **niyetlerine** göre değişik anlamlar yansıtır. Örnek olarak:

Yaptığını beğendin mi? cümlesi bir resim atölyesinde öğretmenin öğrencisine yönelttiği, bir durumu öğrenmek için sorulmuş **hakiki** bir soru olabilir. Ancak aynı cümle, bir kusuru, kabahati olan bir kimseyi paylamak(**tevbih**) için de hiç değiştirilmeden kullanılabilir. Dolayısıyla dil dışı etkenler(**karîneler**) anlamın kesinleşmesi bakımından her zaman hesaba katılmalıdır.⁹

Bir başka örnek: Size **mi** soracaktık? cümlesi ise, yine bir konuyu öğrenmeyi amaçlayan gerçek anlamda bir soru cümlesi olarak düşünülebileceği gibi, muhatabın önemsenmediğini göstermek, soruyu soran tarafından kendisinin işi yapmaya yetkili olduğunu belirtmek üzere, hatta karşıdakini aşağılamak niyetiyle söylenmiş de olabilir.

⁷AKSAN, Doğan, *Anlambilim*, s.17-18

⁸AKSAN, Doğan, *Anlambilim*, s.18

⁹AKSAN, Doğan, *Anlambilim*, s.140

Soru sanatında olduğu gibi, bir çok üslupta anlamın doğru tespit edilmesinde önemli rol oynayan lafzî ve maneî karînelerin tam anlamıyla meydana çıkarılması gerekir. Ancak bunun tam olarak insan için mümkün olmaması, istifhamın belâğî anlamlarından hangi veya hangilerinin cümlede mevcut olduğunu belirlemekte standartların oluşturulmasını da imkansız kılmaktadır. Bu kısmen, ayetlerin hepsinin teker teker, bağlamları içerisinde, nüzul sebepleri ve arkaplanları ele alınmak suretiyle aşılabilir. Bu ise oldukça uzun zaman isteyen bir hacimli çalışmayı gerektirmektedir.

Son olarak, mütevazî araştırmamız esnasında muttali olduğumuz, bizlere yeni ve farklı unsurlar gibi sunulmak istenen dilbilim ve onun bir kolu olarak anlambilimin ele aldığı ve çözmeye uğraştığı bir çok konu ve meselenin, aslında önemli bir bölümünün çok daha önceleri, İslam Medeniyeti'nin dil ile ilgili külliyyâtı içerisinde çok daha derinliğine vuzûha kavuşturulmuş olduğunu veya neredeyse kavuşturulduğunu müşahede ettiniş bulunuyoruz ve gerçekten anadilimize bu değerlerin çok süratle ve bilinçli bir şekilde aktararak modern tekniklerin de yardımıyla yeni ufuklar kazanmanın elzem olduğunu düşünüyoruz.

2. KAYNAKLAR VE ARAŞTIRMANIN METODU

Diğer peygamberlere farklı alanlara yönelik mucizeler verilmişken, Hz.Muhammed'e, "metinler bütünü" sayılabilecek ve ağırlıkla dilsel alana yönelik bir mucize olarak Kur'an arz edilmiştir. Bu metin(bildiri) yüzeyde Hz.Peygamber'e hitab etmekle beraber muhatab kitlesi, O'na tâbi' olan bütün insanlıktır. Dil ile ilgili çalışmaların temel muharriki öteden beri- başta Kur'an olmak üzere- mukaddes kitapların içerdiği dinî metinler olmuştur. Muhatabı olduğunu düşünen insanlar hem dünyevî hem de uhrevî kaygılarla bu metinleri daha iyi anlama çabası göstermişlerdir. İşte ağırlıkla bu çabaların meyvesidir ki, gerek **dilbilgisi** ve gerekse, batıda **retorik** doğu'da ise **belâgat** adı altında gelişen, **genel dilbilimin** alanı içerisine giren eserlerin sayısı zamanla katlanarak çoğalmıştır.

Dilin, aynı zamanda Kur'an'ın mucizevî yanını teşkil etmesi Arapça'ya yadsınamaz bir katkı sağlamıştır, hatta denebilir ki, Arapça nihâî olarak sahip olduğu servetini Kur'an'a borçludur. Bunun en sağlam göstergelerinden biri Nahiv ve Belâgat prensiplerinin tespitinde Arap şiiri ile beraber Kur'an'ın, ana şahitler kabul edilmesidir. Kur'an'la nahiv ve belâgat o kadar içiçe ki tezin, " **ج** ve **ف** **İstifham edatlarının Kur'an-ı Kerim'de Nahiv ve Belâgat Açısından Kullanımı**" isimli başlığının

formatına uyabilmesi için “Nahivde Kullanım” ve “Kur’an-ı Kerim’de Kullanım” şeklinde ayrı başlıklar oluşturulması düşünüldüğü halde, araştırmanın ileri devrelerinde bunun neredeyse imkansız olduğu müşahade edilmiştir. Böylece ikisinin beraber “ Nahivde (veya Belâgatta) هل ve ا İstifham edatlarının Yeri ve Kur’an-ı Kerim’de Nahiv(veya Belâgat) Açısından Kullanımı” gibi bir başlık altında incelenmesi uygun görüldü.

Araştırma iki ana bölümden oluşmaktadır. İki alt başlıkla ele alınan **birinci bölümde, genel olarak nahiv edatlarının morfolojik yapıları, kullanım ve anlamları, nahvî özellikleri; müteakiben هل ve ا ‘nin nahiv bakımından nitelikleri, farklı ve ortak yönleri, evvela Kur’an’dan ve edebî mahsuller içerisinde örnekler de verilmek suretiyle ortaya konmaya çalışıldı.** Bu bölümde, yakın özellikler taşıyıp ta bazı ince ayrıntıların bulunan” هل ile ا “nin ve “أبان متى ile “nin farklılıkları, faydalı olacağı düşüncesiyle tablo halinde karşılaştırmalı olarak verildi.

Yine iki başlık altında düzenlenen **ikinci ana bölümde ise, ayırtılmaksızın tüm edatların Belâgat içerisindeki konumu, istifham anlamından az veya çok soyutlanarak kazandığı yeni anlamlar maddeler halinde; ardısıra هل ve ا ‘nin bu anlamlardan hangilerini ne şekillerde kazandığı, yine Kur’an’dan ve zaman zaman da Arap şiirinden bol örneklerle incelenmeye çalışıldı.** Bu esnada belâgî anlamlar, kaynak kitaplarda çoğunlukla edat ayrımı gözetilmeksizin başlıklar altında ele alındığı ve örnekleri de her türden edatla verildiğinden, هل ve ا nin belâgî anlamları için müstakil bir alan oluşturmada zorluk çekilmiştir. Bu yüzden, “Genel Olarak İstifham Edatlarının Belâgattaki Yeri ve Kur’an-ı Kerim’de Belâgat Açısından Kullanımı” başlığı altında istifhamın belâgî anlamları yaklaşık kırk madde ile ayrıntılı açıklanmışken, hemze ve ل in belâgî anlamları verilirken de yer yer gerekli görüldükçe bu açıklamalarla ilgili tekrarlar yapılmıştır.

Konunun özü gereği, kaynakların çok yelpazeli seçilmesi gerekiyordu. Zira “Belâgat içerisindeki istifham”ın fotoğrafının çıkarılabilmesi için öncelikle istifhama ait edatların yapısal özellikleri ortaya konulmalı, dolayısıyla nahiv özellikleri verilmeli; ardından Belâgat kaynaklarının bu nahvî bilgilerle de bağlantılı olarak edatları ele alışları ve yüklenen diğer anlamlar netleştirilmeliydi. İlgili ayetlerin değişik yorumları için de tefsirler gözden geçirilmeli, meallerden faydalanılmaydı.

Böylece nahvin temel kaynakları-başta Sibeveyh'in *Kitab*'ı olmak üzere- tarandı. Bunlar içerisinde özellikle İbn Hişam'a ait *Mugni'l-Lebîb* adlı kitabın edatlara ayrılmış olan kısmı, her bir istifham edatına ait derli toplu bilgilere ulaşılabilmesi açısından faydalı olmuştur. Ancak yine de bu tür kitapların içerisinde, edatlar ve kullanımları ile ilgili nahiv bilgileri, çoğu zaman belâgat bilgileri ile içiçe verildiğinden ayıklanarak tasnif edilmesi gerekiyordu. Edatların belâgî verilerden tecrid edilerek ele alınmasının büyük ölçüde son dönem eserlerin bir özelliği olduğu görülmektedir. Binaenaleyh, aynı eserin, hem nahvî özellikler anlatılırken hem de belâgat bölümünde kaynak olarak verildiğine çoğu kez rastlanılacaktır.

Bu iki temel alanın kaynakları yanısıra bizce, klasik sarf-nahiv ve Belâgat ilimleri açısından olsun, modern dilbilim açısından olsun, her biri külliyatlı birikime sahip, özellikle dil yönü ağır basan tefsirler de mühim yol göstericilerden olmuştur.

Aslında, Arap Edebiyatındaki bu potansiyel ve mihenk taşlarının, Kitabımızı daha iyi anlayabilmemiz için anadilimize aktarılıp değerlendirilmesi düşüncesi, bu araştırmanın çıkış noktası sayılabilir. Zira konuyu seçmeyi düşünürken güdülen birinci gaye, çalışma sonunda elde edilecek kriter ve verilerin ışığında, Türkçe'deki belli başlı meallerin karşılaştırılarak tenkidinin yapılması, böylece *istifham* gibi ciddi boyutlarda Kur'an'da yer almış bir üslub ve sanatın dilimize ne kadar sıhhatli yansıtıldığının ortaya çıkarılması idi. Ancak araştırmalar ilerledikçe görüldü ki, içerisinde istifham edati bulunan ayetlerde bu belâgî anlamlardan hangisinin amaçlandığı cümle sınırları içerisinde belirlenebilecek bir şey değildir. Zira bunlar, soruyu sorana, muhataba, her ikisinin konum ve durumlarına, sorunun söylendiği arkaplana çok sıkı bir şekilde bağlıdır. Yani lafzî ve manevî karînelere çok önemli bir rol oynamaktadır. Bu karînelerin ortaya konması ve sözü edilen kriterlerin belirlenmesi hem çok zor hem de bu çalışmanın sınırlarını aşmaktadır. Sonuç olarak ileri çalışmalarla tamamlanması dileğiyle, bir ayrı bölüm olarak düşündüğümüz "meal karşılaştırması", fikir vermesi bakımından bir başlık altında, bazı karakteristik kurallar ve istifhamî kalıplar çerçevesinde örnek ayetler üzerinde ele alınmaya çalışıldı. Dolayısıyla dördüncü önemli kaynak grubumuzu bu çeşitli Türkçe mealler oluşturmaktadır.

3. İSTİFHAM VE TANIMI

Soru, dilde bilinmeyen bir şeyi öğrenmek veya karşıdakinin bilip bilmediğini

yoklamak maksadı ile kullanılır. Fakat bilinen şeyler hakkında da yöneltilebilir. Bu suretle bir takım edebi sanatlar meydana gelir. Bu sanatlar, ifadenin yapısı bakımından aynı mahiyettedirler; fakat mana incelikleri, bazı ayrılmalara yol açar.

İstifham; kin, öfke, kıskançlık, ümitsizlik, üzüntü, acz, hayret, sevgi, nefret, teessüf... gibi bir ihtirasın kalbi sarstığı anda, bu sarsıntının şiddetini daha kuvvetli şekilde tebliğ için serdedilen suallerdir.

Bu sualler; canlıya cansıza, görünene, görünmeyene, müşahhasa mücerrede, nefse, gayra yöneltilebilir. Başarılı bir istifham, bütün edebi eserleri, bilhassa hitabeleri ve dramatik eserleri, Belâğatin üst derecelerine yükseltir.¹⁰

Soru ve diyalog içeren şiirlerin en anlamlı, çarpıcı şiirleri teşkil etmesi ; yine soru ve diyaloga dayanan tiyatronun da en cazib edebi eserleri ortaya koyması; sorulara dayalı öğretimin en başarılı metod olması; hatibin, dinleyicilerin duygularını zaman zaman sorduğu sorularla etkileyebilmesi; gazetecinin haberleri sorular yönelterek takviye etmesi; doktorların, hakimlerin, avukatların, öğretmenlerin, iletişimcilerin, mesleklerinde başarıya, ancak dakik ve yerinde sorular üretme ve yöneltme hususundaki üstün melekeye sahip olmakla ulaşabilmeleri istifhamın bu eşsiz gücünün gözlemlendiği bazı durumlardır.

Nitekim bu önemli işlevi sebebiyledir ki istifham, Kur'an-ı Kerim'de , zengin çağrışım ve anlamlarıyla yaklaşık 1260 yerde geçmektedir.

Kur'an-ı Kerim'de istifham üslubunun bu kadar çok kullanılması, bu olgunun gücü, etkisi, kapsamı ve çağrışımlarının zenginliğini gösterir.

İnceleme konusu yaptığımız هـ ve ؤ , soru edatları arasında harf olarak kabul edilen edatlardır. İleride de görüleceği üzere bu ikisi aynı anlamda olmalarına rağmen, ؤ nin هـ e göre birçok ayrıcalıkları ve daha geniş kullanım alanı bulunmaktadır. Kur'an'daki kullanılma oranları kıyaslanamayacak kadar farklıdır. Hemze yaklaşık 500 yerde kullanıldığı halde هـ sadece 93 yerde geçmektedir. İstifham edatlarının tümü Kur'an-ı Kerim'de kullanılmıştır. Ancak hemze, aslan payına sahiptir. Kur'an-ı Kerim'de istifham edatlarının kullanıldığı yerlerin toplamının 1/3'ünden fazlasını teşkil ettiği görülmektedir.

¹⁰Bilgegil, M.Kaya, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*, İstanbul, 1989, s.259

İstifham hemzesi hem kullamındaki bu yoğunluk hem de belagi anlam zenginliği açısından diğer edatlar arasında ayrıcalıklara sahiptir. Belki de tüm bunların sebebi, hemzenin tek bir harf olması, böylece dile ve kulağa daha kolay gelmesidir.

Hemze ile, cümle veya tek kelimenin içeriği hakkında soru sorulabilir. Yine hemze, isimlerin başına gelebildiği gibi harflerin ve şart edatlarının da başına gelebilmektedir.

Hemze hem fiil hem fail hem de mefule yönelik soru sormada kullanılabilir.

Halbuki hemze dışındaki diğer edatlar için bu özelliklerin hepsi birden mümkün ve geçerli değildir.

Öncelikle, istifham Kur'an-ı Kerim'de iki şekilde yer almaktadır:

Hakiki İstifham(الإستفهام الحقيقي):

Önceden bilinmeyen bir şeyi öğrenmeyi isteme şeklidir. Asıl işlevi bu olduğu için **hakiki istifham** diye adlandırılmıştır. Allahu Teâla böyle bir soru sormaktan münezzehtir. Zira **hakiki istifham**, soru sorulan şey hakkında bilgisizliği(cehli) gerektirir. Allahu Teala her şeyi bilir, O'na hiç bir şey gizli kalmaz. Kur'an-ı Kerim'de hakiki sual olarak kullanılan ifadeler, Süleyman Peygamberin çevresindekilere söylediği ifadeye olduğu gibi, Allah'tan başkasından nakledilen sözlerdir ve bunlar gerçekten sayıca azdır:

¹¹ أَيْكُمْ يَأْتِي بِعَرْشِهَا قَبْلَ أَنْ يَأْتِيَنِي مَسْلُوبِينَ

Gayr-i Hakiki İstifham:(الإستفهام غير الحقيقي)

İstifhamın, yukarıda izah edilen hakiki anlamından çıkarak **inkâr**, **tevbîh**, **taaccüb** ve **ta'cîb** gibi bir veya daha fazla başka bir belagi anlamı ifade etmesidir..

¹² أُعْجِزْتُ أَنْ أَكُونَ مِثْلَ هَذَا الْغُرَابِ ayetinde Kabil'in sorusunda olduğu gibi. Kabil, burada çaresizliği hakkında soru sormayı amaçlamamış, fakat kendi kendisine bunu kabullenemediğini(**inkâr**), aynı zamanda kendisini bunun üzdüğünü(**tahassür**) ve buna

¹¹Neml:38

¹²Maide: 31

şaşırdığını(**taaccüb**) kastetmiştir.

Bu tür belagi anlamlar için, belirlenmiş kıstaslar ve sistemli kurallar mevcut değildir. Bu ancak, kişisel edebi zevk ve istifhama bağlı mana ve lafız karineleri yardımıyla kavranabilir. Müfessirlerin, edebi zevklerinin ve istifhamı çevreleyen durum ve karineleri ele alışlarının farklı olması tabii olduğundan bazen istifhamın delalet ettiği belagi anlam veya anlamlar hususunda da ihtilaf etmeleri de tabiidir. Bu nedenle, istifham hemzelerinin, kullanıldığı ayetlerin siyak-sibak bütünlüğü içinde zikredilmesi gerekir.

Nasıl ki, tabii ortamından, yemyeşil topragından, magrur dalından ayrılan çiçek, parlak güzelliğinin ve rayihalı kokusunun önemli bir bölümünü kaybederse; istifham cümlesi de içinde bulunduğu ayetlerden ve kastedilen anlamı tamamlayan tabii zemininden koparılarak zikredildiğinde Belâgatı, sağlam yapısı ve eşsiz işlevinin önemli bir bölümünü kaybeder.

Sözlük ve terim anlamı:

İstifham, فهم kökünden sülsü mücerred fiile üç harf ilavesi ile إستعمال kalıbında türetilmiş bir fiildir. فهم ise, *bir şeyi aklen ve kalben bilmek demektir*¹³ / فهمت الشيء / Şeyi anladım, aklettim.

Yine aynı kökten bir harf ilavesi ile إنفعال kalıbında türetilmiş olan أفهم ise *birinin durumu anlamasını sağlamak, anlar hale getirmek* (أفهمه الأمر و فهمته إياه) anlamında kullanılmaktadır.

إستفهم karşısındakinden anlatmasını, anlaşılır kılmasını istemek demektir.

¹⁴قد استفهمنى الشيء فافهمته و فهمته تفهيماً

Terminolojide İstifham, önceden bilinmeyen bir şeyi “**anlama, öğrenme isteğidir.**”¹⁵ (طلب الفهم).¹⁶ Öğrenmek için sormaktır.

Bilindiği gibi, talebî cümle, maksadın zihin haricinde fiilî olarak meydana

¹³İsferayinî, Usamüddinİbrahim b. Muhammed b. Arabşah, *Etval*, I, 234

¹⁴İbn Manzur, Ebu'l-Eadl Muhammed b. Mükrim b. Ali b. Ahmed(711/1311), *Lisânu'l-Arab*, Beyrut, 1987 (فهم)

¹⁵Yaiş b. Ali b. Yaiş(6.643/1245), *Şerhu'l-Mufassal*, Beyrut, ts,153

¹⁶Ahmed Cevdet Paşa, *Belâgat-ı Osmanîye*, Mimar Sinan Üniversitesi Yay., 1987,92-93

gelmesi arzusunu yansıttığında emir, nehiy, temennî ve tereccî gibi yapıları oluşturmaktadır. Eğer zihinde bilgi olarak meydana gelmesi arzusunu yansıtıyorsa istifham adını alır.¹⁷

İbn-i Cevziye'ye göre: “Daha önceden bilinmeyen bir şey hakkında onunla ilgili bilgi edinmek için soru sormaktır”¹⁸

Sekkaki'ye göre “İstifham, sözkonusu bilginin zihinde oluşmasını istemektir. Zihinde meydana gelmesi istenen bilgi de, ya **tasdik** ya da **tasavvur** tarzındadır.

Tasdik: İki şey veya durum arasında bir ilişki, alaka veya bağını bulunup bulunmadığını belirlemek, bu ilişkinin hükmünü ortaya çıkarmaktır. Örneğin: قام محمد؟ sorusunun cevabı evet veya hayır şeklinde olur ki bu da “kalkma” eylemi ile “Muhammed” arasında bir ilişki, bağ bulunup bulunmadığını belirlemeye ve bu ilişkinin hükmünün menfi mi yoksa müspet mi olduğunu ortaya çıkarmaya yarar. Dolayısıyla cevap ya **evet** ya da **hayır**dır. Bu istifham çeşidine **hüküm** de denmektedir. Bir başka ifadeyle: “*Özneye veya sözde özneye(= naib-i faile) isnad edilecek halin sabit olup olmadığını öğrenmek maksadıyla serdolan sorular bu çeşittendir. Ahmet yazdı mı? sorusu, yazma işinin “Ahmed” de sabit oluşunu, çiçek açılmadı mı? sorusu “açılma” işinin çiçekte sabit olmayışını öğrenmek maksadıyla yöneltmiştir.*”¹⁹

Tasavvur ise : İki şeyden veya durumdan doğru ve mevcut olanın tayin ve tespittir. Örnek: قام محمد أم قعد؟ sorusunun cevabı iki durumdan mevcut olanın tayini ve tespiti ile olur. Yani قام veya قعد denerek “oturma” veya “ayağa kalkma” eylemlerinden hangisinin doğru ve mevcut olduğu belirlenmeye çalışılır. Bu çeşide **ta'yîn**, **irtisâm** ve **tersim** de denmektedir.²⁰

Başka bir deyişle: “*Soruluş sebebi özne veya sözde özneye bir şeyin sabit oluş veya olmayışı dışında kalan sorular, bu çerçeveye girer. Kimi gördünüz? Ne söylüyorsunuz? Kaç metre kumaş? Nasıl koku? gibi.*”²¹

¹⁷Bilgegil, M.Kaya, **Edebiyat Bilgi ve Teorileri**, s.48

¹⁸Adududdin Abdurrahman b. Ahmed el-İci(755/1354), **el-Fevaidü'l-Gıyasiyye**, s.160

¹⁹Bilgegil, M.Kaya, **Edebiyat Bilgi ve Teorileri**, s.48-49

²⁰el-İci, **el-Fevâidü'l-Gıyasiyye**, s.146.

²¹Bilgegil, M.Kaya, **Edebiyat Bilgi ve Teorileri**, s.49

İstifham edatı Türkçe'de (mi) harfidir ki bazen tasavvur talebi için yani cümlenin cüzlerinden biri hakkında soru için olur. Daima mesulü anha bitişik ve iltihak etmiş olur. Nitekim Filan mı geldi? Filanı mı sordu? Meramı musahebet midir yoksa arz-ı maslahat mıdır? denir.

Bazen de tasdik talebi için yani isnad hakkında soru için olur. (mi) edatı fiili takib ettiğinde tasdik veya tasavvur anlamı taşıyabilir. Bu durum karineler yardımıyla ayırte edilir. Şöyle ki, Filanı dövdün mü yoksa dövmedin mi örneğinde olduğu gibi, şüph eğer asıl fiilin meydana gelip gelmemesinde ise tasdik talebi içindir. Şüph e müsned olan asıl fiilin tayininde ise müsnedin tasavvurunu talep içindir. Mesala, filanı dövdün mü sevdin mi? gibi.²²

İstifham hakkında başta Sibeveyh, özellikle باب الإستفهام başlığı altında istifham edatlarından bahsederken, Ferrâ ve Müberred de bu konuya yer vermişlerdir.²³ Ayrıca Sekkaki'nin Miftâhu'l-Ulûm'unun hülâsasını yapanlar ve Telhîs şârihleri de bu konuda görüşler sunmuşlardır.²⁴

²²Ahmed Cevdet Paşa, **Belâgat-ı Osmaniye**, s. 92-93

²³Sibeveyh, Ebu Bişr Amr b. Osman b. Kanber(ö.180/796), **Kitab'ü Sibeveyh**, thk. ve şrh: Abdu's-Selam Muhammed Harun, Kahire, 1983, f, 98/ III, 176; el-Ferra, Ebu Zekeriyya Yahya b. Ziyad (ö.207/822), **Meâni'l-Kur'ân**, thk.Abdü'l-Fettah İsmail Şibli, Beyrut, ts., I, 23,202/II, 411; el-Müberred, Ebu'l-Abbas Muhammed b. Yezid el-Ezdi (285/898); **el-Muktedab**, thk. Muhammed Abdulhalık Udayme, Beyrut, 1963. I, 41/II, 53/ III, 228,264,268,289,292,307

²⁴el-Hatib el-Kazvini, Celaleddin Muhammed b. Abdurrahman(ö.739/1338), **et-Telhîs fi Ulûmi'l-Belâga**, şrh. Abdurrahman el-Berkuki, Daru'l-Kütübi'l-Arabi, 1992,153; **Şuruhu-t-Telhîs**, II, 25,246; et-Teftazani, Sadeddin Mesud b. Ömer(ö.792/1290), **el-Mutavvel ala't-Telhîs**, Matbaa-i Amire, 1309226; İsfarayini, **Etval**, I, 234

BİRİNCİ BÖLÜM

İSTİFHAM EDATLARININ NAHİVDEKİ YERİ VE KUR'AN-I KERİM'DE NAHİV AÇISINDAN KULLANIMI

BİRİNCİ BÖLÜM

İSTİFHAM EDATLARININ NAHİVDEKİ YERİ VE KUR'AN-I KERİM'DE NAHİV AÇISINDAN KULLANIMI

A. GENEL OLARAK İSTİFHAM EDATLARI VE KUR'AN-I KERİM'DE NAHİV AÇISINDAN KULLANIMLARI

İstifhama ait onbir edat bulunmaktadır. Bunlardan ikisi harf olan: هل ve ²⁵؛ dokuz tanesi isim olan: مَنْ / مَا / مَتَى / أَيْنَ / أَيَّانَ / أَنَّى / كَيْفَ / كَيْمَ / أَيْ؛ edatlarıdır. İsim olmalarının sebebi sentaks(nahiv) açısından isimlerin işlevlerine sahip olmalarıdır. Mesala من isimler gibi fail, meful vb. bir görevde bulunabilir: من ضربك؟ / من ضربت؟ / من مررت؟ İstifham edatlarının cümlelerin baş tarafında bulunma özellikleri bulunmaktadır. İstifham edatı soru sorulan

²⁵Sibeveyh, *Kitab'u Sibeveyh*, I, 98/ III, 176; el-Müberred, *el-Muktedab*, II, 60; Ebu'l-Feth Osman b. Cinni el-Mevsili(ö.392/1001), *el-Lüma' fi'l-Arabiyye*, thk. Hamid el-Mü'min, Beyrut, 1985, 295; Ebubekir, Abdulkahir b. Abdirrahman b. Muhammed el-Cürcani en-Nahvi(ö.471/1078), *Kitabu Delâilü'l-İ'câz*, Cidde, 1992, s.111; *Esrâru'l- Belâğa*, Cidde, 1991, s.332; es-Sekkaki, Ebu Yakub Yusuf b. Ebu Bekir Muhammed b. Ali(ö.626/1229), *Miftâhu'l-Ulûm*, Beyrut, 1983, s.308; İbn Yâiş, *Şerhu'l-Mufasssal*, II, 150; İbn Malik, Cemalüddin Muhammed b. Abdullah b. Abdullah et-Tai el-Ceyvani el-Endülüsi(ö.672/1274), *Şerhu't-Teshil(Teshilü'l-Fevaid ve Tefhimü'l-Mekasid 'İbn-i Malik)*, thk. Dr.Abdurrahman es-Seyyid/ Dr. Muhammed Bedevi el-Mahtun, Hicr, 1990, IV, 109-110; Ebu Muhammed Abdullah Cemaleddin b. Yusuf b. Ahmed b. Abdullah b. Hişam el-Ensari(ö.761/1360), *Şerhu Şuzûri'z-Zehab fi Ma'rifeti Kelami'l-Arab*, Kahire, 1994, 31-32. (م in de harf olan istifham edatlarından olduğunu söyleyenler bulunmaktadır.)

²⁶el-Müberred, *el-Muktedab*, II, 53; İbn Cinni, *el-Lüma' fi'l-Arabiyye*, s. 295; Cürcani, *Kitabu Delâilü'l-İ'câz*, s. 111; Cürcani, *Esrâru'l- Belâğa*, s. 332; es-Sekkaki, *Miftâhu'l-Ulûm*, s.308; el-Harizami, Sadru'l-Efadil -el-Kasım b. El-Hüseyn (ö.617), *Şerhu'l-Mufasssal fi San'ati'l-F'rabi'l-Mevsum bi't-Tahmir*, thk. Dr. Abdurrahman b. Süleyman el-Asemin, Beyrut, 1990, IV, 140-141-142; İbn Yâiş, *Şerhu'l-Mufasssal*, II, 150; İsferyâni, *Etval*, I, 234; İbn Malik, *Şerhu't-Teshil(Teshilü'l-Fevaid ve Tefhimü'l-Mekasid 'İbn-i Malik)*, II, 421-422; el-Hatib el-Kazvini, *et-Telhis fi Ulümü'l-Belâğa*, s. 153; es-Suyuti, *el-İtkan fi Ulümü'l-Kur'an*, s.89;

kimseyi uyarıcı ve soru soranın ihtiyacını karşısındakine açığa vurmasına izin veren bir unsurdur. Cümledeki diğer unsurlardan önce gelmesi gerekir, sonraya bırakılması yanlıştır. Çünkü istifham, cümleyi haberden inşa'ya dönüştürür.²⁷ Bu hususta edatlar arasında bir fark yoktur.

İstifham edatından sonra gelen kelime, edat üzerinde nahiv bakımından etkileyici değildir.²⁸

İstifham edatları, hakkında soru sorulan olgu(المستفهم عنه) itibariyle üçe ayrılır:

Tasdik(hüküm) amaçlı kullanılan soru edatları²⁹:

Cevabı evet veya hayırla verilen edatlardır. Örnek olarak,

هل تُحِبُّ الْعِلْمَ؟ / هل تَسْتَيْقِظُ الطُّفْلَةَ؟ / هل يُسَافِرُ أَحْرُوكَ؟

Cevapları بلى veya نعم ile olacaktır. Bu örneklerin hiçbirinde tek bir şey hakkında soru sorulmamaktadır. Yani soruların hedefi, ilim, uyanmak, çocuk, yolculuk ve kardeş unsurlarından tek başına(müfred) yalnızca biri hakkında değildir. Soru muhatabın ilmi seviye sevmeyi; çocuğun uyanıp uyanmadığı ve kardeşinin yolculuk yapıp yapmayacağı ile ilgilidir. Yani eylemin mevcut olup olmadığının müsbet veya menfi hükümü hakkındadır. İşte tasdik tabir edilen durum budur.³⁰

Tasavvur(müfred) amaçlı kullanılan soru edatları³¹:

Cevabı evet veya hayırla değil de tanımlayıcı veya niteleyici bir sözcükle verilebilen soru edatlarıdır. Örneğin: مَا الْقَمُحُ؟ sorusuna diye; مَا الْقُسُورَةُ؟ sorusuna الأَسَدُ diye cevap verilebilir.

²⁷el-Müberred, *el-Muktedab*, II, 53/ III, 172; el-Harizmi, *Şerhu'l-Mufassal fi San'ati'l-İ'rabi'l-Mevsum bi't-Tahmir*, IV, 140-141-142; İbn Yaiş, *Şerhu'l-Mufassal*, II, 155; İbn Malik, *Şerhu't-Teshil*, IV, 109-110-111-112 ; el-Hatib el-Kazvini, Celaleddin Muhammed b. Abdurrahman(ö.739/1338), *el-İzâh fi Ulumi'l-Belâğa*, şrl. Abdü'l-Mün'im Hafacı, Beyrut, 1993, I, 55; es-Suyuti, Celaleddin Ebu'l-Fadl Abdurrahman b. Ebu Bekir(ö.911/1505), *el-Eşbah ve'n-Nezair fi'n-Nahvi*, Beyrut, 1985, II, 148.

²⁸el-Müberred, *el-Muktedab*, IV, 218; İbn Malik, *Şerhu't-Teshil*, IV, 109-110-111-112; el-Bagdadî, Abdulkadir b. Ömer (ö.993/1682), *Hizanetü'l-Edeb ve Lübb-ü Lübab-ı Lisani'l-Arab*, thk. ve şrh. Abdusselam Muhammed Harun, Kahire, 1986, IX, 223-

²⁹es-Sekkaki, *Miftâhu'l-Ulûm*, s.308;

³⁰el-Hatib el-Kazvini, *et-Telhîs fi Ulûmi'l-Belâğa*, 153; İsfarayinî, *Etval*, I, 234;

³¹es-Sekkaki, *Miftâhu'l-Ulûm*, s.308;

Görüldüğü gibi burada herhangi bir hüküm yoktur.³²

Hem tasdik(hüküm) hem de tasavvur(müfred) amaçlı kullanılabilen soru edatı³³: İdir.

Yalnızca **tasdik** amaçlı kullanılan edat هل dir; yalnızca **tasavvur** amaçlı kullanılanlar ise diğer edatlardır(أَيُّ / كَيْفَ / كَيْمَ / أَيْ / مَنْ / مَا مَتَى / أَيْنَ / أَيْنَ / أَيْ / كَيْفَ / كَيْمَ / أَيْ).³⁴ Bunların anlamları, kullanım yerleri ve özellikleri aşağıda tek tek ele alınmaktadır.

1. أَيْنَ :

Yalnızca yerle ilgili soru sormada kullanılır. Mesala, Zeyd nerede? diye sorulduğunda cevabı فى الدار / Evde veya فى المسجد / Mescitte veya فى السوق / Sokakta vb. şeklinde olur.³⁵

Ali nerede? / أين على؟ örneğinde olduğu gibi, bir şeyin mevcut olduğu mekan sorulmuş olur. فأين تذهبون؟ / Nereye gidiyorsunuz? ayetinde ise istifham,³⁶ طلب الفهم olan hakiki anlamında değildir. Çünkü böyle bir şey Allahu Teala için düşünülemez. Zira O, ezeli ve ebedi olarak her şeyi bilendir.

Bazen mekan bildiren şart edatı olarak da kullanılır. Mesala: أين يذهب محمد أذهب

Muhammed nereye giderse ben de (oraya) giderim.

Lafzı: أين من

من أين , أين من / Bu kalemi nereden getirdin? örneğinde olduğu gibi bir birlikte kullanıldığı zaman bir şeyin nereden ortaya çıktığının sorulduğu anlaşılmaktadır.³⁶

³²el-Hatib el-Kazvini, *et-Telhis fi Ulumi'l-Belaga*, 153; İsferyaini, *Etval*, I, 234;

³³es-Sekkaki, *Miftahu'l-Ulum*, s.308;

³⁴Ibn Hişam el-Ensari, Ebu Muhammed Abdullah Cemaleddin b. Yusuf b. Ahmed b. Abdullah (ö.761/1360), *Mugni'l-Lebib an Kütubi'l-Earib*, thk. Dr.Mazin el-Mübarek/ Muhammed Ali Hamdullah, Darü'l-Fikr, 1992, s.21, 45 ; Ibn Malik, *Serhu't-Teshil(Teshilü'l-Fevaid ve Tefhimü'l-Mekasid l'İbn-i Malik)*, IV, 109-110-111-112; es-Sekkaki, *Miftahu'l-Ulum*, s.308; el-Hatib el-Kazvini, *et-Telhis fi Ulumi'l-Belaga*, 153,158; İsferyaini, *Etval*, I, 239 ; el-Hatib el-Kazvini, *el-İzah fi Ulumi'l-Belaga*, I, 56-57-61; es-Suyuti, *el-Eşbah ve'n-Nezair fi'n-Nahvi*, I, 148-149

³⁵el-Müberred, *el-Muktedab*, III, 172, 289; İbn Cinni, *el-Lüma' fi'l-Arabiyye*, s.296; Cürcani, *Esraru'l- Belaga*, s.333; es-Sekkaki, *Miftahu'l-Ulum*, s.313; el-Hatib el-Kazvini, *el-İzah fi Ulumi'l-Belaga*, I, 66; *et-Telhis fi Ulumi'l-Belaga*, 163; İsferyaini, *Etval*, I, 242

³⁶Seyyid Meresi İbrahim el-Beyyûmî, *Fethu'l-Habir fi Edevâti't-Tefsir*, Kahire, 1987, I, 117

2. مَا :

İnsanların vasıfları ve dışındaki varlıkların zâtî hakkında soru sormada kullanılır. ما زيد؟ / Zeyd nedir? diye sorulacak olursa cevabı, جميل / cimri gibi vasıflardan biri olacaktır.³⁷

3. كَيْفَ :

Durum ve keyfiyet hakkında soru sormada kullanılır. Mesala كيف زيد؟ / Zeyd nasıl? diye sorulduğu zaman, صحيح / sağlıklı veya سقيم / hasta veya مشغول / meşgul veya فارغ / boş, iş yok şeklinde cevap verilebilir.³⁸

4. مَنْ :

Akıl sahipleri hakkında soru sormak için kullanılır³⁹ Mesala: أنتم من في السماء أن يخسف بكم الأرض فينا هي تمور / Emin misiniz, O göktekinin sizi yere batırmayacağından? ve أمن يجيب المضطر إذا دعاه ويكشف السوء ويجعلكم خلفاء الأرض أإله مع الله ve Yoksa zorda kalan yalvardığında, onun imdadına yetişip sıkıntı ve kederi kaldıran, sizi yeryüzünün hükmedenleri kılan mı hayırlı? Allahın yanında bir ilah daha var mı? ayetindeki من Allahu Tealaya işaret etmektedir.

وله من في السماوات والأرض ومن عنده لا يستكبرون عن عبادته ولا يستحسرون / Göklerde ve yerde kim varsa O'na aittir. Ve O'nun katındakiler, O'na ibadet etmekten ne çekinirler ne de

³⁷el-Müberred, el-Muktedab, II, 52-61, 294; İbn Cinni, el-Lüma' fi'l-Arabiyye, s.295; Cürcani, Esrâru'l- Belâğa, s.333; es-Sekkaki, Miftâhu'l-Ulûm, s.310; el-Hatib el-Kazvini, et-Telhîs fi Ulûmi'l-Belâğa, s.160-161; İsfarayinî, Etval, I, 241; el-Hatib el-Kazvini, el-İzah fi Ulûmi'l-Belâğa, I, 62(Kazvini, bunu ما ile, ya ismin ya da müsemmanın mahiyetinin açıklanması talep edilir şeklinde açıklamaktadır.);

³⁸el-Müberred, el-Muktedab, III, 172,289; İbn Cinni, el-Lüma' fi'l-Arabiyye, s.296; Cürcani, Esrâru'l- Belâğa, s.333; es-Sekkaki, Miftâhu'l-Ulûm, s.313; el-Hatib el-Kazvini, el-İzah fi Ulûmi'l-Belâğa, I, 66; el-Hatib el-Kazvini, et-Telhîs fi Ulûmi'l-Belâğa, s.163; İsfarayinî, Etval, I, 242;

³⁹el-Müberred, el-Muktedab, II, 52,294,296; İbn Cinni, el-Lüma' fi'l-Arabiyye, s. 295; Cürcani, Esrâru'l- Belâğa, s.333; es-Sekkaki, Miftâhu'l-Ulûm, s.311-312; el-Hatib el-Kazvini, el-İzah fi Ulûmi'l-Belâğa, I, 64-65; el-Hatib el-Kazvini, et-Telhîs fi Ulûmi'l-Belâğa, s.160; es-Suyuti, el-Eşbah ve'n-Nezair fi'n-Nahvi, I, 148-149; İsfarayinî, Etval, I, 241;

⁴⁰Mülk:16

⁴¹Neml:62

⁴²Enbiya:19

yorulurlar. Yani melekler.

وَأَنَا لَمَّا سَمِعْنَا الْهُدَىٰ آمَنَّا بِهِ فَمَنْ يُؤْمِنُ بِهِ فَلَا يَخَافُ تَبَسُّوًا وَلَا رَهَقًا /Biz hidayet rehberini dinleyince, ona inandık. **Kim** Rabbine inanırsa hakkının eksik verilmesinden ve tecavüze uğramaktan korkmaz. ayetinde ise insanlar için kullanılmıştır.

Sonuç olarak kendisine hitab edilebilen ve akıl sahibi olanlar için kullanılır.⁴⁴

5. أئى :

Bir açıdan ortak yanları bulunan iki veya daha fazla unsurdan hangisinin öğrenilmek istenen unsur olduğunu sormak için kullanılır. Yine ئى ile sorulan her şeyin açıklaması istifham elifi + ئى ile olur.⁴⁵

Bu kelime aşağıdaki şekillerde kullanılabilir:

Şart edatı olarak: Bu durumda şart ve cevap cümleye ihtiyacı vardır. Mesala, Musa(A.S) kıssasını anlatan فَالذَّالِكِ بَيْنِي وَبَيْنَكَ أَيَّمَا الْأَجْلِينَ فَضِيَّتْ فَلَا عُدْوَانَ عَلَيَّ ve فَالذَّالِكِ بَيْنِي وَبَيْنَكَ أَيَّمَا الْأَجْلِينَ فَضِيَّتْ فَلَا عُدْوَانَ عَلَيَّ⁴⁶ ve أَيُّ الْفَرِيقَيْنِ خَيْرٌ مَّقَامًا فَأَحْسَنُ نَدِيًّا⁴⁷ ayetlerindeki edatlarda olduğu gibi.

İstifham edatı olarak: Bir hususta müşterek iki şeyden birinin temyizini belirlemede kullanılır.⁴⁸ Mesala: أَيُّ الْفَرِيقَيْنِ خَيْرٌ مَّقَامًا فَأَحْسَنُ نَدِيًّا⁴⁹ yani أصحاب محمد demektir.

Mesala: أَيُّكُمْ زَادَتْهُ هَذِهِ إِيمَانًا⁵⁰

İsm-i mevsul olarak: Mesala: ثُمَّ لَنَنْزِعَنَّ مِنْ كُلِّ شِيعَةٍ أَيُّهُمْ أَشَدُّ عَلَى الرَّحْمَنِ عِتًّا⁵¹

Şart ve istifham için gelen murabtır. Mevsul için gelen ise muzaf olduğu ve kendisinden sonra gelen sıla cümlesinin başındaki zamir hazfildildiği zaman zamme

⁴³Cin:13

⁴⁴el-Müberred, el-Muktedab, II, 52/ III, 172; es-Suyuti, İbn Cinni, el-Lüma' fi'l-Arabiyye, s. 295; Cürcani, Esrâru'l- Belâga, s.333; el-Eşbah ve'n-Nezâir fi'n-Nahvi, I, 148-149

⁴⁵Sibeveyh, Kitab'u Sibeveyh, I, 397; el-Müberred, el-Muktedab, II, 294-305, İbn Cinni, el-Lüma' fi'l-Arabiyye, s. 296; Cürcani, Esrâru'l- Belâga, s.333; es-Sekkaki, Miftâhu'l-Ulûm, s.312; el-Hatib el-Kazvini, el-İzah fi Ulumi'l-Belâga, I, 65; İbn Hişam el-Ensari, Mugni'l-Lebîb an Kütübi'l-Eârib, s.107;

⁴⁶Kasas:28

⁴⁷İsra:110

⁴⁸el-Hatib el-Kazvini, el-İzah fi Ulumi'l-Belâga, I, 65; el-Hatib el-Kazvini, et-Telhîs fi Ulumi'l-Belâga, s.162; İsfarayini, Etval, I, 241;

⁴⁹Meryem:73

⁵⁰Tevbe:124

⁵¹Meryem:69

üzere mebnidir.⁵²

6. كَم :

Bir şeyin sayısını öğrenmek için kullanılır.⁵³

İki şekilde olur:

A. *Haberî*: كَم (çok) anlamında.

B. *İstifham*: عدد (sayı) anlamında.⁵⁴

Beş durumda müşterektirler:

1. İsim olma noktasında (الإسمية)
2. Müphemlik (الإبهام)/ Kapalılık
3. Temyize ihtiyaç duyma (الافتقار إلى التمييز)
4. Mebnilik (البناء)
5. Başta bulunma zarureti (صدارة)⁵⁵

İstifham edatlarının cümlelerin başında bulunma (صدارة) özellikleri bulunmaktadır.

İstifham edatı soru sorulan kimseyi uyarıcı ve soru soranın ihtiyacını karşısındakine açığa vurmasına izin veren bir unsurdur. Cümledeki diğer unsurlardan önce gelmesi gereklidir; sonraya bırakılması yanlış olur. Çünkü istifham, cümleyi haberden inşa

⁵²el-Müberred, *el-Muktedab*, II, 294-295; İbn Cinni, *el-Lüma' fi'l-Arabiyye*, s. 296; İbn Hişam, *Şerhu Şuzuri'z-Zeheb fi Ma'rifeti Kelami'l-Arab*, s.161-163; Abdurrahman b. Akil (ö.769/1367), *Şerhu İbn-i Akil* (Elfiyye şerhi), thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, Beyrut, 1992, I, 85; el-Bagdadi, *Hizanetü'l-Edeb ve Lübb-ü Lübab-i Lisani'l-Arab*, II, 522; İbn Hişam el-Ensari, *Mugni'l-Lebib an Kütübi'l-Eârib*, s.107-108; Seyyid Meresi İbrahim el-Beyyûmi, *Fethu'l-Habîr fi Edevâti't-Tefsîr*, I, 113-114

⁵³el-Muktedab, Müberred, III, 55; İbn Cinni, *el-Lüma' fi'l-Arabiyye*, s. 296; Cürçani, *Esrâru'l-Belâga*, s.333; es-Sekkaki, *Miftâhu'l-Ulûm*, s.312; el-Hatib el-Kazvini, *el-İzah fi Ulumi'l-Belâga*, I, 65; İbn Hişam el-Ensari, *Mugni'l-Lebib an Kütübi'l-Eârib*, s.243; es-Suyuti, *el-Eşbah ve'n-Nezair fi'n-Nahvi*, I, 148-149

⁵⁴el-Müberred, *el-Muktedab*, III, 55-67; el-Hatib el-Kazvini, *et-Telhîs fi Ulûmi'l-Belâga*, s.162-163; İbn Hişam el-Ensari, *Mugni'l-Lebib an Kütübi'l-Eârib*, s.243-244; es-Suyuti, *el-Eşbah ve'n-Nezair fi'n-Nahvi*, II, 281; İsfarayini, *E'tval*, I, 241;

⁵⁵İbn Malik, *Şerhu't-Teshîl*, II, 418-419-420; İbn Hişam el-Ensari, *Mugni'l-Lebib an Kütübi'l-Eârib*, s.243-244

8. مَتَى :

Zaman hakkında soru sormak için kullanılır. Mesala: متى خرج زيد؟ sorusuna karşılık يوم الجمعة vb. cevabı verilebilir.⁶⁶

9. أَيَّان :

İstifham amaçlı isimdir:

Cumhur'a göre, يسألون أيان يوم الدين örneğinde olduğu gibi أيان sadece gelecek zaman ile ilgili soru sormada kullanılır.⁶⁷ Nahivcilere göre meşhur görüş ise, أيان nin متى nin bir benzeri olması ve azamet ve vehâmeti(تفخيم) gerektiren durumlarda kullanılmasıdır.⁶⁸

Sekkaki ve Ali b. İsa er-Rebii'ye göre de أيان , azamet ve vehâmeti(تفخيم) gerektiren yerler dışında kullanılmaz. “Ancak vaziyeti muazzam şeylerden sual olunur.”⁶⁹ أيان مرساها/⁷⁰ أيان يوم الدين/⁷¹ وما يشعرون أيان يعيشون/⁷² يسأل أيان يوم القيامة gibi örneklerde de görüldüğü gibi kıyamet ve yeniden diriltirme gibi hep azamet ve vehâmet içeren konular için kullanılmıştır.⁷³

Zemahşeri: “أي , ای ve iki fiilden türemiştir “demektedir.⁷⁴

Sekkaki: “أيان hem hemzenin fethi, hem de kesri ile gelebilir. Hemzenin kesre ile gelmesi أيان nin aslının أي أوان olmasına engeldir⁷⁵ der. (Bazıları bu durumu şöyle açıklamışlardır: أوان deki hemze hafzedilmiştir. أي deki ikinci ی ise ,ın ی ye kalbedilmesiyle ortaya çıkmış ve sakin ی idgam edilmiştir. Dolayısıyla iki kelime bir kelime haline gelmiştir.)

⁶⁶el-Müberred, *el-Muktedab*, II, 53– III, 289; İbn Cinni, *el-Lüma' fi'l-Arabiyye*, s. 296; Cürcani, *Esrâru'l- Belâga*, s.333; es-Sekkaki, *Miftâhu'l-Ulûm*, s.313; el-Hatib el-Kazvini, *el-İzah fi Ulumi'l-Belâga*, I, 67; İsfarayini, *E'tval*, I, 242; el-Hatib el-Kazvini, *et-Telhîs fi Ulûmi'l-Belâga*, s.163;

⁶⁷İsfarayini, *E'tval*, I, 242; el-Hatib el-Kazvini, *et-Telhîs fi Ulûmi'l-Belâga*, s.163;

el-Hatib el-Kazvini, *el-İzah fi Ulumi'l-Belâga*, I, 67; et-Telhîs fi Ulûmi'l-Belâga, s.163;

⁶⁹Araf:187-Naziat:42

⁷⁰Zariyat:12

⁷¹Nahl:21-Neml:65

⁷²Kiyamet:6

⁷³es-Sekkaki, *Miftâhu'l-Ulûm*, s.313;

⁷⁴ez-Zemahşeri, *el-Keşşâf*, Kahire, 1953, II, 107,143; ez-Zerkeşi, *el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'an*, IV, 221; Yavuz, Galip, *en-Nahvu fi Keşşâfi'z-Zemahşeri*, *Dirâse Nakdiyye Mufassala*, s.255

⁷⁵el-Hatib el-Kazvini, *et-Telhîs fi Ulûmi'l-Belâga*, s.153

Müteahhirin dilcilerden bazıısı: “أَيان anlamca متى ya benzediği için şart edatı olarak da kullanılır” demişlerse de bu yaygın bir kanaat değildir. Zira Cumhur, bu konuda suskun kalmıştır.⁷⁶

مَتَى İLE أَيَانَ NİN BELLİ BAŞLI FARKLARI⁷⁷:

مَتَى	أَيَانَ
Daha çok kullanılır.	Daha az kullanılır.
Her durum ve zaman için kullanılır.	Azamet ve vehâmet arzeden durumlarda kullanılır.
Şart olarak da kullanılır.	Çoğu eserler, bu konuda sessiz kalmış; müteahhirin dilcilerden bazıısı متى konumunda olduğu ve متى da hem şart hem de istifham olduğu için, bunun da şart edatı olarak kullanılabileceğini söylemişlerdir.

⁷⁶ez-Zerkeşi, *el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'an*, IV, 221; Seyyid Meresî İbrahim el-Beyyûmî, *Fethu'l-Habîr fi Edevâti't-Tefsîr*, I, 116-117. Edatla ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz. İbn Cinni, *el-Lüma' fi'l-Arabiyye*, s. 296; es-Sekkaki, *Miftâhu'l-Ulûm*, s.313; el-Hatib el-Kazvini, *el-İzah fi Ulumi'l-Belâga*, I, 67

⁷⁷es-Suyuti, *el-Eşbah ve'n-Nezair fi'n-Nahvi*, I, 280

B. HEMZE VE جمل İSTİFHAM EDATLARININ NAHİVDEKİ YERİ VE KUR'AN-I KERİM'DE NAHİV AÇISINDAN KULLANIMI

1. HEMZE(۱):

Hemze, istifham edatı olarak asıldır ve bu sebeple kaynaklarda en başta yer verilmiştir. Diğer edatlar hemzeye göre tâlidir. Bilindiği üzere, kendisiyle **tasdik** ve **tasavvur** amaçlı soru sorulabilir. Mesala, أَطَلَقَتِ الشَّمْسُ؟ / أَحْسَنَ الْأُسْتَاذُ؟ / أَفَهَيْتَ الدَّرْسَ؟ örneklerinde **hüküm** yani, güneşin doğup doğmadığı, öğretmenin gelip gelmediği ve dersin anlaşılıp anlaşılmadığı sorulmaktadır.⁷⁸

Hemze ile bazen **tasavvur** amaçlı da soru sorulabilir. Mesala أَبِلَاغَةَ صَعْبَةٍ أَمْ الرِّيَاضِيَّاتِ؟ diye soracak olursak, cevabı evet veya hayır olan bir hüküm amaçlanmış olmaz Çünkü bir zorluğun mevcut olduğu bilinmektedir, fakat sorudan maksat bu zor olanın belirlenmesidir. Muhatap da أَبِلَاغَةَ veya الرِّيَاضِيَّاتِ şeklinde cevap verecektir. Dolayısıyla hemze burada tasdik değil, **tasavvur** amaçlı kullanılmış olur.

HEMZENİN ÖZELLİKLERİ:

1. Yukarıda da geçtiği gibi hemze **tasavvur** veya **tasdik** amaçlı kullanılabilir.⁷⁹

2. Hakkında soru sorulan şey(**mesulün anı**) ne ise daima hemzeden sonra gelmesi gerekir. Mesala yolcu olan kişinin Said mi yoksa Halid mi olduğu sorulmak istenirse أَسَعِيدٌ مَسَافِرٌ أَمْ خَالِدٌ؟ denir. Ama Said'in yolcu mu yoksa mukim mi olduğunu sorulacak olursa أَسَافِرٌ سَعِيدٌ أَمْ مَقِيمٌ؟ denilmesi gerekir. Eger kitap hakkında soru sorulmak

⁷⁸el-Müberred, **el-Muktedab**, II, 74; es-Sekkaki, **Miftâhu'l-Ulûm**, s.308; İbn Malik, **Şerhu't-Teshil**, IV, 111; el-Hatib el-Kazvini, **el-İzah fi Ulumi'l-Belâga**, I, 56; İsfarayini, **Etval**, I, 234-235; İbn Hişam el-Ensari, **Mugni't-Lebib an Kütübi'l-Eârib**, s.16-19; es-Suyuti, **el-Eşbah ve'n-Nezair fi'n-Nahvi**, II, 148-149;

⁷⁹es-Sekkaki, **Miftâhu'l-Ulûm**, s.308; İbn Malik, **Şerhu't-Teshil**, IV, 111; İbn Hişam el-Ensari, **Mugni't-Lebib an Kütübi'l-Eârib**, s.21,457; es-Suyuti, **el-Eşbah ve'n-Nezair fi'n-Nahvi**, I, 148-149

isteniyor ve kütüphanede mi yoksa sıranın üzerinde mi olduğu bilinmiyorsa أعلی المكتب denilmez. الكتاب أم فی المكتبة؟

Eğer ibriğin içinde ne olduğu bilinmiyorsa أ شای فی الإبریق أم قهوة؟ ancak bilinmeyen kahvenin ibrikte mi yoksa bardakta mı olduğu ise أ فی الكأس القهوة أم فی الإبریق؟ denilmesi gerekir.

O halde, **tasavvur** amaçlandığında, hemzeyi mutlaka hakkında soru sorulan kelime(mesulün anı)nin takip etmesi icab eder.⁸⁰

3. Hemze, **tasavvur** amaçlı olursa hakkında soru sorulan kelimedden sonra **muâdilinin**(denk) zikredilmesi gerekir. Örneğin, **mesulün anı** Zeyd ise **muadili** Amr veya Halid olabilir. Eğer sefer, **mesulün anı** ise **muadili** ikâmettir. **Muadil**, atıf harfi olan أم den sonra gelmelidir. أزيد مسافر أم عمرو؟ cümlesiyle amaç **tasavvur** ise, أزيد مسافر أم عمرو؟ demek suretiyle زيد in **muadili** olan عمرو isminin de söylenmesi gerekir. Muadil olarak أم denemez. Çünkü أم den sonra gelen kelime Zeyd'in **muadili** olmalıdır ki o da Amr'dir. Şayet siyaktan anlaşılabilirse, **muadil** terkedilebilir. Kendisine, أ فی الدار أبوك؟ diye soru sorulan kimse, أ فی الدار أبوك أم فی العمل؟ şeklinde sorulmak isteneni anlıyorsa, muhatabın bu anlayışına dayanarak **muadil** hazfedilebilir. Öyleyse, أ سعيد مسافر أم مقيم؟ şeklinde hemzeden sonra **mesulün anı**hten başka bir şey getirmekten sakınılmalıdır. Cümlenin doğrusu, أ سعيد مسافر أم مقيم؟ dir. Ayrıca **mesulün anı**hten sonra **muadili** dışında bir şey de söylenmemelidir. أ سعيد مسافر أم مقيم؟ de olduğu gibi. Cümlenin doğrusu: أ سعيد مسافر أم خالد؟ şeklindedir.

Örnek bir ayetin 2. ve 3. maddeler açısından tahlili:

قُلْ اَلَّذِكْرَيْنِ حَرْمٌ اَمْ اَلْاُنثَيْنِ... / De ki, iki erkeği mi yoksa iki dişi mi haram kıldı?

Ayet-i kerimede hemzeden sonra, **mesulün anı**(الذِّكْرَيْنِ) geldiği görülmektedir.

Mesulün anıhten sonra da أم ve **muadil** zikredilmiştir. اَلَّذِكْرَيْنِ kelimesinin **muadili** اَلْاُنثَيْنِ

⁸⁰Cürçani, *Kitabu Delâli'l-İ-câz*, s. 113; el-Hatib el-Kazvini, *el-İzah fi Ulumi'l-Belâga*, 55; el-Hatib el-Kazvini, *et-Telhîs fi Ulumi'l-Belâga*, s.155;

⁸¹En'am: 143-144

kelimesidir. Ayetten farklı olarak farz-ı muhal, الذَّكَرَيْنِ, أَحْرَمَ denmiş olsaydı, أَمْ الْأَنْثَيْنِ demek doğru olmazdı. Çünkü bu durumda **mesulün anh**, التحريم olurdu. Eğer böyle bir cümlede **muadil** zikredilmek istenirse, التحريم in **muadili** olarak الإباحة kullanılabilir ve :
أَمْ أَحْرَمَهُمَا أَمْ أَحْلَاهُمَا؟ / O ikisini haram mı kıldı, yoksa helal mi kıldı? şeklinde sorulabilir.⁸²

4. Hemze **tasavvur** amaçlı kullanılırsa, cevabı, **mesulün anhin-** fiil, fail vs. nevinden- belirlenmesi suretiyle olur. Bu tarz soruların cevabı نعم veya لا olamaz. Hemze **tasdik** amaçlı kullanılırsa cevabın نعم veya لا ile verilmesi doğru olur. Örnek: أَيْبِي أَلْبَيْتِ أَمْ أَحْوَكُ؟ sorusunun cevabında iki **muadilden** birini **tayin** ederek mesala أَيْبِي denir. Görüldüğü gibi burada نعم veya لا ile cevap vermek doğru olamaz. Çünkü hemze burada **tasavvur** içindir.

Fakat أَمْ يَجُوزُ الصَّلْحُ بَيْنَنَا وَبَيْنَهُمْ؟ sorusuna نعم veya لا ile cevap vermek doğru olacağından hemze ile **tasdik** kastedilmiş olur.

5. Üçüncü maddenin mefhum-u muhalifi olarak: **Hemze tasdik içinse, kendisinden sonra muadil getirilmesi caiz değildir.** Mesala, Delailü'l-İ'caz kitabının Abdulkahir'e ait olup olmadığını sormak istersek أَمْ كِتَابُ دَلَائِلِ الإِعْجَازِ لِعَبْدِ الْقَاهِرِ؟ deriz. Bu durumda *Abdulkahir*'i tanıyoruz, ama *Delailü'-İ'caz*'ın müellifi olduğunu bilmiyoruz.

Bu noktada şöyle muhtemel bir soruya cevap vermek gerekiyor: *Niçin tasavvur tarzında muadil söylenebilir da tasdik tarzında bu yanlış oluyor?*

أَمْ خَالِدٌ جَاءَ مِنَ السَّفَرِ؟ cümlesinde olduğu gibi hemze ile **tasdik** amaçlandığında iki şey(Halid ve sefer) arasındaki ilişkinin **hükümü**, yani tamamiyle bilgisiz olduğumuz bir şey hakkında soru sorulmuş olur. **Muadil** söylenmek suretiyle, أَمْ خَالِدٌ جَاءَ مِنَ السَّفَرِ أَمْ زَيْدٌ؟ denecek olursa, söyleyen **hüküm** hakkında bilgisiz değil demektir. Bütün istediği, bu **hükümün**(yolculuktan dönmüş olmak) bu kişilerden hangisine ait olduğunu **tayin** etmektir. Zaten tasdik amaçlı bir soru cümlesinde **muadil** söylenmiş olsaydı, bir çelişki doğardı. Çünkü varsayılan şey **hükümün** bilmemediğidir. **Tasdik** tam olarak bunu ifade eder. أَمْ ve müteakiben **muadil** getirildiğinde ise **hükümün biliniyor olduğu** anlaşılır.

⁸²Çürçani, *Kitabu Delâilü'l-İ'câz*, s. 115; es-Sekkaki, *Miftâhu'l-Ulûm*, s.315; el-Hatib el-Kazvini, *el-İzah fî Ulumi'l-Belâğa*, I, 75

Bir cümlede hemzenin hem tasavvur, hem de tasdik ihtimali taşınması:

أحمد جاء من السفر؟ cümlesinde “Muhammed” ve “seferden dönmek” arasındaki ilişkinin **hükümü** hakkında soru sormak suretiyle hemze **tasdik** amaçlı kullanılmış olur. Sorunun cevabı **da** نعم veya لا ile verilir. **Muadil** getirilmesi caiz olmaz. Fakat bu örnek **أحمد جاء من السفر أم خالد؟** şeklinde **tasavvur** amaçlı da kullanılabilir. Öyleyse, bir cümle bazen **muadil** söylenmeden **tasdik**, bazen de **muadilin** söylenmesi caiz olarak **tasavvurun** her ikisi için nasıl kullanılabilir ?

Tasavvur ve **tasdik** olguları, soruyu sorana, soruyu soranın amaç ve anlayışına bağlıdır.

Konuşan bazen **tasdik**, kimi zaman da **tasavvur** amaçlıyor olabilir.

Örneğin, muhatabın evinizde öğretimle iştigal eden biri bulunduğu biliniyor, fakat onun, babası mı yoksa kardeşi mi olduğu bilinmiyorsa, **أبوك المدرس أم أخوك؟** diye soru sorulur.

Yine, edebiyat ödülünü iki kardeşden birinin kazandığı bilinse, ama hangisi olduğunu bilinmese **أخوك فاز بالجائزة أم أختك؟** denir.

Ancak **أخوك الذى فاز بجائزة الأدب / أبوك مدرس؟** örneklerinde olduğu gibi **hüküm** bilinmiyorsa, hemze **tasdik** amaçlıdır.⁸³ Kuran-ı Kerim’de hemzenin **tasdik** için kullanıldığı ayetlere çok rastlanır.⁸⁴

6. Hemze istifham edatlarının en yaygın kullanılanı, en geniş ve zengin olanıdır. Bu yüzden, diğer edatlarda olduğu gibi **atıf harfleri başına gelemez**. Eger atıf harfiyle birarada bulunacaksa hemze atıf harfinden önce gelir.⁸⁵ Örnek: **أفمن كان على بينة من**

أفمن بمشي مكبا على وجهه،⁸⁶ ربه ويتلوه شاهد منه ومن قبله كتاب موسى إماما ورحمة

أفلا تذكرون⁸⁷، **أهدى أمن بمشي سويا على صراط مستقيم⁸⁸** Bu örneklerde hemze **ف** harfinden önce

⁸³ Fazl Abbas Hasan, **el Belâga Funûnuhâ ve Efnânuhâ**, Amman, ts., I, 174-175

⁸⁴ bkz. A’raf:28/ Nisa:88/ En’am: 84.

⁸⁵ Sibeveyh, **Kitab’u Sibeveyh**, III, 187; el-Harizmi, **Şerhu’l-Mufasssal**, IV, 140-141-142; İbn Yâsi, **Şerhu’l-Mufasssal**, II, 150; İbn Malik, **Şerhu’t-Teshil**, IV, 111; İbn Hişam el-Ensari, **Mugni’l-Lebîb an Kütübi’l-Eârib**, s.22-458; es-Suyuti, **el-Eşbah ve’n-Nezair fi’n-Nahvi**, I, 148-149

⁸⁶ Hud:17

⁸⁷ Mülk:22

⁸⁸ Yunus:3

gelmiştir. و ve نُم için de bir çok örnek mevcuttur.⁸⁹

Zemahşeri, Kuran-ı Kerim'de أُثم إذا ما وقع آتتم به ⁹⁰ şeklinde gelen bazı yerlerin tefsirini yaparken ma'tûf aleyhin hazfedildiğini söylemiş ve أُثِمُوا كَمَا عَاهَدُوا عَهْدًا⁹¹ ve أَكْفَرْتُمْ وَ أَكْفَرُوا وَ كَلِمًا عَاهَدُوا عَهْدًا : *Bu ayetlerin takdiri* : أُثِمُوا كَمَا عَاهَدُوا عَهْدًا⁹² ayetleri hakkında “ *Bu ayetlerin takdiri* : أُكْفَرْتُمْ وَ أَكْفَرُوا وَ كَلِمًا عَاهَدُوا عَهْدًا⁹³ demmiştir. Böyle bir hazfın dayanağı yoktur ve böyle bir takdire sözüün sıhhatli anlaşılabilmesi açısından ihtiyaç da yoktur.

Diğer istifham edatları ise atf harflerinden sonra gelir.⁹⁴

7. Yukarıdakine yakın bir özelliktir. Hemze, اَم den sonra da gelemez.

اَم اَنْتَ سَافِرٌ denemez. Diğer edatlar ise اَم den sonra gelir.⁹⁵ Örnek:

96 قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الْأَعْمَى وَالْبَصِيرُ أَمْ هَلْ تَسْتَوِي الظُّلُمَاتُ وَالنُّورُ

97 أَمَّنْ هَذَا الَّذِي هُوَ جُنْدٌ لَكُمْ يَنْصَرِكُمْ مِنْ دُونِ الرَّحْمَنِ إِنَّ الْكَافِرِينَ فِي عُرُورٍ (٢٠) أَمَّنْ هَذَا الَّذِي يَرْزُقُكُمْ إِنْ أَمْسَكَ رِزْقَهُ

Katile'nin⁹⁸ şiiri de buna örnektir.

هَلْ يَسْمَعَنَّ النَّصْرَ إِنْ نَادَيْتَهُ
أَمْ كَيْفَ يَسْمَعُ مَيْتٌ لَا يُنْطِقُ⁹⁹

Seslensem duyar mı Nadr?

Ya da nasıl duyabilir konuşamayan bir ölü?

⁸⁹bkz. و dan önce geldiğine örnek: Enam: 122/ Zuhruf : 18; اَم den önce geldiğine örnek: Yunus: 50-51

⁹⁰Yunus:51

⁹¹Bakara:100

⁹²Bakara:87

⁹³ez-Zemahşerî, Carullah Mahmud b. Omer, *el-Keşşâf an-Hakâiki Gavâmizi't-Tenzil*, Kahire, 1953, I, 294 -300 ; İbn Malik, *Şerhu't-Teshil*, IV, 111-112; YAVUZ, Galip, *en-Nahvu fi Keşşafi'z-Zemahşerî ,Dirâse Nakdiyye Mufassala* (Basılmamış doktora tezi),University of Oriental College Department of Arabic, Punjab University, Lahore, 1992, s.60

⁹⁴Sibeveyh, *Kitab'u Sibeveyh*, III, 187; es-Suyuti, *el-Eşbah ve'n-Nezair fi'n-Nahvi*, I, 148-149(Örnek olarak: Hud:14/ Nisa:41/Muhammed:17/ Mülk:28/ Tin:7)

⁹⁵Sibeveyh, *Kitab'u Sibeveyh*, III, 176-187; el-Hatib el-Kazvini, *et-Telhîs fi Ulûmi'l-Belâga*, s.153; İbn Hişam el-Ensari, *Mugnî'l-Lebib an Kütübi'l-Eârîb*, s.21-458; es-Suyuti, *el-Eşbah ve'n-Nezair fi'n-Nahvi*, I, 148-149; el-Bagdadî, *Hizanetü'l-Edeb ve Lübb-ü Lübb-i Lisani'l-Arab*, XI, 494

⁹⁶Ra'd:16

⁹⁷Mülk:20-21.

⁹⁸Katile bnt. En-Nadr b. Alkame. Abdudâr oğullarından. Birinci tabaka kadın şairlerden. *el-Belâga, Fununuha ve ef'nauha*, I, 176.

⁹⁹Sîretü İbn Hişâm, II, 42; el-Beyân ve't-Tebyîn, IV, 44; Şerhu Şevâhidi'l-Mugnî, V, 54

8. Hemze kendisine delalet eden bir şey bulunduğu hazfedilebilir. Ömer b. Rebia'nın beytinde olduğu gibi:

لَمَزُوكٌ مَا أَذْرِي وَإِنْ كُنْتُ دَارِيًّا
يَسْمَعُ رَمِيمَ الْجَمْرِ أَمْ بِسْمَانٍ¹⁰⁰

ifadesi hemzenin hazfedildiğinin delilidir. Kur'an-ı Kerim'de de bu tür hazflerin olduğu söylenmiştir. Hz.İbrahim'in هذا ربي¹⁰¹ ifadesinde mahzûf bir hemze bulunduğu söylenmektedir.¹⁰²

9. Olumlu ve olumsuz, hem isim hem de fiil cümlelerinden önce gelebilir.¹⁰³

Örneğin, Gazeteyi okudun mu? / أأنتم عَارِضْتُمْ؟ / Siz mi itiraz ettiniz?

/Biz senin göğsünü açmadık mı? / ألم لك نشرح صدرك¹⁰⁴

10. Şarttan ve إِنْ den önce gelebilir.¹⁰⁵ Örnek olarak, أفإن مات أو قتل انقلبتم على أعقابكم,¹⁰⁶

وإن تعجب فعجب قولهم أئذا كنا ترابا أئنا لفي خلق جديد¹⁰⁷ وما جعلنا لبشر من قبلك الخلد أفإن مت فهم الخالدون¹⁰⁸ ومن بلغ أنكم لتشهدون أن مع الله آفة أخرى¹⁰⁹ وقالوا أئذا كنا عظاما ورقائنا أئنا لمبعوثون خلقا جديدا¹¹⁰

11. Eger hemze, vasıl hemzeli kelimelerden önce gelirse vasıl hemzesi düşer.¹¹¹

Mesala, أصطفى الناس على النبي¹¹² قل اتخذتم عند الله عهدا فلن يخلف الله عهدا أم تقولون على الله ما لا تعلمون,¹¹³

¹⁰⁰Ömer b. Ebi Rebia el-Mahzumi Divanı, s.58

¹⁰¹Enam 75-78-

¹⁰²Sibeveyh, *Kitab'u Sibeveyh*, III, 175; el-Müberred, *el-Muktedab*, III, 294; el-Harizmi, *Şerhu'l-Mufassal*, IV, 140-141-142; İbn Yaiş, *Şerhu'l-Mufassal*, II, 50; İbn Malik, *Şerhu't-Teshil*, IV, 111; İbn Hişam el-Ensari, *Mugni'l-Lebîb an Kütübi'l-Eârib*, s.19-20-457; el-Bagdadi, *Hizanetü'l-Edeb ve Lüb-ü Lüb-ü Lisani'l-Arab*, IV, 316/XI, 122-123,128,129,131-132, el-Galâyini, Mustafa, *Câmiu'd-Đurûsi'l-Arabiyye*, Beyrut, 1982, III, 268

¹⁰³İbn Hişam el-Ensari, *Mugni'l-Lebîb an Kütübi'l-Eârib*, s.21-458; es-Suyuti, *el-Eşbah ve'n-Nezair fi'n-Nahvi*, I, 148-149

¹⁰⁴İnşirah:l

¹⁰⁵İbn Hişam el-Ensari, *Mugni'l-Lebîb an Kütübi'l-Eârib*, s.458

¹⁰⁶Al-i İmran:144-

¹⁰⁷Enbiya:34

¹⁰⁸Ra'd:5

¹⁰⁹İsra:49

¹¹⁰En'am:19

¹¹¹el-Lebedi, *Hemzetü'l-İstifham fi'l-Kur'ani'l-Kerim*, s.195-196.

¹¹²Bakara:80

¹¹³Saffat:153

ayedlerinde olduğu gibi.¹¹⁴ اطلع الغيب أم اتخذ عند الرحمن عهدا¹¹⁵

2. هل

Sadece **tasdik** amaçlı kullanılır. Örnek: هل يستعد العرب لإنقاذ فلسطين؟¹¹⁶ Tasavvur amaçlı soru sorulamaz. Bu sebeple, kendisinden sonra أم ve **muadil** gelmesi imkansızdır. Çünkü bu çelişki doğurur. Zira هل ile soru sormak, iki olgu arasındaki ilişkinin **hükümünü** bilmemeyi gerektirir. أم ve **muadil** zikretmek ise bu **hükümün** bilindiğine işaretler. Böylece aynı cümlede *hükümü bilme* ve *bilmemenin* birarada bulunması sözkonusu olur ki işte çelişki budur.¹¹⁶

Katile bnt. En-Nadr'ın şu şiirinde olduğu gibi içerisinde هل den sonra أم bulunduğu halde belâgat açısından uygun görülmüş bazı ifadeler bulunmaktadır. Bunlardaki أم ler de **munkatı'a**¹¹⁷ olarak yorumlanmıştır:

¹¹⁴Meryem:78

¹¹⁵Diğer örnekler için bkz. Sebe:8, Sa'd:75.

¹¹⁶Sıbeveyh, **Kitab'ın Sıbeveyh**, III, 169-170; es-Sekkaki, **Miftâhu'l-Ulûm**, s.308; el-Hatib el-Kazvini, **el-İzah fî Ulumi'l-Belâga**, I, 57; el-Hatib el-Kazvini, **et-Telhis fî Ulûmi'l-Belâga**, s.154; İbn Hişam el-Ensari, **Mugni'l-Lebib an Kütübi'l-Eârib**, s.19,456; es-Suyuti, **el-Eşbah ve'n-Nezair fi'n-Nahvi**, I, 148-149

¹¹⁷ أم bazen muttasıla olur. Bu atıf harfidir. Öncesiyle sonrası arasındaki ittisali(bağlantı kurması, birleştirmesi) sebebiyle bu ismi almıştır. Hemzenin tasavvur amaçlı kullanımındaki أم bu çeşittir.

Örnek: أ رأيت جئت أم ماشياً؟

Bazen de **munkatıa** olur. Öncesiyle sonrası arasındaki inkırâ'(kesinti, bağlantısızlık) sebebiyle bu ismi almıştır. Bu أم, idrab için olan بل + hemze anlamına gelir. İdrab: Bir şeyden, daha kuvvetli(شد) olan başka bir şeye geçiş demektir. Konumuza yaklaşılacak olursak, bir soru cümlesi söyledikten sonra soracağımız şeyin bu olmadığını, asıl başka bir şey sormak istediğimizi farkederek cümlemizi değiştirmemizdir.

أم المتقطعة ile التصلة أم arasındaki farklar:

التصلة أم nun أم المتقطعة dan 7 bakımdan farklı olduğu belirtilmektedir:

1. أم ile takdir olunabilir.
2. Sadece istifhamdan sonra bulunur.
3. Cevabı نعم veya لا değil, belirli bir isimdir.
4. Bununla kelam müfred(bir bütün) olarak takdir olunur.
5. İdrab sözkonusudur.
- 6: Sonrası, öncesine matuftur.
7. Muadil gerektirir. Bu, istifham harfinin isim ve أم ile gelmesi demektir. Fiil de ikisinin arasındadır. Mesala ضربت زيداً أم ضربته أم عمرراً زيد. أزيداً ضربته أم عمرراً. İkisi de istifham harfinden sonra gelmiştir. Sorulan varlık ikisinden biridir. Şayet fiil hakkında sorulmuş olsaydı أم ضربته demek gerekirdi. أم sadece istifhamdan sonra değil haberdan sonra da gelebilir. Arapların إنها لجل أم شاء ifadesi bu konuda meşhurdur. أم den önceki kısım söylenmiş, sonra aslında başka bir şeyin söyleneceği

هل يَسْمَعُونَ النَّصْرَ إِنْ نَادَيْتُهُ أَمْ كَيْفَ يَسْمَعُ بَيْتَ لَا يَنْطِقُ¹¹⁸

Bir başka örnek, şair Malik b. Er-Rib'in şiirindeki şu beyttir:

أَلَا لَيْتَ شِعْرِي هَلْ تَغَيَّرَتِ الرَّحَى رَحَى الْحَرْبِ أَمْ أَضْحَتْ بِفَلَجٍ كَمَا هِيَ¹¹⁹

Kur'an'da da *munkatı*'a ile ilgili örnekler mevcuttur. Mesala, *أفلا يتدبرون القرآن أم على*

أفلا يتدبرون القرآن أم على ayetinden maksat *hakkıyla düşünmeme* ile *kalplerin üzerindeki kilitler* arasında bir denklik olduğu değil; bir kötü durumdan daha kötü bir duruma geçiştir. Kuran, *onların düşüncesizliğini* açıkladıktan sonra daha kötü bir hal olan *kalpleri üzerinde kendileriyle hayr arasında engel teşkil eden kilitlerin bulunması* haline *geçiş yapmıştır* ki bu hal şüphesiz *hakkıyla düşünmemekten* daha kötüdür. Zira *hakkıyla düşünmeme*, belki geçici, devamlı olmayan küçük bir gafletten de doğmuş olabilir. Ayet-i kerimenin manası: *أفلا يتدبرون القرآن، بل هناك ما هو أشد من ذلك* (Kur'an'ı düşünmüyorlar mı? Düşünmek bunun yanında az kalır. Hayır hatta ondan daha kötü bir durum var! Kalplerinin üzerinde kilitler var!) şeklinde anlaşılmalıdır.

Demek ki *هل* den sonra *م* gelirse, bu *م* *munkatı*'adır. Yani *م* in öncesiyle sonrası arasında bir bağlantı, denklik sözkonusu değildir.

هل İN ÖZELLİKLERİ:

1. Sadece *tasdik* amaçlı kullanılması.¹²¹

Bu durumda *هل* den sonra *م* muttasıla da, *muadil* de gelmez. Çünkü böyle bir

hatırlanıp yanlış yapıldığı anlaşılınca ikinci kısım söylenmiştir. Kur'an'dan şu ayetler örnek verilebilir:

(Secde: 1-2) تتوبل الكتاب لا ريب فيه من رب العالمين (٢) أم يقولون اقتره بل هو الخن من ربك لتنتنر قوما ما أتاهم من نذير من قبلك لعلهم يهتدون (Zulruf:51-52) أفلا ينصرون (٥١) أم أنا خير من هذا الذي هو مهين ولا يكاد يبين

Sibeveyh, *Kitab'u Sibeveyh*, 169-170-171-172,174; Müberrred, *el-Muktedab*, III, 286-287-288-289,293; Radiyyuddin Muhammed b. El-Hasen el-İstirabazi(ö.688), *Şerhu'r-Radi*, Camiatü Karinus, 1996, IV, 404; İbn Hişam el-Ensari, *Mugni'l-Lebib an Kütübi'l-Earib*, s.61; es-Suyuti, *el-Eşbah ve'n-Nezair fi'n-Nahvi*, I, 267; ez-Zerkeşi, *el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'an*, IV, 158; el-Bagdadi, *Hizânetü'l-Edeb ve Lübb-ü Lübab-ı Lisani'l-Arab*, XI, 122,132,139,140

¹¹⁸ *Sîretü İbn Hişam*, II, 42; *el-Beyân ve't-Tebyîn*, IV, 44; *Şerhu Şevâhidil'l-Mugni*, V, 54

¹¹⁹ *Mâlik b. Er-Rib Divanı*, s.46; *el-Ezhiyye*, s.27; *Hizânetü'l-Edeb*, XI, 294; *Şerhu Ebyâti Sibeveyh*, II, 113; *Lisânu'l-Arab*, XI, 616-

¹²⁰ Muhammed:24

¹²¹ el-Harizmi, *Şerhu'l-Mufassal fi San'ati'l-İ'rabi'l-Mevsum bi't-Tahmir*, IV, 140-141-142; es-Sekkaki, *Miftâhu'l-Ulûm*, s.308; İbn Malik, *Şerhu't-Teshil* s.109-110; el-Hatib el-Kazvini, *el-İzah fi Ulumi'l-Belâga*, I, 57; el-Hatib el-Kazvini, *et-Telhis fi Ulumi'l-Belâga*, s.154; İbn Hişam el-Ensari, *Mugni'l-Lebib an Kütübi'l-Earib*, s.456; Suyuti, *el-itkan fi Ulumi'l-Kur'an*, 87; el-Eşbah ve'n-Nezair fi'n-Nahvi, I, 148-149; İsferyaini, *Etval*, I, 235;

ifade *tenakuza* yolaçar.¹²² Şayet *م* kullanılmışsa bu *munkatı*'dır.¹²³ Ancak muttasıladan önce şâz olarak gelebileceğini söyleyenler de olmuştur.¹²⁴

2. Muzarinin başına geldiğinde *سوف* ve *س* gibi fiilin zamanını *istikbâl* ile sınırlandırması.¹²⁵

Başka bir ifade ile *هل*, fiil-i muzarinin başına sadece *istikbâli* ifade ettiği zaman gelir.¹²⁶ *هل* muzari fiilden önce geldiği zaman bu fiilin gelecek zamana ait olması gerekir. Buna Kur'anda da örnekler mevcuttur: ¹²⁷يا أيها الذين آمنوا هل أدلكم على تجارة تنجيكم من ¹²⁸هل هل يستوي الذين يعلمون والذين لا يعلمون عذاب أليم ¹²⁹هل هل تنجيكم بالأخسرين أعمالا

Görüldüğü üzere bu örneklerde fiillerin tamamı gelecek zaman anlamı taşımaktadır.

Fiil *istikbal* değil de *şimdiki zaman* içinse veya anlamı *mazi* ise, başına *هل* gelmesi doğru olmaz. Mesala, anne-babasına zulmettiğini, arkadaşlarına eziyet ettiğini ve imtihanlarda kopya çektiğini bildiğimiz birisine: *هل تؤذى زملائك؟ / هل تعق والدك؟ / هل تعش في إمتحانك؟* demek doğru değildir. Zira bu fiillerin anlamı *istikbale* değil, *maziye* aittir.

Nitekim, vatana olan sevgini, düşmana olan kinini inkâr eden birisine de: *هل تنكر على ذلك؟* demek caiz olmaz. Zira bu cümlede zaman, *istikbale* ait değildir. Ancak *mazi* ve *şimdiki zamanı* ifade etmektedir. Bu sebeple bu gibi yerlerde, *هل* değil,

¹²²Sibeveyh, *Kıtab'u Sibeveyh*, III, 175; es-Sekkaki, *Miftâhu'l-Ulûm*, s.308; İbn Yaiş, *Şerhu'l-Mufassal*, II, 150; el-Hatib el-Kazvini, *el-İzah fi Ulumi'l-Belâga*, I, 55; İbn Hişam el-Ensari, *Mugni'l-Lebîb an Kütübî'l-Eârib*, s.17-18

¹²³el-Müberred, *el-Muktedab*, III, 286-287-288; es-Sekkaki, *Miftâhu'l-Ulûm*, s.308; es-Suyuti, *el-Eşbah ve'n-Nezair fi'n-Nahvi*, I, 267

¹²⁴Radiyyuddin, *Şerhu'r-Radi*, IV, 404

¹²⁵el-Harizmi, *Şerhu'l-Mufassal fi San'ati'l-Prabi'l-Mevsum bi't-Tahmir*, IV, 140-141-142; es-Sekkaki, *Miftâhu'l-Ulûm*, s.309; el-Hatib el-Kazvini, *el-İzah fi Ulumi'l-Belâga*, I, 59; el-Hatib el-Kazvini, *et-Tellîs fi Ulûmi'l-Belâga*, s.157; İbn Hişam el-Ensari, *Mugni'l-Lebîb an Kütübî'l-Eârib*, s.457; es-Suyuti, *el-Eşbah ve'n-Nezair fi'n-Nahvi*, I, 279; İsfarayini, *Etvai*, I, 237

¹²⁶İbn Hişam el-Ensari, *Mugni'l-Lebîb an Kütübî'l-Eârib*, s.457; es-Suyuti, *el-Eşbah ve'n-Nezair fi'n-Nahvi*, I, 279; el-İtkan fi Ulumi'l-Kur'an, I, 90,

¹²⁷Saff:10

¹²⁸Zümer:9

¹²⁹Kehf:103

hemzenin kullanılması gerekir.¹³⁰

هل سافر أم حرك؟ / هل سافر أم حرك؟ / هل سافر أم حرك؟ gibi, **mazi** fiilin veya **isim** cümlesinin başına gelecek olursa, muzarideki gibi bir değişiklik yapmaz. Yani anlamlarını **istikbale** çevirmez.

هل إن حجتك تكرمي؟¹³² . **ve olumsuz cümle ile kullanılamaz** .¹³¹ , هل 3. / هل إن حجتك تكرمي؟ / هل إن حجتك تكرمي؟ / هل إن حجتك تكرمي؟ denemez. Hemze gibi atf harflerinden önce de gelemez.¹³³

Oysa ki hemze / هل إن حجتك تكرمي؟ / هل إن حجتك تكرمي؟ / هل إن حجتك تكرمي؟ gibi tüm bunların başına gelebilir.¹³⁴

4. **Söz dizimi, iki olgu arasında mevcut ilişki hakkındaki hükümün bilindiğini hissettiren(yani tasavvur eğilimli) bir cümlede 'in kullanılması yakışıksızdır.**¹³⁵

Mesala, هل فعول البلاغة أحببت؟ / هل فعول البلاغة أحببت؟ / هل فعول البلاغة أحببت؟ demek uygun olmaz. Çünkü هل ile soru sorulduğunda hüküm bilinmez, **hüküm** öğrenmek için soru sorulur. Cümle kuruluşu örnek iki cümlede olduğu gibi, **hükümün bilindiğine** işaret ediyorsa, هل kullanmak çirkin olur. Çünkü فعول البلاغة أحببت / فعول البلاغة أحببت / فعول البلاغة أحببت ibareleri, yalnızca, *muhatabın Belâgat sanatlarına olan sevgisini* veya *Halid'e olan ikramını* ifade etmez. Bundan daha öte bir şeyler de ifade eder. Ki bu da, sevginin başka bir şeye değil de Belâgat sanatlarına; ikramın başkasına değil de Halid'e hasredilmesidir. Bu örnekleri / هل فعول البلاغة أحببت؟ / هل فعول البلاغة أحببت؟ / هل فعول البلاغة أحببت؟ şeklinde هل ile sorulduğu takdirde Türkçe'de şöyle karşılayabiliriz: (Sadece)Belâgat sanatlarından **mi** hoşlandın? / (Sadece)Halid'e **mi** ikram ettin? Yani bir şeyden hoşlandığı, sevdiği kesin; bu hüküm biliniyor ama, bu sevgi Belâgat sanatlarına

¹³⁰Fazl Abbas Hasan, *el Belâgat Funûnuhâ ve Efnânuhâ*, I, 182.

¹³¹İbn Hişam el-Ensari, *Mugni'l-Lebîb an Kütüb'l-Eârîb*, s.458; es-Suyuti, *el-Eşbah ve'n-Nezair fi'n-Nahvi*, I, 279; (Şart cümlesine dahil olmamasını, bazı müellifler, هل in hem-olumluluğa hem-de-olumsuzluğa ihtimali bulunmasına bağlamaktadırlar) CELEN, Mehmet, *Arapçada Edatlar* (Lugat ve Filolojik İnceleme); İstanbul, 1991, s.97

¹³²İbn Malik, *Şerhu't-Teshil*, IV, 109-110-111-112; İbn Hişam el-Ensari, *Mugni'l-Lebîb an Kütüb'l-Eârîb*, s.457-458; es-Suyuti, *el-İtkan fi Ulumi'l-Kur'an*, c.1, 91; el-Eşbah ve'n-Nezair fi'n-Nahvi, I, 279 ; İsfarayini, *Ettval*, I, 236; Seyyid Meresî İbrahim el-Beyyûmî, *Fethu'l-Habîr fi Edevâtî't-Tefsîr*, I, 140-141

¹³³İbn Yaiş, *Şerhu'l-Mufasssal*, II, 151; *Suyuti, el-İtkan fi Ulumi'l-Kur'an*, c.1, 180

¹³⁴Kur'an'dan örnekler: (İnşirah:1) ألم نرحم لك صمرك; (Fussilet:9) قل أنكم لتكفرون بالذي خلق الأرض في يومين وتجعلون له أندادا

¹³⁵Sibeveyh, *Kitab'u Sibeveyh*, III, 176-178; ez-Zerkeşi, *el-Burhân fi Ulumi'l-Kur'an*, IV, 370-371.

mı karşı yoksa başka bir şeye mi?/ Birine ikramda bulunulduğu biliniyor, bu hüküm soran kişi tarafından malum fakat, bu ikramı Halid'e mi hasretti? Yoksa başka birine mi?

Halbuki : هل أحبيت فنون البلاغة؟ ve هل أكرمت خالدًا؟ cümleleri Belâgat sanatlarından hoşlandın mı? / Halid'e ikram ettin mi? şeklinde EVET veya HAYIR cevabı bekleyen tasdik amaçlı sorulardır. Yani, Belâgat sanatlarından hoşlandın mı hoşlanmadın mı? Bu hükmü bilmiyorum./ Halid'e ikramın var mı yok mu? Bundan haberim yok. EVET mi, HAYIR mı?

هل أحبيت فنون البلاغة أحبيت؟ denildiğinde cümlenin terkihi, muhatabın herhangi bir şeye karşı sevgisinin varolduğundan haberdar olduğumuzu çağrıştırmaktadır. هل ile ise doğrusu, **hükmü** bilmeyen kimse soru sorabilir. O halde, güzel ve uygun olan هل أحبيت علوم البلاغة؟ ve هل أكرمت خالدًا؟ demektir. Şayet cümlenin terkihini olduğu gibi bırakmak istersek, هل فنون البلاغة أحبيت؟/أ خالدًا أكرمت؟ şeklinde هل yerine hemze kullanmamız gerekir:

5. Yukarıdaki madde ile de bağlantılı bir özellik olarak ; هل ile daha önceden herhangi bir zan, kanaat ve önyargı sahibi olmadığımız olgular hakkında soru sorulur. Hemze ise tam tersidir. أعندك زيد؟ dedigimizde, içimizden Zeyd'in o kişinin yanında olduğu düşüncesi geçmekte ve هل in aksine, bu kanaati doğrulatmak istemekteyiz.¹³⁶

6. Ekseriyetin görüşüne göre هل, kendisinden sonra fiil bulunan bir ismin başına, yani haberi fiil olan bir isim cümlesinin başına gelmez.¹³⁷ هل زيد قام؟ gibi ifade tarzları ancak şiirde mümkün olabilir.¹³⁸

7. Hemze dışındaki diğer istifham edatları gibi atf harflerinden sonra gelir. Önce gelemez.¹³⁹

¹³⁶Sibeveyh, *Kitab'u-Sibeveyh*, III, 176; Seyyid Meresi İbrahim el-Beyyûmî, *Fethu'l-Habîr fi Edevâtî't-Tefsîr*, I, 140-141

¹³⁷el-Müberred, *el-Muktedab*, II, 75; el-Hatib el-Kazvini, *el-İzah fi Ulumi'l-Belâga*, I, 58; İbn Hişam el-Ensari, *Mugni'l-Lebib an Kütübi'l-Eârîb*, s:456,458; es-Suyuti, *el-Eşbah ve'n-Nezair fi'n-Nahvi*, I, 148-149; Seyyid Meresi İbrahim el-Beyyûmî, *Fethu'l-Habîr fi Edevâtî't-Tefsîr*, I, 140-141; ÇELEN, Mehmet, *Arapçada Edatlar (Lugat ve Filolojik İnceleme)*, s.97;

¹³⁸Sibeveyh, *Kitab'u-Sibeveyh*, I, 51-52; el-Müberred, *el-Muktedab*, II, 75

¹³⁹İbn Hişam el-Ensari, *Mugni'l-Lebib an Kütübi'l-Eârîb*, s.22,458; es-Suyuti, *el-Eşbah ve'n-Nezair fi'n-Nahvi*, I, 279

Geldi mi sana ¹⁵⁰هل أناك حديث الغاشية؟ / Ulaştı mı sana Musa'nın haberi? ¹⁴⁹هل أناك حديث موسى
Ğâşiye'nin(her şeyi her yandan sarıp kaplayacak olanın) haberi? ayetlerini de örnekler
arasında sayabiliriz. ¹⁵¹ Bazı dilciler هل in تd anlamına gelemeyeceğini iddia ederken,
İbn-i Hişam yukarıdaki ayetten bahsederek هل in burada istifham için olduğunu, تd
anlamında olmadığını söylemiştir. ¹⁵²

14. هل , mazi fiilden önce hemzeye bitişik gelirse, تd anlamına gelir ¹⁵³:

سائلٌ فوَأرْسَ بَرَبُونُوعٍ بِشِدَّتِنَا أهل ر أوتنا بِسَفْحِ الفَاعِ ذى الأَكمِ ¹⁵⁴

Buradaki هل ر أوتنا anlamındadır, çünkü hemze istifham harfidir ve ikinci bir
istifham harfinin başına gelemez denmiştir. ¹⁵⁵

15. Bazan da هل in "ه"si hemzeye ibdâl olunur. هل قام زيد؟ yerine هل قام زيد؟ ¹⁵⁶

16.Nahivciler tarafından en çok tercih edilen edilen görüş:
هل , örneklerinde olduğu gibi هل أنتم تقامون الإستعمار؟ / هل أطفال الحجارة يلقون اليهود درساً قاسياً؟
sonra eğer isim+fiil gelmişse bu isim fail olarak irab edilir görüşüdür.Bu görüşe göre,
iki isim de (اطفال-أنتم) mübteda değil, faildir. Bu ağırlıklı olarak "هل"i bir fiilin takip

Şerhu'r-Radi, IV, 404; İbn Yaîs, Şerhu'l-Mufassal,II, 150; İbn Malik, Şerhu't-Teshil, IV, 109-110; el-Hatib el-Kazvini, el-İzah fi Ulumi'l-Belâga, I, 59; et-Telhis fi Ulûmi'l-Belâga, s.156; İbn Hişam el-Ensari, Mugni'l-Lebib an Kütübi'l-Eârîb, s.460; Suyuti, el-İtkan fi Ulumi'l-Kur'an, 87; el-Eşbah ve'n-Nezair fi'n-Nahvi, I, 148-149; ez-Zerkeşi, el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'an, IV, 370-371; İsfarayini, Etval, I, 236; Seyyid Meresi İbrahim el-Beyyûmi, Fethu'l-Habir fi Edevâti't-Tefsir, I, 140-141

¹⁴⁹Taha:9, Naziat:15

¹⁵⁰Gaşiye:1

¹⁵¹el-Müberred, el-Muktedab, III, 289; Cürcani, Esrârü'l-Belâga, s.332; 109-110-111-112; İsfarayini, Etval, I, 237; ez-Zerkeşi, el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'an, IV, 370-371

¹⁵²İbn Hişam el-Ensari, Mugni'l-Lebib an Kütübi'l-Eârîb, s.461(Bu konudaki uzun tartışmalar için bkz. aynı yer)-

¹⁵³İbn Cinni, el-Lüma' fi'l-Arabîyye, 299; İbnü's-Şeceri, Emâli, IV,112; 11/261); el-Mufassal, 319; Cürcani, Esrârü'l-Belâga, s.332

¹⁵⁴Bu beyt, Zeyd el-Hayru't-Tai'ye nisbet edilir. Bkz. Zeydü'l-Hayr Divanı,s. 100; el-Hizâne, XI, 261; Şerhu-Şevâhidi'l-Mugni, VI, 67; el-Belâga, Fununuha ve efanuha, I, 184-

¹⁵⁵İbn Cinni, el-Lüma' fi'l-Arabîyye, s. 299; Cürcani, Kitabu Delâli'l-Îcâz, s. 111-113; Esrârü'l-Belâga, s.332; İbn Hişam el-Ensari; Mugni'l-Lebib an Kütübi'l-Eârîb, s.460

¹⁵⁶İbn Malik, Şerhu't-Teshil, IV, 109-110-111-112

ettiğine delildir ki bu tür ifadeler, Kur'an-ı Kerim'de çok geçmektedir.¹⁵⁷

17. “هل” in mazi fiilin başına gelmesi:

159. وهل أتاك نياَ الخصم إذ تسوروا المحراب 158 فهل وجدتم ما وعد ربكم حقًا فآلوا نعم . Yukarıda da değindiğimiz gibi, ”هل“ muzari fiilin zamanını istikballe sınırladığı halde, mazide buna benzer bir etki yapmaz.

18. “هل” in isim cümlesinden önce gelmesi:

162 örneklerinde olduğu gibi فهل أنتم متتهون 161 فهل أنتم شاكرون 160 فهل أنتم مسلمون bazen هل belâğî bir amaç ve beyani bir nükte sebebiyle isim cümlesinin başında bulunur.¹⁶³

19. Bazıları, هل'in basit ve mürekkeb olmak üzere iki çeşit olduğunu söylemişlerse de bu konuda Belâğatta kayda değer bilgi bulunmamaktadır.¹⁶⁴

¹⁵⁷ قل هل يستوي الأعمى /هل الخللُ الوبيُّ موجود؟ (Kehf:103) قل هل نبيكم بالآخسرين أعمالا; (Saff:10) يا أيها الذين آمنوا هل أدلكم على تجارةٍ تنجيكم من عذاب أليم
(Ra:d:16) والبعير أم هل تستوي الظلمات والنور

¹⁵⁸A'raf:44

¹⁵⁹Sa'd:21

¹⁶⁰Hud:14

¹⁶¹Enbiya:80

¹⁶²Maide:91

¹⁶³Bu konuyla ilgili geniş açıklama Üslub Örnekleri bölümünde verilecektir.

¹⁶⁴Basit: Kendisiyle bir şeyin varlığı hakkında soru sorulan (Örnek: هل الخللُ الوبيُّ موجود؟ / Vefâkar dost var mı?); mürekkeb ise: Bir şeyle bağlantılı olarak başka bir şeyin varlığı hakkında soru sorulandır. (Örnek: هل المعدن يتمدد بالحرارة؟ / Metal sıcakla genişir mi?) diye tanımlamışlardır. el-Hatib el-Kazvini, el-İzah fî Ulumi'l-Belâğa, I, 61; et-Telhîs fî Ulûmi'l-Belâğa, s.159-160; İsfereyini, Etval, I, 239;

3. HEMZE VE هـ İSTİFHAM EDATLARININ KARŞILAŞTIRILMASI

هـ ile ا ARASINDAKİ BELLİ BAŞLI FARKLAR¹⁶⁵:

	هـ	ا
1	Sadece tasdik amaçlı kullanılır.	Hem tasdik, hem tasavvur amaçlı kullanılır.
2	Sadece olumlu cümlelerin başına gelir.	Hem olumlu, hem olumsuz cümlelerin başına gelir.
3	Muzari fiilin zamanını istikbal ile sınırlandırır.	Cümlenin manasında bir değişiklik yapmaz.
4	Şart cümlesinin başına gelmez.	Şart cümlesinin başına gelir ve şart edatından da önce gelir.
5	و nin başına gelemez.	و nin başına gelir.
6	Atıf harfinden sonra gelir.	Atıf harfinden önce gelir.
7	ف den sonra gelir.	ف den önce gelir.
8	Haberi fiil olan isim cümlesinin başına gelemez.	Gelir.
9	Mazinin başında ان anlamına gelebilir.	Böyle bir şey sözkonusu değildir.
10	Kendisini و takip ederse nâfiye لا sı manası kazanır.	Böyle bir şey sözkonusu değildir.
11	Hakkında kesinlikle bir kanaatımız olmadığı hususlarda soru sorulur; bu sebeple ağırlıkta olan görüşe göre takrîr ve tevbih gibi amaçlarla kullanılamaz.	Hakkında önceden bir fikrimiz, kanaatimiz veya en azından tahminimiz olan bir hükmü doğrulamak amacıyla soru sorulur. Takrîr ve tevbih amacıyla kullanılır.

هـ ile ا ARASINDAKİ ORTAK YÖNLER:¹⁶⁶

	هـ	ا
1.	Harftir.	Harftir.
2.	Türkçe'de -mi soru eki anlamında kullanılır.	Türkçe'de -mi soru eki anlamında kullanılır.
3.	Bazen isimlerin bazen fiillerin başına gelebilir.	Bazen isimlerin bazen fiillerin başına gelebilir.

¹⁶⁵Sîbeveyh, *Kitab'ü Sîbeveyh*, III, 176-189; el-Müberred, *el-Muktedab*, II, 75; es-Sekkaki, *Miftâhu'l-Ulûm*, s.308; İbn Malik, *Şerhu't-Feshil*, IV, 109-110-111-112; Radiyyuddin, *Şerhu'r-Radî* (ale'l-Kafîye l'İbn-i Hacib), IV, 404; İbn Hişam el-Ensari, *Mugni'l-Lebib an Kütübi'l-Eârib*, s.19, 349, 457-458; es-Suyuti, *el-Eşbah ve'n-Nezair fi'n-Nahvi*, I, 279;

¹⁶⁶ İbn Yais, *Şerhu'l-Mufassal*, II, 150

Birinci tablodan da anlaşılacağı üzere “hemze”nin kesinlikle başta bulunması gerektiğini görmekteyiz. Bu özelliğinden dolayıdır ki te’kid için harf-i cerrin tekrarlandığı gibi (örn. أزيد مرت أم بعمرؤ؟) ne *muttasıla* ve ne de *munkatı*’dan sonra tekrarlanmaz. Ancak أزيد خارج أم عمرو مقيم؟/أدبس في الإناء أم عسل؟ Sibeveyh, bu durumu, *أم hemze mesabesindedir, ماء، أي، من، متى* gibi edatlar ise isim olduklarından *hemze mesabesinde değildirler, bu sebeple tekrarlanmaz* diyerek açıklamıştır.¹⁶⁷

”هل” in , *أم* *munkatı*dan sonra tekrar edilmesi veya edilmemesi mümkündür.¹⁶⁸

’هل’ *أم* *munkatı*dan sonra tekrar edilebilir, çünkü atıf harfi müşareket ifade ettiğinden tekrara ihtiyaç yoktur. Örneğin, هل قام زيد أم خرج عمرو. Tekid olarak tekrar edilmesi de caizdir. هل’in önüne atıf harfinin gelmesinde bir sakınca yoktur. Buna هل يستوى الأعمى والبصير أم هل يستوى الظلمات والنور أم. هل قام زيد أم هل خرج عمرو؟ örneğini gösterebiliriz. ¹⁶⁹ayet-i kerimesinde ise her iki kullanım biraraya gelmiştir.¹⁷⁰

Nahivciler, ”هل *أم* *munkatı*’a hem istifham hem de idrâbı ifade eder. *أم* den sonra هل tekrarlandığında iki istifham biraraya gelmiş olur” dediklerine göre هل ve *أم* *munkatı*’a nasıl birarada bulunabilir? gibi muhtemel soruya şöyle bir cevap verilebilir:

“ *أم* , asıl anlamı olduğu için *idrâb*¹⁷¹ ifade eder. Sürekli istifham edatlarıyla birlikte kullanıldığından, lafzen bulunmasalar bile zımnen çağrıştırdığı için de *istifham* anlamı taşır. O halde ’هل’in asıl kural gereği *أم* den sonra açıkca tekrarlanması veya *أم*’in ’هل’ e delaletinden dolayı tekrara ihtiyaç kalmayacağı için hafzedilmesi caizdir.”¹⁷²

“هل, *ف* gibi harf olduğu için *أم* den sonra hafzedilebilir; ancak diğer edatlar gibi *istifham* konusunda “asıl” olmaması nedeniyle de açıkca zikredilebilir” iddiası ise kesinlik kazanmamış bir görüştür. *أم* den sonra هل in tekrarlanmaması, ona işaret eden

¹⁶⁷Sibeveyh, *Kitab’u Sibeveyh*, III, 189; İbn Hişam el-Ensari, *Mugni’l-Lebib an Kütübi’l-Eârib*, s.459

¹⁶⁸İbn Malik, *Şerhu’t-Teshîl*, IV, 111

¹⁶⁹Ra’d: 16

¹⁷⁰İbn Malik, *Şerhu’t-Teshîl*, IV, 111

¹⁷¹bkz. *ف* le ilgili dipnot.

¹⁷²el-Bagdadi, *Hizanetü’l-Edeb ve Lübb-ü Lübab-i Lisani’l-Arab*, XI, 286-291.

bir şey bulunması durumunda, *î* nin tekrarlanmamasına benzer. Ancak *bu caiz ise diğeri de caiz olmalıdır* tarzında bir kıyaslama geçerli olmasa gerektir.

أُ من den sonra هل in tekrar edilmesi diğeri istifham edatlarının tekrarı gibi değildir. Çünkü هل ,yukarıda da geçtiği gibi tekid amacıyla tekrar edilir. Diğerleri ise temel bir işlev olarak tekrarlanır. Mesala, Zeyd'in ne zaman ayağa kalktığını sormaktan vazgeçip, Amr'in ne zaman çıktığını sormak istediğimizde (**idrâb**) şöyle deriz:
متى قام زيد؟ أم متى خرج عمرو؟¹⁷³ / Zeyd ne zaman kalktı? Yok yok, Amr ne zaman çıktı?

¹⁷³İbn Malik, Şerhu't-Teshil(Teshilü'l-Fevaid ve Tefhimü'l-Mekasid l'İbn-i Malik), IV, 112

İKİNCİ BÖLÜM
HEMZE(ّ) VE HEL(هل)İN BELÂGATTAKİ YERİ
VE
KUR'AN-I KERİM'DE BELÂGAT AÇISINDAN
KULLANIMI

İKİNCİ BÖLÜM

HEMZE VE هـ İN BELÂGATTAKİ YERİ VE KUR'AN-I KERİM'DE BELÂGAT AÇISINDAN KULLANIMI

A. GENEL OLARAK İSTİFHAM EDATLARININ BELÂGATTAKİ YERİ (İSTİFHAMIN BELÂĞÎ ANLAMLARI)

Edatlar, **istifham** için kullanılageldiği halde bazen bu çerçeveden çıkarak siyakından anlaşılabilir bir takım başka anlam ve maksatlar ifade ederler.¹⁷⁴ Bu, bilinen bir şeyin bilindiği halde sorulmasıdır.¹⁷⁵ Böylece, önceden bilgi sahibi olunmayan bir şey hakkında, bilgi sahibi olmak üzere soru sormak anlamındaki öğrenme istemi (talebü'l-fehm) dışında bir takım maksatlar kastedilmiş olur. Kur'an'da istifham edatı içeren ifadeler, eğer Allahu Teala'nın hitabı ise, hakiki istifham değildir ve evvela "Allahu Teala'nın bu olumlama veya olumsuzlama (İsbat veya nefy) bilgisine sahip olduğu" anlamını ifade etmektedir.¹⁷⁶

Suyutî ve bazı müellifler, bu gibi yerlerde yorum yaparken "*soru anlamına bu başka anlamlar ilave mi edilmiştir, yoksa tamamen istifham anlamından soyutlanmış mıdır?*" türünden muhtemel sorulara cevap aramışlardır.

Sonuçta, **genellikle istifham anlamının hep korunduğu ve diğer yeni anlamlarla birlikte var olmaya devam ettiği** görüşünün ağır bastığı gözlenmektedir. Suyutî, Arûsu'l-Efrah'ta birinci görüşün daha mantıklı olduğunu yazılı olduğunu ve Tenûhî'nin, el-Aksa'l-Karîb'teki şu sözlerinin de bunu desteklediğini aktarır: "أدعوك"

¹⁷⁴el-Hatib el-Kazvini, **el-İzah fi Ulumi'l-Belâga**, I, 68; **et-Telhis fi Ulûmi'l-Belâga**, s.164; İŞFERAYİNÎ, **Etval**, I, 242

¹⁷⁵el-İci, Adududdin-Ahmedurrahman b. Ahmed (755/1354), **el-Fevaidü'l-Gıyasiyye**, s.158

¹⁷⁶es-Suyutî, **el-İtkan fi Ulumi'l-Kur'an**, s.89; **Mu'tereku'l-Akrân fi İ'cazi'l-Kur'an**, I, 333-334.

sözünde hem *istibtâ* hem de *istifham* anlamı mevcuttur. Anlamı: “Yaptığım duaların, sayısının bilinmeyecek kadar çok olduğunu bildirmek ve yapmam gereken duanın sayısını öğrenmek istiyorum” demektir.

Yine, **taaccüb** için olan soru cümlelerinde istifham anlamı her zaman mevcuttur. Zira bir şeye taaccüb eden kimse lisân-ı hâl ile taaccüb ettiği şeyin sebebini sormakta ve mesala ¹⁷⁷وتنفذ الطير فقال ما لي لا أرى الهدهد أم كان من الغائين ayetinde sanki şöyle demektedir:

Bana ne oldu ki Hüdhüdü göremiyorum? Bunu öğrenmek istiyorum.

Zemahşeri de Keşşâf'ında, bu ayetin istifham anlamını kaybetmediğini ileri sürer.

Tenbih kastedilerek yapılan soru cümlelerinde ise istifham anlamının mevcudiyeti daha belirgin ve makûldür. Zira *أين تذهب؟* cümlesinin anlamı “*dikkat et! gittiğin yere*” nin yanında “*Hangi mekana gitmekte olduğunu bana söyle, çünkü bunu ben bilmiyorum, öğrenmek istiyorum*” demektir.

Takrîrden amaçlanan ise, edatı müteâkip söylenen şeyin gerçek ve gerçekleşmiş olduğunu bildirmek veya soranın bildiği halde muhabattan bunu itiraf etmesini istemesidir. Bu aynı zamanda muhabatın cevap vermesini bekleyen bir sorudur. ¹⁷⁸

Gayr-i hakikî amaçla kullanılan istifham cümlelerinde soru anlamının varlığını sürdürüp sürdürmediği meselesinde nihâi olarak söylenecek şudur: Bu konuda kesin bir kural konulamaz. Örneğin tesviyede olduğu gibi tamamen bu anlamdan soyutlanan da vardır, diğer bazılarındaki gibi muhafaza eden de. İhtimali olanlar da bulunabilir. Sonuca ancak ayetlerin iyice düşünülüp araştırılması ile varılabilir. ¹⁷⁹

İstifhamda bundan daha öte karmaşık meseleler de bulunmaktadır. Örneğin, istifhamın belâğî anlamları içerisinde çoğu zaman tamamen ayrı ve temel anlamlar olarak kabul edilen takrîr ve inkâr aynı cümle içerisinde birarada bulunabilmektedir. Örneğin, ¹⁸⁰فأي الفريقين أحق بالأمن إن كنتم تعلمون ayeti. Kafirler güvenilir değildir (inkâr) ve inananlar güvenilmeye daha layıktır (takrîr)

Kimi zaman da bu iki temel anlamın her ikisine de ihtimali bulunur.

¹⁷⁷Neml:20

¹⁷⁸es-Suyuti, *Mu'tereku'l-Akrân fi İ'cazi'l-Kur'an*, I, 333-334; *el-İtkân fi Ulumi'l-Kur'an*, s. 89

¹⁷⁹ez-Zerkeşi, *el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'an*, II, 449

¹⁸⁰Enam:81

181 *يُحِبُّ أَحَدَكُمْ أَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مِمَّا فَرَغْتُمْ* ayetinde böyle bir durum vardır.

Takrîr ihtimali, muhatabın düşüncesini itiraf etmesini istediği içindir. Muhataba “hayır” dışında cevap verilemeyecek bir takrîrî istifham yöneltildiği için sanki “y” demiş gibi farzedilmiştir.¹⁸²

İnkâr-ı tevbihiye ihtimali vardır çünkü, ölü kardeşinin etini yemekten hoşlanmalarına karşı kınamadır ki bu da kardeşin gıybeti meccaz yoluyla ölü etini yemeye benzetilmiştir.(Yakışmaz size böyle bir şey yapmak)

İnkâr-ı tezkîbiye ihtimali ise: Muhatabların durumu, kardeşinin etini yemekten hoşlandığını iddia eden kimsenin durumuna benzetildiğinden, bu iddiaları kabullenilmemiştir.(hoşlanmanız mümkün değildir)¹⁸³

Ancak bu konuda kriter belirlemek, standartlar koymak, istifham cümleleri içerisinde edatın çeşitli kullanılış kalıplarına ortak anlamlar tespit etmek imkansızdır. Daha önce de belirtildiği gibi dil bir iletişim aracıdır. Diğer üslup ve çeşitler gibi istifham da dilin birimlerindedir. Her birim gibi anlamını belirleyen üç sac ayağı bulunmaktadır: bildiriyi gönderen(soran kimse), bildiri gönderilen(kendisine soru sorulan muhatab) ve bildirinin kendisi(soru cümlesi ve hakkında soru sorulan konu). Bunlar arasındaki bağlantılar, soranla muhatabın ruh halleri, içerisinde buldukları ortam, sorunun biçimi, kelimelerinin dizilişi, diğer ilgili cümlelerle irtibatı gibi karîneler istifham dışındaki bu anlamları belirlemede ve anlamadaki etkenlerden sadece bir kaç tanesidir. Bunlardan en kolay tespit edilebilecek olanlar lafzî karînelerdir. Bir ayetin takrîr anlamını içermesinde bir başka ayette geçen ifadeler rol oynuyor olabilir.

Bir istifham içerisinde çoğu zaman, inkârla veya takrîrle birlikte tevbih, tahkîr, taaccüb vb. Anamlardan bir veya birden fazlasının bulundurduğu için gerektiğçe yerlerinde tekrar örnek olarak verilmiştir. Bu bazen de müellifler arasında bir ihtilafmış gibi görünmektedir. Birisinin belli bir anlam için örnek olarak verdiği bir ayeti, bir başkası o anlam için uygun görmeyerek, sözkonusu anlamı taşımasının uzak bir ihtimal olduğu söylenmiş ve bir diğer anlamın örneklenmesinde kullanılmıştır.

İstifham anlamı dışındaki bu tür belagi anlamlar sayıca çoktur. Bunların önemli bir bölümünü Sibeveyh, Ferrâ, Ebu Ubeyde, İbni Kuteybe ve Müberred gibi ilk dönem

¹⁸¹Hucurat:12

¹⁸²Bu Fârisî ve Zemahşerî'nin görüşüdür. Zemahşerî, Keşşâf, IV, 15

¹⁸³ez-Zerkeşi, el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'an, II, 447-448

dilciler eserlerinde ele almışlardır.¹⁸⁴ Fakat, Sekkaki, Kazvinî ve onun Telhis adlı eserinin şârihleri, Zerkeşi, Suyuti gibi Ulûmü'l-Kur'an alanında eser vermiş son dönem dilciler de istifham başlığı altında bu bilgileri düzenli bir şekilde biraraya getirmişlerdir. Ancak bu müelliflerin birçoğu bu anlamlardan belli sayıdakini vermiş, Suyuti ve Zerkeşi gibi bir kaç tanesi ise aşağıda sıralayacağımız şekilde kabarık bir liste sunmuşlardır. İbn Hişâm ise istifhamın sekiz tane belâgi anlamı bulunduğunu (tesviye, inkâr-ı ibtali, inkâr-ı tevbîhi, takrîr, tehekküm, emir, taaccüb, istibtâ'), bazılarının bundan daha fazla anlamdan bahsettiklerini, fakat kendisinin kendi bahsettikleri dışındakileri sıhhatli bulmadığını yazmıştır.¹⁸⁵

Konuya oldukça tafsilatlı yer veren Zerkeşi, istifhamın bu anlamlarını genelde, **kendisiyle anlamca haber ve inşâ kastedilenler** olmak üzere iki gruba ayırmıştır. Anlamca haber kastedilenler kategorisi içerisinde:

İnkâr, takrîr (iftiharla beraber, tevbîhle beraber, itâbla beraber olmak üzere), tebkît, tesviye, ta'zîm, tehvîl ve tahfîf, tefeccü', teksîr, istirşâd anlamlarını;

İnşâ kastedilenler kategorisinde ise:

Emir, nehy, tahzîr, tezkîr, tenbîh, terğîb, temennî, duâ, arz ve tahdîd, istibtâ, iyâs, înas, tehekküm ve istihzâ, tahkîr, taaccüb, istibtâ, tevbîh anlamlarını ele almışlardır.¹⁸⁶

Ancak bu da "efrâdını câmi' agyârını mâni'" bir tasnîf değildir. Zira bu anlamlar bir kaç açıdan ayrı tasniflere tâbi tutulabilir:

Örneğin; sonuç itibarıyla olumlu veya olumsuz olmalarına göre; bir veya daha fazla anlama sahip olmalarına göre; hakikî istifham anlamını muhafaza etmesi veya tamamen kaybetmesine göre vb. Bu tasniflerin herbirinin noksan bir yanı bulunacağından, Belâgat kitaplarında adı geçen her anlam için ayrı bir madde düzenlemenin ve bu anlamlar arasındaki ilişkilere değinmenin daha sağlıklı olacağı sonucuna varılmıştır.

İstifhamın belâgi anlamlarının başlıcaları şunlardır:

¹⁸⁴ Sîbeveyh, *Kitab'ü Sîbeveyh*, I, 343, II, 179, III, 172-176; el-Ferra, *Meâni'l-Kur'ân*, I, 4, 21, 23, 202, 467, II, 411, III, 54, 213; *Mecazü'l-Kur'an* I, 35, 184, 287, II, 118, 123, 133, 150, 156, 181, 231, 288; İbn Kuteybe, *Te'vîlü Müşkil'l-Kur'an*, Mısır, 1954, s.214; el-Müberred, *el-Muktedab*, II, 53, III, 228, 264, 268, 289, 292, 307, c.4 :382; *el-K* , I, 183, 184, II, 428; el-Hatib el-Kazvî, *el-İzah fi Ulumü'l-Belâga*, I, 68-80

¹⁸⁵ İbn Hişâm el-Ensari, *Mugni'l-Lebib an Kütübi'l-Eârib*, s.27

¹⁸⁶ ez-Zerkeşi, *el-Burhân fi Ulûmü'l-Kur'an*, II, 433-449

1. TAKRİR¹⁸⁷: (التكرير)

Sözlükte, **ikrâr, itiraf ettirme, sabitleştirme, düzenleme, belirleme, tayin, karar verme, rapor anlamlarında** kullanılmıştır.

Belâgatta ise, “muhatapı, onun nezdinde sabit olan bir şeyi **ikrar** ve itirafa sevkettir.”¹⁸⁸ Fakat bu **takrîr, istifham** şeklinde gerçekleşir. Çünkü bu metod insan ruhunda daha etkilidir ve zorunluluğu daha iyi ifade etmektedir. Örneğin ألم يأتكم نذير¹⁸⁹ ayetindeki **maksat**, muhatapları, uyarıcının geldiği hususunda **ikrara zorlamaktır**.¹⁹⁰

İkrârı istenen şeyin (المقرر به) hemzeden hemen sonra zikredilmesi zorunludur. Mesala fiilin meydana geldiğini itiraf ettirmek için أ فعلت؟, muhatapın fail olduğunu kabul ettirmek için آئت فعلت؟ denir. Mefulü itirafı içinse أ زيداً ضربت؟ cümlesi kullanılır.¹⁹¹

Takrîr'in Kısımları:

a. Tahkik ve Tesbit Anlamında: (التحقيق و التثبيت)¹⁹²

Tahkik kelime olarak, Gerçekleştirme, gerçeğe dönüştürme, yerine getirme, onaylama, tasdik, teyit, araştırma, doğruluk anlamlarında kullanılır.

Tesbît ise, Takviye, güçlendirme, kararlılığa kavuşturma, stabilize etme, teyit, doğrulama, sabit kılmak, sağlamlaştırmak, ispat demektir.

Bir arkadaşta söylenen:

ألم أنتح لك كثيراً من أبواب الخير؟ / **Senin için hayır kapılarını açmadım mı?** (Yani, *elbette açtım*) ve, herhangi bir fiili yasakladığı halde, yapmış olan oğluna babasının söylediği أ فعلت هذا؟ / **Bunu yaptın mı?** (Yani, *bunu şüphe yok ki yaptın*) sözleri buna örnek verilebilir. Bunlarda, muhataba eylemi *yaptı mı yapmadı mı* diye sorulmamakta, yani bilinmeyen bir husus öğrenilmek istenmemekte, bilakis fiilin yapılmış olduğu muhataba

¹⁸⁷el-Müberred, el-Muktedab, III, 289-292, II, 53; el-Hatib el-Kazvini, el-İzâh fi Ulumi'l-Belâga I, 71; et-Telhîs fi Ulûmi'l-Belâga, s.164-165; İsfarayinî, E'tval, I, 243;

¹⁸⁸İsfarayinî, E'tval, I, 243

¹⁸⁹Mülk:8

¹⁹⁰İsfarayinî, E'tval, I, 243

¹⁹¹Cürcanî, Kitabu-Delâilî'l-İ'câz, s. 111-113; es-Sekkaki, Miftâhu'l-Ulûm, s.315; el-Hatib el-Kazvini, el-İzâh fi Ulûmi'l-Belâga, I, 71; İsfarayinî, E'tval, I, 235-243

¹⁹²İsfarayinî, E'tval, I, 243

haber verilerek bunu **itiraf** etmesi sağlanmak istenmektedir.

Bu şekilde, Kur'an'da çok örnek mevcuttur. Mesala, Hızır'ın, Hz.Musa'ya söylediği: ¹⁹³ ألم أقل لك إنك لن تستطيع معي صيراً / Ben sana benimle beraberken kesinlikle sabredemezsin demedim mi? (yani, *tabii ki dedim*) cümlesi daha önceden söylediği sözü **tahkik** ve **tesbit** etmek istemektedir. Kur'an-ı Kerimde, bu ifadenin öncesinde “Hızır’ın Hz.Musa’ya -kendisiyle beraber bulunma isteği karşısında- *bazı şeylere tahammül edemeyeceğini* söylediği bildirilmektedir.¹⁹⁴

Öyleyse ayetin anlamı: *Muhakkak ki, ben bunu sana daha önceden söylemiştim.* şeklindedir. Bu da **tesbit** ve **tahkiktir**.

Bir başka örnek te, Yusuf Peygamberin kardeşlerinin durumu ile ilgili şu ayettir:

قال كبيرهم ألم تعلموا أن أبائكم قد أخذ عليكم موثقا من الله ¹⁹⁵ / Onların büyük olanı, “babanızın sizden Allah adına söz aldığını bilmiyor musunuz?” dedi. Yani, *siz bunu inkâr edemezsiniz. Tabii ki babanız sizden Allah adına söz aldı. Bu gerçektir, kesindir. İkrar ve itiraf edin!* İstifham, söz verildiğini **tesbit** ve **tahkik** etmeyi amaçlıyor.

¹⁹⁶ قال ألم نريك فينا وليداً ولبثت فينا من عمرك ستين / ayetinde de benzeri durum sözkonusudur.

Firavun’un Musa(AS)’a hitaben söylediği bu cümle, Seni bir çocukken himayemizde büyütmedik mi? Hayatının bir kaç senesini aramızda geçirmedin mi? anlamında soru mahiyetinde görünürken, aslında *tabii ki büyüttük, elbette birkaç seneyi aramızda geçirdin. Bunda şüphe yok. Bunları inkâr edemezsin* anlamında **tahkik** ve **tespit** amaçlanmıştır.

İstifham-ı Takrîrî’nin bu çeşidi, lafız olarak inşa, anlamca haberdir.

Lafzen inşâdır, çünkü **istifham** sîgası **inşânın bölümlerindedir. Mana yönünden ise haberdir**, çünkü haberin **tesbit** ve **tahkiki** anlamında kullanılmıştır.

... ألم نريك / Seni yetiştirmedik mi? sorusunun anlamı: قد ربناك / Elbette seni yetiştirdik. ألم نريك / Bilmiyor musunuz? sorusunun anlamı: قد علمتم... / Süphesiz biliyorsunuz ve ألم نريك

¹⁹³ Kehf: 75

¹⁹⁴ Kehf: 65-68

¹⁹⁵ Yusuf: 80

¹⁹⁶ Şuara: 18

... قد شرحناه / Senin için göğsünü açmadık mı? ayetinin anlamı da: نشرح لك صدرك...

Muhakkak ki onu açtık şeklindedir.

Bunların **lafzı inşa, anlamları haberdir**. Konuşan kişi buna karşılık cevap beklememektedir. Çünkü sadece haberin **tahkikini** istemektedir. Dolayısıyla **muhatabın** cevabına ihtiyacı yoktur.

b. Konuşanın isteği doğrultusunda muhatabın itirafını istemek:

Bu da Kur'an'da çokca yer almaktadır.¹⁹⁷ Takrîrî istifhamın bu türü bazı özelliklere sahiptir:

I. Hem lafız hem de mana yönünden inşâdır:

Örneğin: أأنت باستاذك؟ / Senin öğretmenin değil miyim? Yani, *Cevap vermeni istiyorum, senin öğretmenin olduğumu itirafet!* İstifham edatı ile geldiği için inşâdır. Mana açısından da inşâdır. Çünkü, ibarede, öğrenciden bunu **ikrâr etmesi** beklenmektedir, bir talep sözkonusudur.

II. Bir cevaba ihtiyaç duyar.

Zaten bu şekildeki bir çok ayet-i kerimenin devamı da bu **istifham** tarzına cevap(بلى) şeklinde gelmiştir. Örnekler:

أأنت ربكم قالوا بلى شهدنا / “Rabbiniz değil miyim?” Onlar: “Elbette Rabbimizsin, buna tanıklık ederiz” demişlerdi.

أوليس الذي خلق السماوات والأرض بقادر على أن يخلق مثلهم بلى / Gökleri ve yeri yaratan, onların benzerini yaratmaya güç yetiremez mi? Elbette güç yetirir

قال أولم تؤمن قال بلى ولكن ليظمن قلبى / İnanmadın mı? diye sordu, “Tabii ki inandım” dedi, “ancak kalbimin tatmin olması için...”

قال أليس هذا بالحق قالوا بلى / Sordu, “bu gerçek değil miymiş?” “Kesinlikle gerçekmiş” dediler.

¹⁹⁷A'raf:173, Zümer:36, Yasin:81

¹⁹⁸A'raf:172.

¹⁹⁹Yasin:81

²⁰⁰Bakara:260.

²⁰¹En'am:30

Size, içinizden resulter gelmedi mi ki, Rabbinizin ayetlerini karşınızda okusunlar ve sizi şu gününüze kavuşmanız hususunda uyarınsınlar?” dediler. Onlar da “Evet geldiler” diye cevap verdiler.

202 / “Size, içinizden resulter gelmedi mi ki, Rabbinizin ayetlerini karşınızda okusunlar ve sizi şu gününüze kavuşmanız hususunda uyarınsınlar?” dediler. Onlar da “Evet geldiler” diye cevap verdiler.

203 / Derler ki, “Resulleriniz size açık-seçik mesajlar getirmezler miydi?” Derler ki: “Elbette getirirlerdi”

Cevapları بلی şeklindedir. Aynı şekilde öğreniye ؟ ألسنت بأستاذك diye sorulduğunda da, ondan bir cevap beklenmiş olur.

Genel olarak **takrîri istifhama** tekrar bakılacak olursa, آنت فعلت هذا / Sen mi yaptın bunu? ayetinde olduğu gibi **nefy harfi** olmaksızın tek başına **hemze** ile veya أليس في جهنم مثوى للكافرين ayetinde olduğu gibi **hemze+ف** şeklinde, yahut da ألم نشرح لك صدرك ayetinde olduğu gibi **hemze+م** şeklinde, yahut da ليس في جهنم مثوى للكافرين ayetinde olduğu gibi **hemze+س** şeklinde olabildiği görülür. İlk örnekte cümleyi söylerken İbrahim(AS)’ın kavminin amacı, **hakiki istifham** değildir. Onlar, putları kırma eylemini İbrahim(AS)’ın yaptığını biliyorlardı. Ayetlerde daha önce geçen و تالله لا أكيدن أمناكم ²⁰⁷ ve تالله لا أكيدن أمناكم ²⁰⁸ sözleri bunun karînesidir. Bütün istedikleri İbrahim(AS)’ın bunu yaptığını itiraf etmesidir. ²⁰⁹

İstifham-ı takrîrinin هل ile olup olamayacağı konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. هل أتى على الإنسان حين ²¹⁰ ayetinin daha önceden de açıklandığı gibi

²⁰²Zümer:71

²⁰³Mümin:50

²⁰⁴Enbiya: 62

²⁰⁵İnşirah: 1

²⁰⁶Zümer:60

²⁰⁷Enbiya:57

²⁰⁸Enbiya:60

²⁰⁹Cürcani, *Kıtabu Delâil’l-İ-câz*, s. 111-113; es-Sekkaki, *Miftâhu’l-Ulûm*, s.315; İbn Hişam el-Ensari, *Mugni’l-Lebib an Kütüb’l-Eârîb*, s.26; İsferyanî, *Etval*, I, 243

²¹⁰İnsan:1

حين anlamında **tahkik** amaçlı olduğu söylenmiştir.²¹¹

Sibeveyh ve İbn Cinnî, هل ile takrîr anlamının diğer istifham edatlarında olduğu gibi mümkün olmadığını; Kindî ise, birçok alimin أو ينفعونكم أو (۷۲) قال هل يسمعونكم إذ تدعون (۷۲) أو ينفعونكم أو (۷۲) قال هل يسمعونكم إذ تدعون (۷۲) ayetindeki هل in **takrîr** ve **tevbîh** anlamları noktasında hemze ile aynı olduğu görüşünü iddia ettiklerini söylemektedir. Ebu Hayyân da, *takrîrin(hatta tevbîh, inkâr ve taaccübün de) هل ile olamayacağını, bunun için yalnızca hemzenin kullanılabileceğini* nakletmektedir. Yine Ebu Hayyan bazılarında da هل in, *هل في ذلك تسم لذي حجر*,²¹³ ayetinde olduğu gibi **takrîr** için gelebileceğini nakletmektedir. İbn Hişam da aynı görüştedir.²¹⁴ **Takrîr**li cümlenin anlamı olumlu olduğu için sarîh olumlu cümle kendisine atfolunabileceği gibi²¹⁵, kendisi de sarîh olumlu cümleye atfolunabilir.²¹⁶ Takrîr istifhamı aslında iki olumsuzun olumlu bir anlam ortaya çıkarmasıdır.)²¹⁷

İstifham-ı Takrîrdeki beyani amaç, **muhatabı** delil vasıtasıyla mecbur bırakmak, konuşanın isteği doğrultusunda **muhatabı itirafa zorlamaktır**. Burada, psikolojik bir amaç sözkonusudur. Bu üslub, Belâgatla psikoloji arasında ne kadar sıkı bir bağ olduğunu göstermektedir.

2. İNKÂR²¹⁸(الإنكار):

Kelime anlamı, **inkâr etmek, yadsımak, bilmezden gelmek, kabul etmemek, tanımamaktır**.

²¹¹el-Müberred, *el-Muktedab*, III, 289; İbn Malik, *Şerhu't-Teshil*, IV, 109-110-111-112; İbn Hişam el-Ensari, *Mugni'l-Lebîb an Kütübi'l-Eârib*, s.462; ez-Zerkeşi, *el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'an*, IV, 370-371; İsferyinî, *Etval*, I, 237;

²¹²Şuara:72-73-

²¹³Fecr:5

²¹⁴İbn Hişam el-Ensari, *Mugni'l-Lebîb an Kütübi'l-Eârib*, s.462.

²¹⁵ألم يجعل كيدهم (Duha:6-7); ألم يجدك يتيما فأوى (۶) ووجدك ضالاً فهدى (۱) (Inşirah:1-2) ألم نشرح لك صدرك (۱) ووضعنا عنك وزرك (Fil:2-3) في تضليل (۲) وأرسل عليهم طيراً لأهابيل قال أكنذتم بآياتي ولم تحيطوا بها علماً (Neml:84)

²¹⁶(Neml:84)

²¹⁷Sibeveyh, *Kitab'u Sibeveyh*, III, 175-176; el-Müberred, *el-Muktedab*, III, 289; Mu'tereku'l-Akran *fi İ'cazi'l-Kur'an*, I, 329-330; es-Suyuti, *el-İtkan fi Ulûmi'l-Kur'an*, 89-90; ez-Zerkeşi, *el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'an*, II, 446

²¹⁸İbn Malik, *Şerhu't-Teshil*, IV, 109-110-111-112; el-Hatib el-Kazvini, *el-İzah fi Ulûmi'l-Belâga*, I, 72; el-Hatib el-Kazvini, *et-Telhîs fi Ulûmi'l-Belâga*, s.165; İsferyinî, *Etval*, I, 244

İstifham edatlarının **hakiki anlamından** çıkarak kazandığı en önemli ve yaygın maksatlardan biri de **inkâr**dır. Bu özelliği taşıyan istifhamlara **istifham-ı inkârî** denmektedir.

İçerdiği anlam nefydir(olumsuz) ve edattan sonraki kısım menfidir(olumsuzlanmıştır). Örneğin: ²¹⁹فمن يهدي من أضل الله / **Allah'ın sapırdığını kim**

doğru yola ulaştırabilir? ayetinin anlamı: لا يهدي **Hiç kimse hidayete erdiremez** ;

ما شهدوا ذلك / ²²⁰شهدوا خلقهم / **Onların yaratılışına tanık mı oldular?** ayetinin anlamı ise:

فهل يهلك إلا القوم الفاسقون . ²²¹فأساك / **Fâsık topluluk dışındakiler helâk edilir**

mi? ayetinde olduğu gibi bu menfi kısımdan sonra ²²²لا gelebilir. Anlamı menfi olduğu için böyle bir cümleye menfi bir cümle de atfedilebilir. Bu genel açıklamadan sonra çizgilerin daha da netleşmesi için, bir önceki belâğî anlamla arasındaki farklılığa değinmek gerekir:

İstifham-ı takrîrî ile İstifham-ı inkârî arasındaki fark:

İstifham-ı takrîrîde ya durumu tesbit ve tahkik ya da muhatabı ikrar ve itirafa zorlama sözkonusudur. **İstifham-ı inkârî**de ise muhatab herhangi bir şey hakkında itirafa bulunmaya zorlanmaz, yalnızca kabullenilmediği ifade edilmiş olur. Muhatabın geçmişte işlediği ya da gelecekte işlemesi muhtemel bir olgu çirkin ve ayıp olarak değerlendirilir.

İnkârın Kısımları:

İstifham-ı inkârî de **Tekzîbî ve Tevbîhî** olmak üzere iki kısımdır:²²³

Zira bu kabullenmeme (inkâr), ya ortaya atılan iddiayı yalanlamak(**tekzîb**), ya da muhatabı kınamak, ayıplamak(**tevbîh**) suretiyle gerçekleşir.

Zaman açısından değerlendirildiğinde dört bölümde ele alınabilir:

a.I. Geçmişte olan bir olguyu **tekzîb**.

²¹⁹Rum:29

²²⁰Zuhruf:19

²²¹Ahkaf:35

²²²es-Suyuti, **Mu'tereku'l- Akran fi İ'cazi'l- Kur'an**, I, 328; **el-İtkan fi Ulumi'l-Kur'an**, s. 89; ez-Zerkeşi, **el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'an**; H, 446;

²²³el-Hatib el-Kazvini, **el-İzah fi Ulumi'l-Belâga**, I, 72; el-Hatib el-Kazvini, **et-Telhis fi Ulûmi'l-Belâga**, s.166-167; İbn Hişam el-Ensari, **Mugni'l-Lebîb an Kütübi'l-Eârib**, s.25; İsfarayini, **Etval**, I, 246;

- a.II. Şimdi veya gelecekteki bir olguyu **tekzib**
b.I. Geçmişte olan bir olguyu **tevbîh**
b.II. Şimdi veya gelecekteki bir olguyu **tevbîh**.

a. İstifham-ı Tekzibî:

a.I. Geçmişte olan bir olguyu tekzib:

Örneğin, işten kaçmak veya bir millet düşmanını kollamak veya yapılan bir iş için rüşvet almak iddiasında bulunan birisine: *أزعمت بأننى غبت / أقلت إننى هادنت أعدائى؟ / أرايتى ارتشيت؟* عن عملى؟ şeklinde soru ile karşılıklar verilmesidir. Burada bilinmeyen bir şey hakkında soru sorulmamaktadır. **İstifham** edatı kullanılmıştır ama, **istifham hakiki anlamından** çıkarılmıştır. Sonuç olarak **muhatapın** geçmiş zamanda ortaya atmış olduğu iddiası hakkında **tekzibte** bulunmak suretiyle **inkâr** edilmiş ve kabullenilmemiştir.

Kur'an'dan buna *أفأصفاكم ربكم بالبنين واتخذ من الملائكة إناثا*²²⁴ / Ya!... Şimdi Rabbiniz size oğulları beğenip seçti de kendisi meleklerden dişiler edindi öyle mi? ayeti örnek verilebilir. Ayet müşriklerin bu iftira ve iddialarını **inkâr** ediyor-ki bu iddia "*Allah, erkek çocukları bize has kıldı, kendisine meleklerden kızlar edindi*" sözleridir. Allâhu Teâla, bu iddiayı kabullenmeyip **tekzib** etmektedir. Bir başka örnek: *أمطفتى البنات على البنين*²²⁵ / (Allah) kızları oğullara tercih **mi** etmiş? ayetidir. Bu yine aynı mealdeki iddiaları **tekzibtir**.²²⁶

a.II. Şimdi veya gelecekteki bir olguyu tekzib

Örneğin, eğlence ve sefâhata daldığı ve Allah düşmanlarına sempati duyduğu bilinen birisine söylenen *أتزعم أنك ستحرر الأنصى؟* / Mescid-i Aksâyı özgürlüğüne kavuşturacağını mi iddia ediyorsun? Burada iddiası **inkâr** ve reddedilmektedir.

Öğrenmedeki tembelliği ve ihmalkârlığı ile tamnan birisine söylenen: *أتدعى أنك ستفوز بالجائز؟* / Ödülü kazanacağını mi iddia ediyorsun? cümlesi ile muhatapın gelecek zamanda ödülü kazanacağı yolundaki iddiası tekzib edilmek suretiyle kabullenilmemiş olur ve sanki: *Ödülü kazanacağını mi iddia ediyorsun? Hadi canım sen de! Bu tembellik ve ihmalkârlıkla mümkün değil. İddian tamamen mesnedsiz,*

²²⁴İsra:40

²²⁵Saffat:153

²²⁶Cürçani, *Kitabu Delâilil-İ'câz*, s. 114-115; İsferyânî, *Etval*, I, 246

mantıksız, kabullenilemez. Gelecekte böyle bir şeyin olabileceğini yalanlıyorum (tezkib) denmiştir.

O halde mazide **tezkibin** anlamı, iddia edilen şeyin **olmadığı** (لم يكن), meydana gelmediği; mazi dışındaki zamanlarda **tezkibin** anlamı ise iddia edilen şeyin **asla olamayacağı** (لا يكون), meydana gelmeyeceği şeklindedir.²²⁷

Nuh Peygamber'in kavmine söylediği şu söz de bu kabildendir: قال يا قوم أرايتم إن كنت ²²⁸على بينة من ربى، وآتاني رحمة من عنده فعميت عليكم أن لا تكلموها وأنتم لها كارهون (Siz onu istemezken biz sizi buna zorlayacak mıyız?) Yani, “sizi, siz istemeden peygamberlere îmana zorlayacağımız” tarzındaki iddia ettiğiniz şeyler doğru değildir. Asla! şimdi ve gelecekte böyle bir şeye sizi zorlamayacağız. Bu iddiaların şimdi ve gelecekte gerçekleşeceğini tezkib etmek suretiyle kabullenmiyoruz. demektir. İstifham, böyle bir **ilzâmın** meydana gelmesini **inkârdır**.²²⁹

İstifham-i inkârî'nin bu kısmına, İmriü'l-Kays'ın şu şiiri örnek verilir:

أقتلنى والمشرقى مضاجعى و مسنونة زرق كأناب أغوال²³⁰

Zevk ve eğlencesi ile maruf şair, sevgilisinin kocasından bahisle: “ O beni öldüreceğini iddia mı ediyor? Kesinlikle yapamaz bunu. Bu keskin kılıç ve dişleri canavar dişlerine benzeyen bu mızrak yanımda iken nasıl öldürebilir beni? Burada şair, muhatabının kendisini şimdi ve gelecekte öldürebileceği iddiasını tezkib suretiyle kabullenmediğini, bunun imkansız olduğunu ifade ediyor.²³¹

Bir başka beyitte ise:

ألترك أن قلت دراهم خالد زيارته انى اذا للثيم²³²

Dirhemleri azaldı diye Halid'i ziyareti terk mi edeyim?

İşte o zaman ben atçak biriyim.

Şair Halid'i, dirhemleri azaldığı için gelecek zaman içinde ziyarete son vereceği

²²⁷es-Sekkaki, *Miftâhu'l-Ulûm*, s.315; İsfarayînî, *Etval*, I, 246 ; Fazl Abbas Hasan, *el Belâga Funûnuhâ ve Efnânuhâ*, I, 195

²²⁸Hud:28

²²⁹İsfarayînî, *Şerhu't- Telhis etval*, I, 246

²³⁰*Dîvânu İmriü'l-Kays*, s.32; *el-Hizâne*, I, 26; *el-Belâga, Fununuha ve efnanuha*, I, 195

²³¹Cürçani, *Kitabu Delâilü'l-İ'câz*, s. 117

²³²Amrara b. Akil b. Cerir'in Halid b. Yezid eş-Şeybani hakkında söylediği bir şiiri. *Dîvânı*, s.75; *el-Müberred, el-Kamil*, I, 406; *el-Belâga, Fununuha ve efnanuha*, I, 196

iddiasını **kabullenmiyor** ve **reddediyor**. Kendisinden asla böyle bir fiilin zuhur etmeyeceğini ve bunu iddia edenin bir yalancı olduğunu ifade etmek istiyor.²³³

Görüldüğü gibi, **tekzib suretiyle inkâr istifhamı**, *geçmişte oldu veya gelecekte olabilir* iddiası karşısında, *geçmişte asla olmadı veya gelecekte kesinlikle olamaz, olmayacak* anlamında bir olguyu yalanlamak(**tekzib**) suretiyle kabullenmeme ve red(**inkâr**) esasına dayanır.

b. İstifham-ı Tevbîhî:

Takrîf(التقرير) de denmektedir.²³⁴ Kınama, ayıplama, paylama anlamlarına gelmektedir. Yukarıda belirtildiği gibi bu da zaman bakımından ikiye ayrılır:

b.I. Geçmişte olan bir olguyu tevbîh

Örneğin ciddi ve çalışkan olduğunu bilinen, fakat son imtihanında başarısız olmuş birisine: أرسيت نى إمتحانك؟ (İmtihandan zayıf mı aldın?)denmesidir. Ve sanki şöyle söylenmektedir: ما كان ينبغي منك هذا (Böyle bir şey sana yakışmazdı doğrusu! Ayıplıyorum)

b.II. Şimdi veya Gelecekte bir olguyu tevbîh

Örneğin erdemli olarak tanınan, fakat kendisine yakışmayan bir iş yapan birisine: أنت أفتل؟ /صدر منك هذا الفعل؟ /Sen mi yapıyorsun bu işi?denmesi de bu türdendir. Burada da muhatab kınanmakta(tevbîh) ve sanki: “Başka biri yapsa neyse de, böyle bir şeyin senden ortaya çıkması hiç yakışmıyor. Ayıp! “denmektedir. Öyleyse, geçmişte istifham-ı tevbîhinin anlamı, “Böyle bir şey sana yakışmazdı, bunu yapacak insan değildin sen”dir. Şimdi veya gelecekte istifham-ı tevbîhin anlamı ise, “Senin böyle bir şeyi yapman doğru olmaz, yakışmaz sanal”dır.²³⁵

Buradan da anlaşılıyor ki, istifham-ı tevbîhi, bazen meydana gelmiş, bazen de meydana gelmesi muhtemel bir şey üzerine olmaktadır. İşte bu, istifham-ı tekzibi ile arasındaki asıl farktır. Zira tekzibî geçmişte olmamış, gelecekte de olamayacak bir şey üzerinedir. Tevbîhte, mevcut bir olgunun ayıplanması suretiyle inkârı, tekzibte ise iddia

²³³Cürcani, *Kıtabu Delâilî'l-İ'câz*, s. 117; el-Hatib el-Kazvini, *el-İzah fi Ulumi'l-Belâga*, I, 72

²³⁴es-Sekkaki, *Miftâhu'l-Ulûm*, s.315; I, 433; es-Suyuti, *el-İtkan fi Ulumi'l-Kur'an*, II, 79 ; ez-Zerkeşi, *el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'an*, II, 344-

²³⁵el-Hatib el-Kazvini, *el-İzah fi Ulumi'l-Belâga*, I, 76

edilen ve soruyu sorana göre mevcut olmayan bir olgunun yalanlanması suretiyle inkârı sözkonusudur.

Kur'an'dan istifham-ı tevbîhiye örnek:

وكيف تكفرون وأنتم تلى عليكم آيات الله وفيكم رسوله ²³⁶ / Allah'ın resûlü aranızda ve ayetleri

okunup dururken nasıl inkar edersiniz?

Bu ayetler, Ensarın bir grup yahudi ile birarada bulunması üzerine indirilmiştir. Allahu Teala, Ensar'a iman ve İslam'ı lutfetmişken Yahudilerle bazı konularda birarada hareket etmelerine kızmış, birlikteliklerini hoş görmemiştir. Durumlarını kınamış ve ayıplamıştır(Tevbîh). Sanki onlara şöyle demektedir: *Böyle bir şey size yakışmaz! Bu ayıplanacak, kınanacak bir iş.*

İstifham-ı inkârının bu iki çeşidini değişik şekillerde isimlendirenler de olmuştur: *İnkâr, iki kısımdır: ibtâlî ve hakikî.*

İbtâlî: Edattan sonrasının meydana gelmemiş ve iddia edenin de yalancı olması halidir.

Hakiki: Edattan sonrasının meydana gelmiş ve failinin de kınanmış, ayıplanmış olması halidir. Örnek: قال أتعبدون ما تتحتون ²³⁷/Yonttuğunuz şeylere tapıyor musunuz?,

قل أرأيكم إن أتاكم عذاب الله أو أتكم الساعة أغير الله تدعون إن كنتم صادقين ²³⁸/Doğru sözlü iseniz söyleyin bakalım, Allah'ın azabı veya Kıyamet karşınıza çıkarsa, Allah'tan başkasına mı dua edeceksiniz?, ²³⁹أفكأ آلهة دون الله تريدون / Yalan(iftira) olsun diye mi Allah'tan başka tanrılar istiyorsunuz?, ²⁴⁰أتأتون الذكوان من العالين / Alemlerin içinden erkeklere mi gidiyorsunuz?,

وإن أردتم استبدال زوج مكان زوج وآتيت إحداهن قسطا فلا تأخذوا منه شيئا أتأخذونه بهتانا وإنما مبينا ²⁴¹ / Bir zevcenin yerine başka bir zevce almak isterseniz, öncekine kantarlar dolusu (mehir de)vermiş olsanız, ondan hiç bir şey almayın. Apaçık bir iftira ve günahla alır mısınız? ayetleri. ²⁴²

²³⁶ Ali imran:100/101

²³⁷ Saffat:95

²³⁸ Enam:40

²³⁹ Saffat:86

²⁴⁰ Şuara:165

²⁴¹ Nisa:20

²⁴² İb

İstifham-ı inkârînin diğer bir üstünlüğü, konuşmacının, hissettiği sonsuz güveni göstermesidir. Zira sözünde en küçük bir zaaf bulunsa, muhatabının, sorusuna hemen bir cevap verebileceğinin bilincinde konuşmasını, yapmaktadır. Yani muhatabının buna mantıklı bir cevabının olmadığına çok emin bir ruh hali içindedir.

Bir diğer üstünlüğü de, sarîh nefy biçimi içerisinde kullanılan nefy edatı, yer değiştirmeye izin verdiğinden cümlenin ortasında da yeralabilir. İstifham edatı ise bunu asla kabul etmez. Çünkü kesinlikle başta bulunma hakkına sahiptir. Böylece inkâr ve nefyi ifade eden edat her zaman başta bulunduğu, okuyan veya dinleyen için bu anlam mercek altına alınmış demektir. Örneğin, *أَنْى لَكَ هَذَا؟* cümlesinde her zaman zorunlu olarak başta yer alır. Sarîh nefy karşılığı olan *ليس لك هذا* cümlesindeki nefy edatı *ليس هذا* şeklinde cümlenin ortasında da yeralabilir. Dolayısıyla nefyin ifadesi bakımından istifham-ı inkârî her zaman daha güçlü ve belîğdir.

İşte bu tür anlam üstünlükleri sebebiyle bu tarza, Kur'an'da çokca rastlanmaktadır.

Özet olarak, istifham-ı inkârî üslubunda hem konuşan, hem de muhatab açısından bir takım beyanı maksatlar mevcuttur. Konuşanın, söylediği şey hakkındaki sonsuz güvenini gösterdiği kadar muhatabın zora sokulmasını ve aciz bırakılmasını da ifade etmektedir. Çünkü, istifham üslubu ile muhataptan cevap beklenmekte iken, sarîh nefy üslubunda böyle bir şey söz konusu değildir. Zira cevaptan kaçınma ve susma imkanı vardır. İstifham üslubu'nda ise karşıdakini köşeye sıkıştırma fonksiyonu ağırlıktadır. Bu yüzden Kur'an'da bu tarz istifham çok geçmektedir.²⁴⁵

İstifham-ı inkârînin önemli bir özelliği:

Bu, daha önce hemzenin özelliklerinden bahsederken değindiğimiz, “hemzeyi mesulün anı'ın takip etmesi gerekir” şeklindeki özelliklerle paraleldir. İstifham-ı inkârîde de, hemzeyi, *inkârı istenen olgunun* takip etmesi gerekir. Fail inkâr edilmek istenirse, edattan hemen sonra getirilir: Örneğin *أأنت قلت هذا؟ / Bunu sen mi söyledin? Yani sen böyle bir şeyi söyleyebilecek yeteneğe veya cesarete sahip değilsin / O mu*

²⁴⁵Cürcani, *Kıtabu Delâilü'l-İ'câz*, s. 115-116

bcni tehdit ediyor? Yani *o beni tehdit edemez. Kim oluyor ki o? O kadar cesarete sahip değil.*²⁴⁶

Fail,

a. Ya şahsın fiili yapmaktan âciz olduğu (yukarıdaki iki örnekte olduğu gibi) veya,

b. أهو يرتشى؟ / O mu rüşvet alıyor? Yani *o rüşvet alacak adam değil*
آنت تحالس السفهاء؟ / Sen mi sefihlerle oturup kalkıyorsun? Yani *sen o karakterde bir insan değilsin. Bu sana yakışmayan bir şey olur örneklerinde olduğu gibi, üstün ahlak ve mîzaca sahip olduğu düşünüldüğü için inkâr edilir.*

Mefûl inkâr edilmek istenirse, bu kez de o önce getirilir. Örnek أبشراً منا واحداً يتبعه؟²⁴⁷
İçimizden biri olan bir insana mi uyacağız?- Yani *sıradan, bizim gibi, küçümsediğimiz bir insana uyamayız* ve أبأى تتردع؟ Beni mi tehdit ediyorsun? Yani *başkasını belki tehdit edebilirsin ama beni asla! Ben senin tarafından tehdit edilebilecek kadar zayıf ve korkak biri değilim!* sözü gibi.²⁴⁸

3. TAACCÛB(التعجب):²⁴⁹

Kelime olarak **şaşırmak, garipsemek, hayret etmek** anlamlarına gelmektedir.

Ta'cîb(المتعجب) şaşırtmak) istifhamı da denmektedir. Örnek olarak

كيف تكفرون بالله وكنتم أمواتاً فأحياكم ثم يميتكم ثم يحييكم ثم إليه ترجعون²⁵⁰/Siz yokken sizi dirilten sonra tekrar öldürüp tekrar dirilterek kendisine döndürüleceğiniz Allah'ı nasıl inkâr edersiniz? Yani *bu garip, şaşırtıcı ve hayret edilecek bir şey... Akıllı ve mantıklı*

²⁴⁶Cürcani, **Kitabu Delâilü'l-İcâz**, s. 115-118; es-Sekkaki, **Miftâhu'l-Ulûm**, s.315; İsfereyînî, **E'tval**, I, 235-244

²⁴⁷Kamer:24

²⁴⁸Cürcani, **Kitabu Delâilü'l-İcâz**, s. 115-118,121; es-Sekkaki, **Miftâhu'l-Ulûm**, s.315; el-Hatib el-Kazvini, **el-İzah fi Ulumi'l-Belâğa**, I, 73; İsfereyînî, **E'tval**, I, 244 (Diğer örnekler için bkz. Enam:14, Enam:40)

²⁴⁹es-Sekkaki, **Miftâhu'l-Ulûm**, s.314; Radiyyuddin, **Şerhu'r-Radi(ale'l-Kafiye libni Hacıb)**, IV, 284-286; el-Hatib el-Kazvini, **et-Telhis fi Ulumi'l-Belâğa**, s.164; İbn Hişam el-Ensari, **Mugni'l-Lebîb an Kütübi'l-Eârîb**, s.27; es-Suyuti, **el-Eşbah ve'n-Nezair fi'n-Nahvi**, II, 270-271; **Mu'tereku'l-Akran fi İcâzi'l-Kur'an**, I, 330; **el-İttican fi Ulumi'l-Kur'an**, I, 90; İsfereyînî, **Şerhu't-Telhis etval**, I, 243; ez-Zerkeşi, **el-Burhân fi Ulumi'l-Kur'an**, II, 446

²⁵⁰Bakara:28

²⁵¹وتفقد الطير فقال ما لي لا أرى الهدهد أم كان من الغائبين *insanların yapacağı bir şey değil ayeti ve*
/Süleyman(as) kuşlara şöyle bir göz gezdirdikten sonra dedi ki: Benim neyim var ki hüdühüdü göremiyorum, yoksa o kayıplara mı karıştı? Yani hüdühüdü görememem çok garip, şaşırıktı ve hayret edilecek, anormal bir şey' ayetleri örnek verilmiştir. İlk ayetin tenbih anlamında olduğu da söylenmiştir.²⁵²

Suyuti, ²⁵³أتأمرون الناس بالبر وتنسون أنفسكم وأنتم تتلون الكتاب أفلا تعقلون /Siz(din adamları)!
Kitab'ı(Tevrat'ı) sürekli okuduğunuz halde, insanlara iyiliği emredip te kendinizi -bu emrin size de hitabettiğini- unutuyor musunuz? Yani, Tevrat'ı sürekli okuduğunuz için gerçekleri çok iyi biliyorsunuz, iyilikleri en başta sizin yerine getirmeniz gerekirken, başkalarına emrediyorsunuz da kendinizi bundan muaf tutuyor, tabii ki unutuyorsunuz(takrîr) Bu ne biçim çelişki, bu ne şaşılacak, garip bir tutum!(taaccüb)ayetinde Zemahşeri'nin taaccüble takrîr anlamının birarada bulunduğunu söylediğini aktarmıştır. Ayrıca,

سيقول السفهاء من الناس ما ولاهم عن قبلتهم التي كانوا عليها قل لله المشرق والمغرب يهدي من يشاء إلى صراط مستقيم
²⁵⁴/İnsanlardan bazı beyinsizler diyecekler ki: Onları, ötedenberi yöneldikleri kibleden yüz çevirten şey nedir ki? Yani, Durup dururken, bir sebep yokken kablelerini değiştirmeleri garip, şaşılacak, hayret edilecek bir şey! (taaccüb) Onları buna sevkedene nedir acaba? Bilmek istiyoruz.(hakiki istifham) ayetinin taaccüb ve hakiki istifham anlamını taşımasının muhtemel olduğunu belirtmiştir ²⁵⁵ Ayetin tenbih amaçlı olduğunu söyleyenler de vardır.²⁵⁶ Zerkeşi, كيف يهدي الله قوما كفروا بعد إيمانهم وشهدوا أن الرسول ²⁵⁷

/Kendilerine apaçık belgeler geldiği ve peygamberin hak olduğuna şahid oldukları halde imanlarından sonra küfre sapan bir kavmi Allah nasıl hidayete erdirir?

²⁵¹Neml:20 (Sekkaki ayette inkar ve tevbih anlama)

Kazvini, el-İzah fi Ulumi'l-Belâga, I, 68

²⁵²es-Sekkaki, Miftâhu'l-Ulûm, s.314; el-Hatib e el-İzah fi Ulumi'l-Belâga, I, 68; es-Suyuti, Mu'tereku'l-Akran fi İ'cazi'l-Kur'an, I, 330; es-Suyuti, el-İtkan fi Ulumi'l-Kur'an, I, s.90; ez-Zerkeşi, el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'an, II, 446; İsferyanî, Etval, I, 243

²⁵³Bakara:44

²⁵⁴Bakara:142

²⁵⁵es-Suyuti, Mu'tereku'l-Akran fi İ'cazi'l-Kur'an, I, 330; es-Suyuti, el-İtkan fi Ulumi'l-Kur'an, s.90

²⁵⁶ez-Zerkeşi, el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'an, II, 446

²⁵⁷Al-i İmran:86

ve ²⁵⁸كيف يكون للمشركين عهد عند الله وعند رسوله إلا الذين عاهدتم عند المسجد الحرام /Mescid-i Haram yanında kendileriyle anlaştıklarınız dışında, müşriklerin Allah katında ve Resulünün katında nasıl bir ahdi olabilir? ayetlerinin taaccüb anlamı taşıdıklarını söylemiştir.²⁵⁹

Ümm-ü Sevab'ın şu beyti de buna örnektir:

أنشأ يُخرقُ أثوابي يُؤدبني أبعثُ شئبي عندي يتغى الأدب²⁶⁰

“Beni terbiye etmek için paralamaya başladı elbiselerimi,

Bu bendeki ihtiyarlıktan sonra ister mi edeb beni?”

Yani, *bu yaştan sonra hana edeb kazandırmaya çalışmak, terbiye vermeye uğraşmak garip, şaşılacak, mantıksız bir çaba. Ağaç yaşken eğilir.*

4. VAİD²⁶¹ ve TAHVÎF (الوعيد و التخويف):

Kelime olarak tehdit ve korkutma anlamlarında kullanılır.

أم نهلك الأولين²⁶²/Öncekileri helak etmedik mi? Yani, *yaptıkları yüzünden cezalandırmak için onları yok etmiştik. Aynı hataları yaparsanız, sizi de cezalandırırız* ayeti örnek verilmiştir.²⁶³ Babanın oğluna söylediği: أم تر ما فعلته أمس بأعْيَاك؟ /Dün kardeşine ne yaptığını görmedin mi? ve öğretmenin öğrencilerine söylediği: Birinci dönem imtihan sonuçlarını duymadınız mı? Yani, *biliyorsunuz ki herhat. Ne biçim notlar bunlar?* sözleri de buna örnek olarak verilebilir.²⁶⁴

5. EMİR²⁶⁵(الأمر):

Türkçedeki olumlu emir kastedilmektedir ki üstün asttan talebini ifade eder.

²⁵⁸-Tevbe:7

²⁵⁹ez-Zerkeşi, el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'an, II, 446

²⁶⁰ el-Hamâse, II, 756; el-Kâmil, I, 312; el-Belâga, Fununuha ve efnanuha, I, 200

²⁶¹ el-Hatib el-Kazvini, el-İzah fi Ulumi'l-Belâga, I, 70; et-Telhîs fi Ulûmi'l-Belâga, s.164; İsfarayini, Etval, I, 243; Şerhu Ukudî'l-Cüman, s.54

²⁶²Mürselat:16

²⁶³es-Suyuti, Mu'tereku'l-Akran fi İ'cazi'l-Kur'an,I, 331;

²⁶⁴el-Belâga, Fununuha ve efnanuha, I, 200

²⁶⁵Meâni'l-Kur'ân, I, 202; İbn- Hişam el-Ensari, Mugni'l-Lebîb an Kütübi'l-Eârîb, s.27; es-Suyuti, Mu'tereku'l-Akran fi İ'cazi'l-Kur'an,I, 331; es-Suyuti, el-İtkân fi Ulumi'l-Kur'an, s. 90; ez-Zerkeşi, el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'an, II, 443

Ferra, bu anlamdan bahsederken ²⁶⁶Ehl-i ²⁶⁶أسلمتم فإن أسلموا فقد اهتدوا وإن تولوا فإنما عليك البلاغ /Ehl-i Kitaba ve ümmilere de de ki: Siz (Allah'a) teslim oldunuz mu? ayetini örnek vererek anlamının emir olduğunu söylemiştir.²⁶⁷ Suyuti de aynı ayetle birlikte birkaç örnek daha vererek bu ayetteki istifhamın anlamı: ²⁶⁸فهل أنتم متجهون /Artık vazgeçiyor musunuz? ayetinde انتھروا / (Zararı anlatılmış olan içki ve kumardan) vazgeçin! ; ²⁶⁹بعضكم لبعض فتنة أتصبرون وكان ربك بصيرا ²⁶⁹وجعلنا ; ²⁷⁰اصبروا /sabredin! şeklindedir demiştir.

²⁷¹ولقد تركناها آية فهل من مدكر Andolsun ki biz onu bir ayet olarak bıraktık, Yok mu hiç ibret alan? / Yani bundan ibret alın! ayetindeki ve arkadaşına söylenen: ²⁷²هل أنت معظ /Öğüt almıyor musun sen? Yani, öğüt al! sözü de bu kabildendir. Verilen diğer örnekler ²⁷³أفلا تذكرون /Öğüt almıyor musunuz? Yani, öğüt alın! ²⁷⁴ألا تحبون أن يغفر الله لكم / Allah'ın sizi bağışlamasını istemez misiniz? Yani, isteyin! ²⁷⁵ما لكم لا تقاتلون /Sizin neyiniz var da savaşıyorsunuz? Yani haydi savaşın! ²⁷⁶أفلا يتدبرون القرآن / Kur'an'ı iyice inceleyip düşünmüyorlar mı? Yani düşünsünler! ²⁷⁷ألم تعلم أن الله على كل شيء قدير /Bilmiyor musun ki Allahın her şeye gücü yeter. Yani bunu bil!

6. NEHY (النهي):

Türkçe'deki olumsuz emir kipini ifade etmektedir.

²⁶⁶Al-i İmran:20

²⁶⁷Meâni'l-Kur'ân, I, 202

²⁶⁸Maide:91

²⁶⁹Furkan:20

²⁷⁰es-Suyuti, Mu'tereku'l-Akran fi İ'cazi'l-Kur'an, I, 331; es-Suyuti, el-İtkan fi Ulumi'l-Kur'an, s.90; ez-Zerkeşi, el-Burhân fi Ulumi'l-Kur'an, 1994, II, 443

²⁷¹Kamer:15 Bu istifham aynı surede aralıklı olarak 6 kez geçmektedir.(Örnek veren: el-Hatib el-Kazvini, el-İzah fi Ulumi'l-Belâga, I, 70)

²⁷²ez-Zerkeşi, el-Burhân fi Ulumi'l-Kur'an, II, 443

²⁷³Yunus:3

²⁷⁴Nur:22

²⁷⁵Nisa:75

²⁷⁶Nisa:82

²⁷⁷Bakara:106

Suyuti ve Zerkeşi buna يا أيها الإنسان ما غرك بربك الكريم؟²⁷⁸/Ey insan! Seni Rabbine karşı aldatan, şey nedir? / Yani seni Rabbine karşı hiç bir şey aldatmasın, yanıltmasın! ve لا تقاتلون قوما نكثوا أيمانهم وهدوا بإخراج الرسول وهم بدعواكم أول مرة أن تخشواهم فما لله أحتى أن تخشوه إن كنتم مؤمنين²⁷⁹/(Ey müminler!) Verdikleri sözü bozan, Peygamber'i (yurdundan) çıkarmaya kalkan ve ilk önce size karşı savaşa başlamış olan bir kavme karşı savaşmayacak mısınız; yoksa onlardan korkuyor musunuz? Eger (gerçek) müminler iseniz, bilin ki, Allah kendisinden korkmanıza daha lâyıktır./ Yani, onlardan korkmayın! ayetlerini örnek vermişlerdir.²⁸⁰ Bu anlamın lafzî karînesi فلا تخشوا الناس واحشون²⁸¹ / İnsanlardan korkmayın, benden korkun! ayetidir.

7. TEHEKKÛM (التيهكم):²⁸²:

Sözlükte **alay etmek, dalga geçmek, istihzâ** anlamlarına gelmektedir.

Buna;

قالوا يا شعيب أصلاتك نامرك أن نترك ما يعبد آباؤنا أو أن نفعل في أموالنا ما نشاء إنك لأنت الحليم الرشيد²⁸³/Dediler ki: Ey Şuayb! Babalarımızın taptıkları (putlar), yahut mallarımız hususunda dilediğimizi yapmayı terketmemizi sana namazın mı emrediyor? Oysa sen yumuşak huylu ve çok akıllısın! Yani, bize göre mantıksız gelen, daha doğrusu işimize gelmeyen bu tavsiyeleri şu gördüğümüz bir takım hareketlerden müteşekkil "namaz" dediğin şeyden ilham alıyorsan aklından şüphe ederiz. Halbuki biz seni akıllı bilirdik anlamında alay etmekteydiler. ve فراغ إلى آهتهم فقال ألا تأكلون ما لكم لا تطعون²⁸⁴ /Yavaça putlarının yanına vardı. (Oraya konmuş yemekleri görünce:) Yemiyor musunuz? Neden konuşmuyorsunuz?

²⁷⁸İnfitar:6

²⁷⁹Tevbe:13

²⁸⁰es-Suyuti, Mu'tereku'l-Akran fi İ'cazi'l-Kur'an,I, 331; es-Suyuti, el-İtkan fi Ulumi'l-Kur'an, 90; ez-Zerkeşi, el-Burhân fi Ulumi'l-Kur'an, II, 443

²⁸¹Maide:44

²⁸²el-Hatib el-Kazvini, el-İzah fi Ulumi'l-Belâga, I, 77; et-Telhis fi Ulumi'l-Belâga, s.167; İbn Hişam el-Ensari, Mugul'l-Lebib an Kütübi'l-Eârib, s.27; İsfarayini, Etval, I, 246;

²⁸³Hud:87

²⁸⁴Saffat:91-92

dedi Yani, *insanlar konuşmaktan yemek yemekten bile aciz şu cansız varlıklara neden taparlar ki? Ne kadar aptalca bir şey!* ayetleri örnek verilmektedir.²⁸⁵

Mütenebbî'nin şu beyti de bu türdendir:

أَفِي كُلِّ يَوْمٍ ذَا الدَّمِستَقُ قَادِمٌ قفاه على الأقدام للوجه لائم؟

8. İSTİB'AD(الإستيعاد):²⁸⁶

Kelime anlamı, **bir şeyi, bir durumu imkansız veya uzak ihtimal olarak görmek; bir şeyin tabii, normal olmadığını, zorlama olduğunu düşünmek** olan bir masdardır.

انى يكون له ولد ولم تكن له صاحبة /Eşi yokken nasıl çocuk sahibi olur?/ Yani, *eşinin olması mümkün olmadığı gibi, çocuk sahibi olması da, O'na çocuk isnad edilmesi de imkansızdır,* *انى هم الذكرى وقد جاءهم رسول مبين* **Nerede onlar için öğüt almak? Oysa, kendilerine açıklayıcı elçi de gelmişti** Yani, *öğüt almaları çok uzak bir ihtimal gibi; şimdiye kadar hiç öğüt almadılar çünkü.* ve *الذكرى وأنى له الذكرى* /O/ *وحىء يومئذ بجهنم يومئذ يتذكر الإنسان وأنى له الذكرى* **Milletimiz** *كيف غرور الأقصى و أمنا مزق متفرقة؟* **paramparça fırka fırka iken Mescid-i Aksa'yı nasıl özgürlüğüne kavuşturabiliriz?/** Yani: *bu şartlarda imkansız!* sözü örnek olarak verilmiştir.²⁹¹

Ebi Temmam'ın şu beyti de bu kabildendir:

من لى بإنسان إذا أغضبتُهُ و جهلتُ كان الحلم رَدَّ جوابه؟

²⁸⁵es-Suyuti, **Mu'tereku'l-Akran fi İ'cazi'l-Kur'an**, I, 333; es-Suyuti, **el-İtkan fi Ulumi'l-Kur'an**, 90; ez-Zerkeşi, **el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'an**, H, 446; İsfarayini, **Etval**, I, 246;

²⁸⁶es-Sekkaki, **Miftâhu'l-Ulûm**, s.315; el-Hatib el-Kazvini, **el-İzah fi Ulumi'l-Belâğa**, I, 79; **et-Telhîs fi Ulûmi'l-Belâğa**, s.168; İsfarayini, **Etval**, I, 246; Fazl Abbas Hasan, **el-Belâğa Funûnuhâ ve Efnânuhâ**, I, 200-201

²⁸⁷Enam:101

²⁸⁸Duhan:13

²⁸⁹Fecr:23

²⁹⁰es-Suyuti, **Mu'tereku'l-Akran fi İ'cazi'l-Kur'an**, I, 332

²⁹¹İsfarayini, **Etval**, I, 246; Fazl Abbas Hasan, **el-Belâğa Funûnuhâ ve Efnânuhâ**, I, 200-201

9. TEHVÎL(التهويل):²⁹²

Sözlük anlamı: **ürkütme, korkutma, abartma, büyütme ve kâbustur.** Anlamca yakınlığı bulunan tahvîf ile aralarında derece farkı bulunmaktadır. Bu daha şiddetlidir.

Bu tarz Kur'an'da çoktur. Korkutma amacıyla kullanılır. الحاقة (١) ما الحاقة²⁹³ **Hâkka!** **Nedir o Hâkka?** / Yani, *ne müthiş ne korkunç bir şeydir o!* و ما القارعة (١) ما القارعة²⁹⁴ / **O Kâria, o şiddetli ses çıkararak çarpan. Nedir Kâria?** ayetleri örnek verilmiştir.²⁹⁵ فلسطين
ما أدراك ما هي و ما فلسطين؟²⁹⁶ / **Nedir sana onun ne olduğunu bildiren?** **De ki, söyleyin** قبل أرايتم إن أتاكم عذابه بيانا أو نهارا ساذا يستعمل منه المجرمون و **bakalım, O'nun azabı size gündüz veya gece gelirse suçular bunlardan neyi acele ister? Onlara, "haydi doğru söylüyorsan şu azabı getir de görelim" şeklinde acele isteyip durdukları azâbın dehşetini anlatmak için.**²⁹⁸

10. ITÂB(العتاب)

Sözlükte **azar, paylama, tekdîr** anlamlarına gelmektedir.

ألم يأن للذين آمنوا أن تخشع قلوبهم لذكر الله وما نزل من الحق ولا يكونوا كالذين أوتوا الكتاب من قبل فظال عليهم الأمد
İman edenler için hâlâ vakti gelmedi mi ki, kalpleri Allah'ın Zikri ve Hak'tan inen için ürpersin de daha önce kendilerine kitap verilmiş, sonra üzerlerinden uzun zaman geçmiş de kalpleri kaskatı kesilmiş kimseler gibi olmasınlar. عفا الله عنك لم أذنت
هم حتى يتبين لك الذين صدقوا وتعلم الكاذبين³⁰⁰ / **Allah seni affetsin; neden onlara izin verdin de beklemedin ki, doğru söyleyenler sana açık seçik belli olsun da yalancılara bilesin**

²⁹²el-Hatib el-Kazvini, el-İzah fi Ulumi'l-Belâga, I, 78; et-Telhîs fi Ulûmi'l-Belâga, s.167; İsfarayinî, E'tval, I, 246; Fazl Abbas Hasan, el Belâga Funûnuhâ ve Efnânuhâ, I, 201

²⁹³Hakka:1-2

²⁹⁴Karia:1-2

²⁹⁵es-Suyuti, Mu'tereku'l-Akrân fi İ'cazi'l-Kur'an,I, 331; es-Suyuti, el-İtkan fi Ulumi'l-

Kur'an, s.90; ez-Zerkeşi, el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'an, II, 442; İsfarayinî, E'tval, I, 246; Fazl Abbas Hasan, el Belâga Funûnuhâ ve Efnânuhâ, I, 201

²⁹⁶Karia:10

²⁹⁷Yunus:50

²⁹⁸ez-Zerkeşi, el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'an, II, 442; Fazl Abbas Hasan, el Belâga Funûnuhâ ve Efnânuhâ, I, 201

²⁹⁹Hadid:16

³⁰⁰Tevbe:43

ayetleri örnek verilmektedir. ³⁰¹ Zerkeşi, ilk ayetin takrîrle birlikte itâb anlamına geldiğini söylemektedir. ³⁰²

11. TENBÎH(التنبیه علی ضلال المخاطب): ³⁰³

Kısaca **tenbîh** şeklinde aldığımız bu maksat aslında çoğu Belâgat kitabında **muhatabı yanlış yolda olduğu yönünde** uyararak(التنبیه علی ضلال المخاطب) şeklinde verilmektedir. Ancak verilen örnekler gözönüne alındığında tenbîh kelimesinin daha uygun olduğu görülmektedir. Sözcük olarak **uyarmak, dikkatini çekmek** anlamlarında kullanılmaktadır. Emrin içerisinde yer alan bir anlamdır.

Buna ³⁰⁴ / Görmedin mi almı تر إلى ربك كيف مد الظل ولو شاء لجعله ساكنا ثم جعلنا الشمس عليه دليلا, Rabbini, nasıl uzatmıştır gölgeyi. Eğer dileyseydi, onu elbette hareketsiz kılardı. Sonra nasıl güneşi ona delil yapmışız! (Bu konu üzerine dikkat çekilerek hikmetleri üzerinde düşünülmesi gerektiği vurgulanıyor) ve الم تر أن الله أنزل من السماء ماء فتصبح الأرض مخضرة إن الله لطيف ³⁰⁵ / Görmedin mi Allah gökten bir su indirdi de, onun sayesinde yer, yemyeşil hale geliyor. Allah Latîftir, Habîrdir. ve أنظر كيف فضلنا بعضهم على بعض ³⁰⁶ / Bak nasıl, kimini kimine üstün kıldık ayetleri örnek verilmiştir. ³⁰⁷ فأين تذهبون ³⁰⁸ / Nereye gidiyorsunuz? ayeti de örnek olarak verilmektedir. Bunların hepsindeki genel anlam: Bu durum üzerine düşünerek bak, uyanık ol'dur. ³⁰⁹

³⁰¹ es-Suyuti, el-İftkan fi Ulumi'l-Kur'an, s. 90 ; es-Suyuti, Mu'tereku'l-Akran fi İ'cazi'l-Kur'an, I, 330; ez-Zerkeşi, el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'an, II, 440-441

³⁰² ez-Zerkeşi, el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'an, II, 440

³⁰³ es-Sekkaki, Miftâhu'l-Ulûm, s.315; el-Hatib el-Kazvini, el-İzah fi Ulumi'l-Belâga, I, 69; et-Telhîs fi Ulûmi'l-Belâga, s.164; ez-Zerkeşi, el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'an, II, 444; İsferyini, E'tval, I, 243;

³⁰⁴ Furkan:45

³⁰⁵ Hac:63

³⁰⁶ İsra:21

³⁰⁷ es-Suyuti, Mu'tereku'l-Akran fi İ'cazi'l-Kur'an, I, 331; es-Suyuti, el-İftkan fi Ulumi'l-Kur'an, s.90; ez-Zerkeşi, el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'an, II, 444

³⁰⁸ Tekvir: 26

³⁰⁹ es-Sekkaki, Miftâhu'l-Ulûm, s.315; el-Hatib el-Kazvini, el-İzah fi Ulumi'l-Belâga, I, 69; ez-Zerkeşi, el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'an, II, 444; İsferyini, E'tval, I, 243; Fazl Abbas Hasan, el-Belâga Funûnuhâ ve Efnûnuhâ, I, 201

12. TEMENNÎ(التمنى):

Kelime olarak, **dilemek, temenni etmek, arzulamak** anlamındadır.

Buna, ³¹⁰/ Acaba bizim için şefaathçılar var mı ki, bize şefaath etsinler? ve ³¹¹ قال أنى يحى هذه الله بعد موتها ayetleri örnek verilmiştir. ³¹²

13. İSTİBTÂ(الإسعاء):

Sözlükte, **birini veya bir şeyi yavaş bulmak, yavaş saymak; beklemek zorunda olmak** anlamında kullanılmaktadır.

Buna ³¹³ متى نصر الله ألا إن نصر الله قريب / Allah'ın yardımı ne zaman? (diye yakarıyorlardı) Haberiniz olsun ki, Allah'ın yardımı çok yakındır ve متى هذا ³¹⁴ Va'd ne zaman? ayetleri ve şu beyt örnek verilmiştir ³¹⁵:

حتى متى أنت فى هو و فى لوجب و الموت فحوك مجرى فاغراً فاه

Ne zamana kadar oyunda ve eğlencede olacaksın?

Ölüm sana doğru, ağzını açmış koşarken

Kızgın bir kimsenin متى يطلع الصبح / Sabah ne zaman doğacak? ve yorgun- bitkin bir kimsenin متى تنتهى السنة الدراسية / Ders yılı ne zaman bitecek? sözleri de bu kabîldendir. ³¹⁶

14. TA'ZÎM(التعظيم):

Kelime olarak, **yüceltme, ululama, büyütmeye, ta'zim** anlamındadır.

Buna, ³¹⁷ من ذا الذى يشفع عنده إلا بإذنه / O'nun izni olmadıkça kim şefaath edebilir? Ayeti ³¹⁸ فكيف إذا جئنا من كل أمة بشهيد وجئنا بك على هؤلاء شهيدا ve, Her ümmetten bir tanık getirip seni de

³¹⁰ A'raf:53

³¹¹ Bakara:259

³¹² es-Suyuti, Mu'tereku'l-Akran fi l'cazi'l-Kur'an, I, 332; el-İtkan fi Ulumi'l-Kur'an, s.90; ez-Zerkeşi, el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'an, II, 444

³¹³ Bakara:214

³¹⁴ Yasin:48

³¹⁵ el-Hatib el-Kazvini, el-İzah fi Ulumi'l-Belâga, I, 68; et-Telhis fi Ulûmi'l-Belâga, s.164; İbn Hişam el-Ensari, Mugni'l-Lehb an Kütübi'l-Eârîb, s.27; es-Suyuti, el-İtkan fi Ulumi'l-Kur'an, s.90; es-Suyuti, Mu'tereku'l-Akran fi l'cazi'l-Kur'an, I, 332; ez-Zerkeşi, el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'an, II, 444; Isferayini, E'tval, I, 243;

³¹⁶ el-Belâga-Fununuha ve efnanuha, I, 201

³¹⁷ Bakara:255

³¹⁸ Nisa:41

şunlar üzerine bir tanık olarak diktigimizde iş nice olacak? ayeti örnek verilmiştir.³¹⁹ İlk ayeti Zerkeşî, ayrıca **tenbîh** için de örnek olarak vermiştir. Ebu Nuvâs'ın şu beyti de bu anlamı ifade eden bir istifhamdır:

إِذَا لَمْ تَزُرْ أَرْضَ الْحَصِيبِ رِكَابَنَا
فَأَيُّ عُقْبَى بَعْدَ الْحَصِيبِ تَزُورُ³²⁰

15.NEFY(النفى)³²¹:

Temelde menfi olanı anlatmak için kullanılan kelime, **olumsuz kılmak, olumsuzluk, inkâr etmek, kabul etmemek, reddetmek, aksini ispat etmek, çürütme, yasaklamak, menfi, negatif** anlamlarıdır.

هل تجزون إلا بما كنتم³²² هل ينظرون إلا أن يأتيهم الله في ظلل من الغمام والملائكة وقضى الأمر وإلى الله ترجع الأمور
هل جزاء³²⁴ هل جزاء؟ / **Kazanmış olduklarından başka bir şeyin mi karşılığını bulacaklar?** ³²³تكسبون
İyiliğin karşılığı iyilikten başka bir şey midir ki? ayetleri örnek olarak verilebilir. Bu konuyla ilgili Üslup Örnekleri bölümünde daha ayrıntılı bilgi verilecektir.

Şu beyt :

هل الدهر إلا ساعة ثم تنقضى
كما كان فيها من بلاء و من خفص³²⁵

“Zaman hemen geçip giden bir andan başka bir şey midir ki

İçindeki dert ve huzurla beraber”

ve, kibirlenen kimseye söylenen: هل أنت إلا نطفة مذرة، و جيفة قدرة؟ / Sen çürük bir nutfe ve pis bir leşten başka bir şey misin ki? sözü de bu kabıldendir.³²⁶

Buhturi'nin şu beyti de örnekler arasında sayılabilir:

هل الدهر إلا غمرة و انجلاها
وشيكاً و إلا ضيقة و انفراجها؟

³¹⁹es-Suyuti, **Mu'tereku'l-Akran fi İ'cazi'l-Kur'an**, I, 332; es-Suyuti, **el-İtkan fi Ulumi'l-Kur'an**, s.90; ez-Zerkeşî, **el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'an**, II, 442

³²⁰**Ebu Nuvâs Divanı**, thk.Ahmed Abdulmecid el-Gazâlî, s.471; **el-Belâga, Fununuha**, I, 201

³²¹İbn Malik, **Şerhu't-Teshil**, IV, 109-110-111-112

³²²Bakara:210

³²³Yunus:52

³²⁴Rahman:60

³²⁵**el-Belâga, Fununuha ve efnanuha**, I, 201

³²⁶**el-Belâga, Fununuha ve efnanuha**, I, 201.

16. TEŞVİK(التشويق):

Teşvik etme, gayrete getirme, heyecanlandırma, merak uyandırma anlamlarına gelir.

Suyuti ve Zerkeşi, bunu tergiḥ istifhamıyla birleştirmiş ve من ذا الذي يقرض الله قرضا حسنا / Kim var Allah'a güzel bir şekilde borç verecek? Ve Allah böyle birinin verdiğini bir çok kez katlayarak artıracaktır.

يا أيها الذين آمنوا هل أدلكم على تجارة تنجيكم من عذاب أليم ³²⁷ / İman edenler! Sizi acı bir azabtan kurtaracak bir alışverişi size göstereyim mi?

من ذا الذي يقرض الله قرضا حسنا فضاعفه له وله أجر كريم ³²⁹ Kim var Allah'a güzel bir şekilde borç verecek? Ve Allah böyle birinin verdiğini katlayarak artıracaktır ve onun için cömert bir karşılık ta bulunmaktadır ayetlerini örnek vermişlerdir. ³³⁰

Kendisiyle ilgili rahatlatıcı bir bilgiye sahip olunan bir arkadaşta: هل أبشرك بما / Kalbini ferahlatacak bir şeyi sana müjdeleyeyim mi? cümlesi de bu kabildendir. ³³¹

17. TEKSİR(التكسير):

Bir şeyi artırmak, çoğaltmak anlamlarında kullanılır.

Buna, وكم من قرية أهلكتها ³³² / Nice şchir halkını yok etmişizdir ayeti örnek verilmiştir.

³³³ Ebulala el-Maarri'nin şu beyti de bu kabildendir:

صاح هذى قبورنا تملأ الرُح ³³⁴ ب فأن القبور من عهد عاد

³²⁷ Bakara:245.

³²⁸ Saff:10

³²⁹ Hadid:11

³³⁰ es-Suyuti, Mu'tereku'l-Akran fi İ'cazi'l-Kur'an, I, 332; es-Suyuti, el-İtkan fi Ulumi'l-Kur'an, s.90; ez-Zerkeşi, el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'an, II, 442

³³¹ el-Belâga fununuha ve efnanuha, I, 202.

³³² Araf:4

³³³ es-Suyuti, Mu'tereku'l-Akran fi İ'cazi'l-Kur'an, I, 331; es-Suyuti, el-İtkan fi Ulumi'l-Kur'an, 90; ez-Zerkeşi, el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'an, II, 442

³³⁴ Meâhîdü't-Tensîs, I, 135; el-Belâga, Fununuha ve efnanuha, I, 202.

18. TESVİYE(التسوية):³³⁵

Eşit kılmak, düz yapmak, düzlemek, eşitlemek anlamlarındadır. Yerine masdar getirilmesi uygun olacak bir cümleye dahil olan istifhamdır. Örnek: إن الذين كفروا سواء عليهم إن أُنذرتهم أم لم تُنذرتهم لا يؤمنون³³⁶/Onları uyarırsan da uyarırsan da farketmez, onlar iman etmezler ayeti. Bunu Ebu Ubeyde **ihbar** istifhamı adıyla anmıştır.³³⁷ Müberred de ليت شعري أ قام زيد ليت شعري أ قام زيد ayeti örnek vermiştir.³³⁸

Mütenebbi'nin:

أ كان تراثاً ما تناولتُ أم كُتبا ر لستُ أبالي بعد إدراكِي العلي beyti de bu türdendir. Kendine özgü

bir üslup olduğu için Üslup Örnekleri'nde ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

19. İSBAT(الإببات):³³⁹

Kelime olarak, **bir şeyi belirtmek, kesinleştirmek, geçerli, doğru ve aslına uygun bulmak, kaydetmek, teyit etmek, ispat etmek, göstermek, belirlemek, tasdik** anlamlarındadır.

Tevbîh anlamıyla birlikte bulunur. Örnek: ³⁴⁰قالوا ألم تكن أرض الله واسعة فتهاجروا فيها / Dediler ki: Allahın arzı geniş değil mi? Öyleyse hicret edin üzerinde. Yani, *Tabii ki geniştir, niçin sıkıntıya giriyorsunuz? Haydi hicret etsenize!*

20. İHBAR(الإخبار):

Sözlükte, **haber vermek, bildirmek, iletmek, rapor etmek, ihbar etmek, mesaj, not** anlamlarına gelmektedir.

Yukarıda tesviye olarak incelenen anlamdır. Ancak Ebu Ubeyde farklı bir isimlendirme ile ele aldığı için ayrı bir madde halinde verilmiştir. ³⁴¹وسواء عليهم أُنذرتهم أم لم / و سواء عليهم أُنذرتهم أم لم ayeti örnek verilmiştir. Züheyr'in şu beyti de buna örnektir:

³³⁵el-Müberred, *el-Muktedab*, II, 53/III, 297; es-Suyuti, *el-İtkan fi Ulumi'l-Kur'an*, s.90 ; es-Suyuti, *Mu'terekü'l-Akran fi İcazi'l-Kur'an*, I, 331 ; ez-Zerkeşi, *el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'an*, II, 441

³³⁶Bakara:6

³³⁷*Mecazu'l-Kur'an*, II, 158

³³⁸el-Müberred, *el-Muktedab*, II, 53

³³⁹ez-Zerkeşi, *el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'an*, II, 440

³⁴⁰Nisa:97

³⁴¹Yasin:10

سواء عليه أى حين أتيتهُ أ ساعة نحس تنقى أم بأسعدٍ³⁴²

Aslında bu, tesviye adını verdikleri çeşittir. Ancak Suyuti, takrîrden ayrı olarak **ihbar** istifhamı için ³⁴³أني قلوبهم مرض / Onların kalplerinde hastalık var mı? Yani, onların kalplerinde hastalık vardır ve ³⁴⁴هل أتى على الإنسان حين من الدهر لم يكن شيئا مذكورا / İnsanın üzerinden kendisinin kayda değer bir şey olarak anılmadığı bir zaman geçti mi? Yani, böyle bir zaman geçti ayetlerini örnek olarak vermiştir.³⁴⁵

21. İSTİRŞAD(الإسترشاد):

Doğru yolu göstermesini istemek, danışmak, fikir sormak, (birinin) rehberliğinde olmak anlarına gelir.

Buna ³⁴⁶قالوا أتجعل فيها من يفسد فيها ويسفك الدماء ونحن نسبح بحمدك ونقدس لك قال إني أعلم ما لا تعلمون, ayeti örnek verilmiş ve “Buradaki durum, melekler irşad edilmeyi(aydınlanmayı) isteyerek bu soruyu sormuşlardır. Yani edeb açısından fark sözkonusudur.” denmiştir.³⁴⁷ Bazıları da bunun taaccüb için olduğunu söylemişlerdir.³⁴⁸

22. İFTİHAR:(الإفتخار)

Kelime olarak, **iftihar etmek, övünmek, (bir şeyle) gurur duymak** anlamındadır.

Suyuti buna, ³⁴⁹ونادى فرعون في قومه قال يا قوم أليس لي ملك مصر وهذه الأنهار تجري من تحتي أفلا تبصرون, ayetini örnek vermiştir.³⁵⁰ Zerkeşi ise takrîrle birlikte bu anlamın mevcut olduğunu söylemiştir.³⁵¹

³⁴² Mu'cemu Şevâhid, s.111; el-Muktedab, III, 288.

³⁴³ Nur:50

³⁴⁴ İnsan:1

³⁴⁵ es-Suyuti, el-İftkan fi Ulûmi'l-Kur'an, I, 91; es-Suyuti, Mu'tereku'l-Akran fi İ'cazi'l-Kur'an,I,333

³⁴⁶ Bakara:30

³⁴⁷ es-Suyuti, Mu'tereku'l-Akran fi İ'cazi'l-Kur'an,I, 332; es-Suyuti, el-İftkan fi Ulûmi'l-Kur'an, I, 90

³⁴⁸ ez-Zerkeşi, el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'an, II, 442

³⁴⁹ Zuhuf:51

³⁵⁰ es-Suyuti, Mu'tereku'l-Akran fi İ'cazi'l-Kur'an,I, 330; es-Suyuti, el-İftkan fi Ulûmi'l-Kur'an, I, 90

³⁵¹ ez-Zerkeşi, el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'an, II, 440

23. İKTİFÂ(الإكتفاء):

Sözlükte, **yetinme, kanaat etme** anlamlarına gelmektedir.

Suyuti buna, أليس في جهنم مثوى للمتكبرين,³⁵² / Kibirlenenler için cehennemde bir kalacak yer yok mudur? Yani *bu onlara yeter!* ayetini örnek vermiştir.³⁵³

24. İYAS (الإياس)³⁵⁴

Sözcük olarak, **yeis, ümidi kırılmak, ümitsiz olmak** anlamındadır.

Zerkeşi فأين تذهبون³⁵⁵ / Nereye gidiyorsunuz? Yani *bu gidiş ümitsiz, yeis dolu bir gidiştir* ayetini örnek vermiştir.³⁵⁶

25. İNÂS(الإناس)³⁵⁷

Neşe, canlılık, samimiyet, dostluk, sosyallik anlamlarına gelen bir masdardır.

Mesala وما تلك بيمينك يا موسى³⁵⁸ / sağ elindeki nedir? Ey Musa! ayeti. (Zerkeşi bu anlamdan bahsederken bu ayeti örnek verdikten sonra, İbn-i Faris'in ayetin anlamı için, *فهام(kavratma)dır, çünkü Musa(A.S)'a gizli kalmış Allahu Teala'nın şüphesiz ki bildiği bir durumu, ona bildirmesi sözkonusudur*³⁵⁹ dediğini nakleder ve bazılarının da ayetin, *Musa(A.S)'ın elindeki asa yılanı dönüştüğü zaman ürkmemesi için aslında ne olduğunun tekrar bildirilmesi* anlamında **takrîr** için olduğunu iddia ettiklerini belirtir³⁶⁰).

26. TEKÎD(التأكيد)

Lugatte, **temin etmek, inandırmak, desteklemek, teyid, tekit, vurgu** anlamında

³⁵²Zümer:60(Ayet, Müberred tarafından takrir için örnek olarak verilmiştir.) el-Müberred, el-Muktedab, II, 53

³⁵³es-Suyuti, el-İtkan fi Ulûmi'l-Kur'an, s. 90 ; es-Suyuti, Mu'tereku'l-Akran fi İ'cazi'l-Kur'an, I, 332

³⁵⁴ez-Zerkeşi, el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'an, II, 445;

³⁵⁵ Tekvir:26

³⁵⁶ez-Zerkeşi, el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'an, II, 445,446 ;

³⁵⁷es-Suyuti, el-İtkan fi Ulûmi'l-Kur'an, s.90 ; es-Suyuti, Mu'tereku'l-Akran fi İ'cazi'l-Kur'an, I, 332 ; ez-Zerkeşi, el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'an, II, 445,446 ;

³⁵⁸Taha:17

³⁵⁹İbn Faris, es-Sâhibî fi Fıkh'l-Luga, s.153

³⁶⁰ez-Zerkeşi, el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'an, II, 445,446

kullanılan bir masdardır.

İstifham edatından önce geçen anlamı tekid amacıyla kullanılmıştır. Suyuti buna, Üzerine azab hükmü hak olmuş kimseyi de mi? Sen mi kurtaracaksın ateşteki kimseyi? ayetini örnek verdikten sonra el-Muvaffak Abdullatif el-Bağdadi'den ve Zemahşeri'den, hemzenin burada **inkâr** ve **istiba'd** anlamını tekid amacıyla bulunduğu bilgisini nakleder.³⁶² Zerkeşi ise كيف nin belagi anlamlarını sayarken tekid ve tahkik için **كيف انتظر إلى العظام كيف تنتشرها ثم نكسوها حما**³⁶³ ve **كيف إذا**³⁶⁴ ayetlerini misal getirmiştir.

27. TEBKÎT (التكيت)

Azar, ayıplama, tekdir anlamlarındadır. Tevbihle yakınlığı bulunmaktadır.

Zerkeşi bundan bahsederek, Sen mi söyledin³⁶⁵ **أأنت قلت للناس اتخذوني وأمي إلمين من دون الله**, **insanlara ki, Allah'ı bırakıp beni ve annemi iki ilah edinin diye?** ayetini örnek vermiş, buradaki ayıplama ve azarın, iddiaları karşısında Hristiyanlara yönelik olduğunu söylemiştir, Sekkaki ve bazılarının buradaki istifhamın takrîr için olduğu iddiasına³⁶⁶ karşı ise *İsa(A.S)'dan böyle bir fiil zuhur etmediği için sözkonusu olamayacağı cevabını vermiştir.*³⁶⁷

28. TECAHÛL (التجاهل)

Kelime olarak görmezden, bilmezden gelmek, aldırmamak, önemsememek anlamlarına gelmektedir. Türk Edebiyatı'nda da istifham sanatının bir kolu olarak bu isimden doğmuş olan Tecahül-i Arif sanatı ele alınmaktadır.

Suyuti buna, Kur'an aramızdan ona mı indirilmiş?³⁶⁸ **أنزل عليه الذكر من بينا** ayetini örnek vermiştir.³⁶⁹

³⁶¹ Zümer:19

³⁶² es-Suyuti, **el-İtkan fi Ulumi'l-Kur'an**, s.90,91; es-Suyuti, **Mu'tereku'l-Akran fi İ'cazi'l-Kur'an**, I, 333

³⁶³ Bakara:259

³⁶⁴ Nisa:41

³⁶⁵ Maide:116

³⁶⁶ es-Sekkaki, **Miftâhu'l-Ulûm**, s.311-315

³⁶⁷ ez-Zerkeşi, **el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'an**, II, 441 ;

³⁶⁸ Sa'd:8

³⁶⁹ es-Suyuti, **el-İtkan fi Ulumi'l-Kur'an**, s. 90 ; es-Suyuti, **Mu'tereku'l-Akran fi İ'cazi'l-Kur'an**, I,

29. TAHZİR(التحذير)

Uyarı, ikaz, tenbih kullanılan bir masdardır. Yukarıda açıklanan tenbih anlamıyla da yakından irtibatlıdır.

Zerkeşi buna, فانظر كيف كان عاقبة مكرهم ,³⁷⁰ /Öncekileri helak etmedik mi? ألم نهلك الأولين أنا دمرناهم وقومهم أجمعين /Bak nasıl oldu hilelerinin sonu? Onları ve kavimlerini topyekün yerle bir etmişizdir ayetlerini örnek verdikten sonra anlamının, *onlar için bunu takdir etmiştik, sizin için de takdir ederiz* demek olduğunu belirtmiştir.³⁷²

30. ARZ VE TAHDİD(العرض و التحذير)

Sözlükte, arz :yumuşak ve kibarca; tahdîd ise biraz zorla bir şey istemek anlamlarına gelir.

Suyuti, arz ve tahdîd'i ayrı maddeler halinde ele alıp örnekler verirken³⁷³, Zerkeşi ikisini tek bir maddede sunmuş aralarındaki farkı şöyle özetlemiştir: *Birincisi, nazik ve yumuşak bir şekilde, ikincisi sert ve amirane bir şekilde istekte bulunmaktadır.* Birinciye: *İstemez misiniz, Allahın sizi bağışlamasını?*; ikinciye *İse: ألا تقائلون قوما نكثوا أيمانهم وهموا بإخراج الرسول وهم بدعواكم أول مرة أتختصونهم فإله أحق أن تخشوه إن كنتم إسمين*³⁷⁴ /Savaşmayacak mısınız yeminlerini bozup Resulü çıkarmaya çalışan bir toplulukla? ve *ألا تتقون*³⁷⁶ / Sakinmaz mısınız? ayetleri örnek verilmiştir.³⁷⁷

31. TAHKİR (التحقير)³⁷⁸

Küçümsemek, zemmetmek, kınamak, küçük görmek, küçük düşürmek, hor görmek anlamlarında bir kelimedir.

Bu tehekküme de yakındır. Buna, أهذا الذي يذكر آهنتكم³⁷⁹ /Bu mu ilahlarınız hakkında

³⁷⁰Mürselat:16

³⁷¹Neml:51

³⁷²ez-Zerkeşi, el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'an, II, 442/IV, 284-286.

³⁷³Arz'a Nur:22 ve Tahdid'a Tevbe:13 ayetlerini örnek vermektedir.

³⁷⁴Nur:22

³⁷⁵Tevbe:13

³⁷⁶Suara:10-11,

³⁷⁷es-Suyuti, Mu'tereku'l-Akrân fi İ'cazi'l-Kur'an,I, 332 ; ez-Zerkeşi, el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'an, II, 445;

³⁷⁸el-Hatib el-Kazvini, el-İzâb fi Ulûmi'l-Belâga, I, 78; İsfarayini, Et'val, I, 246;

³⁷⁹Enbiya:36

atıp tutan? ve أهدا الذي بعث الله رسولا³⁸⁰ /Bu mu Allahın peygamber olarak gönderdiği?
ayetleri örnek verilmiştir.³⁸¹ Şu beyt de bu kabildendir:

فَدَعِ الرَّعِيدَ فَمَا وَعِيدُكَ ضَائِرِي أَطْنِ أُنْجَبَةَ الذَّبَابِ يَضِيرُ؟

Bırak şu tehdidi, zarar vermez tehdidin bana

Hiç zarar mı verir sineklerin kanat vızılıtsı?

32. TEZKÎR(التذكير)

Sözlükte, **hatırlatmak, yadigar, hatıra, andaç, not(hatırlatıcı), dikkatini çekmek** anlamlarına gelmektedir. Bunda bir çeşit ihtisâr sözkonusudur. ألم أعهد إليكم يا بني
ألم أعهد إليكم يا بني³⁸²/Ey Adem oğulları, sizden şeytana tapmayacaksınız diye söz
almadım mı?³⁸³ / Demedim mi ben size, göklerin ve
yerin gaybını biliyorum diye? ve قال هل علمتم ما فعلتم بيوسف وأخيه إذ أتتم جاهلون³⁸⁴ /Bildiniz mi,
Yusuf'a ve kardeşine cehalet içinde ne yaptığınızı? ayetleri örnek verilmiştir.³⁸⁵ Zerkeşi
ألم نشرح لك³⁸⁶/Seni yetim olarak bulup da himaye etmedi mi? ve ألم نشرح لك
ألم نشرح لك³⁸⁷/Gögsünü açmadık mı? ayetlerini bazılarının bu türden saydıklarını
aktarmaktadır.³⁸⁸

33. TERGÎB(الترغيب)

Sözlükte, **istek uyandırmak, sevdirmek, teşvik, sevk etmek** anlamlarında
kullanılmaktadır.

³⁸⁰Furkan:41

³⁸¹İsferayinî, *Etval*, I, 246; es-Suyuti, *el-İtkan fi Ulûmi'l-Kur'an*, s. 90 ; Mu'tereku'l-Akrân fi
İ'cazi'l-Kur'an, I, 332; ez-Zerkeşi, *el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'an*, H, 446 ;

³⁸²Yasin: 60

³⁸³Bakara:33

³⁸⁴Yusuf:89

³⁸⁵es-Suyuti, *el-İtkan fi Ulûmi'l-Kur'an*, s.90 ; Mu'tereku'l-Akrân fi *İ'cazi'l-Kur'an*, I, 330; ez-
Zerkeşi, *el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'an*, H, 446 ;

³⁸⁶Duha:6

³⁸⁷İnşirah:1

³⁸⁸ez-Zerkeşi, *el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'an*, II, 443

³⁸⁹/ **Kim Allah'a güzel bir borç verirse,** Allah da bir çok kat fazlasını ona verir ve يا أيها الذين آمنوا هل أدلكم على تجارة تنجيكم من عذاب ³⁹⁰/ **Ey inananlar sizi acı bir azabtan kurtaracak bir alışverişi size haber vereyim mi?** ³⁹¹ **من ذا الذي يقرض الله قرضا حسنا فيضاعفه له وله أجر كريم** ayetleri örnek olarak verilmiştir.³⁹²

34. TESHÎL VE TAHFÎF(التسهيل)

Kelime olarak kolaylaştırmak, kolaylık sağlamak, kolaylık göstermek, hafifletmek, azaltmak, indirmek, küçültmek, dindirmek, yatıştırmak anlamlarına gelir.

³⁹³/ **Ne var onlara ki iman etmiş olsalar Allah'a ve ahiret gününe?** ayeti örnek olarak verilmiştir.³⁹⁴

35. TEFECCÛ'(التفجع)

Acı duymak, kederlenmek, üzüntü, tasa, elem, keder anlamındadır.

³⁹⁵/ **Nesi var bu kitabın ki büyük küçük bırakmadan her şeyi sayıp dökmüş?** ayetini örnek vermiştir.³⁹⁶ Ancak bu ayetin anlamının Suyuti'nin eserlerinde söylediği gibi tefhîm(التفهم) olması daha akla yatkındır.³⁹⁷ Çünkü ayet, ta'zîm ve tefhîmi çağrıştırdığı kadar tefeccü'ü çağrıştırmıyor.

36. TEFHÎM(التفهم)

Lugatte şiddetini artırmak, saygılı davranmak, saygı göstermek, azâmet ve

³⁸⁹Bakara:245

³⁹⁰Saff:10

³⁹¹Hadid:11

³⁹²es-Suyuti, *el-İtkan fi Ulumi'l-Kur'an*,s.90 ; Mu'tereku'l-Akran fi İ'cazi'l-Kur'an,I, 331; ez-Zerkeşi, *el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'an*, II,444

³⁹³Nisa: 39

³⁹⁴es-Suyuti, *el-İtkan fi Ulumi'l-Kur'an*, s.90 ; Mu'tereku'l-Akran fi İ'cazi'l-Kur'an,I, 331; ez-Zerkeşi, *el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'an*, II, 442

³⁹⁵Kehf:49

³⁹⁶ez-Zerkeşi, *el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'an*, II, 442.

³⁹⁷es-Suyuti, *el-İtkan fi Ulumi'l-Kur'an*, s.90 ; Mu'tereku'l-Akran fi İ'cazi'l-Kur'an,I, 330

vehâmet anlamlarında kullanılmaktadır.

Suyuti buna, ³⁹⁸مال هذا الكتاب لا يغادر صغيرة ولا كبيرة إلا أحصاها ayetini örnek vermiştir. Yukarıda da geçtiği gibi, Zerkeşi bu ayeti o anlamı taşıması çok zayıf bir ihtimal olmasına rağmen tefecüi' anlamı için şahid olarak getirmişti.³⁹⁹

37. TEHDİD(التهدید)

Tehdit, gözdağı,gözünü korkutmaya çalışmak.

Vaîd, tahvîf ve tehvîl ile yakınlığı bulunmaktadır.

Suyuti buna, ⁴⁰⁰ألم نهلك الأولين / Öncekileri helak etmedik mi? ayetini örnek vermiştir.⁴⁰¹

38. TEVBİH (التوبيخ)

Azar, tekdir, ayıplamak, kınamak, haşlamak anlamındadır.

İnkâr anlamı içerisinde işlendikten sonra burada bir başlık altında tekrar verilmesinin sebebi, bazı müelliflerin inkârdan ayrı bir madde gibi ele almalarıdır. Yukarıda da geçtiği gibi bazıları bunu inkârın bir kolu saymışlardır. Ancak, onun inkâr-ı ibtali denilen kısmıdır. Anlamı, edattan sonraki durum, inkâra müstehak gerçek ve kesin bir durum demektir. Bu türe aynı zaman da takri'(التقريع) de denmektedir.⁴⁰²

Tevbîhin bir çoğu, ya yapılması kınanan sabit(meydana gelmiş) bir durum ya da gerçekleşmesi failin kendisi için lüzumlu görülen bir fiili terki üzerine gerçekleşir. Birinciye örnek: ⁴⁰³أولم نمرکم ما يتذكر فيه من تذکر: / Size düşünecek olan kimsenin düşüneceği kadar ömür vermedik mi? İkinciye örnek ise: ⁴⁰⁴ألم تكن أرض الله واسعة فتهاجروا فيها / Allah'ın arzı

³⁹⁸Kehf:49

³⁹⁹es-Suyuti, *el-İtkan fi Ulumi'l-Kur'an*, s.90 ; es-Suyuti, *Mu'tereku'l-Akran fi İ'cazi'l-Kur'an*, I, 330

⁴⁰⁰Mürselat:16

⁴⁰¹es-Suyuti, *el-İtkan fi Ulumi'l-Kur'an*, s.90 ; es-Suyuti, *Mu'tereku'l-Akran fi İ'cazi'l-Kur'an*, I, 331

⁴⁰²es-Suyuti, *Mu'tereku'l-Akran fi İ'cazi'l-Kur'an*, I, 433; es-Suyuti, *el-İtkan fi Ulumi'l-Kur'an*, II, 79 ; ez-Zerkeşi, *el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'an*, H, 344

⁴⁰³Fatır:37

⁴⁰⁴Nisa:97

geniş değil midir? Öyleyse üzerinde hicret edin! ayetleridir.⁴⁰⁵ Zerkeşi ise إن قتلتموهم إن يا أيها الذين آمنوا لم تقولون ما لا⁴⁰⁶ /Doğru sözlü iscniz, niçin onları öldürdünüz? أقتلونه وذريته أولياء من دوني⁴⁰⁷ /Niçin yapmadığınız şeyleri söylüyorsunuz? كيف⁴⁰⁸ كيف تكفرون وأنتم تتلى عليكم آيات الله وفيكم رسوله⁴⁰⁹ /Size⁴¹⁰ كيف تكفرون وأنتم تتلى عليكم آيات الله وفيكم رسوله /Nasıl Allahı inkar edersiniz? ve Allahın ayetleri okunurken ve Resülü de içinizde iken nasıl inkar edersiniz? ayetlerini örnek vermektedir.⁴¹¹

39. DUA(الدعاء):

Emir ve nehy gibidir. Ne var ki dua, asttan üste karşı olur. Emir ve nehy ise üstten asta karşıdır. أتهلكنا بما فعل السفهاء منا⁴¹² /İçimizdeki akılsızların yüzünden bizi de helak eder misin? Yani, bizi helak etme Allahum! ve قالوا أجعل فيها من يفسد فيها ويسفك الدماء⁴¹³ /Dediler ki: Yeryüzünde fesat çıkaracak ve kan dökecek kimseler mi yaratacaksın? Yani, böyle kimseler yaratma Allahım! ayetleri örnek verilmektedir.⁴¹⁴ Daha önce istişâd için de örnek verilen bu ayetin taaccüb için olduğu söyleniyorsa da bu zayıf bir ihtimaldir.⁴¹⁵

İstifhamın bu belâğî anlamları ile ilgili genel değerlendirme:

Bu verilenler dışında, daha önce açıklanan dış ve iç etkenlere bağlı olarak anlaşılabilir mutlakla başka bir çok anlam daha mevcuttur. Ancak, bunun tespiti çok güçtür. Zira denebilir ki, istifham içeren her bir ayetin bizatihi kendisine özgü nüans bir anlamı bulunur. Bu ise ancak ayetlerin tek tek ele alındığı tefsir ilmi için bir uğraşıdır.

⁴⁰⁵ es-Suyuti, el-İtkan fi Ulûmi'l-Kur'an, 89 ; es-Suyuti, Mu'tereku'l-Akran fi İ'cazi'l-Kur'an, I, 329

⁴⁰⁶ Al-i İmran: 83

⁴⁰⁷ Saff:2

⁴⁰⁸ Kchf: 50

⁴⁰⁹ Bakara:28

⁴¹⁰ Al-i İmran: 101

⁴¹¹ ez-Zerkeşi, el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'an, II, 446/ IV, 284-286

⁴¹² A'raf:155

⁴¹³ Bakara:30

⁴¹⁴ es-Suyuti, el-İtkan fi Ulûmi'l-Kur'an, 90 ; es-Suyuti, Mu'tereku'l-Akran fi İ'cazi'l-Kur'an, I, 332; ez-Zerkeşi, el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'an, II, 444-445

⁴¹⁵ ez-Zerkeşi, el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'an, II, 445

Ortak paydada toplanabilecek belâgî manaların toplanması hedef alınmıştı, bu da gerçekleştirilmiştir.

Zaman zaman kendi başlıkları altında da değindiğimiz gibi bazıları arasında yakınlıklar mevcuttur.

Vaîd, tahvîf, tehvîl ve tehdîd arasında;

Tevbîh, itâb, tebkît arasında;

Tehekküm, tahkîr arasında;

Tahzîr, tenbîh arasında;

Takrîr, isbât, ihbâr arasında;

İnkâr ve nefy arasında;

Emir, arz ve tahdîd arasında bu tür bir problem bulunmaktadır. Müellifler kimi zaman bunları aynı anlamda, bazen de aralarında derece farkı veya nüans varmış gibi kullanmışlardır. Ancak bazıları arasında örnekler de dikkate alındığında gerçekten de farklılık bulunmaktadır. Örneğin tehvîl diğerlerine göre daha korkutucu ve dehşet verecek hususların ifadesinde kullanılmıştır. Yani korkutma derecesi bakımından daha üstte yer alır. Yine de bunların ayırımında ortak bir tavır görülmemektedir.

Yukarıda da değinildiği gibi bazen, bu anlamlar arasında karşılıklı geçişlilik olabilir. Yani bu anlamların iki veya daha fazlasını bir ayet barındırabilmektedir. Bazen takrîr, tevbihle beraber olur. Bazen de taaccüble birlikte bulunur. Bu durum, Kur'an'da çokca yer alır. Mesala: ⁴¹⁶كيف تكفرون بالله وكنتم أمواتا فأحياكم ثم ميّتكم ثم يحييكم ثم إليه ترجعون. Bu ayetinde hem tevbih hem de taaccüb anlamı bulunmaktadır.⁴¹⁷ Yine, istifham ولا أشرككم ولا ⁴¹⁸تخافون أنكم أشركتم بالله ما لم ينزل به عليكم سلطانا ayetindeki gibi hem takrîr, hem de inkâr amaçlı olabilir. Bunun diğer bazı örnekleri: ⁴¹⁹أحبب أحدكم أن يأكل لحم أخيه ميتا فكرهتموه (Bu ayetin tahlili, bölüm girişinde verilmişti), ⁴²⁰أحياهم إن الله لنو فضل على الناس ولكن أكثر الناس لا يشكرون

⁴¹⁶Bakara:28

⁴¹⁷el-Hatib el-Kazvini, *el-İzâh fi Ulumi'l-Belâga*, I, 79

⁴¹⁸Enam:81

⁴¹⁹Hucurat:12

⁴²⁰Bakara:243

Çoğunluğu hakikî anlamının dışında kullanılan bu istifhamların büyük bir çoğunluğu Mekkîdir. Hemze ve ل edatlarının geçtiği toplam 556 yerin, 445'i Mekke'de indirilen ayetlerdir. Medine'de inenlerin sayısı ise sadece 111'dir. Yani tamı tamına dört katı. 463 hemzenin 369'u, 93 ل in ise 76'sı Mekkî ayetlerde geçmektedir. Hatta bu edatlarla en çok istifham içeren ilk on sure içerisinde Medenî olanı yoktur.

Bunun sebebi, şöyle açıklanabilir:

Kur'an-ı Kerim, Hz.Peygambere ilk olarak Mekke'de inmiştir. Oradaki müşrikler ise, İslam'a sadece Allah'a ibadet ederek O'na hiç bir şeyi ortak koşmamaya, putlara tapmaktan vazgeçmeye ilk davet ettiği kimselerdir. Ve onlara Allah'ın hiç şüphesiz doğmadığını, evlat sahibi de olmadığını, hiç bir zaman ne bir eş, ne de çocuk edinmediğini; insanları ve cinleri boşuna değil, yalnızca kendisine kulluk etmeleri için yarattığını ve geleceğinde hiç şüphe olmayan kıyamet günü hepsini amellerinden hesaba çekmek üzere tekrar dirilteceğini söylemiştir.

Ve onlara: “Şüphesiz ki ben Allah'ın Resulüyüm ve size okumakta olduğum şu Kur'an da Allah tarafından indirilmiştir” demiştir.

Yine onları, göklerin ve yerin ve kendi yaratılışları üzerinde tefekkür etmeye davet etmiştir ki belki öğüt alırlar.

Onları, atalarını körükörüne taklid etmeyi bırakmaya ve kendilerinden önce Resulleri yalanlayan kavimlere neler olduğuna dikkat etmeye çağırdı.

Ancak Mekkeli müşrikler bu çağrıya yüzçevirme, inat, büyülenme, yalanlama, babalarını ve atalarını taklid ve putlara tapmada ısrarcı olmakla karşılık verdiler. Meleklerin Allah'ın kızlar olduğuna inandılar, yeniden diriltilmeyi ve Allahu Teala'nın ölüleri hesap günü için yeniden diriltebileceğini yalanladılar. Göklerin ve yerin ve kendilerinin yaratılışlarındaki Allah'ın her şeye gücünün yeteceğine ilişkin âşikâr anlamları farkedemediler.

Allah Resulünün kendisine vahiy gönderilen bir elçi olduğunu da kabullenmediler ve bir insanın peygamber olmasını reddederek kendilerinden önceki kavimlerin, peygamberleri yalanlama ve putlara tapmalarının cezası olarak helak edilmiş olmalarına aldırmadılar.

İstifham üslubu, heva ve heveslerine uyup buranlarını doğrusuna giden ve akıllarını kullanamayan bir topluluk olan müşriklerle diyalogta, en başarılı ve etkili üslup olmuştur.

İstifham hemzesi ise bu diyalogların ve inad, büyülenme, yalanlama gibi, Mekkeli ve diğer müşriklerin sahip oldukları konumlarının gerektirdiği-ki çoğu tevbîh, inkâr ve taçcüb olan- bütün anlamları ifade edebilecek güçtedir.

Hicretten sonra ise, Hz.Peygamberin çağrısı Mekke'de olduğu kadar bir itiraz, inat ve büyülenmelerle karşılaşmamış; bilakis inkar edilemez bir hüsn-ü kabul görmüştür. İnsanlar kitleler halinde İslam'a girmiş, namaz, zekat, oruç, hac ve cihad gibi hukukî özelliği bulunan ayetler indirilmiştir.

Sonuç olarak, Mekkeli müşriklerin sahip olduğu, istifham üslubunu gerektirecek diyalog ortamına Medine'de oldukça az rastlanmıştır. Dolayısıyla istifhamın kullanılmamasının, ayetlerin indigi akidevî ortamla çok yakın bir ilgisi bulunmaktadır.

B. İ VE هـ 'İN İSTİFHAM EDATLARININ BELAGATTAKİ YERİ VE KUR'AN-I KERİM'DE BELAGAT AÇISINDAN KULLANIMI: ⁴²¹

Hemze ve هـ , bazen öğrenme isteği anlamındaki asıl anlamından çıkarak çeşitli anlamlara gelebilir. Bu iki edatın ne zaman ve hangi şartlarda bu anlamları ifade ettiğini belirlemek için çok somut veriler bulunmamakla beraber, İbn-i Malik, hemzenin olumsuz cümle öncesinde takrîr, tevbîh veya temenni anlamları için gelebileceğini söylemiştir.⁴²² Hemze ve هـ in kazandığı bu anlamlar kaynaklarda hep genel bir çerçevede ele alındığı ve örnekler de ayırım yapılmaksızın tüm edatlarla verildiği için bunları gruplamak güçleşmektedir. Biz de bu güçlüğü, ilgili yerlerde verilen örnek ve açıklamaların hemze ve هـ ile ilgili bölümlerini ayıklayarak ayrı bir başlıklar oluşturduk. Bu başlıklar altında, genel olarak izahını verdığımız anlamların kullanım ve özelliklerini tamamen tekrarlamak yerine hemze ve هـ e açıklık getireceği düşünülen ve

⁴²¹el-Müberred, el-Muktedab, II, 53; İbn Malik, Şerh, IV, 109-110-111-112; İbn Hişam el-Ensari, Mugni't-Lebîb an Kütübi'l-Eârîb, s.24-25-26-27;

⁴²²İbn Malik, Şerhu't-Teshîl(Teshîlü'l-Fevaid ve Tefhimü'l-Mekasîd l'İbn-i Malik), IV, 109-110

gerekli görülen satırları yinelenmiştir. Dolayısıyla, bu başlıklar altında, hedefimiz olan iki edatın hangi anlamlarda Kur'an'da geçtiği maddeler halinde verilmiş ve örnekleri, öngörülen anlamlar doğrultusunda açıklanarak sunulmuştur.

Nadir de olsa, özellikle hemzenin istifham dışında kazandığı belagi anlamları tasnif edenler bulunmaktadır.

HEMZENİN BELÂĞÎ ANLAMLARI:

1. TAKRİR⁴²³: (التكرير)

Örneğin لم يأتكم نذير⁴²⁴/Size uyarıcı gelmedi mi? ayetindeki maksat, muhatabları, uyarıcının geldiği hususunda ikrara zorlamaktır.⁴²⁵

a. Tahkik ve Tesbit Anlamında: (التحقيق والتثبيت)⁴²⁶

Bu şekilde, Kur'an'da çok örnek mevcuttur. Mesala, Hızır'ın, Hz.Musa'ya söylediği: لم أقل لك إنك لن تستطيع معي صيراً⁴²⁷/ Ben sana benimle beraberken kesinlikle sabredemezsin demedim mi? (yani, *tabii ki dedim*) cümlesi daha önceden söylediği sözü **tahkik** ve **tesbit** etmek istemektedir. Kur'an-ı Kerimde, bu ifadenin öncesinde “Hızır'ın Hz.Musa'ya -kendisiyle beraber bulunma isteği karşısında- bazı şeylere tahammül edemeyeceğini söylediği bildirilmektedir.⁴²⁸

Öyleyse ayetin anlamı: *Muhakkak ki, ben bunu sana daha önceden söylemiştim.* şeklindedir. Bu da **tesbit** ve **tahkiktir**.

Bir başka örnek te, Yusuf Peygamberin kardeşlerinin durumu ile ilgili şu ayettir:

قال كبيرهم ألم تعلموا أن أبائكم قد أخذ عليكم موثقا من الله⁴²⁹/ Onların büyük olanı, “babanızın sizden

Allah adına söz aldığını bilmiyor musunuz?” dedi. Yani, siz bunu inkâr edemezsiniz.

⁴²³el-Müberred, el-Muktedab, III, 289-292, II, 53; el-Hatib el-Kazvini, el-İzah fî Ulumi'l-Belâga I, 71; et-Telhîs fî Ulûmî'l-Belâga, s.164-165; İsferyanî, Etval, I, 243;

⁴²⁴Mülk: 8

⁴²⁵İsferyanî, Etval, I, 243

⁴²⁶İsferyanî, Etval, I, 243

⁴²⁷Kehf: 75

⁴²⁸Kehf: 65-68.

⁴²⁹Yusuf: 80

Tabii ki babanız sizden Allah adına söz aldı. Bu gerçektir, kesindir. İkrar ve itiraf edin!
İstifham, söz verildiğini **tesbit** ve **tahkik** etmeyi amaçlıyor.

430/ قال ألم نريك فينا وليدا وليت فينا من عمرك سنين

Firavun'un Musa(AS)'a hitaben söylediği bu cümle, Seni bir çocukken himayemizde büyütmedik mi? Hayatının bir kaç senesini aramızda geçirmedin mi? anlamında soru mahiyetinde görünürken, aslında *tabii ki büyüttük, elbette birkaç seneyi aramızda geçirdin. Bunda şüphe yok. Bunları inkâr edemezsin* anlamında **tahkik** ve **tespit** amaçlanmıştır.

... ألم نريك / Seni yetiştirmedik mi? sorusunun anlamı: قد ريناك / **Elbette seni yetiştirdik;** ألم تعلموا / Bilmiyor musunuz? sorusunun anlamı: قد علمتم... / **Süphesiz biliyorsunuz** ve ألم نشرح لك صدرك... / Senin için göğsünü açmadık mı? ayetinin anlamı da: قد شرحناه / **Muhakkak ki onu açtık** şeklindedir.

b. Konuşanın isteği doğrultusunda muhatabın itirafını istemek:

Bu şekildeki bir çok ayet-i kerimenin devamı bu **istifham** tarzına cevap(بلى) şeklinde gelmiştir. Örnekler:

431/ أليست بربكم قالوا بلى شهدنا “Rabbiniz değil miyim?” Onlar: “Elbette Rabbimizsin, buna tanıklık ederiz” demişlerdi.

432/ أليس الذي خلق السماوات والأرض بقادر على أن يخلق مثلهم بلى benzerini yaratmaya güç yetiremez mi? Elbette güç yetirir

433/ قال أولم تؤمن قال بلى ولكن ليطمئن قلبي “Tabii ki inandım” dedi, “ancak kalbimin tatmin olması için...”

434/ قال أليس هذا بالحق قالوا بلى “bu gerçek değil miymiş?” “Kesinlikle gerçekmiş” dediler.

⁴³⁰Suara:18

⁴³¹A'raf:172.

⁴³²Yasin:81

⁴³³Bakara:260-

⁴³⁴En'am:30

435 / “Size, içinizden resuller gelmedi **mi** ki, Rabbinizin ayetlerini karşınızda okusunlar ve sizi şu gününüzü kavuşmanız hususunda uyarınsınlar?” dediler. Onlar da “Evet geldiler” diye cevap verdiler.

436 / Derler ki, “Resulleriniz size açık-seçik mesajlar getirmezler miydi?” Derler ki: “Elbette getirirlerdi”

Takrîrî istifhama tekrar bakılacak olursa, 437 / Sen mi yaptın bunu? ayetinde olduğu gibi nefy harfi olmaksızın tek başına hemze ile veya 438 / أنت فعلت هذا ayetinde olduğu gibi hemze+ل şeklinde, yahut da 439 / Cehennemde kafirler için kalacak bir yer yok mu? ayetinde olduğu gibi hemze+يس şeklinde olabildiği görülür. İlk örnekte cümleyi söylerken İbrahim(AS)’ın kavminin amacı, hakiki istifham değildir. Onlar, putları kırma eylemini İbrahim(AS)’ın yaptığını biliyorlardı. Ayetlerde daha önce geçen 440 / أنا لله لا يكيدن أصنامكم sözleri bunun karînesidir. 441 / سمعتنا في يذکرهم يقال له إبراهيم. 442 / Bütün istedikleri İbrahim(AS)’ın bunu yaptığını itiraf etmesidir.

2. İNKÂR⁴⁴³ (الإنكار):

a. İstifham-ı Tekzibi:

a.I. Geçmişte olan bir olguyu tekzib:

Kur’an’dan buna 444 / Onların yaratılışına tanık mı oldular? Yani, ما شهدوا

⁴³⁵Zümer:71

⁴³⁶Mümin:50

⁴³⁷Enbiya: 62

⁴³⁸İnşirah: 1

⁴³⁹Zümer:60

⁴⁴⁰Enbiya:57

⁴⁴¹Enbiya:60

⁴⁴²Cürçani, *Kitabu Delâil’l-İcâz*, s. 111-113; es-Sekkaki, *Miftâhu’l-Ulûm*, s.315; İbn Hişam el-Ensari, *Mugni’l-Lebib an Kütübi’l-Eârîb*, s.26; İsferyânî, *Etvâl*, I, 243

⁴⁴³İbn Malik, *Şerhu’t-Teshîl*, IV, 109-110-111-112; el-Hatib el-Kazvîni, *el-İzah fi Ulumi’l-Belâğa*, I, 72; el-Hatib-el-Kazvîni, *et-Telâh fi Ulûmi’l-Belâğa*, s.165; İsferyânî, *Etvâl*, I, 244

⁴⁴⁴Zuhruf:19

ذلك / Buna tanık olmadılar ve أفأصفاكم ربكم بالبين واتخذ من الملائكة إنا⁴⁴⁵ / Ya!... Şimdi Rabbiniz size oğulları beğenip seçti de kendisi meleklerden dişiler edindi öyle mi? ayetleri örnek verilebilir. Ayet müşriklerin bu iftira ve iddialarını **inkâr** ediyor-ki bu iddia “*Allah, erkek çocukları bize has kaldı, kendisine meleklerden kızlar edildi*” sözleridir. Allâhu Teâla, bu iddiayı kabullenmeyip **tekzib** etmektedir. Bir başka örnek: أصطفى البينات على البنين⁴⁴⁶ / (Allah) kızları oğullara tercih mi etmiş? ayetidir. Bu yine aynı mealdeki iddiaları **tekzibtir**.⁴⁴⁷

a.II. Şimdi veya gelecekteki bir olguyu tekzib

Nuh Peygamber'in kavmine söylediği şu söz de bu kabildendir: قال يا قوم أرايتم إن كنت
على بينة من ربي وآتاني رحمة من عنده فعميت عليكم أنلزمكموها وأنتم لها كارهون⁴⁴⁸. (Siz onu istemezken biz sizi buna zorlayacak mıyız?) Yani, “*sizi, siz istemeden peygamberlere îmana zorlayacağımız*” tarzındaki iddia ettiğiniz şeyler doğru değildir. Asla! şimdi ve gelecekte böyle bir şeye sizi zorlamayacağız. Bu iddiaların şimdi ve gelecekte gerçekleşeceğini **tekzib etmek suretiyle kabullenmiyoruz**. demektir. İstifham, böyle bir **ilzâmın** meydana gelmesini **inkârdır**.⁴⁴⁹ أهم يقسمون رحمة ربك نحن قسمنا بينهم معيشتهم في الحياة الدنيا⁴⁵⁰
أفعبينا بالخلق⁴⁵⁴ أحب أحدكم أن يأكل لحم أخيه ميتاً⁴⁵³ أشهدو خلقهم⁴⁵² أفسحر هذا⁴⁵¹ فاستفتهم أربك البينات ولهم البنون
الأول⁴⁵⁵ ayetleri de örnek verilmiştir.⁴⁵⁶

Bu hemze anlam açısından kendisinden sonrasını olumsuzza, eğer menfi ise

⁴⁴⁵İsra:40

⁴⁴⁶Saffat:153

⁴⁴⁷Cürcani, *Kıtabu Delâilü'l-İ'câz*, s. 114-115; İsferâyini, *Etval*, I, 246

⁴⁴⁸Hud:28

⁴⁴⁹İsferayini, *Şerhu't- Telhis etval*, I, 246

⁴⁵⁰Zuhurf:32

⁴⁵¹Saffat:149-150

⁴⁵²Tur:15

⁴⁵³Zuhurf:19

⁴⁵⁴Hucurat: 12

⁴⁵⁵Kaf: 15

⁴⁵⁶İbn Malik, *Şerhu't-Teshil(Teshilü'l-Fevaid ve Tefhimü'l-Mekasid l'ibn-i Malik)*, IV, 111; İbn Hişam el-Ensari, *Mugni'l-Lebîb an Kütübi'l-Eârib*, s.24

olumluya çevirir. Zira olumsuzun olumsuzu müsbettir. ⁴⁵⁷ليس الله بكافٍ عبده. ayeti bu türdendir. Yani الله كاف عبده demektir.

b. İstifham-ı Tevbîhi:

Örnekler: ⁴⁵⁸قال أتعبدون ما تحتون? / Yonttuğunuz şeylere tapıyor musunuz? قل أرأيتمكم?

⁴⁵⁹إن أتاكم عذاب الله أو أتتكم الساعة أغصير الله تدعون إن كنتم صادقين / Doğru sözlü iseniz söyleyin bakalım,

Allah'ın azabı veya Kıyamet karşınıza çıkarsa, Allah'tan başkasına mı dua edeceksiniz? ⁴⁶⁰أتفكوا أهبة دون الله تريدون? / Yalan (iftira) olsun diye mi Allah'tan başka tanrılar

istiyorsunuz? ⁴⁶¹أتأتون الذكور من العالمين? / Alemlerin içinden erkeklere mi gidiyorsunuz?

⁴⁶²وإن أردتم استبدال زوج مكان زوج وآتتكم إحداهن قنطاراً فلا تأخذوا منه شيئاً تأخذونه بهتاناً وإلماً مبيناً / Bir zevcenin yerine başka bir zevce almak isterseniz, öncekine kantarlar dolusu (mehir de)vermiş olsanız, ondan hiç bir şey almayın. Apaçık bir iftira ve günahla alır mısınız? ayetleri. ⁴⁶³

İstifham-ı inkârîde de, hemzeyi, inkârı istenen olgunun takip etmesi gerekir. Fail inkâr edilmek istenirse, edattan hemen sonra getirilir: Örneğin Bunu sen mi söyledin? Yani sen böyle bir şeyi söyleyebilecek yeteneğe veya cesarete sahip değilsin Mefûl inkâr edilmek istenirse, bu kez de o önce getirilir. Örnek ⁴⁶⁴أبشراً منا واحداً يتبعه? İçimizden biri olan bir insana mı uyacağız?- Yani sıradan, bizim gibi, küçümsediğimiz bir insana uyamayız ⁴⁶⁵

⁴⁵⁷Zümer: 36

⁴⁵⁸Saffat:95

⁴⁵⁹Enam:40

⁴⁶⁰Saffat:86

⁴⁶¹Şuara:165

⁴⁶²Nisa:20

⁴⁶³İb

Mugni'l-Lebib an Kütübî'l-Eâriib, s.24; ez-Zerkeşi, el-Burhân fi Ulûmi'l-

Kur'an, II, 446; İsferâyini, Etval, I, 244

⁴⁶⁴Kamer:24

⁴⁶⁵

Kitabu Delâilî'l-Î'câz, s. 115-118,121; es-Sekkaki, Miftâhu'l-Ulûm, s.315; el-Hatib el-Kazvini, el-İzâh fi Ulumi'l-Belâga, I, 73; İsferâyini, Etval, I, 244 (Diğer örnekler için bkz. Enam:14, Enam:40)

3. TAACCÜB(التعجب):⁴⁶⁶

Suyuti, آتأمرون الناس بالبر وتتسون أنفسكم وأتم تلون الكتاب أفلا تعقلون /Siz(din adamları)!
Kitab'ı(Tevrat'ı) sürekli okuduğunuz halde, insanlara iyiliği emredip te kendinizi -bu emrin size de hitabettiğini- unutuyor musunuz? Yani, *Tevrat'ı sürekli okuduğunuz için gerçekleri çok iyi biliyorsunuz, iyilikleri en başta sizin yerine getirmeniz gerekirken, başkalarına emrediyorsunuz da kendinizi bundan muaf tutuyor, tabii ki unutuyorsunuz(takrîr) Bu ne biçim çelişki, bu ne şaşılacak, garip bir tutum!(taaccüb)* ayetinde Zemahşeri'nin taaccüble takrîr anlamının birarada bulunduğunu söylediğini aktarmıştır.⁴⁶⁸

4. VAİD⁴⁶⁹ ve TAHVÎF (الوعيد و التخريف):

أم نهلك الأولين /Öncekileri helak etmedik mi? Yani, *yaptıkları yüzünden cezalandırmak için onları yok etmiştik. Aynı hataları yaparsanız, sizi de cezalandırırız* ayeti örnek yerilmiştir.⁴⁷¹

5. EMİR⁴⁷²(الأمر):

Ferra, bu anlamdan bahsederken أسلمتم فإن أسلموا فقد اهتدوا وإن تولوا فإيما عليكم البلاغ /Ehl-i
Kitaba ve ümmilere de de ki: Siz (Allah'a) teslim oldunuz mu? ayetini örnek vererek anlamının emir olduğunu söylemiştir.⁴⁷⁴ Suyuti de aynı ayetle birlikte birkaç örnek daha

⁴⁶⁶ es-Sekkaki, Miftâhu'l-Ulûm, s.314; Radiyyuddin, Şerhu'r-Radi(ale'l-Kafiye libni Hacib), IV, 284-286; el-Hatib-el-Kazvini, et-Telhis fi Ulûmi'l-Belâga, s.164; İbn Hişam el-Ensari, Mugni'l-Lebîb an Kutubi'l-Eârib, s.27; es-Suyuti, et-Eşbah ve'n-Nezair fi'n-Nahvi, II, 270-271; Mu'tereku'l-Akran fi İcazi'l-Kur'an, I, 330; el-İtkan fi Ulumi'l-Kur'an, I, 90; İsferayini, Şerhu't-Telhis etval, I, 243; ez-Zerkeşi, el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'an, II, 446

⁴⁶⁷ Bakara:44

⁴⁶⁸ es-Suyuti, Mu'tereku'l-Akran fi İcazi'l-Kur'an, I, 330; es-Suyuti, el-İtkan fi Ulumi'l-Kur'an, 90

⁴⁶⁹ el-Hatib el-Kazvini, el-İzah fi Ulumi'l-Belâga, I, 70; et-Telhis fi Ulûmi'l-Belâga, s.164; İsferayini, Etval, I, 243; Şerhu Ukud'i'l-Cüman, s.54

⁴⁷⁰ Mürselat:16

⁴⁷¹ es-Suyuti, Mu'tereku'l-Akran fi İcazi'l-Kur'an, I, 331;

⁴⁷² Meâni'l-Kur'ân, I, 202; İbn Hişam el-Ensari, Mugni'l-Lebîb an Kütubi'l-Eârib, s.27; es-Suyuti, Mu'tereku'l-Akran fi İcazi'l-Kur'an, I, 331; es-Suyuti, el-İtkan fi Ulumi'l-Kur'an, s.90; ez-Zerkeşi, el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'an, II, 443

⁴⁷³ Al-i İmran:20

⁴⁷⁴ Meâni'l-Kur'ân, I, 202

7. TEHEKKÛM (التِهَكْم):⁴⁸⁵:

Buna;

قالوا يا شعيب أصلاتك تأمرك أن نترك ما يعبد آباؤنا أو أن نفعل في أموالنا ما نشاء إنك لأنت الحليم الرشيد⁴⁸⁶/Dediler ki: Ey Şuayb! Babalarımızın taptıkları (putlar), yahut mallarımızın hususunda dilediğimizi yapmayı terketmemizi sana namazın mı emrediyor? Oysa sen yumuşak huylu ve çok akıllısın! Yani, bize göre mantıksız gelen, daha doğrusu işimize gelmeyen bu tavsiyeleri şu gördüğümüz bir takım hareketlerden müteşekkil “namaz” dediğin şeyden ilham alıyorsan akıldan şüphe ederiz. Halbuki biz seni akıllı bilirdik anlamında alay etmektedirler. ve فراغ إلى آهتهم فقال ألا تأكلون ما لكم لا تطقون⁴⁸⁷ /Yavaça putlarının yanına vardı. (Oraya konmuş yemekleri görünce:) Yemiyor musunuz? Neden konuşmuyorsunuz? dedi Yani, insanlar konuşmaktan yemek yemekten bile aciz şu cansız varlıklara neden taparlar ki? Ne kadar aptalca bir şey! ayetleri örnek verilmektedir.⁴⁸⁸

8. İTÂB(العتاب)

لم يأن للذين آمنوا أن تخشع قلوبهم لذكر الله وما نزل من الحق ولا يكونوا كالذين أوتوا الكتاب من قبل فطال عليهم الأمد فقست قلوبهم⁴⁸⁹ / İman edenler için hâlâ vakti gelmedi mi ki, kalpleri Allah'ın Zikri ve Hak'tan inen için ürpersin de daha önce kendilerine kitap verilmiş, sonra üzerlerinden uzun zaman geçmiş de kalpleri kaskatı kesilmiş kimseler gibi olmasınlar. ayeti örnek verilmektedir. ⁴⁹⁰ Zerkeşi, ayetin takrîrle birlikte itâb anlamına geldiğini söylemektedir.⁴⁹¹

⁴⁸⁵ el-Hatib el-Kazvini, el-İzah fi Ulumi'l-Belâga, I, 77; et-Telhis fi Ulûmi'l-Belâga, s.167; İbn Hişam el-Ensari, Mugal'l-Lebib an Kütübi'l-Eârîb, s.27; İsfarayini, E'tval, I, 246;

⁴⁸⁶ Hud:37

⁴⁸⁷ Saffat:91-92

⁴⁸⁸ es-Suyuti, Mu'tereku'l-Akran fi İ'cazi'l-Kur'an,I, 333; es-Suyuti, el-İtkan fi Ulumi'l-Kur'an, 90; ez-Zerkeşi, el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'an, II, 446; İsfarayini, E'tval, I, 246;

⁴⁸⁹ Hadid:16

⁴⁹⁰ es-Suyuti, el-İtkan fi Ulumi'l-Kur'an,s. 90 ; es-Suyuti, Mu'tereku'l-Akran fi İ'cazi'l-Kur'an,I, 330; ez-Zerkeşi, el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'an, II, 440-441

⁴⁹¹ ez-Zerkeşi, el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'an, II, 440

9. **TENBÎH**(التنبيه على ضلال المخاطب):⁴⁹²

Buna⁴⁹³ / Görmedin mi ألم تر إلى ربك كيف مد الظل ولو شاء لجعله ساكنا ثم جعلنا الشمس عليه دليلا, Rabbini, nasıl uzatmıştır gölgeyi. Eger dileseydi, onu elbette hareketsiz kıları. Sonra nasıl güneşi ona delil yapmışız! (Bu konu üzerinc dikkat çekilerek hikmetleri üzerinde düşünülmesi gerektiği vurgulanıyor) ve ألم تر أن الله أنزل من السماء ماء فتصبح الأرض مخضرة إن الله لطيف خبير⁴⁹⁴ / Görmedin mi Allah gökten bir su indirdi de, onun sayesinde yer, yemyeşil hale geliyor. Allah Latîfir, Habîrdir. ayeti örnek olarak verilmektedir. Bunların hepsindeki genel anlam: Bu durum üzerin düşünerek bak, uyanık ol'dur.⁴⁹⁵

10. **TESVİYE**(التسوية):⁴⁹⁶

Eşit kılmak, düz yapmak, düzlemek, eşitlemek anlamlarındadır. Bunu Ebu Ubeyde **ihbar** istifhamı adıyla anmıştır.⁴⁹⁷ Çoğu zaman sadece سواء kelimesinden sonra gelen hemze ile olduğu zannedilir. Halbuki سواء kelimesinden sonra geldiği gibi, ما أبالي، ما أشعري vb. den sonra da gelebilir. Ancak Kur'an-ı Kerim'de سواء dışındakiler kullanılmamıştır. Burada kural, yerine masdar gelmesi uygun olacak bir cümlenin başına gelmesidir. Mcsala: ما أبالي أقمتم أم تعدت⁴⁹⁸ سواء عليهم أستغفرت لهم أم لم تستغفر لهم Görülecektir ki: ما أبالي بقيامك و علمه / سواء عليهم الإستغفار و علمه şeklinde masdar getirerek söylediğimizde de anlam değişmemektedir.⁴⁹⁹

⁴⁹² es-Sekkaki, *Miftâhu'l-Ulûm*, s.315; el-Hatib el-Kazvini, *el-İzah fi Ulumi'l-Belâga*, I, 69; et-Telhîs fi Ulûmi'l-Belâga, s.164; ez-Zerkeşi, *el-Burhân fi 'Ulûmi'l-Kur'an*, II, 444; İsferyainî, *Etval*, I, 243;

⁴⁹³ Furkan:45

⁴⁹⁴ Hac:63

⁴⁹⁵ es-Sekkaki, *Miftâhu'l-Ulûm*, s.315; el-Hatib el-Kazvini, *el-İzah fi Ulumi'l-Belâga*, I, 69; ez-Zerkeşi, *el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'an*, II, 444; İsferyainî, *Etval*, I, 243; Fazl Abbas Hasan, *el-Belâga Funûnuhâ ve Efnânuhâ*, I, 201

⁴⁹⁶ el-Müberred, *el-Muktedab*, II, 53/III, 297; es-Suyuti, *el-İtkan fi Ulumi'l-Kur'an*, s.90; es-Suyuti, *Mu'tereku'l-Akrân fi 'İcazi'l-Kur'an*, I, 331; İbn Hişâm el-Ensari, *Mugni'l-Lebib an Kütübi'l-Eârib*, s.24; ez-Zerkeşi, *el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'an*, II, 441;

⁴⁹⁷ *Mecazu'l-Kur'an*, II, 158

⁴⁹⁸ *Münafikun*:6

⁴⁹⁹ İbn Hişâm el-Ensari, *Mugni'l-Lebib an Kütübi'l-Eârib*, s.24

Örnek: إن الدين كفرة سواء عليهم أأنذرتهم أم لم تنذرهم لا يؤمنون⁵⁰⁰/Onları uyarsan da uyarmasan da farketmez, onlar iman etmezler ayeti.

Kendine özgü bir üslup olduğu için Üslup Örnekleri'nde ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

11. İSBAT(الإثبات):⁵⁰¹

Tevbîh anlamıyla birlikte bulunur. Örnek: قالوا ألم تكن أرض الله واسعة فتهاجروا فيها⁵⁰²/ Dediler ki: Allahın arzı geniş değil mi? Öyleyse hicret edin üzerinde. Yani, Tabii ki geniştir, niçin sıkıntıya giriyorsunuz? Haydi hicret etsenize!

12. İHBAR(الإخبار):

Aslında bu yukarıda tesviye olarak incelenen anlamdır. Ancak Ebu Ubeyde farklı bir isimlendirme ile ele aldığı ve Suyuti de takrîden ayrı olarak **ihbar** istifhamı için أي قلبهم مريض⁵⁰³/ Onların kalplerinde hastalık var mı? Yani, onların kalplerinde hastalık vardır ayetini örnek olarak verdiği⁵⁰⁴ için ayrı bir madde halinde verilmiştir.⁵⁰⁵ وإن الدين كفرة سواء عليهم أأنذرتهم أم لم تنذرهم لا يؤمنون ayeti de örnek verilmiştir.

13. İSTİRŞAD(الإسترشاد):

Buna قالوا أتعجل فيها من يفسد فيها ويسفك الدماء ونحن نسبح بحمدك ونقدس لك قال إني أعلم ما لا تعلمون⁵⁰⁶ ayeti örnek verilmiş ve “Buradaki durum, melekler irşad edilmeyi(aydınlanmayı) isteyerek bu soruyu sormuşlardır. Yani edeb açısından fark sözkonusudur.” denmiştir.⁵⁰⁷ Bazıları da bunun taaccüb için olduğunu söylemişlerdir.⁵⁰⁸

⁵⁰⁰Bakara:6

⁵⁰¹ez-Zerkeşi, *el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'an*, II, 440

⁵⁰²Nisa:97

⁵⁰³Nur:50

⁵⁰⁴es-Suyuti, *el-İtkan fi Ulûmi'l-Kur'an*, s.91; es-Suyuti, *Mu'tereku'l-Akran fi İ'cazi'l-Kur'an*, I, 333

⁵⁰⁵Yasin:10

⁵⁰⁶Bakara:30

⁵⁰⁷es-Suyuti, *Mu'tereku'l-Akran fi İ'cazi'l-Kur'an*, I, 332; es-Suyuti, *el-İtkan fi Ulûmi'l-Kur'an*, s.90

⁵⁰⁸ez-Zerkeşi, *el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'an*, II, 442

14. İFTİHAR:(الإفتخار)

Suyuti buna, ⁵⁰⁹قال يا قوم أليس لي ملك مصر وهذه الأنهار تجري من تحتي / Mısır mülkü benim değil mi? ayetini örnek vermiştir. ⁵¹⁰Zerkeşi ise takrîrle birlikte bu anlamın mevcut olduğunu söylemiştir. ⁵¹¹

15. İKTİFÂ:(الإكتفاء):

Suyuti buna, ⁵¹²أليس في سهنم مشوى للمتكرين / Kibirlenenler için cehennemde bir kalacak yer yok mudur? Yani *bu onlara yeter!* ayetini örnek vermiştir. ⁵¹³

16. TEKİD:(التأكيد)

İstifham edatından önce geçen anlamı tekid amacıyla kullanılmıştır. Suyuti buna, ⁵¹⁴أمن حق عليه كلمة العذاب أفأنت تنقذ من في النار / Üzerine azab hükmü hak olmuş kimseyi de mi? Sen mi kurtaracaksın ateşteki kimseyi? ayetini örnek verdikten sonra el-Muvaffak Abdullatif el-Bağdadî'den ve Zemahşeri'den, hemzenin burada *inkâr* ve *istiba'd* anlamını tekîd amacıyla bulunduğu bilgisini nakleder. ⁵¹⁵

17. TEBKÎT:(التبكيث)

⁵¹⁶أأنت قلت للناس اتخذوني وأمي إلهين من دون الله / Sen mi söyledin insanlara ki, Allah'ı bırakıp beni ve annemi iki ilah edinip diye? ayeti örnek verilmiş, buradaki ayıplama ve azarın, iddiaları karşısında Hristiyanlara yönelik olduğunu söylenmiştir, Sekkaki ve bazılarının buradaki istifhamın takrîr için olduğu iddiasına ⁵¹⁷ karşı ise *İsa(A.S)'dan böyle bir fiil*

⁵⁰⁹Zuhurf:51

⁵¹⁰es-Suyuti, *Mu'tereku'l-Akran fi İ'cazi'l-Kur'an*, I, 330; es-Suyuti, *el-İtkan fi Ulumi'l-Kur'an*, 90

⁵¹¹ez-Zerkeşi, *el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'an*, II, 440

⁵¹²Zümer:60(Ayet, Müberred tarafından takrir için örnek olarak verilmiştir.) el-Müberred, *el-Muktedab*, II, 53

⁵¹³es-Suyuti, *el-İtkan fi Ulumi'l-Kur'an*, s.90 ; es-Suyuti, *Mu'tereku'l-Akran fi İ'cazi'l-Kur'an*, I, 332

⁵¹⁴Zümer:19

⁵¹⁵es-Suyuti, *el-İtkan fi Ulumi'l-Kur'an*, s.90,91 ; es-Suyuti, *Mu'tereku'l-Akran fi İ'cazi'l-Kur'an*, I, 333

⁵¹⁶Maide:116

⁵¹⁷es-Sekkaki, *Miftâhu'l-Ulûm*, s.311-315

zuhur etmediği için sözkonusu olamayacağı cevabını verilmiştir.⁵¹⁸

18. TECAHÛL(التجاهل)

Suyuti buna, أنزل عليه الذكر من بيننا⁵¹⁹ / Kur'an aramızdan ona mı indirilmiş? ayetini örnek vermiştir.⁵²⁰

19. TAHZİR(التحذير)

Zerkeşi buna, ألم نهلك الأولين⁵²¹/Öncekileri helak etmedik mi? , ayetini örnek verdikten sonra anlamının, onlar için bunu takdir etmiştik, sizin için de takdir ederiz demek olduğunu belirtmiştir.⁵²²

20. ARZ VE TAHDİD(العروض و التحذير)

Birinciye: ألا تحبون أن يغفر الله لكم والله غفور رحيم⁵²³/İstemez misiniz, Allahın sizi bağışlamasını?; ikinciye ise: ألا تقاتلون قوما نكثوا أيمانهم وهموا بإخراج الرسول وهم بدوكم أول مرة أتخشونهم فالله أحق أن تحتوه إن كنتم مؤمنين⁵²⁴/Savaşmayacak mısınız yeminlerini bozup Resülü çıkarmaya çalışan bir toplulukla? ve ألا يتنون⁵²⁵ / Sakınmaz mısınız? ayetleri örnek verilmiştir.⁵²⁶

21. TAHKÎR (التحقير)⁵²⁷

Buna, أهذا الذي يذكر آفتكم⁵²⁸ /Bu mu ilahlarınız hakkında atıp tutan? ve أهذا الذي بعث الله رسولا⁵²⁹ /Bu mu Allahın peygamber olarak gönderdiği? ayetleri örnek verilmiştir.⁵³⁰

⁵¹⁸ ez-Zerkeşi, el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'an, II, 441 ;

⁵¹⁹ Sa'd:8

⁵²⁰ es-Suyuti, el-İtkan fi Ulumi'l-Kur'an, s.90 ; es-Suyuti, Mu'tereku'l-Akran fi İ'cazi'l-Kur'an,I, 332

⁵²¹ Mürselat:16

⁵²² ez-Zerkeşi, el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'an, II, 442/IV, 284-286

⁵²³ Nûr:22

⁵²⁴ Tevbe:13

⁵²⁵ Şuara:10-11,

⁵²⁶ es-Suyuti, el-İtkan fi Ulumi'l-Kur'an, s.90 ; es-Suyuti, Mu'tereku'l-Akran fi İ'cazi'l-Kur'an,I, 332 ; ez-Zerkeşi, el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'an, II, 445;

⁵²⁷ el-Hatib el-Kazvini, el-İzah fi Ulumi'l-Belâga, I, 78; İsfarayinî, Etval, I, 246;

⁵²⁸ Enbiya:36

⁵²⁹ Furkan:41

⁵³⁰ İsfarayinî, Etval, I, 246; es-Suyuti, el-İtkan fi Ulumi'l-Kur'an,s.90 ; Mu'tereku'l-Akran fi İ'cazi'l-Kur'an,I, 332; ez-Zerkeşi, el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'an, II, 446 ;

22. TEZKÎR(التذكير)

ألم أعهد إليكم يا بني آدم أن لا تعبدوا الشيطان ⁵³¹/Ey Adcm oğulları, sizden şeytana tapmayacaksınız diye söz almadım mı? ⁵³² / Demedim mi ben size, göklerin ve yerin gaybını biliyorum diye? ve قال هل علمتم ما فعلتم بيوسف وأخيه إذ أتتم , قال هل علمتم ما فعلتم بيوسف وأخيه إذ أتتم ⁵³³ /Bildiniz mi, Yusuf'a ve kardeşine cehalet içinde ne yaptığınızı? ayetleri örnek verilmiştir. ⁵³⁴ Zerkeşi ألم يجدك يتيما فأوى ⁵³⁵/Seni yetim olarak bulup da himaye etmedi mi? ve ألم نشرح لك صدرك ⁵³⁶/Göğsünü açmadık mı? ayetlerini bazılarının bu türden saydıklarını aktarmaktadır. ⁵³⁷

23. TEHDÎD(التهديد)

Vaid, tahvif ve tehvîl ile yakınlığı bulunmaktadır.

Suyuti buna, ألم نهلك الأولين ⁵³⁸/Öncekileri helak etmedik mi? ayetini örnek vermiştir. ⁵³⁹

24. TEVBÎH (التوبيخ)

Tevbîhin bir çoğu, ya yapılması kınanan sabit(meydana gelmiş) bir durum ya da gerçekleşmesi failin kendisi için lüzumlu görülen bir fiili terki üzerine gerçekleşir. Birinciye örnek: ألم نعوذكم ما يتذكر فيه من تذكر: ⁵⁴⁰ / Size düşünecek olan kimsenin düşüneceği kadar ömür vermedik mi? İkinciye örnek ise: ألم تكن أرض الله واسعة فتهاجروا فيها ا ⁵⁴¹/Allah'ın arzı

⁵³¹Yasin: 60

⁵³²Bakara:33

⁵³³Yusuf:89

⁵³⁴es-Suyuti, el-İtkan fî Ulûmi'l-Kur'an, s.90 ; Mu'tereku'l-Akran fî İ'cazi'l-Kur'an,I, 330; ez-Zerkeşi, el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'an, II, 446 ;

⁵³⁵Duha:6

⁵³⁶İnşirah:1

⁵³⁷ez-Zerkeşi, el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'an, II, 443

⁵³⁸Mürselar:16

⁵³⁹es-Suyuti, el-İtkan fî Ulûmi'l-Kur'an, s.90 ; es-Suyuti, Mu'tereku'l-Akran fî İ'cazi'l-Kur'an,I, 331

⁵⁴⁰Fatır:37

⁵⁴¹Nisa:97

geniş değil midir? Öyleyse üzerinde hicret edin! ayetleridir.⁵⁴² Zerkeşi ise أنتخذونه وذريته أوتوا أولياء من دوني⁵⁴³ ayetini örnek vermektedir.⁵⁴⁴

25. DUA(الدعاء):

أتهلكنا بما فعل السفهاء منا⁵⁴⁵ /İçimizdeki akılsızların yüzünden bizi de helak eder misin? Yani, *bizi helak etme Allahum!* ve قالوا أئجعل فيها من يفسد فيها ويسفك الدماء⁵⁴⁶/Dediler ki: *Yeryüzünde fesat çıkaracak ve kan dökecek kimseler mi yaratacaksın?* Yani, *böyle kimseler yaratma Allahum!* ayetleri örnek verilmektedir.⁵⁴⁷ Daha önce istişâd için de örnek verilen bu ayetin taaccüb için olduğu söyleniyorsa da bu zayıf bir ihtimaldir.⁵⁴⁸

İN BELÂĞÎ ANLAMLARI:

1. TAKRİR⁵⁴⁹:(التكرير)

İstifham-ı takrîrinin هل ile olup olamayacağı konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. هل أتى على الإنسان حين⁵⁵⁰ ayetinin daha önceden de açıklandığı gibi ند أتى على الإنسان anlamında tahkik amaçlı olduğu söylenmiştir.⁵⁵¹

⁵⁴²es-Suyuti, el-İtkan fi Ulûmî'l-Kur'an, s.89 ; es-Suyuti, Mu'tereku'l-Akran fi İ'cazi'l-Kur'an,I, 329

⁵⁴³Kehf: 50

⁵⁴⁴ez-Zerkeşi, el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'an, II, 446/ IV, 284-286

⁵⁴⁵A'raf:155

⁵⁴⁶Bakara:30

⁵⁴⁷es-Suyuti, el-İtkan fi Ulûmi'l-Kur'an, 90; es-Suyuti, Mu'tereku'l-Akran fi İ'cazi'l-Kur'an,I, 332; ez-Zerkeşi, el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'an, H, 444-445

⁵⁴⁸ez-Zerkeşi, el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'an, II, 445

⁵⁴⁹el-Müberraed, el-Muktedab, III, 289-292, II, 53; el-Hatib el-Kazvini, el-İzah fi Ulûmi'l-Belâga I, 71; et-Telhîs fi Ulûmi'l-Belâga, s.164-165; İsfereyini, E'tval, I, 243;

⁵⁵⁰İnsan:1

⁵⁵¹el-Müberraed, el-Muktedab, III, 289; İbn Malik, Şerhu't-Teshil, IV, 109-110-111-112; İbn Hişam el-Ensari, Mugni'l-Lebib an Kütübi'l-Earib, s.462; ez-Zerkeşi, el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'an, IV, 370-371; İsfereyini, E'tval, I, 237;

Sibeveyh ve İbn Cinnî, هل ile takrîr anlamının diğer istifham edatlarında olduğu gibi mümkün olmadığını; Kindî ise, birçok alimin أو يسمعونكم أو (۷۲) قال هل يسمعونكم إذ تدعون (۷۲) أو يسمعونكم أو (۷۲) قال هل يسمعونكم إذ تدعون (۷۲) ayetindeki هل in **takrîr** ve **tevbîh** anlamları noktasında hemze ile aynı olduğu görüşünü iddia ettiklerini söylemektedir. Ebu Hayyân da, *takrîrin* (hatta *tevbîh*, *inkâr* ve *taaccübün* de) هل ile olamayacağını, bunun için yalnızca hemzenin kullanılabileceğini nakletmektedir. Yine Ebu Hayyan bazılarından da هل in, هل في ذلك قسم لذي حجر⁵⁵³ ayetinde olduğu gibi **takrîr** için gelebileceğini nakletmektedir. İbn Hişam da aynı görüştedir.⁵⁵⁴

2. İNKÂR⁵⁵⁵(الإنكار):

هل يهلك إلا القوم العاصون⁵⁵⁶/Fâsik topluluk dışındakiler helâk edilir mi? ayetinde olduğu gibi bu menfi kısımdan sonra لا gelebilir.⁵⁵⁷

3. EMİR⁵⁵⁸(الأمر):

ولقد تركناها آية فهل من مدكر⁵⁵⁹ Andolsun ki biz onu bir ayet olarak bıraktık, Yok mu hiç ibret alan? / Yani *bundan ibret alın!* ve فهل أنتم متبهون⁵⁶⁰/Artık vazgeçiyor musunuz? *ibret alan?* / *Yani bundan ibret alın!* ve فهل أنتم متبهون⁵⁶⁰/Artık vazgeçiyor musunuz? ayetleri örnek verilmiştir.

4. TEMENNÎ(التمنى):

فهل لنا من شغفاء فيشفعوا لنا⁵⁶¹/ Acaba bizim için şefaathçılar var mı ki, bize şefaah etsinler? ayeti örnek verilmiştir.⁵⁶²

⁵⁵² Suara:72-73

⁵⁵³ Fecr:5

⁵⁵⁴ İbn Hişam el-Ensari, *Mugni'l-Lebîb an Kütübi'l-Eârib*, s.462

⁵⁵⁵ İbn Malik, *Şerhu't-Teshîl*, IV, 109-110-111-112; el-Hatib el-Kazvini, *el-İzah fi Ulumi'l-Belâga*, I, 72; el-Hatib el-Kazvini, *et-Telhis fi Ulûmi'l-Belâga*, s.165; İstefayini, *E'tval*, I, 244

⁵⁵⁶ Ahkaf:35

⁵⁵⁷ es-Suyuti, *Mu'tereku'l-Akran fi İ'cazi'l-Kur'an*, I, 328; el-İtkan fi Ulumi'l-Kur'an, , 89; ez-Zerkeşi, *el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'an*, II, 446;

⁵⁵⁸ Meâni'l-Kur'an, I, 202; İbn Hişam el-Ensari, *Mugni'l-Lebîb an Kütübi'l-Eârib*, s.27; es-Suyuti, *Mu'tereku'l-Akran fi İ'cazi'l-Kur'an*, I, 331; es-Suyuti, *el-İtkan fi Ulumi'l-Kur'an*, s. 90; ez-Zerkeşi, *el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'an*, II, 443

⁵⁵⁹ Kamer:15 Bu istifham aynı surede aralıklı olarak 6 kez geçmektedir.(Örnek veren: el-Hatib el-Kazvini, *el-İzah fi Ulumi'l-Belâga*, I, 70)

⁵⁶⁰ Maide:91

⁵⁶¹ A'raf:53

⁵⁶² es-Suyuti, *Mu'tereku'l-Akran fi İ'cazi'l-Kur'an*, I, 332; el-İtkan fi Ulumi'l-Kur'an, 90; e

Zerkeşi, *el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'an*, II, 444

5. NEFY(النفي)⁵⁶³:

هل تجزون إلا بما كنتم⁵⁶⁴ هل بنظرون إلا أن يأتيهم الله في ظلل من الغمام والملائكة وتضي الأمر إلى الله ترجع الأمور⁵⁶⁵ هل جزاء⁵⁶⁶ Kazanmış olduklarından başka bir şeyin mi karşılığını bulacaklar? هل تجزون إلا الإحسان⁵⁶⁷ وهل تجازي إلا الكفور İyiliğin karşılığı iyilikten başka bir şey midir ki? ve: ayetleri örnek olarak verilebilir.⁵⁶⁸

Bu konuyla ilgili Üslup Örnekleri bölümünde ayrıntılı bilgi verilecektir.

6. TEŞVİK(التشويق):

Suyuti ve Zerkeşi, bunu terğib istifhamıyla birleştirmiş ve İman edenler! Sizi acı bir azabtan⁵⁶⁹ یا أيها الذين آمنوا هل أدلكم على نخارة تنجيكم من عذاب أليم kurtaracak bir alışverişi size göstereyim mi? ayetini örnek vermişlerdir.⁵⁷⁰

7. TERGİB(الترغيب)

Ey inananlar sizi acı bir azabtan⁵⁷¹ یا أيها الذين آمنوا هل أدلكم على نخارة تنجيكم من عذاب أليم kurtaracak bir alışverişi size haber vereyim mi? ayeti örnek olarak verilmiştir.⁵⁷²

8. İHBAR(الإخبار):

Suyuti takrirden ayrı olarak ihbar istifhamı için هل أتى على الإنسان حين من الدهر لم يكن شيئاً İnsanın üzerinden kendisinin kayda değer bir şey olarak anılmadığı bir zaman⁵⁷³ مدكوراً

⁵⁶³İbn Malik, Şerhu't-Teshil, IV, 109-110-111-112; İbn Hişam el-Ensari, Mugni'l-L

Eârib, s.459; el-Bagdadî, Hizanetu'l-Edeb ve Lübb-ü Lübab-ı Lisani'l-Arab, XI, 278,288/IX, 281

⁵⁶⁴Bakara:210

⁵⁶⁵Yunus:52

⁵⁶⁶Rahman:60

⁵⁶⁷Sebe:17

⁵⁶⁸İbn Malik, Şerhu't-Teshil(Teshilü'l-Fevaid ve Tefhimü'l-Mekasid l'ibn-i Malik), IV, 111; İbn

Hişam el-Ensari, Mugni'l-Lebib an Kütübi'l-Eârib, s.459

⁵⁶⁹Saff:10

⁵⁷⁰es-Suyuti, Mu'tereku'l-Akran fi İ'cazi'l-Kur'an,I, 332; es-Suyuti, el-İtkan fi Ulumi'l-Kur'an, s.90; ez-Zerkeşi, el-Burhân fi Ulâmi'l-Kur'an, H, 442

⁵⁷¹Saff:10

⁵⁷²es-Suyuti, el-İtkan fi Ulumi'l-Kur'an, 90; Mu'tereku'l-Akran fi İ'cazi'l-Kur'an,I, 331; ez-Zerkeşi, el-Burhân fi Ulâmi'l-Kur'an, H, 444

⁵⁷³İnsan:1

geçti mi? Yani, böyle bir zaman geçti ayetlerini örnek olarak vermiştir.⁵⁷⁴

C. HEMZE VE هـ İLE İLGİLİ KUR'AN'DAN ÜSLUB ÖRNEKLERİ:

Hemze ve هـ soru edatlarının kullanımında çoğu zaman bir kalıp, formülün varlığı göze çarpar. Bunlar ortak yanları ve özellikleri bulunan üslublardır. Hem nahiv hem de anlam açısından dikkat çeken bu üslup ve kalıpları incelemek bu iki edatın Kur'an'da kullanımına dair önemli ipuçları verecektir. Bu sebeple belli başlı karakteristik unsurlar incelenmeye çalışıldı:

1. رأى + ا

Hemze, başka hiç bir fiille bu kadar çok hatta yakın sayıda kullanılmamıştır. Mazi ve muzari versiyonlarıyla Kur'an'da toplam 79 yerde geçmektedir. Bunların 34'ü mazi, 45'i ise muzari şekliyledir. Olumsuz mazi hiç yokken, olumlu muzarinin sayısı sadece 1'dir.(أرى) En çok kullanılan kalıplar şunlardır:

أرى ve benzerleri, ألم ير ve benzerleri. Bunlardan özellik arzedenler hakkında bilgi verilecektir:

a. أرى ve benzerleri

Toplam 34 yerde kullanılmıştır. Dört değişik tarzda ele alınabilir:

I. أَرَأَيْتَ (10 yerde)

II. أَرَأَيْتُمْ (21 yerde)

III. أَرَأَيْتَكَ (1 yerde)

IV. أَرَأَيْتَكُمْ (2 yerde)

Sibeveyh ve bir grup dilci bunların أَرَأَيْتُمْ anlamında olduğunu ve iki meful aldığını söylemişlerdir. Ebu Hayyan el-Endülüsî ve Suyûfî de Sibeveyh'in bu görüşünü benimsemiştir.⁵⁷⁵

⁵⁷⁴es-Suyuti, *el-İtkan fi Ulumi'l-Kur'an*, s.91; es-Suyuti, *Mu'tereku'l-Akran fi l'cazi'l-Kur'an*, I, 333

⁵⁷⁵Ebu Hayyan el-Endülüsî, *Tefsiru Bahri'l-Muhit*; Celaledin Muhammed b. Ahmed el-Mahallî- Celaledin Abdurrahman b. Ebubekir es-Suyûfî, *Tefsîru'l-Celâleyn*, İstanbul, ts.

أَرَأَيْتَ ve benzerlerindeki ت muhatab zamiri faildir. ك ise Basra ekolüne göre ت nin anlamını tekit eden bir hitab harfidir ve irabtan mahalli yoktur. Tekitin sebebi, muhatabın gafletinin derinliğini vurgulamaktır. Aynı uyuyan kimseyi sarsmak gibi. Derin uykuya dalmış bulunan kimse hem dille hem de elfe uyandırılır. Örneğin: تَلْ أَرَأَيْتَ إن أتاكم عذابه بيانا أو نهارا ماذا يستعجل منه المجرمون⁵⁷⁶ ayetindeki ك hazfedilmiştir. Zira kendisinden önce hitabın tekitini gerektirecek herhangi bir gafletle ilgili bir söz geçmemiştir. Böylece onların sarsılması ve tenbih(uyarılması) sadece azabın hatırlatılmasıyla gerçekleşmiştir.⁵⁷⁷

Ferra, ك in meful olduğu için nasb mahallinde bir zamir olduğu görüşündedir. Buna göre anlamı أَرَأَيْتَ بِنَفْسِكَ؟ olur.

Kufelilerin imamlarından sayılan Kisai de ك in birinci meful olduğu görüşünü savunmuştur.

Bu görüşe göre, örneğin زيداً ما فعل أَرَأَيْتَ ك cümlesinde ك in meful olduğunu kabul edersek meful sayısı üç çıkar.⁵⁷⁸

Kufelilerin diğer bir imamı Ferra ise, Araplar arasında أَرَأَيْتَ için iki kullanım ve anlam olduğunu söyler: Birincisi gözle görmek anlamında. أَرَأَيْتَ نَفْسَكَ؟ demektir. İkincisi haber vermek, bilgi vermek anlamında. أَرَأَيْتَ مَاذَا تَفْعَلُ؟ haber ver bana, ne yapıyorsun? demektir. Bu anlam kastedildiğinde ت tüm hallerde müfred-müzekker şekliyle kalabilir: أَرَأَيْتَكُمْ - أَرَأَيْتُكُمْ - أَرَأَيْتُكُمْ - أَرَأَيْتُكُمْ. Bunun sebebi ise, Araplar أميري anlamındaki أَرَأَيْتَ ile علمت anlamındaki أَرَأَيْتَ yi bu şekilde ayırtetmişlerdir.⁵⁷⁹

İbn-î Atıyye: ك hitab harfidir ve tevbih anlamının mübalagası için getirilmiştir. İrabtan mahalli yoktur, zaittir. Anlamı أَرَأَيْتَ vb.dir. Bu şekilde konuşan biri muhatabının

⁵⁷⁶Yunus:50

⁵⁷⁷ez-Zerkeşi, el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'an, IV, 134-135

⁵⁷⁸ez-Zerkeşi, el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'an, IV, 134-135; el-Fütuhatu'l-İlahiyye, II, 27-28; İmla ma menne bihi'r-Rahman, el-Akbari, I, 242; el-Lebedi, Hemzetü'l-İstifham fi'l-Kur'ani'l-Kerim, s.147-149.

⁵⁷⁹el-Fütuhatu'l-İlahiyye, II, 28; ez-Zerkeşi, el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'an, IV, 134-135

بينه⁵⁸⁸ ayetinde örneğin, birinci meful *بینه* قال يا قوم أرأيتم إن كنت على بينة من ربي ورزقي منه رزقا حسنا kelimesine ait olan mahzûf bir zamirken, ikinci meful *أرأيتم* gibi mahzûf mukadder bir istifham cümlesidir.

Birinci mefulün hazfedildiği her yerde *أرأيتم* ve benzerlerinden hemen sonra şart fiili mazi olan *إن* şart cümlesi gelmiştir.⁵⁸⁹ Bunun tek istisnası Kehf:63 ayetindedir. Çünkü bu ayette şart için olan değil, zarf olan *إن* gelmiştir.

أرأيتم ve benzerlerinden sonra şart edatı *إن* gelen bu gibi yerlerde cevap cümle olarak *ف* ye bitişik bir istifham cümlesi gelmesi halinde, şart ve cevabın sözkonusu iki mefulün yerine kabul edilebileceği söylenmişse de Ebu Hayyan bu görüşü, *Arapça üsluplarda şart ve cevabının, عَلِمَ nin iki mefulü yerine sayılmasının alışılmış bir şey olmadığını* söyleyerek reddetmiştir.

Bazı alimler de, anlam izin verdiği takdirde *أرأيتم* ve benzerlerinin kendilerinden sonra gelen *إن* şart edatının cevabı olabileceği görüşünü ileri sürmektedirler.

Ebu Hayyan bu görüşü de yine, *إن* şart edatının başta gelme hususiyetinden dolayı mamulünden (irab bakımından etkisi altında bulunan kelime) sonra getirilmesi doğru değildir diyerek reddetmiştir. Ona göre, bu durumda *أرأيتم* ve benzerleri bizzat cevap değildirler ama, cevaba delalet etmektedirler. Ebu Hayyan'ın bu görüşü Basra Ekolünün görüşüdür. Kufeliler ise, şartın cevabının şarttan önce gelmesini caiz gördüklerinden *أرأيتم* ve benzerlerinin cevap olabileceğini düşünmektedirler.

21 yerde geçen *أرأيتم* lü cümlelerde tevbih anlamı ağırlıktadır. 17 sinde mevcuttur. Bunu 14 le tenbih, 5 le takrîr, 3 le inkâr takip etmektedir.

أرأيتم istifhamında ise ağırlık taaccüb ve tenbih anlamındadır. Bu tarzın bulunduğu 10 yerin hepsinde de mevcuttur. Bunu 8'inde ta'cîb, bir yerde de tehdid ve vaid takip eder.

⁵⁸⁸Hud:88

⁵⁸⁹ez-Zerkeşi, *el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'an*, IV, 134-135; el-Lebedi, *Hemzetü'l-İstifham fi'l-Kur'ani'l-Kerim*, s.141-149.

أَرَأَيْتُمْ ve أَرَأَيْتُمْ ise;

أَرَأَيْتُمْ sadece bir yerde o da taaccüb ve inkâr anlamlarıyla geçmektedir.

أَرَأَيْتُمْ iki defa kullanılmış, birincisi(Enam:40) taaccüb, tevbîh ve tenbih, ikincisi ise (Enam:47) tehdit, tevbîh ve tenbih anlamlarını içermektedir.⁵⁹⁰

Bu ayetlerle ilgili olarak bazı bilgileri de vermek faydalı olacaktır:

a. Maun:1 âyetindeki istifhamın anlamı konusunda farklı görüşler bulunmaktadır:

İbn Haleviyye, taktîr ve tenbîh;

Râzî ve Beyzâvî, taaccüb;

Ebussuûd ise teşvik ve taaccüb ifade ettiğini düşünmektedir.⁵⁹¹

b. Yunus:50 âyetindeki şart edatının cevabının Zemahşerî, تدموا على لاستعجال أو تعرفوا فيه şeklinde mahzûf olduğunu iddia ederken, Ebu Hayyan “cevabın takdiri ancak, öncesinde lafzen veya takdîren geçen bir şey varsa mümkündür” diyerek bunu reddetmiştir.⁵⁹²

c. İsrâ:62 âyetinde, Zemahşerî, Beyzâvî, Suyûtî, Alûsî ve İbn Aşûr tefsirlerinde takdir edilecek bir istifham cümlesini أَرَأَيْتَ nin ikinci mefulü saymışlardır. Ebu Hayyan da “Zemahşerî”nin bu görüşü doğrudur” diyerek onlara katılmıştır.

b. أَلَمْ يَرِ إِلَى ve benzerleri⁵⁹³

İki anlam ifade eder:

a. **Tenbîh** veya **tezkîr**(Uyarma ve hatırlatma): Örneğin,

أَلَمْ تَرَ إِلَى رَبِّكَ كَيْفَ مَدَ الظَّلَّ وَلَوْ شَاءَ لَجَعَلَهُ سَاكِنًا ثُمَّ جَعَلْنَا الشَّمْسَ عَلَيْهِ دَلِيلًا⁵⁹⁴ âyetinde olduğu gibi.

⁵⁹⁰ el-Futuhatu'l-İlahiyye, II, 27-28; el-Ukberi, İmla ma mençe bihi'r-Rahman, I, 242; Hemzetü'l-İstifham fi'l-Kur'ani'l-Kerim, 141-149.

⁵⁹¹ el-Ukbarî, Abdullah b. Hüseyin, İmlâu ma Memne bihi'r-Rahmân; el-Beyzâvî, Nasıruddin Ebu Said Abdullah b. Ömer b. Muhammed eş-Şirâzî(791h), Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl, İstanbul, ts.; Ebussuûd, İrşâdu'l- Akli's-Selîm; el-Lebedî, Hemzetü'l-İstifham fi'l-Kur'ani'l-Kerim, s.97

⁵⁹² Hemzetü'l-İstifham fi'l-Kur'ani'l-Kerim, s.97

⁵⁹³ ez-Zerkeşî, el-Burhân fi Ulûm'l-Kur'an, IV, 132-133

⁵⁹⁴ Furkan:45

b. Ciddi bir duruma karşısında **taaccüb**: ألم تر إلى فلان يقول كذا cümlesinde olduğu gibi.

İbn-i Haruf, ayette taaccüb anlamı bulunduğunu ve sanki ‘şasırmadın mı?’ denmiş gibi olduğunu, fiilin إلى harf-i cerri ile geçişlilik kazandığını söylemiştir.⁵⁹⁵

2. ف , و , م atf harflerinden önce istifham hemzesi:

Hemze, atf harflerinden ف , و , م ile den daha çok kullanılmıştır. Hemzeden sonra gelen atf harflerinin hemzenin anlamı üzerinde hiç bir etkisi yoktur, sadece sonrasındaki bazı unsurları öncesindeki diğer bazı unsurlara bağlamaktadır. Ebussuud tefsirinde, bir çok müfessirin de tabi olduğu Zemahşeri'nin şu görüşünü benimsemiştir: *“Hemzeden sonraki atf harfleri, hemzeden sonra takdir edilmiş ve hazfedilmiş bir unsura atıfta bulunurlar.”* Bu hazf işine Ebussuud, kaynağı olan Zemahşeri'den daha fazla önem vermiştir. Mesala, ⁵⁹⁶آفطال عليكم العهد أم أردتم أن يحل عليكم غضب من ربكم فأخلفتم سرعدي اyeti için ⁵⁹⁶آفطال عليكم العهد أم أردتم أن يحل عليكم غضب من ربكم فأخلفتم سرعدي ا şeklinde bir takdirde bulunmuştur. Ancak böyle hazfedilmiş bir matufun aleyh takdiri, cümlenin siyak ve anlamının ihtiyacı olmadığı için zorlama bir tasarruf gibi görünmektedir.

Sibeveyh ve Cumhur nahivciler *atf harfleriyle hemzeden sonraki kısmın, öncesine atf yapıldığı, hemze ile atf harfi arasında herhangi bir hazf ve takdirin söz konusu olamayacağı* görüşündedirler.⁵⁹⁷

Bu atf harflerinden önce geldiği ayetlerde, hemze bazen inkâr, bazen -nefy bulunmak şartıyla- takrîr veya tevbîh ifade eder.⁵⁹⁸

Bazen hemzeden sonra gelen ف , و , م ile ⁵⁹⁹قل أرأيتم إن جعل الله عليكم الليل سرمدا إلى يوم القيامة من إله غير , ف اyeti gibi sebebiyye olabilir. Yani, böyle olursa da ⁶⁰⁰قل أرأيتم إن جعل الله عليكم النهار سرمدا إلى يوم القيامة من إله غير الله يأتيكم ا ayetinde olduğu gibi sebebiyye olabilir. Yani, böyle olursa da ⁶⁰⁰قل أرأيتم إن جعل الله عليكم النهار سرمدا إلى يوم القيامة من إله غير الله يأتيكم a işitmeyecek misiniz? demektir.

⁵⁹⁵ez-Zerkeşi, *el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'an*, IV, 132-133

⁵⁹⁶Taha:86

⁵⁹⁷İbn Hişam el-Ensari, *Mugni'l-Lebîb an Kütüb* , s. 23; el-Lebedi, *Hemzetü'l-İstifham fi'l-Kur'ani'l-Kerim*, 184.

⁵⁹⁸Radiyyuddin, *Şerhu'r-Radi (ale'l-Kafiye l'İbn-i Hacib)*, IV, 391(Radiyyuddin, bunlara Bakara:100/ Kasas:48 ve Yunus:42 ayetlerini örnek verdikten sonra, atf harfi ile, hemzeden önceki kısımlara atf yapıldığını söylemiştir.); İbn Hişam el-Ensari, *Mugni'l-Lebîb an Kütübü'l-Eârib*, s.24

⁵⁹⁹Kasas:71

⁶⁰⁰Kasas:72

sadece kendisine ait olduğu vurgulanmaktadır. Böylece haber olan (ل) öne alınmıştır.

612 أليس منكم رجل رشيد ayetinde ise, muhatab durumunda olan Lut kavmi bizzat müsibet ve bela kaynağı olduğu için منكم takdim edilerek inkâr ve tevbîh kastedilmiştir.

613 Ayrıca 7' sinde tevbîh, 3'ünde tehdit ve vaid anlamı bulunmaktadır.

İstifham-ı takrîrî daha önce de geçtiği gibi, salt haberi cümleden daha belig, güçlü ve vurguludur. Mesala أليس الله بأحكم الحاكمين 614 cümlesi الله أحكم الحاكمين cümlesinden daha belig, güçlü ve vurguludur. Çünkü istifham-ı takrîrî, dinleyici veya muhatabın, sorunun muhtevasını müspet yönde ikrar ve itiraf etmesi esasına dayanır. Bu istifhama göre, salt haberi cümlede böyle bir özellik bulunmamaktadır. Zira istifham, muhatabı uyarmakta, dikkatini çekmekte ve söylenen hususta düşünmesini sağlamakta ve sanki şöyle demektedir: *Dinliyor musun, dikkat et!* Böylece anlamı muhatabın zihninde yerleştirir ve sabitleştirir. Haberde ise, muhatab söylenen hususta dikkat edebilir, ondan gafil de olabilir.

İstifham, muhatabın bir tavır alınmasını gerekli kılar ve ona cevap verme mesuliyeti yükler. Halbuki haberi cümlede muhatab böyle bir mesuliyeti üstlenmez. Hatta muhtevaya aldırılmayabilir de.⁶¹⁵

4. سَوَاءٌ + أ + أم 616

سَوَاءٌ, الإستواء anlamında bir masdardır. “Eşit, müsavi” anlamında niteleme yapmak için kullanılır. Bu üslûba tesviye adı da verilir. Cümle anlambiliminde “olumlu ve olumsuz sonucu eşitleme anlatımı” olarak anılan bu üsluba Türkçe’den,

Yeni köprü yapılsa da yapılmasa da trafik düzelmez.

Maaşı yetermiş yetmezmiş, hiç düşünmüyor. örnekleri verilebilir. Bu örneklerde siyah karakterlerle yazılan son kısma yorum, baştaki kısma ise konu

⁶¹²Hud:78

⁶¹³es-Suyuti, *Mu'tereku'l-Akran fi'l-Cazi'l-Kur'an*, II, 187; el-Lebedi, *Hemzetü'l-İstifham fi'l-Kur'ani'l-Kerim*, s.219-220

⁶¹⁴Tin:8

⁶¹⁵el-Lebedi, *Hemzetü'l-İstifham fi'l-Kur'ani'l-Kerim*, s.184.

⁶¹⁶el-Müberred, *el-Muktedab*, II, 53; İbn Hişam el-Ensari, *Mugni'l-Lebîb an Kütübi'l-Eârîb*, s.24

girer.⁶²¹

Kur'an'da altı yerde geçmektedir:

a. سواء عليهم أأنذرتهم أم لم تنذرهم لا يؤمنون / Onları uyarsan da uyarman da farketmez, inanmazlar.

b. سواء عليكم أذعوتهم أم أتم صامتون / Onları çağırırsanız veya tamamen suskun kalsanız farketmez.

c. سواء علينا أجزعنا أم صبرنا ما لنا من محيص / Ağlayıp sızlasak ta sabretsek te bizim için farketmez, kaçıp kurtulacak hiçbir yer yok.

d. قالوا سواء علينا أوعظت أم لم تكن من الواعظين (Ey Hud!) bize öğüt vermişsin ya da öğüt verenlerin arasında olmamışsın bizim için farketmez.

e. سواء عليهم أاستغفرت لهم أم لم تستغفر لهم لن يغفر الله لهم / Onlar için bağışlanma dilesen de dilemesen de onlar açısından değişecek bir şey yoktur, Allah onları asla bağışlamayacaktır.

سواء عليكم أذعوتهم أم أتم صامتون⁶²⁷ ayetinde muadil olarak, diğerlerinde olduğu gibi fiil cümlesi değil de isim cümlesi kullanılmıştır. Müfessirler, ifadede bir sanat ve ayet sonlarında uyum olması kastıyla böyle olduğunu söylemişlerdir. Bu ayetin öncesinde bulunan ayetlerin sonları, يخلقون، ينصرون، بشركون، يخلقون şeklindedir. buna uymaktadır. Ancak burada zoraki bir uyum sözkonusu değildir. Aksine böylece üslub bir tatlılık kazanarak kulaklarda güzel bir etki bırakmaktadır.

Ayrıca, hemzeden sonra gelen دعوتهم fiil olduğundan sürekli bir oluş ve yenilenme(hudûs ve teceddüd) ifade etmektedir. Ana tema ise م den sonraki muadilin devamlılık ve zorunluluk(sübût ve lüzûm) ifade etmesini gerekli kılmaktadır. Bunu gerçekleştirmek üzere kullanılan isim cümlesi de anlamı mükemmel bir şekilde

⁶²¹Dusuki, Haşşyetü ala Mugnî'l-Lebib, I, 14; el-Lebedi, Hemzetü'l-İstifham fi'l-Kur'anî'l-Kerim, s.184.

⁶²²Bakara:6 / Yasin:10

⁶²³A'raf:193

⁶²⁴İbrahim:21

⁶²⁵Şuara:136

⁶²⁶Münafikun:6

⁶²⁷A'raf:193

tamamlamaktadır. Yani, onları zaman zaman yani sürekli yenilenen bir çağrı ile çağırırsanız da, sürekli suskunluğa gömülse de, değişmez, birdir.⁶²⁸

5. Hemzenin şart edatlarından önce kullanılması:

Bunlar içerisinde en fazla kullanılan انا (13) dir. Onu لو (7), إن (3), كلما (2) ve لا (1) takip eder.

ا den önce hemzenin kullanılmasına ilişkin bazı veriler:

Sibeveyh, افاإن مات أو قتل انقلبتم على أعقابكم⁶²⁹ ayeti çerçevesinde yorum yaparken, hemzenin sorunun hedefi bakımından hem şart hem de cevap cümleyi etkilediğini söylemiştir,

Yunus, انقلبتم fiilinin şartın cevabı olmadığını, اقلون إن مات أو قتل şeklinde bir takdirle mesulün anı olduğunu söyler. Bir çok müfessir de bunu benimsemiştir.

Ukberî, Sibeveyh'in iki yönden haklı olduğunu söylemiştir:

1. Cevap takdir edildiğinde ف nin bir rolü kalmayacaktır.

2. Hem hemze hem de şart edatının cümle başında bulunma özelliği bulunmaktadır. Burada ikisi biraraya gelmiştir ve anlam istifhamın hem şartı hem de cevabı içermesiyle tamamlanacaktır. Zira bunlar birbirine bağlı ayrı düşünülemezler unsurlardır.

Sonuç olarak, Sibeveyh'in görüşüne göre, istifhamın hedefi ve mevzii şart ve cevabın ikisi birdendir. Yunus'a göre ise, -kendisi her ne kadar cevap olarak isimlendirmemişse de- istifhamın hedef ve mevzii sadece şartın cevabıdır.

ا dan önce hemzenin kullanılması ile ilgili sonuçlar:

A. Bu onüç yerin onikisinde istifham, müşriklerin ağızından aktarılmış sözlerdir. Bu cümleler, müşriklerin yeniden diriltilmeyi inkar edip yalanlamalarını, imkansız görerek alay etmelerini ve gerçekleşeceği hususundaki haberlere taaccüb etmelerini ifade etmektedir.

B. Bu ibareler, kelimeleri, terkipleri, üslup ve anlamları bakımından birbirlerine gerçekten çok yakındırlar. Ancak, bağlam ve kaynakları sebebiyle her bir istifham yenilikler taşımaktadır.

⁶²⁸ el-Lebedi, Hemzetü'l-İstifham fi'l-Kur'ani'l-Kerim, s.253

⁶²⁹ Al-i İmran:144

C. Yeniden diriltilmenin isbatı, Kur'an-ı Kerim'in birincil amaçlarından olduğu ve zamanlar değişmesine rağmen inkarcılar hep çok sayıda var olduğu için, ayetlerde de ahiretin gerçekliğini ikrar ve itiraf ettirmek ve acı bir azaba karşı uyarmak üzere o oranda zikredilmiştir.

D. Hemzeden sonra gelmiş diğer şart edatlarında olduğu gibi, **إِذَا** dan önce gelmiş cümlelerde istifhamın kapsamı ve anlamın gerçekleştiği yer, şartla bağlantılı olan cevap cümlesidir. Örneğin **إِذَا مَا وَقَعَ آمَنَّا بِهِ آلَاٰنَ وَقَدْ كُنَّا بِهِ تَسْتَعْجِلُونَ**⁶³⁰ ayetinde istifhamın hedefi cevap cümle olan **آمَنَّا** fiilidir. İstifhamın hedefi ve asıl muhatabı olan böyle bir iman aynı zamanda inkar ve tevbihin de hedefidir. İmanın tevbih ve inkara maruz kılması, tam azabın geldiği an ortaya çıkmasındandır. Zaten bu şekildeki bir inanma gerçek iman sayılamaz.

Şart edatlarından önce hemzenin geldiği diğer yerlerde de, istifhamın asıl hedefi ve gayesi hususunda aynı açıklamalar yapılabilmektedir.

كَلِمَا **dan önce hemzenin kullanılması ile ilgili sonuçlar:**

Cezmetmeyen bir şart edatıdır. Zaman zarfıdır, sükun üzere mebnidir, zarf olduğu için nasb mahallindedir. Nahiv açısından âmili ise, cevap fiilidir. Şart ve cevap fiili yalnızca mâzi gelebilir.

Bu edatla yapılan cümlelerde bir “tekrar(yinelenme)” anlamı mevcuttur. Zira şart fiilin ifade ettiği durum sürdükçe cevap fiilin içeriği de tekrarlanmış olacaktır. Bu şartın muhtevasının cevabinkinden ayrılmazlığı özelliğini dayanmaktadır. Ancak bu tekrardan anlaşılması gereken incelik bağlama ve karînelere bağlıdır.

İstifhamın asıl ve belâğî anlamlarının gerçekleştiği yer yine, cevap fiil ve onun müteallikıdır.

I. **أَوْ كَلِمَا عَاهَدُوا عَهْدًا نَبَذَهُ فَرِيقٌ مِنْهُمْ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ**⁶³¹ ayetindeki hemzeden sonra gelen vavın atıf yaptığı yer hakkındaki görüşler:

Zemahşeri'ye göre hemzeden sonra takdir edilecek mahzûf bir cümleye atıf yapmaktadır. Takdiri: **كَلِمَا عَاهَدُوا عَهْدًا وَ كَفَرُوا بِالْبَيِّنَاتِ** şeklindedir.

Sibeyyh ve Cumhur'a göre hemzeden önceki **وَلَقَدْ أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ** cümlesine

⁶³⁰Yunus:51

⁶³¹Bakara:100

atfetmektedir.⁶³²

û dan önce hemzenin kullanılması ile ilgili sonuçlar:

İbn Serrâc, Fârisî, İbn Cinnî ve İbn Mâlik gibi bir çok nahivciye göre, zarftır. Sibeveyh ise, zarf değil, harf olduğunu iddia eder.⁶³³

a. Al-i İmran:165 ayetinde **آرلما** daki vavın nereye atıf yaptığı konusunda farklı görüşler bulunmaktadır:

I. Sibeveyh ve Cumhur'a göre: Kendisinden sonra gelen kısmı, hemen öncesine atfetmektedir. Yukarıda da geçtiği gibi, hemzeden sonra gelen tüm atıf harfleri için görüşleri aynıdır.

II. Zemahşerî ise, vavın 152.ayetteki **ولقد صدقكم كئنا** cümlesine atıf yaptığı görüşündedir. Ancak bu uzak bir ihtimal gibi görünüyor. Zira ikisi arasında tamı tamına onüç ayet mevcuttur. Zemahşerî ayrıca, atfın **كئنا** gibi takdir edilebilecek mahzûf bir cümleye de olabileceğini söylemiştir.⁶³⁴

لو den önce hemzenin kullanılması ile ilgili sonuçlar:

a. **قالوا بل تتبع ما ألفينا عليه آباءنا أولو كان آباؤهم لا يعقلون شيئا ولا يهتدون**⁶³⁵ ayetinde olduğu gibi **أولو** dedi vavın hâl vavı mı yoksa atıf harfi mi olduğu ile ilgili değişik görüşler bulunmaktadır:

I. Ukberî, İbn Atıyye ve Mekkî b. Ebu Talib atıf harfi olarak irab etmişler, ancak ma'tufun aleyhin ne olduğunu söylememişlerdir.

II. Zemahşerî, hâl cümlesinden önce geldiği için hâl vavı olduğunu söylemiştir.

III. Ebu Hayyân ise, ikisi görüşü birleştirmeye çalışmış, aynı zamanda hem atıf hem de hâl için geldiğini, kendisinden sonraki hal cümlesini mukadder bir cümleye atfettiğini iddia etmiştir. Fakat, o da bu takdir edilecek hâl cümlesinin ne olduğu konusunda herhangi bir bilgi vermemiştir.⁶³⁶

Zemahşerî'nin hâl vavı olduğuna ilişkin görüşü daha mantıklı görünmektedir.

⁶³² el-Lebedi, *Hemzetü'l-İstifham fi'l-Kur'ani'l-Kerim*, s.318

⁶³³ *Hâşiyetü's-Sıbbân ale'l-Eşmûnî*, IV, 7; el-Lebedi, *Hemzetü'l-İstifham fi'l-Kur'ani'l-Kerim*, s.316

⁶³⁴ el-Lebedi, *Hemzetü'l-İstifham fi'l-Kur'ani'l-Kerim*, s.316

⁶³⁵ Bakara:170.

⁶³⁶ el-Lebedi, *Hemzetü'l-İstifham fi'l-Kur'ani'l-Kerim*, s.294

Çünkü herhangi bir şeye atfedilmesi ne doğru ne de uygun düşmemektedir. Kendisinden önceki بل تتبع ما ألفينا عليه آباءنا cümlesine, müşriklerin ağzından aktarılan bir söz olması hasıbeyle atfedilmesi doğru değildir.

6. أف + فعل مضارع

Muzariden önce gelen لا ile Arapça'da gelecek veya geniş zamanın olumsuz kipi yapılmaktadır ve nefy-i istikbal adı verilmektedir. Hemzeden sonra bu şekilde gelen cümlelerin sayısı 58'dir. Arada atıf harfi olsun veya olmasın, bu yapının aşağıdaki çeşitli anlamlarda kullanılabildiği görülmektedir:

- Arz(Kibarca istekte bulunmak)
- Tahdîd(Biraz daha sert istekte bulunmak)
- Temennî⁶³⁷

Akletmek, düşünmek, dinlemek, görmek, bilmek, bakmak anlamlarındaki fiillerin sıklıkla bu yapıda kullanıldığı görülmüştür:

أفلا تفكرون (14)/Akletmiyor musunuz?, أفلا تذكرون veya أفلا تتذكرون (9)/ Düşünüp ibret almıyor musunuz?, أفلا تبصرون (11)Sakinmiyor musunuz?, أفلا تستمعون (4)/Görmüyorlar mı?, أفلا يتدبرون (3)/İyice inceleyerek düşünmüyorlar mı?, أفلا تسمعون veya أفلا تستمعون (3)/ İşitmiyor musunuz?, أفلا تفكرون (1)/Düşünmüyor musunuz?, أفلا يشكرون (2)/Şükretmiyorlar mı?

Tabii ki bunların büyük bölümü Allah tarafından ifade edildiğinden, tahdîd hatta emir şeklinde Haydi akledin, aklınızı kullanın!, Sakının!, anlamlarında kullanılmıştır. Ancak aynı zamanda tevbîh, uyarı hatta kimi zaman tehdit anlamlarını da içermektedir: Yazık size, demek düşünmüyorsunuz, aklınızı kullanmıyorsunuz, sakınmıyorsunuz. Size yakışan bir şey değil. Kınanacak bir şey!

⁶³⁷es-Suyuti, Mu'tereku'l-Akrân fi P'cazi'l-Kur'an, II, 187; Ebulhasen Ali b. İsa er-Rammâni, Meâni'l-Hurûf, thk. Abdulfettâh Şelebî, Kahire, 1973, s.113-114

7. “هل” in isim cümlesinden önce kullanılması:

بازن هل ⁶³⁸فهل أنتم مسلمون /Artık müslüman olmuyor musunuz?
هل أنتم متتهون ⁶⁴⁰فهل أنتم متتهون /Artık vazgeçmiyor musunuz?
هل أنتم شاكرون ⁶³⁹فهل أنتم متتهون /Şükredici değil misiniz?
örneklerinde olduğu gibi belâğî bir amaç ve beyani bir nükte sebebiyle **isim cümlesinin** başında bulunur.

هل, çoğunlukla fiillerden önce geldiği ve ağırlıklı olarak bu şekilde **kullanıldığı halde, isim cümlesinden önce kullanılmasının**, sebebi nedir? Mesala, هل أنتم متتهون ayetinde niçin هل أنتم متتهون veya هل تتهون denilmemiştir?

Elbette, beyani bir maksat gözetilmektedir. **İsim cümlesi** zamanla kayıtlı olmaksızın **sebat** ve **devamlılık** ifade eder, **fiil cümlesi** ise böyle değildir. Ve yine هل ‘in muzari fiilin başına geldiğinde, zamanını **istikbâle sınırlandırır**, yani sadece **istikbali** ifade eder duruma getirir.

Bu iki veriyi dikkate alınca, **fiil cümlesi** yerine **isim cümlesi** kullanılmasının sebebi daha iyi kavranabilir. İkinci ayette de, هل أنتم تشكرون veya هل تشكرون? Çünkü bu cümleler, **şükredilmesi isteğini**, sadece **gelecek zaman** için ifade etmektedir. Zira, هل muzarinin zamanını istikbâle sınırlandırır.

İsim cümlesinin başına gelmesi halinde ise cümle yapısı, **şükredilmesi isteğini**, devamlı-sabit bir şekilde, zamanla kayıtlı olmaksızın, yani tüm zamanlar için ifade etmektedir.⁶⁴¹

Zamanla kayıtlı olmayan bir şükür isteğinin, sadece gelecek zaman için bir şükür isteğinden daha belîğ, güzel ve güçlü olduğunda şüphe yoktur.⁶⁴²

Akla bir başka soru daha gelebilir: Bu soru cümleleri niçin هل أنتم شاكرون? / أنتم شاكرون?

⁶³⁸Hud:14

⁶³⁹Enbiya:80

⁶⁴⁰Maide:91

⁶⁴¹es-Sekkaki, *Miftâhu'l-Ulûm*, s.309; İsfarayînî, *Etval*, I, 238; el-Bagdadi, *Hizanetu'l-Edeb ve Lübb-ü Lübb-i Lisan'l-Arab*, XI, 289; Fazl Abbas Hasan, *el Belâga Funûnuhâ ve Efnânuhâ*, I, 184,186

⁶⁴²el-Hatib el-Kazvini, *el-İzah fi Ulumi'l-Belâga*, I, 60-61; el-Hatib el-Kazvini, *et-Telhîs fi Ulûmi'l-Belâga*, s.158; el-Bagdadi, *Hizanetu'l-Edeb ve Lübb-ü Lübb-i Lisan'l-Arab*, XI, 289; Fazl Abbas Hasan, *el Belâga Funûnuhâ ve Efnânuhâ*, Amman, ts. I, 184,186

هل şeklinde hemze ile değil de هـ ile yapılmıştır ?

Bu sorunun cevabını yukarıda geçen bilgi içerisinde bulmak mümkündür. Şöyle ki, هل neredeyse tamamen fiillere mahsustur ve yalnızca beyânî bir amaçla **isim cümlesinin** başına gelir. Hemzenin ise **isim cümlesi** ve **fiil cümlesinin** başına gelmesi farketmez.

Hemzenin **isim cümlesinin** başına gelmesi, beyan yönünden herhangi bir incelik taşımamaktadır. Bu yüzden, insan ruhunda, farklı bir etki bırakmaz.

هل ise, ağırlıklı kullanımının dışında bir yerde kullanıldığı için, sorgulanan konunun önemini vurgulaması açısından daha anlamlıdır.⁶⁴³

Bir kaç örnek ayetin tahlili:

1. هل أتم متهمون⁶⁴⁴ / (Artık) siz vazgeçiyor musunuz?
2. هل أتم شاكرون⁶⁴⁵ / (Buna rağmen) siz şükrediyor musunuz?
3. هل أتم مسلمون⁶⁴⁶ / (Öyleyse artık) siz müslüman mısınız?
4. أنأت تسمح الصم أو تهدي العمي⁶⁴⁷ / (Böyleyken) sen mi sağıra işittirecek veya

körün yolunu bulmasını sağlayacaksın?

5. وهذا ذكر مبارك أنزلناه أفأنتم له منكرون⁶⁴⁸ Bu, bizim indirdiğimiz mübarek zikirdir.

Onu siz mi inkar ediyorsunuz?

هل bulunan 1, 2 ve 3. sıradaki ayetler şimdi ve gelecekte, zamanla kayıtlı olmaksızın bir talep ifade eder.(Vazgeçin!, Şükredin!, Müslüman olun!) Hemze bulunan 4 ve 5. ayetler ise, “geçmişte vukû bulan bir şeyi **inkâr**”dır.

Son iki ayette niçin, هل değil de hemze kullanıldığı ayetler incelendiğinde, açıkça anlaşılacaktır.

Dördüncü sıradaki ayet, Hz.Peygamber’e bir hitaptır. Kendisi, bir topluluğun

⁶⁴³es-Sekkaki, *Miftâhu'l-Ulûm*, s.309;

⁶⁴⁴Maide:91

⁶⁴⁵Enbiya:80

⁶⁴⁶Iud:14

⁶⁴⁷Zuhruf:40

⁶⁴⁸Enbiya:50

hidayetini kendisini sıkıntıya sokacak derecede arzu etmişken. Allahu Teala “onların hidayetinin imkansız olması” anlamında(tekzîb) “Sen, sağırın işitmesini, körün yolunu bulmasını sağlayamazsın” buyurmuştur.⁶⁴⁹ Yani olay geçmişte meydana gelmiştir.

Beşinci sıradaki ayette ise Kur'an, meziyet ve inceliklerini anladıkları, belâgatından başkalarının çıkaramayacağı anlamları çıkarabilecekleri kendi dillerinde indirilmiş olduğu halde bunu inkâr eden Mekkeliler kınanmakta(tevbîh), uyarılmaktadır.⁶⁵⁰ Yine zaman mazidir.

8. هل veya hemzedden sonra zâit مِنْ gelmesi:

Hemze veya هل ile başlayan soru cümlesine مِنْ cer harfi ziyade edilebilir. Bazen failden önce gelir, onu lafzen mecrur, mahallen merfu yapar. Bazen de mefulden önce gelerek yine lafzen mecrur, mahallen mansub bırakır. Mübtedada da irab bakımından fail gibidir.

Nahivciler bu مِنْ harfinin bazen cins(bir grup içinde tek fert) bazen de istigrâk(türün tüm fertleri) anlamı taşıdığı görüşündedirler. Cins ifade ettiğine: هل قام مِنْ؟ ve هل فى؟ örnek verilebilir. İstigrâk'a örnek ise: هل رأيت مِنْ رجلٍ؟ ve هل رأيت رجلًا؟ cümleleri.⁶⁵¹

Nahivcilerin bu görüşü, dayanıklı bir görüş değildir. Bu harf gelmeden önce de bu cümleler aynı anlamı taşımaktaydı. Örneğin, هل جاء رجلٌ؟ ve هل رأيت رجلًا؟ cümleleri bu haliyle de aynı anlamı ifade etmektedirler.

O halde başka bir amaç , mutlak tekit getirilmiştir. Arapça tonlamalı bir dil olmadığı için tonlama ile elde edilen tekit anlamı, zâit olan bu türlü harfler vasıtasıyla sağlanmaktadır.⁶⁵²

⁶⁴⁹Cürçani, *Kitabu Delâli'l-İ'câz*, s. 120

⁶⁵⁰Ebu Hayyan el-Endülüsî, *Tefsiru Bahri'l-Muhîr*, VI, 312

⁶⁵¹Ahmed b. Abdunnûr el-Mâlikî, *Rasfu'l-Mebâni fi şerhi Hurûfi'l-Meânî*, thk. Aḥmed Muhammed el-Harrât, Arap Dil Kurumu yay., Dimaşk, 1975, s.324-325

⁶⁵²Semîr Şerîf, *el-Enmâtu't-Tahvîliyye fi'l-Cüme'lî-İstifhamiyyeti'l-Arabîyye*, el-Mevrid, 1989 I.sayı, 32-63

9. هَلْ + إِلا

Bazen, istifham cümlesi içerisinde إِلا-غير-سوى gibi bir istisna kelimesi bulunur.

İstifhamî cümle, istisnâî istifham cümlesine dönüşür. Mesala,

هل ينظرون إلا سنة الأولين⁶⁵⁴ ve هل يهلك إلا القوم الظالمون⁶⁵³ ele alalım.

Bu cümlelerin ikisi de istisnâî istifhamdırlar. İstifham olmaları cümlenin yüzeysel yapısı sebebiyledir. İstisnâî olması ise fiilin biri olumsuz, diğeri olumlu şekilde gerçekleşmesindedir. Ki olumsuz olan şekli müstesnâ minh'e, olumlu olanı da müstesnâ'ya karşılık gelmektedir.

Birinci cümlede, fiilin müstesnâ minhi karşılayan olumsuz gerçekleşme şekli:

هل يهلك القوم الظالمون ; لا يهلك الناس

biçimindedir.

Kimi nahivciler, bu gibi örneklerde, هل in tek başına nefy ifade ettiğini ileri sürmüşlerdir.⁶⁵⁵ Aslında, nefy anlamı, her ne kadar ayrı noktalarda bulunsalar da, هل ve إِلا'nın birlikte bulunmasıyla ortaya çıkmaktadır. Çünkü bu ikisinin bir terkiib içerisinde birlikte yer alması istifham sîgasını başka bir sîgaya çevirir. هل ve إِلا'nın mevcudiyetiyle oluşan bu yeni istifham sîgası selbî veya istisnâî istifhamdır. Kimi çağdaş dilbilimciler, istisnânın çeşitlerinden olan müferrag istisna isminden esinlenerek bu istifhama müferrag istifham adını uygun görmüştür.⁶⁵⁶

İstisna harfinin istifham cümlesinde bulunması her zaman aynı sonucu vermez. Fiilin , müsned ileyh'in içeriğinin pozitif(+) veya negatif(-) olması bu anlam dönüşümünü etkiler.

Örneğin birinci cümle bir kaç kelimedenden oluşmaktadır. 1. kelime olan هل , haber ifade etmediği, aksine kendisiyle bir şey sorulduğu için anlambilimde negatif sayılmıştır. 2. Kelime(يهلك) de negatiftir. Çünkü pozitif karşılığı يفوز kelimesidir. 3. Kelime إِلا da negatiftir. Pozitif zıddı العادلون olduğu için 4. Kelime الظالمون da negatiftir.

⁶⁵³En'am:47

⁶⁵⁴Fatır:43

⁶⁵⁵es-Suyuti, el-Eşbah ve'n-Nezair fi'n-Nahvi, I, 148-149; el-İtkan fi Ulumi'l-Kur'an, 88; ez-Zerkeşi, el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'an, IV, 370-371; Seyyid Meresi İbrahim el-Beyyûmî, Fethu'l-Habîr fi Edevâti't-Tefsîr, I, 140-141

⁶⁵⁶Semîr Şerîf, "el-Enmâtu't-Tahvîliyye fi'l-Cüme'll-İstifhamiyyeti'l-Arabiyye", s.52

إِلَّا ve هَلْ gibi iki negatif kelimenin birlikteliği, sanki hiç bir etkileri yokmuş gibi, pozitif bileşik bir anlam ortaya çıkarmış, dolayısıyla cümle, يَهْلِكُ الظَّالِمُونَ şekline dönüşmüştür⁶⁵⁷:

هَلْ يَهْلِكُ إِلَّا الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ = يَهْلِكُ الظَّالِمُونَ

⁶⁵⁷Semîr Şerîf, “el-Enmâtu't-Tahvîliyye fi'l-Cümeli'l-İstifhamiyyeti'l-Arabiyye”, s.52

Araştırma Sonunda Elde Edilen Bilgiler Işığında Türkçe Meallerin İstifham Cümlelerini Yansıtsı Bıçimlerinin Karşılaştırılması:

(E.M.H.Y): Elmalılı M.H.YAZIR	(Y.N.Ö): Y.N.ÖZTÜRK
(A.B) : A.BULAÇ	(Heyet): M.Ü.İ.F.HEYET
(S.A) : S.ATEŞ	(H.B.Ç): H.B.ÇANTAY

Sorulan şeyin(mesülün anh) özne(fâil veya mübtedâ) olduğu istifhamlar:

Hemzeye takip eden unsur özne(fâil veya mübtedâ) olduğunda istifhamın asıl hedefi de o olur. Bu ister hakikî, isterse inkâr ve takrîr gibi gayr-i hakikî anlamlarında olsun değişmez. İnkâr anlamında ise, hemzeye takip eden şey, inkâr edilen (münker); şayet takrîr anlamında ise, ikrâr edilmesi istenen (mukarrer) unsurdur.

وهذا ذكر مبارك أنزلناه أفانتم له منكرون	Enbiya:50
---	------------------

(E.M.H.Y)İşte bu (Kur'an) da bizim indirdiğimiz mübarek zikirdir. Şimdi siz bunu mu inkar ediyorsunuz?

(Y.N.Ö)Bu bereketli bir zikirdir ki bunu indirdik. Yoksa siz onu inkar mı ediyorsunuz?

(A.B) Bu bizim ona indirdiğimiz kutlu olan bir zikirdir. Şu halde onu inkar edecek olanlar siz misiniz?

(Heyet) Şimdi onu inkar mı ediyorsunuz?

(S.A) Şimdi siz onu inkar mı ediyorsunuz?

(H.B.Ç) Şimdi bu (Kuran) da bizim indirdiğimiz feyz kaynağı bir zikirdir. Şimdi siz mi bunu inkar edicilersiniz?

Bu istifham “Bunu siz mi inkar edicisiniz veya ediyorsunuz; inkar edecek olanlar siz olmamalıydınız ya da en son siz olmalıydınız.” şeklinde inkâr-ı tevbihî anlamında kullanılmıştır. Hitap Mekkelileredir. Çünkü onlar bu dili konuşan kimselerdir. Bu dilin

meziyet ve inceliklerini anlarlar. Kur'an'ın belâgatından başkalarının çıkaramayacakları anlamları çıkarırlar. Aynı zamanda bu Kur'an'da onların şan ve şerefleri vardır. Başkası onu inkar etse dahi onların karşı çıkmaları ve düşmanlık göstermemeleri gerekirdi.⁶⁵⁸

(H.B.Ç) ve (A.B) meallerinin buna uygun tercüme yaptıkları; (E.M.H.Y) mealinin “bunu mu” şeklinde mefulü; (Heyet), (Y.N.Ö) ve (S.A) meallerinin ise “inkar mı ediyorsunuz?” şeklinde fiili inkâr edilen konuma getirdikleri görülmektedir.

أَأَنْتُمْ تَخْلُقُونَهُ أَمْ لِنَحْنِ الْخَالِقُونَ

Vakıa:59

(E.M.H.Y)Şimdi gördünüz mü o döktüğünüz meniye? Siz mi yaratıyorsunuz onu yoksa biz miyiz yaratan?

(Y.N.Ö) Siz mi yaratıyorsunuz onu, yoksa yaratıcılar bizler miyiz?

(A.B) Onu sizler mi yaratıyorsunuz, yoksa yaratıcı olanlar biz miyiz?

(Heyet) Onu siz mi yaratıyorsunuz, yoksa yaratan biz miyiz?

(S.A) Siz mi onu yaratıyorsunuz, yoksa onu yaratan biz miyiz?

(H.B.Ç) Onu siz mi (düzgün bir insan) suretine getiriyorsunuz, yoksa (o surete getirip) yaratanlar biz miyiz?

Vakıa suresinde bir kaç kez karşılaştığımız bir terkiib olan bu istifham da yine inkar-ı tekzîbî anlamında sözkonusu failin inkarı esasına dayanmaktadır. Muadille birlikte gelecek tasavvur amaçlı bir istifhamdır. “Siz misiniz onu yaratanlar, yoksa biz miyiz yaratanlar?; sizin onu yaratanlar olmanız imkansızdır, olamaz böyle bir şey” demektir. Bütün mealler, küçük değişikliklerle beraber, bu anlamı sağlayacak isabetli tercüme yapılmıştır.

أَأَنْتُمْ أَنْشَأْتُمْ شَجَرَتَهَا أَمْ لِنَحْنِ الْمُنْشِئُونَ

Vakıa:72

(E.M.H.Y)Bir de gördünüz mü o çıktığınız ateşi? Siz mi inşa ettiniz onun ağacını yoksa biz miyiz inşa eden?

⁶⁵⁸Ebu Hayyan, *el-Bahrü'l-Muhit*, VI, 312; Muhammed Ali es-Sâbüni, *Safvetü't-Tefsîr*, terc: Sadreddin Gümüş, Nedim Yılmaz, İstanbul, 1992, IV, 83

(Y.N.Ö) Onun ağacını siz mi yarattınız yoksa yaratıp oluşturan bizler miyiz?

(A.B) Onun ağacını sizler mi inşa edip yarattınız yoksa onu inşa edip yaratanlar biz miyiz?

(Heyet) Onun ağacını siz mi yarattınız yoksa yaratan biz miyiz?

(S.A) Onun ağacını siz mi yarattınız yoksa yaratanlar biz miyiz?

(H.B.Ç) Onun ağacını siz mi yarattınız yoksa yaratanlar biz miyiz?

Bir önceki ayetin terkinde bir istifhamdır ve “Siz mi yarattınız onun ağacını, yoksa yaratanlar biz miyiz?, sizin yaratmış olmanız kabullenilemez, mümkün değil” anlamında inkâr-ı tekzîbidir. Yine meallerin tümü isabet etmişlerdir.

آآتم أنزلتموه من المزن أم نحن المنزلون

Vakıa:69

(E.M.H.Y)Şimdi gördünüz mü o içtiğiniz suyu? Siz mi indiriyorsunuz onu buluttan yoksa biz miyiz indiren?

(Y.N.Ö) Buluttan onu siz mi indirdiniz, yoksa indirenler bizler miyiz?

(A.B) Onu sizler mi buluttan indiriyorsunuz, yoksa indirmekte olanlar biz miyiz?

(Heyet) Buluttan onu siz mi indirdiniz, yoksa indiren biz miyiz?

(S.A) Siz mi onu buluttan indirdiniz, yoksa indirenler biz miyiz?

(H.B.Ç) Onu buluttan siz mi indirdiniz yoksa indiriciler biz miyiz?

Önceki iki ayetteki terkihi kullanan cümle, “Onu(suyu) buluttan siz mi indirdiniz, yoksa indirenler biz miyiz? Sizin indirmeniz sözkonusu bile değil, imkansızdır sizin için böyle bir şey” anlamında inkâr-ı tekzîbî amaçlı bir istifhamdır.Amacı dışında yapılan tercüme yoktur.

آآتم تررعونه أم نحن الزارعون

Vakıa:64

(E.M.H.Y)Şimdi gördünüz mü o ektiğiniz tohumu? Siz mi bitiriyorsunuz onu yoksa biz miyiz bitiren?

(Y.N.Ö) Siz mi bitiriyorsunuz onu, yoksa bitirenler bizler miyiz?

(A.B) Onu sizler mi bitiriyorsunuz, yoksa bitirmekte olanlar biz miyiz?

(Heyet) Onu siz mi bitiriyorsunuz, yoksa bitiren biz miyiz?

(S.A) Siz mi onu bitiriyorsunuz, yoksa bitirenler biz miyiz?

(H.B.Ç) Onu siz mi bitiriyorsunuz, yoksa bitirenler biz miyiz?

“Siz mi bitiriyorsunuz onu(tohumu), yoksa bitirenler biz miyiz? Siz onu bitiremezsiniz. Bu güce ve özelliklere sahip değilsiniz. Onu tabii ki bitirmekteyiz” anlamında öznenin münker olduğu bir inkar-ı tekzîbî tarzında istifham cümlesidir. Bütün meallerin bu anlamı verecek şekilde isabetli tercüme yapıldıkları tespit edilmiştir.

أهم يقسمون رحمة ربك نحن قسمنا بينهم معيشتهم في الحياة الدنيا

Zuhruf:32

(E.M.H.Y)Rabbinin rahmetini onlar mı taksim ediyorlar? Onların o dünya(alçak) hayattaki maişetlerini aralarında biz taksim ettik

(Y.N.Ö) Rabbinin rahmetini onlar mı bölüştürüyorlar?

(A.B) Senin Rabbinin rahmetini onlar mı paylaştırmaktadırlar?

(Heyet) Rabbinin rahmetini onlar mı paylaşıyorlar?

(S.A) Rabbinin rahmetini onlar mı bölüştürüyorlar?

(H.B.Ç) Rabbinin rahmetini onlar mı paylaşıyorlar?

Yine muhatabın fiili yapan fail olmasının imkansızlığını ifade eden bir istifhamla karşı karşıyayız. Sözkonusu kişilerin aksi yöndeki durumu çağrıştıran iddialarının mümkün olamayacağı ve bu iddialarıyla yalancı duruma düştükleri anlatılmaktadır.

“Onlar mı Rabbinin rahmetini paylaşıyorlar? Tabii ki onlar paylaşmıyorlar, paylaşamazlar. Onların bunun için ne güçleri ne yetkileri ne de imkanları bulunmamaktadır” anlamında inkâr-ı tekzîbîdir.

Meallerin hepsi de, bazı ufak sözdizimi farklılıklarına rağmen bu anlamı ifade edebilecek çeviriler vermişlerdir.

أفانت تسمع الصم أو تهدي العمي ومن كان في ضلال مبين

Zuhruf:40

(E.M.H.Y)O halde sen mi işittireceksin o sağırlara, yahut hidayet edeceksin o körlere? Ve açık bir dalâl(şaşkınlık) içinde bulunanlara?

(Y.N.Ö) Sen şimdi sağırlara söz mü duyuracaksın; yoksa körlere, apaçık sapıklığa dalmışlara kılavuzluk mu edeceksin?

(A.B) Öyleyse sağır olanlara sen mi dinleteceksin? Ya da kör olan ve açıkça bir sapıklık içinde bulunanı hidayete erdireceksin?

(Heyet) (Resulüm) sağırlara sen mi işittireceksin? Yahut körlere ve apaçık sapıklıkta olanları doğru yola sen mi ileteceksin?

(S.A) (Ey Muhammed) Sen mi sağıra işittireceksin? Yahut körü ve apaçık sapıklıkta olanı yola ileteceksin?

(H.B.Ç) Artık (habibim) o sağırlara sen mi duyuracaksın, yahut o körlere o apaçık bir sapıklık içinde bulunan kimselere (sen mi) hidayet edeceksin?

İlgili bir bölümde de açıklandığı gibi, mecaz yoluyla, Hz.Peygamberin büyük bir arzu ile hidayetlerini istediği bir topluluğu, sahip buldukları konum sebebiyle hidayete ermelerini sağlayamayacağı, bunun kendisi için mümkün olmadığını ifade eden bir ayettir. “Sen sağıra bir ses işittirebilir misin veya bir körün görmesini sağlayarak yolunu doğru bir şekilde bulmasını sağlayabilir misin? Sağlayamazsın tabii ki. İşte Hakkı duyma ve görme konusunda manen kör ve sağır olan bu insanlara da ulaşamaz ve onların doğru yola ulaşmasını sen sağlayamazsın. Bunu sağlasa sağlasa Allahu Teala sağlar. O da hikmeti gereği bunu yapmamaktadır” anlamında öznenin münker olduğu bir istifhamdır.

(Y.N.Ö) dışındaki mealler bu yönde cümleyi çevirmişlerdir. (Y.N.Ö) ise, fiil münkermiş gibi, söz mü duyuracaksın, kılavuzluk mu edeceksin?” şeklinde tercüme yapmıştır.

ويوم يحشرهم جميعا ثم يقول للملائكة أهؤلاء إياكم كانوا يعبدون

Sebe:40

(E.M.H.Y)O gün ki hep onları birlikte mahşere toplayacağız, sonra melaikeye (şöyle) diyeceğiz. Şunlar size mi tapıyorlardı?

(Y.N.Ö) Gün olur, onların hepsini bir yere toplar, sonra meleklere sorar: Şunlar, size mi kulluk/ibadet ediyorlardı

(A.B) Size tapmakta olanlar bunlar mıydı?

(Heyet) Size tapanlar bunlar mıydı? Diyecek.

(S.A) O gün onların hepsini mahşere toplar, sonra meleklere: bunlar size mi tapıyorlardı deriz?

(H.B.Ç) Bunlar mı size tapıyorlardı?

Mahşerde meleklere yöneltilen bu hitap, işaret edilen kimselerin kendilerine tapan kimseler olduğunu ikrâr ve itiraf etmelerini bekleyen bir istifhamdır. Yani, “Söyleyin bakalım, dünyada iken sizi mabud tanıyan ve size tapan kimseler vardı; şu işaret ettiğimiz kimselerdi, değil mi? Dunu biliyorsunuz. Haydi tanıklık edin! İkrar edin” anlamında tahkik ve tesbît amaçlı takrîrî bir sorudur. Mukarrer(takriri istenen unsur) özne konumunda bulunan ve hemzeden hemen sonra gelen أهولاء(bunlar) ism-i işaretidir.

(E.M.H.Y), (S.A) ve (Y.N.Ö) takriri istenen unsur meful imiş gibi (size mi tapıyorlardı) şeklinde yanlış çevirirken, diğer mealler kelimeler arasında bazı takdim ve tehirlerle birlikte doğru anlamı verebilecek tercümelerde bulunmuşlardır.

قال الذين استكبروا للذين استضعفوا نحن صددناكم عن الهدى بعد إذ جاءكم بل كنتم مجرمين

Sebe:32

(E.M.H.Y)Diğer taraftan büyüklük taslayanlar o zebun edilenlere(zayıf bırakılanlara) şöyle demektedir. Ya! Size hidayet geldikten sonra sizi ondan biz mi çevirdik? Hayır! Siz kendiniz mücrimdiniz.

(Y.N.Ö) Büyüklük taslayanları ise basit görülüp horlananlara şöyle derler: Hidayet size geldikten sonra, sizi ondan biz mi geri çevirdik?

(A.B) Size hidayet gelmiş bulunduktan sonra sizi biz mi ondan alıkoyduk?

(Heyet) Size hidayet geldikten sonra sizi ondan biz mi çevirdik?

(S.A) Size hidayet geldiği zaman sizi ondan biz mi çevirdik?

(H.B.Ç) Size hidayet geldikten sonra biz mi sizi ondan çevirdik?

“ Size hidayet geldi de, bundan sonra sizi ondan biz mi çevirdik sanki? Sizin hidayetten yüz çevirdiğiniz kesin; ancak sizi yönlendiren biz değiliz, ya kendiniz döndünüz ya da sizi hidayetten bir başkası alıkoydu. Bizim bunu yapan kişiler olduğumuz iddiasını kabul etmiyoruz.” anlamında öznenin münker olduğu inkâr-ı tekzîbî tarzında bir istifhamdır.

Ayetin farklı anlaşılabilceği bir tercüme bulunmamaktadır.

أفمن حق عليه كلمة العذاب أفانت تنقذ من في النار

Zümer:19

(E.M.H.Y)Ya üzerine kelimeyi azab hak olmuş kimse de mi? Artık o ateşteki kimseyi sen mi çıkaracaksın?

(Y.N.Ö) Üzerine azap sözü hak olanı, ateşe dalmış olanı sen mi kurtaracaksın?

(A.B) Azab sözü kendisi üzerinde hak olmuş kimse mi (onlarla bir tutulur) ? Ateşte olanı artık sen mi kurtaracaksın?

(Heyet) Resulüm hakkında azab hükmü gerçekleşmiş kimseyi ve ateşte olanı sen mi kurtaracaksın?

(S.A) Üzerine azab kelimesi hak olanı mı sen ateşte bulunanı mı kurtaracaksın?

(H.B.Ç) Kendisine azab hükmü hak olmuş kimseyi (bu yüzden) ateşte bulunan kişiyi artık sen mi kurtaracaksın?(habibim)

Zuhruf:40 ayetindeki gibi, Hz.Peygamberin belki yapabileceğini düşündüğünü çağrıştıran duygularını düzeltmek amacıyla arzedilen bir hitaptır. “ Sen mi üzerine azab hükmü hak olmuş ve artık ateşte olması mutlak bulunan bir kimseyi kurtaracaksın? Bunu Allahu Tealadan başkası yapamaz. O da hikmeti gereği bunu yapmayacaktır. Böyle bir zanna kapılarak kendini yormamalısın. Bu senin için mümkün değildir.” anlamında fiili yapacak kişi olması açısından failin inkar edildiği inkâr-ı tekzîbî amaçlı bir cümledir.

Yalnızca (S.A) mefulü münker konumuna koyarak(sen ateşte bulunanı mı?) şeklinde kuralı ihlal eden bir çeviride bulunmuştur. Diğerleri isabetlidir.

أرأيت من اتخذ إلهه هواه أفانت تكون عليه وكيلًا

Furkan:43

(E.M.H.Y)Gördün mü o ilahını hevası itti haz edeni? Artık ona sen mi vekil olacaksın?

(Y.N.Ö) İğreti arzusunu ilah edinen kişiyi gördün mü? Şimdi ona sen mi vekil olacaksın?

(A.B) Kendi istek ve tutkularını (hevasını) ilah edineni gördün mü? Şimdi ona karşı sen mi vekil olacaksın?

(Heyet) Kötü duygularını kendisine tanrı edinen kimseyi gördün mü? Sen (Resulüm) ona koruyucu olabilir misin?

(S.A) Arzusunu tanrı edinen kimseyi gördün mü? Onun üstüne sen mi bekçi olacaksın?

(H.B.Ç) Gördün mü? O heva(veheves)ini tanrı edinen kimseyi? Şimdi onun üzerine(habibim) sen mi bekçi olacaksın?

Bir çok istifhamda olduğu gibi burada da Hz. Peygamber'e kendi sorumluluk alanında olmayan bir iş için üzülmemesi, kendisini yormaması ve ümidini kesmesi noktasında bir mesaj vermek üzere sınılan bir hitap mevcuttur. "Onu heva ve hevesine uymaktan koruyacak olan sen misin? Bu senin mükellef olduğun bir iş değil? Zaten sen de bunu yapamazsın. Ancak Allah yapabilir, fakat hikmeti gereği yapmaz." anlamında muhatabın, koruma ve vekalet işini yapabilecek fail olması inkar edilmektedir. Çeşidi ise inkâr-ı tekzîbîdir.⁶⁵⁹

(koruyucu olabilir misin?) şeklinde fiili inkar edilen mesabesine getiren (Heyet) meali dışındakiler, izah edilen yönde tercüme yapmışlardır?

⁶⁵⁹Ebu Hayyan, el-Bahru'l- Muhîr, VI, 501

ومنهم من يستمعون إليك أفانت تسمع الصم ولو كانوا لا يعقلون

Yunus:42

(E.M.H.Y)İçlerinden seni dinlemeye gelenler de var; fakat akılları da yokken sağırlara sen mi işittireceksin?

(Y.N.Ö)İçlerinde sana kulak verenler de vardır. Peki, sağırlara sen mi işittireceksin? Hele bir de akıllarını kullanmıyorlarsa!

(A.B) Onlardan seni dinleyecekler vardır. Ama hiç duymayan-sağırlara üstelik hiç akılları da ermiyorsa sen mi duyuracaksın?

(Heyet) Fakat sağırlara-üstelik akılları da ermiyorsa- sen mi duyuracaksın?

(S.A) Fakat sağırlara sen mi duyuracaksın, hele akıllarını oa kullanmıyorlarsa?

(H.B.Ç) Fakat sağırlara sen mi duyuracaksın, hele akılları da olmazsa?

Zuhruf:40'da benzeri geçen bir faili inkar etmek amacıyla yöneltilen istifhamlardan biri daha. "Aklını da kullanmayan sağıra hakka dair herhangi bir sesi sen mi duyurabileceksin? Duyuramazsın, Allah duyurabilir, ancak O da yerinde bir sebep ile yapmaz. Boşuna üzülüp yorulma" anlamında inkâr-ı tezkîbidir.

Hepsi de yerinde tercümeler yapmışlardır.

ومنهم من ينظر إليك أفانت تهدي العمي ولو كانوا لا يبصرون

Yunus:43

(E.M.H.Y)İçlerinden sana bakanlar da var; fakat basiretleri de yokken körlere sen mi hidayet edeceksin?

(Y.N.Ö)Onlardan sana bakanlar da vardır. Peki körlere sen mi kılavuzluk edeceksin? Hele kalp gözleriyle de görmüyorlarsa!

(A.B) Ve onlardan sana bakacak olanlar da vardır, â'ma kör olanları üstelik hiç görmüyorlarsa sen mi doğru yola ulaştıracaksın?

(Heyet) Fakat -hele(gerçeği) göremiyorlarsa- körleri sen mi doğru yola ileteceksin?

(S.A) Fakat körleri sen mi yola götüreceksin, hele sezgileriyle de görmüyorlarsa?

(H.B.Ç) Fakat körlere sen mi doğru yolu göstereceksin, hele (kalp gözlerinden de) görmez olurlarsa?

**

Yukarıdaki ayeti tamamlayan bu ayette de “basiretleri de bulunmayan hakka karşı kör bulunan kimseleri doğru yola sen mi ileteceksin? Bunu Allahtan başkası yapamaz. Bu senin sorumluluğun ve imkanların içerisinde yer almaz.” Anlamında yine öznenin eylemi gerçekleştirebilecek durumda olmadığı belirtilmektedir.

Burada da çeviri açısından bir problem bulunmamaktadır.

قل أرأيتم ما أنزل الله لكم من رزق فجعلتم منه حراما وحلالا قل آفة أذن لكم أم على الله تفترون **Yunus:59**

(E.M.H.Y)De ki: Baksanıza Allah sizin için rızık olarak neler indirdi de siz ondan bir haram, bir helal yaptınız? Size de; Allah mı izin verdi, yoksa Allah’a iftira mı ediyorsunuz?

(Y.N.Ö)De ki: Ne oldu size de Allahın size rızık olarak indirdiği şeylerden bir haram yaptınız bir de helal? Allah mı size izin verdi, yoksa Allaha iftira mı ediyorsunuz?

(A.B) De ki Allah mı size izin verdi, yoksa Allaha karşı yalan yere iftira mı uyduruyorsunuz?

(Heyet) De ki Allah mı size izin verdi yoksa Allaha iftira mı ediyorsunuz?

(S.A) De ki Allah mı size böyle izin verdi, yoksa siz Allaha iftira mı ediyorsunuz?

(H.B.Ç) De ki Allah mı size izin verdi de (öyle yaptınız) yoksa Allaha iftira mı ediyorsunuz?

Tasavvur tarzında münkerin fail olduğu, “Allah mı izin verdi size yoksa Allah’a karşı iftira mı ediyorsunuz? Bir yerlerden saçma sapan bir sahte izin almış olabilirsiniz bunu yaparken. Ancak Allah’ın buna izin vermediği kesin. “ anlamında inkâr-ı tekzîbî ve tevbîhî amaçlı bir istifhamdır.

Prensip doğrultusunda isabetli çeviriler yapılmıştır.

وإذا رأوك إن يتخلونك إلا هروا لهذا الذي بعث الله رسولا

Furkan:41

(E.M.H.Y)Seni de gördükleri vakit sırf bir eğlence yerine tutuyorlar. Bu mu O Allah’ın peygamber diye gönderdiği? Sahi be, az kaldı bizi mabudlarımızdan

saptıracaktı, eger üzerlerine sebat etmesekti! Diyorlar, fakat ileride bilecekler; azabı görecekları gün kimmiş o yolu daha sapık olan?

(Y.N.Ö)Seni gördüklerinde, şu şekilde alaya almaktan başka şey yapmazlar: Allahın resul olarak gönderdiği şu mu?

(A.B) Seni gördükleri zaman seni yalnızca alay konusu edinmektedirler. Allahın peygamber olarak gönderdiği bu mu?

(Heyet) Seni gördükleri zaman bu mu Allahın peygamber olarak gönderdiği! Diyerek hep seni alaya alıyorlar.

(S.A) Seni gördükleri zaman mutlaka seni eğlence konusu yapıyorlar: Allah bunu mu elçi göndermiş?

(H.B.Ç) Seni gördükleri vakit bu mu Allahın peygamber olarak gönderdiği (derler)

İnkârla birlikte tehekküm ve tahkîr kastıyla yöneltilen bu istifham “İşleri güçleri seni gördüklerinde, bu mu Allah’ın elçi olarak gönderdiği? Başkasını (hâşâ!) bulamadı da bunu mu gönderdi? Bundan başka birinin gönderilmesi gerekirdi. “ anlamında özne(mübtedanın) münker konumunda bulunduğu bir ifadedir.

قالوا آآت فعلت هذا بأفتنا يا إبراهيم

Enbiya:62

(E.M.H.Y)Dediler: Sen mi yaptın bunu ilahlarımıza yâ İbrahim?

(Y.N.Ö)Dediler: Tanrılarımıza bunu sen mi yaptın İbrahim?

(A.B) Dediler ki: ey İbrahim bunu ilahlarımıza sen mi yaptın?

(Heyet) Bunu ilahlarımıza sen mi yaptın ey İbrahim? Dediler.

(S.A) Dediler ki: İbrahim tanrılarımıza sen mi yaptın bunu?

(H.B.Ç) Ey İbrahim dediler, sen mi tanrılarımıza bu işi yaptın?

İlgili bölümde de açıklandığı gibi, bu ayetteki soru, putlarının kırıldığını gören ve bu işi İbrahim’in yaptığı kanaatini taşıyan kavmi tarafından, muhatapları Hz.İbrahim’in suçunu(!) itiraf etmesini sağlamak kastıyla, yöneltilmiştir. “Biliyoruz bunu sen yaptın,

haydi itiraf et, öyle değil mi?" anlamında özne(failin)nin takrîr edilmesi istenen unsur olduğu bir istifhamdır. Daha önce de belirtildiği gibi bu anlamı ortaya çıkaran başka ayetlerdeki bir takım lafzî karînelerdir.

Tercümelerde problem yoktur.

وإذا رآك الذين كفروا إن يتخلدونك إلا هزوا أهذا الذي يذکر آتیکم وهم بذكر الرحمن هم کافرون **Enbiya:36**

(E.M.H.Y)O küfredenler seni gördükleri vakit de seni alaya tutuyorlar; Bu mu ilahlarınızı anıp tutan? Diyorlar. Halbuki onlar hep Rahman'ın zikrine küfrediyorlar.

(Y.N.Ö)O küfredenler seni gördüklerinde seni şu şekilde alaya almaktan başka bir şey yapamazlar: İlahlarınızı diline dolayan bu mu?

(A.B) Küfre sapanlar seni gördüklerinde seni yalnızca alay konusu edinmektedirler. Ve sizin ilahlarınızın sözünü eden bu mu?(derler)

(Heyet) Kafirler seni gördükleri zaman: Sizin ilahlarınızı diline dolayan bu mu? Diyerek seni hep alaya alırlar.

(S.A) Kafirler seni gördükleri zaman seni ancak alaya alırlar. Sizin tanrılarınızı diline dolayan bu mu diye?

(H.B.Ç) O küfr(ü inkar) edenler seni gördükleri zaman seni istihza(mevzuu)ndan başka bir şey edinmezler: Sizin tanrılarınızı diline dolayan bu mu? Derler.

İlk bölümü Furkan:41'e benzeyen bu istifham istihzâ, tahkîr tehekküm kastı taşımaktadır. "Bu mu ilahlarımızla ilgili atıp tutan? Bunun eti ne budu ne? Bunu ciddiye almaya gerek yok. Bu kim ki ilahlarımız hakkında ileri geri konuşabilsin?" anlamını ifade etmektedir. Diğer anlamlarla birlikte (onun ilahlarımız hakkında konuşabilecek biri olması imkansızdır, çünkü bundan acizdir) anlamında aynı zamanda tabii ki inkar-ı tekzîbî maksadı içermektedir.

Yukarıdaki doğrultuda isabetli çeviriler yapılmıştır. Problem yok.

ما آمنت قبلهم من قرية أهلكتها أنهم يومنون

Enbiya:6

(E.M.H.Y) Onlardan evvel ihlak ettiğimiz hiç bir karye iman etmedi. Şimdi onlar mı iman edecekler?

(Y.N.Ö)Onlardan önce yere batırdığımız hiç bir yurt uygarlık iman etmemiştir. Onlar mı iman edecekler?

(A.B) Kendilerinden evvel yıkıma uğrattığımız hiç bir ülke iman etmemiştir. Şimdi bunlar mı iman edecek?

(Heyet) Şimdi bunlar mı iman edecekler?

(S.A) Şimdi bunlar mı inanacaklar?

(H.B.Ç) (Şimdi) bunlar mı iman edecekler?

“Kendilerinden önce, her türlü mucize gösterildiği halde peygamberlerini sihirbazlık, şairlik, karışık rüyalar görmekle suçlamış ve inkar etmeye devam etmiş topluluklar gelip geçmişken; şimdi, onlar gibi mucize gösterilmesini isteyen bu insanlar mı(Mekkeli müşrikler) inanacaklar? Böyle bir beklenti imkansız bir iyimserliktir. İnanacak kimseler olacaktır muhakkak, ancak bu insanların o grup içinde yer alması çok zor” anlamında yine öznenin asıl inkar hedefi olduğu bir istifhamdır. Belâğî anlamlardan inkâr-ı tekzîbî ile birlikte istib’âd’ı da içermektedir.

Bütün meallerde isabet sözkonusudur.

ولو شاء ربك لآمن من في الأرض كلهم جميعا أفأنت تكفره الناس حتى يكونوا مؤمنين

Yunus:99

(E.M.H.Y)Eğer Rabbin dileseydi yeryüzünde kim varsa hepsi topyekün iman ederlerdi. O halde insanları hep mümin olsunlar diye sen mi ikrah edeceksin?

(Y.N.Ö)Eğer Rabbin dileseydi yeryüzündeki insanların hepsi toptan iman ederdi. Hal böyle iken mümin olmaları için insanları sen mi zorlayacaksın?

(A.B) Eğer Rabbin dileseydi yeryüzündekilerin tümü topluca iman ederdi. Öyleyse onlar mümin oluncaya kadar insanları sen mi zorlayacaksın?

(Heyet) O halde sen inanmaları için insanları zorlayacak mısın?

(S.A) O halde sen mi insanları inanmaları için zorlayacaksın?

(H.B.Ç) Böyle iken sen hepsi mümin olsunlar diye insanları zorlayıp duracak mısın?

H.z. Muhammedin, bütün insanların iman etmesini şiddetle arzulamasından kaynaklanan sıkıntıya karşı O'nu teselli etmek ve içini rahatlatmak amacıyla yöneltilen bu ifade, “Allah hikmeti gereği bütün insanları bir anda topyekün mümin kılmamıştır. İstese bunu elbette yapabilirdi. Örtada böyle bir hikmet-i ilahî duruyorken, sen mi insanları iman edinceye kadar zorlayacaksın? Bu sorumluluk senin değil ki? Böyle olması da gerekmiyor” anlamında öznenin muhatabın kendisinin olma durumu kabullenilmemektedir. Dolayısıyla inkâr-ı tezkîbî kasıtlı bir istifhamdır.⁶⁶⁰

(H.B.Ç) ve (Heyet) soruyu, (zorlayacak mısınız?) şeklinde, münker konumuna fiili koyarak çeyirmişlerken, diğerleri gereken doğrultuda tercüme etmişlerdir.

Sorulan şeyin(mesûlün anı) nesne(meful bih sarıh gayr-i sarıh, lieclih, fih), hâl olduğu istifhamlar:

İstifham hakikî amaçlı ise, hemzeden sonra gelen meful asıl soru konusu; takrîr veya inkâr amaçlı olduğunda da mukarrer veya münker olur.

أففر دين الله يفرن وله أسلم من في السموات والأرض طوعا وكرها وإليه يرجعون

Al-i İmran:83

(E.M.H.Y)Daha Allah'ın dininin gayrısını mı arıyorlar? Halbuki göklerde ve yerde kim varsa hepsi ister istemez O'na teslim olmuş, hep döndürülüp O'na götürülüyorlar.

(Y.N.Ö)Hala Allahın dininden gayrısını mı arıyorlar? Öysaki göklerdeki şuurular da yerdekiler de ister istemez O'na teslim olmuşlardır.

(A.B) Peki onlar Allahın dininden başka bir din mi arıyorlar?

(Heyet) Göklerde ve yerdekiler ister istemez O'na teslim olduğu halde onlar(ehl-i kitap) Allahın dininden başkasını mı arıyorlar?

(S.A) Allahın dininden başkasını mı arıyorlar

⁶⁶⁰Kurtubî, VIII, 385

(H.B.Ç) Şimdi onlar Allahın dininden başkasını mı arıyorlar?

Hemzedden sonra meful konumundaki kelime gelmiştir. İnkâr-ı tevbîhî amaçlı bir istifhamdır. Dolayısıyla münker(kınanan şey) mefuldür. “Allahın dininden başkasını mı arıyorlar? Bu kınanmayı, azarlanmayı hak eden bir durum. Aranmaya ve istenmeye layık olan yalnızca Allahın dinidir.”

Çeviriler isabetlidir.

أفحكم الجاهلية يفنون ومن أحسن من الله حكما لقوم يوقنون

Maide:50

(E.M.H.Y)Durmuşlar da cahiliyyet devrinin hükmünü mü istiyorlar? Kimmiş Allah'tan daha güzel hüküm verecek? Fakat bunu yakîn şanından olan bir kavim anlar!

(Y.N.Ö)Yoksa cahiliyye devrinin hükmünü mü arıyorlar?

(A.B) Onlar hala cahiliyye hükmünü mü arıyorlar?

(Heyet) Yoksa onlar (İslam öncesi) cahiliye idaresini mi arıyorlar?

(S.A) Yoksa cahiliye hükmünü mü arıyorlar?

(H.B.Ç) Onlar hala cahillik (devri) nin (o kötü) hükmünü mü arıyorlar?

“Bunca şeyden sonra hâlâ cahiliye dönemine ait beş para etmez, respâyê hükümleri mi isteyip arıyorlar? Yazıklar olsun! Allah'tan daha güzel hüküm veren mi var ki böyle davranıyorlar? Böyleleri ayıplanır, kınanır, azarlanır ancak.” Anlamında inkâr-ı tevbîhî amaçlı bir istifhamdır.

Tercümelerde problem yoktur.

قال أغبر الله أبعيكم إلهاً وهو فضلكم على العالمين

Araf:140

(E.M.H.Y)Hiç dedi; ben size Allah'tan başka bir ilah mı isterim? O sizi alemlerin üstüne geçirdi.

(Y.N.Ö)Şunu da söyledi: Size Allahtan başka bir ilah mı arayayım?

(A.B) O sizi alemlere üstün kılmışken ben size Allahtan başka bir ilah mı arayacağım?

(Heyet) Musa dedi ki: Allah sizi alemlere üstün kılmışken ben size Allah'tan başka tanrı mı arayayım?

(S.A)Size Allahtan başka bir tanrı mı arayayım dedi.

(H.B.Ç) Dedi: Tanrı olarak Allahtan başkasını mı arayacakmışım size?

“Size insan olarak bunca imtiyazlar vermişken, ben size Allah'tan başkasını mı tanrı olarak isteyeceğim? Ben böyle bir şeyi asla istemem. Aksi takdirde çok tuhaf, mantıksız, zulümkâr, ayıp bir şey yapmış olurum. Bunu düşünüp iddia etmeniz kabullenilemez” anlamında inkâr-ı tekzîbî bir istifhamdır.

En isabetli tercümeyi **(H.B.Ç)** yapmıştır. Diğerleri de yanlış denemese de, eleştirilebilecek bir özüre sahiptir: ilah kelimesi hemzeye takip etmiş gibi, (Allah'tan başka bir ilah mı arayayım?) şeklinde çevirmişlerdir. Halbuki **(H.B.Ç)** meali (tanrı olarak Allah'tan başkasını mı arayacakmışım?) şeklinde asıl münkeri doğru belirlemiştir.

قل أعير الله أبي ربا وهو رب كل شيء

Enam:164

(E.M.H.Y)“Allah” de, “her şeyin rabbi iken hiç ben O'ndan başka Rab mi isterim?”

(Y.N.Ö)Şunu da söyle: Allah her şeyi Rabbi iken O'ndan başka Rab mi arayayım?

(A.B) De ki: O her şeyin Rabbi iken ben Allahtan başka bir Rab mi arayayım?

(Heyet) De ki: Allah her şeyi Rabbi iken ben O'ndan başka Rab mi arayacağım?

(S.A) De ki: Allah her şeyi Rabbi iken ben O'ndan başka Rab mi arayayım?

(H.B.Ç) De ki O her şeyi Rabbi iken ben Allahtan başka bir Rab mi arayacağım?

Hemen hemen bir önceki ayet gibi değerlendirilir.

ثمانية أزواج من الصان اثنين ومن المعز اثنين قل آلذكورين حرم أم الأثنين أما اشتملت عليه أرحام الأثنين

Enam: 143

(E.M.H.Y)Sekiz eş; koyundan iki, keçiden iki! De ki: “İki erkeği mi haram kıldı, yoksa iki dişi mi, yoksa iki dişinin rahimlerinin müştemil olduklarını mı? Eğer sadıksanız bana bir ilim ile haber verin.

(Y.N.Ö)Sekiz çift: koyundan iki, keçiden de iki, De ki: İki erkeği mi haram kıldı, iki dişi mi yoksa iki dişinin rahimlerinin kuşattığını mı?

(A.B) Sekiz çift: koyundan da iki, keçiden de iki. De ki iki erkeği mi haram kıldı yoksa iki dişi mi ya da o iki dişinin rahimlerinin kendisini kapsadığı(yavruları) mı?

(Heyet) (Dişi ve erkek olarak) sekiz eş yarattı: Koyundan iki, keçiden iki... De ki: O bunların erkeklerini mi, dişilerini mi, yoksa bu iki dişinin rahimlerinde bulunan yavruları mı haram etti?

(S.A) Sekiz çift (hayvan): koyundan iki, keçiden iki. De ki: Allah iki erkeği mi haram etti, iki dişi mi yoksa iki dişinin rahimlerinde bulunan (yavruları) mı?

(H.B.Ç) (Allah) sekiz çift (yarattı): Koyundan iki çift, keçiden de iki çift. De ki: (Allah) iki erkeği mi yahut iki dişi mi yoksa bu iki dişinin rahimlerine sarınıp bürünen (erkek ve dişi yavrular) mı (hangisini) haram etti?

Konu içinde bir ayet tahlili çerçevesinde de ele aldığımız bu istifhamda, Allah'ın haram ve helal kıldığı şeyleri hiçe sayarak kendi kafalarına göre şu haramdır, bu helaldir diye hüküm koymaya çalışan müşriklerin iddiasını inkar sözkonusudur. “De ki: Ey müşrikler! bu hayvanlardan bazen dişisi bazen de erkeği için ileri sürdükleri haram olduğuna dair tutarsız iddialarınızda doğru iseniz gerçekten, söyleyin bakalım: Allah bu hayvanlardan iki erkeği mi yoksa iki dişi mi, yahut da dişilerin rahimlerinde bulunan yavrularını mı haram kılmıştır? Nereden de uyduruyorsunuz? Allah bunları haram kılarken yanında mıydınız yoksa? Bunların hepsi yalan.” Anlamında inkar-ı tezkîbî amaçlı bir istifhamdır.

Yine meallerde bu açıdan bir pürüz bulunmamaktadır.

أففر الله أبيحي حكما وهو الذي أنزل إليكم الكتاب مفصلا

Enam: 114

(E.M.H.Y)“Şimdi” de; Allah size mufassalan kitap indirmiş iken ben Allah'tan başkasını mı hakem isteyecğim?

(Y.N.Ö)Allah size kitabı detaylandırılmış bir halde indirmişken Allah'ın dışında bir hakem mi arayayım?

(A.B) Allahtan başka bir hakem mi arayayım?

(Heyet) De ki Allahtan başka bir hakem mi arayacağım?

(S.A) Ben Allahtan başka bir hakem mi arayayım?

(H.B.Ç) (Benimle sizin aranızda tutup da) Allahtan başka bir hakem mi arayacak mıyım?

bk. Araf:140 ve Enam:164 ayetlerindeki istifhamla ilgili açıklama.

وله ما في السماوات والأرض وله الدين واصبا أفغير الله تقون

Nahl:52

(E.M.H.Y)Hem göklerde, yerde ne varsa O'nun! Din de daima O'nundur! Öyle iken siz Allah'ın gayrisinden mi korkuyorsunuz?

(Y.N.Ö)Göklerde ve yerde ne varsa O'nundur. Din de sürekli olarak yalnız O'nundur. Hala Allahtan başkasından mı korkuyorsunuz?

(A.B) Böyleyken Allahtan başkasından mı korkup sakınıyorsunuz?

(Heyet) O halde Allahtan başkasından mı korkuyorsunuz?

(S.A) Siz Allahtan başkasından mı korkuyorsunuz?

(H.B.Ç) Böyle iken hala Allahtan başkasından mı korkuyorsunuz?

“Durum böyle iken, yakışır mı Allah'tan başkasından korkmak? Korkulmaya ve sakınılmaya layık olan sadece Allah'tır. “ anlamında inkâr-ı tevbihidir.

Meallerin hepsi de uygun çeviriler içermektedir.

أفعبادنا يستعجلون

Şuara:204

(E.M.H.Y)Ya şimdi azabımızı ıvıyorlar mı?(hemen istiyorlar mı?)

(Y.N.Ö)Bizim azabımızı acele mi istiyorlar?

(A.B) Onlar yine de azabımızı çabuklaştırmak mı istiyorlar?

(Heyet) (Durmadan mucize talebiyle) onlar bizim azabımızı mı çarçabuk istiyorlardı?

(S.A) Hala bizim azabımızı mı acele istiyorlar?

(H.B.Ç) Onlar hala azabımızı çabuklattırmak mı istiyorlar?

Hemzeyi “azabımızı” mefulü takip ettiğinden, münker de odur. “ başka bir şeyi değil de azabımızı mı acele istiyorlar?” anlamında hem inkâr-ı tekzîbî hem de tehdîd, tahvîf ve vaîd ifade eder.

(S.A) ve (Heyet) (azabımızı mı?) şeklinde doğru bir karşılık verirken; diğerleri sanki fiil hemzeyi takip ediyormuşçasına (acele mi istiyorlar?) şeklinde yanlış bir şekilde çevirmişlerdir.

أولم يروا أنا جعلنا حرما آمنا ويتخطف الناس من حولهم أفالباطل يؤمنون وبنعمة الله يكفرون

Ankebut:67

(E.M.H.Y) Ya görmediler de mi? Biz bir harem yapmışız emniyet içinde? Halbuki etraflarında nâs çarpılıp kapılıyor. Artık batıla inanıyorlar da Allah'ın nimetine küfran mı ediyorlar?

(Y.N.Ö) Görmediler mi ki, çevrelerinde insanlar çarpılıp götürülürken haremî güven içinde tuttuk hala batıla inanıp Allahın nimetine nankörlük mü ediyorlar?

(A.B) Görmediler mi ki çevrelerinde insanlar kapılıp yağma edilirken biz harem(mekke'yi) güvenilir (ve dokunulmaz) kıldık? Yine de onlar batıla inanıp Allahın nimetlerine nankörlük mü ediyorlar?

(Heyet) Çevrelerinde insanlar kapılıp götürülürken bizim (Mekke'yi) güven içerisinde kutsî bir yer yaptığımızı görmediler mi? Hala batıla inanıp Allahın nimetine nankörlük mü ediyorlar?

(S.A) Görmediler mi çevrelerinde insanlar kapılıp öldürülüp veya esir edilirken biz (kendi şehirleri Mekke'yi) güvenli dokunulmaz bir bölge yaptık. Hala batıla inanıp Allahın nimetine nankörlük mü ediyorlar?

(H.B.Ç) Çevrelerinde insanların zorla (yakalayıp) kapılmakta olmasına rağmen (Mekkeyi) korkusuz (ve emin bir yer) yaptığımızı onlar görmediler mi? Hala batıla inanıyorlar da Allahın nimetine nankörlük mü ediyorlar?

Bu soruda da hemzeyi “bâtıla” kelimesi olan mefulü bih gayr-i sarıhtır. “Hâlâ bâtıla mı inanıyorlar ve Allah’ın nimetini mi inkar ediyorlar? Bütün bunlardan sonra bâtıla inanmak ve O’nun nimetlerine nankörlük etmek kadar ahmakça, mantıksız, saçma sapan, ayıplanacak bir şey yoktur herhalde.”

Meallerin hiç biri tam olarak bu anlama yaklaşacak isabetli bir tercüme yapmamışlardır. Fiilin bizatihi kendisi(inanmak ve nankörlük etmek) münker imiş gibi çevirmişlerdir.

ولئن سألتهم ليقولن إنما كنا نخوض ونلعب قل أبا لله وآياته ورسوله كنتم تستهزئون

Tevbe:65

(E.M.H.Y)Şayet kendilerine sorsan biz sırf lafa dalmış şakalaşıyorduk derler. De ki: Siz Allah ile, ayetleri ile, peygamberleri ile mi eğleniyordunuz?

(Y.N.Ö)Onlara sorarsan elbette şöyle diyeceklerdir: lakırdıya dalmış şakalaşıyorduk, hepsi bu. De ki. Allah ile, O’nun ayetleri ile O’nun Resülü ile mi eğleniyordunuz?

(A.B) De ki: Allah ile O’nun ayetleriyle ve Resülüyle mi alay etmekteydiniz?

(Heyet) De ki Allah ile, O’nun ayetleriyle ve O’nun peygamberi ile mi alay ediyorsunuz?

(S.A) De ki. Allah ile O’nun ayetleri ile ve O’nun elçisi ile mi alay ediyorsunuz?

(H.B.Ç) De ki: Allah ile O’nun ayetleriyle O’nun resulü ile mi eğleniyordunuz?

Münker, (Allah ile, ayetleri ile, O’nun resûlü ile) kelimeleridir. Çünkü hemzeyi takip etmektedir.

Meallerde buna uygundur.

والله جعل لكم من أنفسكم أزواجا وجعل لكم من أزواجكم بنين وحفدة ورزقكم من الطيبات

أفبالباطل يؤمنون وبنعمة الله هم يكفرون

Nahl:72

(E.M.H.Y)Allah size, kendilerinizden zevceler de verdi. Ve size zevcelerinizden oğullar ve torunlar verdi. Ve sizi hoş hoş nimetlerden merzuk buyurdu. Şimdi batıla inanıyorlar da onlar Allah’ın nimetine küfür(nankörlük) mü ediyorlar?

(Y.N.Ö)Allah size kendi benliklerinizden eşler nasib etti. -Eşlerinizden de sizin için oğullar ve torunlar oluşturdu. Ve sizleri güzel ve temiz nimetlerle rızıklandırdı. Şimdi bunlar batıla mı inanıyorlar? Ve bunlar evet bunlar, Allahın nimetine nankörlük mü ediyorlar?

(A.B) Şimdi onlar batıla mı inanıyorlar ve Allahın nimetini inkar mı ediyorlar?

(Heyet) Onlar hala batıla inanıp Allahın nimetine nankörlük mü ediyorlar?

(S.A) Böyle iken onlar batıla inanıp ta Allahın nimetine nankörlük mü ediyorlar?

(H.B.Ç) Şimdi batıla inanıyorlar da onlar Allahın nimetlerine nankörlük mü ediyorlar?

Açıklama Ankebut:67 ile aynıdır.

والله فضل بعضكم على بعض في الرزق فما الذين فضلوا برادى رزقهم على ما ملكت أيمنهم فهم فيه سواء أفبئمة الله يجحدون	Nahl:71
--	---------

(E.M.H.Y)Allah bazınızı bazınıza rızıkta tafdil de etti. Fazla verilenler rızıklarını ellerinin altındakilere reddediyorlar(aktarıyorlar) da hepsi onda müsavi oluyorlar da değil! Şimdi Allah'ın nimetini mi inkar ediyorlar?

(Y.N.Ö)Allahın nimetini mi inkar ediyor bunlar?

(A.B) Şimdi Allahın nimetini inkar mı ediyorlar?

(Heyet) Durum böyle iken Allahın nimetini inkar mı ediyorlar?

(S.A) Allahın nimetini mi inkar ediyorlar?

(H.B.Ç) O halde bunlar Allahın nimetini bilerek inkar mı ediyorlar?

Yine inkâr-ı tevbîhî kastıyla sorulan bir istifhamdır ki “ Durum böyle iken Allah'ın nimetini mi inkar ediyorlar? “ anlamında kullanılmıştır.

(E.M.H.Y), (Y.N.Ö) ve (S.A) (nimetini mi?) şeklinde doğru bir çeviri yaparken, diğerleri fiili münker yerine koyarak (inkar mı ediyorlar?) şeklinde kuralın dışına çıkmışlardır.

أفكنا آلهة دون الله تريدون

Saffat:86

(E.M.H.Y)Yalancılık etmek için mi Allah'tan başka ilahlar istiyorsunuz?

(Y.N.Ö) Allah'ı bırakıp ta bir takım uydurma ilahları mı istiyorsunuz?

(A.B) Bir takım uydurma yalanlar için mi Allahtan başka ilahlar istiyorsunuz?

(Heyet) Allahtan başka bir takım uydurulma ilahlar mı istiyorsunuz?

(S.A) Allahtan başka uydurma tanrılar mı istiyorsunuz?

(H.B.Ç) Yalancılık etmek için mi Allahı bırakıp düzme tanrılar diliyorsunuz?

Bu istifhamda ilginç bir durum olarak, hemzeyi ne fail, ne meful bih sarih ne gayr-i sarih takip etmektedir. Mefulü lieclih takip etmektedir. Fiilin sebebine vurgu yapmak üzere bu şekilde ifade edilmiştir. "Sırf yalan, dolan için mi Allah'tan başka ilahlar istiyor, arıyorsunuz? İtiraf edin, bu sebeple değil mi? Bu kınanacak, ayrılanacak bir şey!" anlamında inkâr-ı tevbihî kastıyla yöneltilmiştir.

Açıklamamıza uygun çeviriyi, (E.M.H.Y), (A.B) ve (H.B.Ç) meallerinde görmekteyiz. Diğerleri meful olan (ilahlar) kelimesini münker gibi çevirmişlerdir.

فلما جاءت قيل أهكذا عرشك قالت كأنه هو وأوتينا العلم من قبلها وكنا مسلمين

Neml:42

(E.M.H.Y)Binaenaleyh geldiğinde Böyle mi senin tahtın? Denildi. Sanki o! Mamafih bize ondan önce ilim verildi, müslüman olduk! Dedi.

(Y.N.Ö)Melike gelince şöyle denildi: Senin tahtın da böyle mi?. Dedi: Bu sanki o. Zaten daha önce bize bilgi verilmişti ve biz müslüman olmuştuk.

(A.B) Böylece (Belkıs) geldiği zaman ona : senin tahtın böyle mi denildi.

(Heyet) Melike gelince senin tahtın da böyle mi? Dendi.

(S.A) Melike gelince (ona) senin tahtın da böyle mi dendi.

(H.B.Ç) Artık (kadın) gelince ona (şöyle) denildi: Senin tahtın böyle mi idi?

Burada hakikî bir soru bulunmaktadır. Mesulün anı, hemzeyi takip eden ve hâl görevinde olan (böyle) kelimesidir.

Meallerin hepsi de açıkalamaya uygundur.

آلآن وقد عصيت قبل وكنت من المفسدين

Yunus:91

(E.M.H.Y)Ya! şimdi ha? Halbuki bundan evvel isyan etmiştin. Müfsidlerden idin! Biz de bugün seni bedeninle bir tepeye atacağız ki arkandan geleceklere bir ibret olasın.

(Y.N.Ö)Şimdi mi? Daha önce isyan etmiş bozgunculardan olmuşsun.

(A.B) Şimdi öyle mi?

(Heyet) Şimdi mi (iman ettin)?

(S.A) Şimdi mi?

(H.B.Ç) Şimdi mi (iman ediyorsun)?

Mahzûf fiilin zamanını ifade eden (şimdi) zarfı münker durumundadır. “Daha önce başka bir zaman değil de ölümün gelip çattığı şu an mı iman ettiğini söylüyorsun? Bu iddia geçersizdir, sen yalancısın. Bir insanın iman etmesi normal ve doğru bir şeydir ama, şu şartlarda senin iman etmiş olman imkansız.” Anlamında inkâr-ı tezkîbîdir.

Mealler de buna göre düzenlenmiştir.

Sorulan şeyin(mesûlün anh), yüklem(fiil ve haber) olduğu istifhamlar:

ألم أرجل يعيشون بها أم لهم أيد يبطشون بها أم لهم أعين يبصرون بها أم لهم آذان يسمعون بها قل ادعوا شركاءكم ثم

كيدوني فلا تتظروني

Araf:195

(E.M.H.Y)Ya onların yürüyecek ayakları veya tutacak elleri veya görecek gözleri veya işitecek kulakları mı var? De ki, haydin çağırın şeriklerinizi. Sonra bana istediğiniz tuzağı kurun da clinizden gelirse bana bir lahza bile göz açtırmayın!

(Y.N.Ö)Ayakları mı var onların ki onlarla yürüsünler, elleri mi var onların ki onlarla tutsunlar, gözleri mi var onların ki onlarla görsünler, kulakları mı var onların ki onlarla işitsinler?

(A.B) Onların yürüyecek ayakları var mı? Ya da tutacakları elleri mi var? Veya görecek gözleri mi var? Yoksa işitecek kulakları mı var?

(Heyet) Onların yürüyecekleri ayakları mı var, yoksa tutacakları elleri mi var veya görecekleri gözleri mi var yahut işitecekleri kulakları mı var(neleri var)?

(S.A) Onların yürüyecekleri ayakları mı var, yoksa tutacakları elleri mi var, yoksa görecekları gözleri mi var, yahut işitecekleri kulakları mı var?

(H.B.Ç) Onların yürüyecekleri ayakları mı yoksa tutacakları elleri mi yahut görecekları gözleri mi yoksa işitecekleri kulakları mı (nesi var)

“Onların yürüyecek ayakları var mı, tutacakları elleri var mı yahut görecekları gözleri var mı yahut işitecekleri kulakları var mı? Yani nesi var onların? Hiç bir şeyleri yok.” Münker, hemzeyi takip ettiği için, yüklem(haber) olan مِمَّنْ terkididir.

Hiç bir meal bu tarzda bir çeviri vermemiştir. Her ne kadar maksat anlaşılıyorsa da açıklamalara tam uyan bir örnek yoktur.

Hud:28 قال يا قوم أرايتم إن كنت على بينة من ربي وآتاني رحمة من عنده فعميت عليكم أنلزمكموها وأنتم لها كارهون

(E.M.H.Y)Ey kavmim dedi. Söyleyin bakayım. Reyiniz nedir? Eger ben Rabbimden bir beyyine üzerinde isem ve bana tarafından bir rahmet bahşetmiş de size onu görecekları göz verilmemişse, biz size onu istemediğiniz halde ilzam mı edeceğiz?

(Y.N.Ö)Nuh dedi ki: Ey toplumum! Bir düşünün! Ya ben Rabbimden gelen bir beyyine üzerinde isem? Katından bana bir rahmet vermiş te o rahmet sizin gözlerinizden saklanmışsa siz ona tiksintiyle bakarken biz sizi ona zorla mı ulaştıracağız?

(A.B) De ki ey kavmim görüşünüz nedir söyleyin. Eger ben Rabbimden apaçık bir belge üzerinde isem ve Rabbim bana kendi katından bir rahmet vermiş te bu sizin için gözardı edilmişse siz bunu istemiyorken biz sizi buna zorlayacak mıyız?

(Heyet) Siz onu istemediğiniz halde biz sizi ona zorlayacak mıyız?

(S.A) De ki ey kavmim! Bakın ya ben Rabbimden bir delil üzerinde isem ve (O) kendi katından bana bir rahmet vermiş te O (rahmet) sizin gözlerinizden gizli bırakılmış ise ? şimdi siz onu istemezken biz sizi o (Tanrı rahmeti)ne zorla mı sokacağız?

(H.B.Ç) (Nuh) dedi ki ya ben (davamın sıdkına şahit olmaz üzere) Rabbimden (gelen) apaçık bir Bürhan üzerinde isem? O bana kendi katından bir rahmet vermiş te

bunlar siz (in kör gözleriniz) den gizli bırakılmışsa? Söyleyin bana ey kavmim! Sizi ona kendiniz hoş görmeyip dururken de zorlayacak mıyız (sanki)?

Hemzeyi münker olarak fiil takip etmektedir. “Siz onu(beyyine ve rahmeti) istemezken sizi ona zorlayacak mıyız? Tabii ki zorlamayacağız. Zorla güzellik olmaz. Sizi zorlayacağımız konusundaki iddialarınız doğru değildir.” Anlamında inkâr-ı tezkîbî kasıtlı bir istifhamdır.

Genelde dogru karşılıklar verilmiştir.

أفأصفاكم ربكم بالبنين واتخذ من الملائكة إبنائكم لتقولون قولاً عظيماً **İsra:40**

(E.M.H.Y)Ya! şimdi Rabbiniz sizi oğullarla mümtaz kıldı da kendisi melaikeden dişiler edindi öyle mi? Hakikaten siz çok büyük bir söz söylüyorsunuz!

(Y.N.Ö)Rabbiniz, oğulları seçip size özgülledi de kendisi meleklerden kızlar mı edindi?

(A.B) Rabbiniz erkekleri seçti de meleklerden dişileri mi (kendine) edindi?

(Heyet) (Ey müşrikler) Rabbiniz erkek çocukları sizin için ayırdı da kendisi meleklerden kız çocukları mı edindi?

(S.A) Rabbiniz oğulları size seçti de kendisine meleklerden kadınlar mı edindi?

(H.B.Ç) Ya! Rabbiniz size oğulları beğenip seçti de kendisi meleklerden dişiler mi edindi?

“Rabbiniz size oğulları seçip kendisi meleklerden kızlar edindi mi? Tabii ki böyle bir şey yapmadı. Bu yönde ileri sürdüğünüz tüm iddialar yalandır, geçersizdir. Olamaz böyle bir şey” anlamında inkâr-ı tezkîbî kasıtlı bir istifhamdır.

Her ne kadar Arapça metninde soru edatından sonra gelen fiil tercümelerde -mi soru ekinden sonra getirilmemişse de, Türkçe’de bu anlam ancak bu şekilde verilebilirdi.

أحسب الناس أن يتركوا أن يقولوا آمنا وهم لا يفتنون

Ankebut:2

(E.M.H.Y)Sandı mı o insanlar amenna(biz müminiz) demeleriyle bırakılacaklar da imtihan edilmeyecekler?

(Y.N.Ö)İnsanlar, inandık demeleriyle kendi hallerine bırakılacaklarını ve hiç bir imtihana çekilmeyeceklerini mi sandılar?

(A.B) İnsanlar (yalnızca) iman ettik diyerek denemeden geçirilmeden bırakılıvereceklerini mi sandılar?

(Heyet) İnsanlar imtihandan geçirilmeden sadece iman ettik demeleriyle bırakılıvereceklerini mi sandılar?

(S.A) İnsanlar yalnız inandık demekle hiç sınanmadan bırakılacaklarını mı sanıyorlar?

(H.B.Ç) İnsanlar (yalnız) inandık demeleriyle bırakılıvereceklerini kendilerinin imtihana çekilmeyeceklerini mi sandı(lar)?

“İnsanlar, imtihan edilmeksizin inandık demekle bırakılacaklarını, sandılar mı? Böyle bir zanları varsa çok yanırlıyorlar. Bu düşünceleri yanlışır. İddia eden yalancıdır.” Anlamında inkar ve tenbih amaçlı bir istifhamdır. Münker yine fiildir.

En uygun karşılık (E.M.H.Y) tarafından verilmiştir. Türkçe söylenişe uygun olması sebebiyle diğer mealler (bırakılacaklarını mı sandılar?) şeklinde meful hemzeden sonra gelmiş gibi çeviri yapmışlardır.

أَلتَّخَذَ مِنْ دُونِهِ آلِهَةٌ إِنْ يُرَدُّنِي الرَّحْمَنُ بِضُرٍّ لَا تُغْنِي عَنِّي شَفَاعَتُهُمْ شَيْئًا وَلَا يُنْقِذُونِي

Yasin:23

(E.M.H.Y)Hiç ben O'ndan başka mabudlar mı tutarım? Eğer O Rahman bana bir keder irade buyurursa onların şefaati benden yana hiç bir şeye yaramaz ve beni kurtaramazlar.

(Y.N.Ö) O'ndan başka tanrılar mı edineyim ben?

(A.B) Ben O'ndan başka ilahlar edinir miyim ki?

(Heyet) O'ndan başka tanrılar mı edineyim?

(S.A) O'ndan başka tanrılar edinir miyim hiç?

(H.B.Ç) Ben O'ndan başka tanrılar edinir miyim?

Hemzeye fiil takip etmektedir ve soru inkâr-ı tekzîbî amaçlı olduğu için de inkar edilen asıl unsurdur. “O’ndan başka mabudlar edinir miyim? Edinmem tabii ki. Başka mabudlar edinmem ne şimdi ne gelecekte sözkonusu olmayacaktır. Bunu iddia eden yalancının tekidir.” Anlamında inkâr-ı tekzîbî amaçlı bir sorudur.

(A.B), (S.A) ve (H.B.Ç), -mi soru ekini fiilden sonra getirmek suretiyle mevcut bilgilerimize göre doğru olan çeviriyi yapmışlardır. Diğerleri ise, meful olan (tanrılar) kelimesinden sonra getirdiklerinden inkar edilen nesne imiş gibi bir anlam ortaya çıkarmışlardır.

قال أراغب أنت عن آلهي يا إبراهيم لئن لم تنته لأرجنك واهجرني مليا

Meryem:46

(E.M.H.Y)Sen dedi, benim mabudlarımdan geçmek mi istiyorsun yâ İbrahim? Yemin ederim ki eğer vazgeçmezsen seni muhakkak recmederim. Hem beni uzun müddet bırak git!

(Y.N.Ö)Babası dedi: Sen benim ilahlarımdan yüz mü çeviriyorsun ey İbrahim?

(A.B) (Babası) demişti ki İbrahim sen benim ilahlarımdan yüz mü çevirmektesin?

(Heyet) Babası: ey İbrahim dedi. Sen benim tanrılarımdan yüz mü çeviriyorsun?

(S.A) Babası: ey İbrahim, sen benim tanrılarımdan yüz mü çeviriyorsun?

(H.B.Ç) (Babası) dedi ki: Ey İbrahim! Sen benim tanrılarımdan yüz mü çeviricisin?

Bu ayette hemze yüklem(haber)den önce gelmiştir ve istifham hakikî bir soru olduğu için de mesulün anı olmuştur. “Sen benim ilahlarımdan yüz çevirici misin? Cevap ver: yüz çeviriyor musun çevirmiyor musun? Bunu bilmek istiyorum.” Anlamındadır.

Meallerin tamamı bunu ifade edecek şekilde düzenlenmiştir.

وإذا قيل لهم اسجدوا للرحمن قالوا وما الرحمن أنسجد لما تأمرنا وزادهم نفورا

Furkan:60

(E.M.H.Y)Maamafih Rahman'a secde edin! denildiği vakit onlara Rahman ne imiş? Bize emrediyorsun diye secde mi ederiz? dediler ve daha ziyade vahşetlerini artırdı.

(Y.N.Ö) Onlara, Rahmana secde edin dendiğinde şöyle derler: Rahman da neymiş Senin emrettiğin şeye secde eder miyiz hiç? Ve bu söz onların nefretini artırdı.

(A.B) Rahman da neymiş? Biz senin bize emrettiğine mi secde edecekmiyiz? Derler.

(Heyet) Onlara Rahmana secde edin dendiği zaman Rahman da ney imiş? Bize emrettiğin şeye secde eder miyiz hiç derler?

(S.A) Onlara Rahman'a secde edin dendiği zaman Rahman nedir? Senin bize emrettiğine secde eder miyiz hiç derler?

(H.B.Ç) Onlara: Rahman'a secde edin denildiği zaman, Rahman da neymiş? Senin bize emredegeldiğine mi secde edeceğiz?

İnkâr-ı tekzîbî ve tehekküm, istihza ifade eden bu istifham, “ Bize emrettiğine secde eder miyiz hiç? Tanımadığımız bir şeye mi secde edeceğiz? Tabii ki etmeyeceğiz. Sen kimsin ki senin emrinle ve emrettiğine secde edeceğiz” anlamında inkâr-ı tekzîbî ile birlikte tahkîr ve tehekküm ifade eden bir istifhamdır. Münker, secde etme eylemidir.

(H.B.Ç) ve (A.B) meallerinde, mefulü(emrettiğine mi?) inkar edilen unsur olarak göstermişler; diğerleri yukarıdaki açıklamalara uygun tercüme etmişlerdir.

ويوم القيامة ترى الذين كذبوا على الله وجوههم مسودة أليس في جهنم مغرى للمتكبرين

Zümer:60

(E.M.H.Y)Hem o kıyamet günü görürsün ki Allah'a karşı o yalan söyleyenlerin yüzleri kararmıştır. Cehennemde değil mi mevkii mütekebbirlerin?

(Y.N.Ö) Allaha yalan isnat edenleri, kıyamet günü yüzleri simsiyah halde görürsün. Kibirli için cehennemde bir barınak mı yok?

(A.B) Büyüklenenler için cehennemde bir konaklama yeri mi yok?

(Heyet) Kibirlenenlerin kalacağı yer cehennemde değil midir?

(S.A) Kibirlenenler için cehennemde bir yer yok mudur?

(H.B.Ç) Kibir taslayanlar için cehennemde bir karargah mı yok?

Takrîr(tahkîk ve tesbît) ifade eden istifhamda hemzeden sonra yüklem(haber) geldiğinden ikrârı istenen unsur durumundadır. “Kibirlenenler için cehennemde yok mudur bir kalacak yer? Tabii ki vardır. Bu bir gerçektir. Şüphe yoktur bu konuda.” Anlamında bir sorudur.

Bu doğrultuda çeviri yapanlar: **(E.M.H.Y)**, **(Heyet)** ve **(S.A)**. Özneyi(mübtedayı) -mi ekinden önce getirerek kural dışına çıkanlar: **(H.B.Ç)**, **(A.B)** ve **(Y.N.Ö)**.

أنزل عليه الذكر من بيننا بل هم في شك من ذكري بل لا يذكروا عذاب

Sad:8

(E.M.H.Y)O zikir aramızdan ona mı indirilmiş? Doğrusu onlar benim zikrimden bir kuşkulu şek içindeler, doğrusu henüz azabımı tatmadılar!

(Y.N.Ö) Öğüt ve uyarı içimizden ona mı indirildi?

(A.B) Zikir(Kuran) içimizden ona mı indirildi?

(Heyet) Kur'an aramızdan Muhammede mi indirildi?

(S.A) O uyarı (Kuran, başka kimse kalmadı da) aramızdan ona mı indirildi?

(H.B.Ç) O Kuran aramızdan ona mı indirilmiş?

Münker, fiildir. “ Zikir(Kur'an) içimizden ona mı indirildi? Ona değil de başkasına indirilmeliydi. Bir çoğumuz ondan daha üstünüz. Kim ki ona indirilmiş? “ anlamında inkârla birlikte tahkîr ve tehekküm ifade etmektedir.

Hepsi de bu doğrultuda anlamı yansıtmışlardır.

أصطفى البنات على البنين

Saffat:153

(E.M.H.Y)Allah kızları oğullara tercih mi etmiş?

(Y.N.Ö) Allah kızları oğlanlara tercih mi etmiş?

(A.B) Allah kızları erkek çocuklara tercih mi etmiş?

(Heyet) Allah kızları oğullara tercih mi etmiş?

(S.A) Allah kızları seçip oğlanlara tercih mi etmiş?

(H.B.Ç) Kızları oğullara tercih mi etmiş O?!

“Allah kızları erkek çocuklara tercih mi etmiş? Kesinlikle böyle bir şey yapmadı. Tercih etti diye uydurulan iddiaların tamamı yalandır, iddia edenler de yalancıdır.” Anlamında inkâr-ı tekzîbî amaçlı bir istifhamdır.

Meallerin tümü bunu yansıtacak çeviriler vermişlerdir.

فاسئفتمهم أربك البنات ولهم البنون

Saffat:149

(E.M.H.Y) Şimdi sor o seninkilere; Rabbine kızlar, onlara oğullar öyle mi?

(Y.N.Ö) Şimdi sor şunlara: Kızlar Rabbinin de oğlanlar onların mı?

(A.B) Şimdi sen onlara sor: Kızlar senin Rabbinin, erkek çocuklar onların mı?

(Heyet) Putperestlere sor: Kızlar Rabbinin de erkekler onların mı?

(S.A) (Ya Muhammed) şimdi sor onlara Rabbine kızlar onlara da oğlanlar mı?

(H.B.Ç) Şimdi sor(habibim) onlara: Herhalde kızlar Rabbinin de oğullar onların mı?!

Yüklem(haber)in münker olduğu bir başka istifham daha. “Kızlar Rabbinin de erkekler onların mı? Bu izafe yanlış ve imkansızdır. Böyle bir şey saçmadır da zaten. Sizin iddia ettiğiniz bu söz baştanayağı yalan ve iftiradır.” Anlamında inkâr-ı tekzîbî bir istifhamdır.

Kurala uymayan çeviriyi (S.A) ve (E.M.H.Y) meallerinde görmekteyiz:(Rabbine kızlar onlara oğlanlar mı?) Uygun çeviri ise, diğerlerindedir.

وجعلوا الملائكة الذين هم عباد الرحمن إنانا أشهدوا خلقهم مستكتبين شهادتهم ويسألون

Zuhruf:19

(E.M.H.Y)Rahmanın kulları olan melaikiyi de dışı yaptılar. Yaradılışlarına şahit mi idiler? Şehadetleri yazılacak ve sorguya çekilecekler.

(Y.N.Ö) Onların yaradılışına tanık mıydılar? Tanıklıkları yazılacak ve sorguya çekilecekler.

(A.B) Kendileri onların yaratılışlarına şahit mi olular?

(Heyet) Acaba meleklerin yaratılışlarını mı görmüşler?

(S.A) Onların yaratılışlarına mı şahit oldular ki (böyle hüküm veriyorlar)?

(H.B.Ç) Onların yaradılışlarında hazır mı idiler?

“Yaratılışlarına şahit mi oldular? Tabii ki olmadılar. O halde bu hükmü nasıl veriyorlar. Söylediklerinin tamamı yalan.” Anlamında inkâr-ı tezkîbî ile birlikte nefy amaçlı bir sorudur.

(H.B.Ç), (A.B), (E.M.H.Y) ve (Y.N.Ö) doğru yansıtmışlardır. Diğerleri ise, mefulden önce -mi soru ekini getirerek kural dışına çıkmışlardır:(yaratılışlarına mı?

هل ile ifade edilen bazı istifhamlar

وقيل للناس هل أتتم مجتمعون

Şuara:39

(E.M.H.Y)Bu suretle malum bir gün mikat(buluşma vakti) tayin olunarak sihirbazlar cemolundu. Ve halka siz toplu musunuz? denildi.

(Y.N.Ö) Halka da siz de toplanır mısınız? denildi.

(A.B) Ve insanlara da siz de toplanıyor musunuz? Dendi.

(Heyet) Halka: Siz de toplanıyor musunuz?(Haydi hemen toplanın) denildi.

(S.A) Halka da:Siz de toplanır mısınız? Denildi.

(H.B.Ç) Ve insanlara da siz de toplanıcılar mısınız? Denildi

Kaynaklarda emir anlamında olduğu bildirilen bu istifhamın hem lafız hem de belâgî anlam olarak Türkçe'ye aktarılması gerçekten problemlidir. Zira diğer anlamların Türkçe'de de soru üslubunda iletilmesi bir gerçektir. Bu çeşitin kullanımı ise

pek yaygın olmadığından soru yapısını bozmadan emir anlamını yansıtmak için örneklerde de görüldüğü gibi parantez arası ifadeler eklenmiştir.

قل هل لك إلى أن تزكى (١٨) وأهديك إلى ربك فتحشى

Naziat:18

(E.M.H.Y)Haydi demişti git Firavun'a da çünkü o pek azdı. De ki, ister misin temizlenesin ve Rabbine irşad edeyim de seni, saygılanasın.

(Y.N.Ö) De ki ona: Arınıp temizlenmeye ne dersin?

(A.B) Ona de ki temizlenme isteğın var mı?

(Heyet) De ki: Arınmayı ve seni Rabbimin yoluna iletmemi ister misin?

(S.A) De ki: (nasıl) arınmağa gönlün var mı?

(H.B.Ç) Onun için de ki (küfürden azgınlıktan) temizlenmende meylin var mı senin?

Belâgat ve tefsir kitaplarında çağrı, davet (ادعرك) anlamında olduğu söylenen bu istifham “var mısın temizlenmeye? Sana çağrıda bulunuyorum! Haydi senin için bir fırsat” anlamlarındadır.

Meallerin kaynaklardaki anlamı verebilmek için başvurdukları ifadeleri karşılaştırmak gerçekten de ilginçtir.

SONUÇ

Hemze ve هـ , soru edatları içinde harf kabul edilen ve Türkçedeki -mi soru ekinin karşılığı olan iki soru edatıdır. Anlamları aynı olmakla beraber gramer açısından bir çok farklılıklar göstermektedirler. Bunların en başta geleni, هـ yalnızca “evet” veya “hayır” la cevap verilebilen tasdik amaçlı sorularda kullanılırken, hemze hem tasdik hem de tasavvur amaçlı kullanılabilir. Hemze, edatlar içerisinde “asıl” addedildiğinden, bir çok imtiyaz ve hususiyete sahiptir. Her türlü terkiib ve kelimeden önce kullanılabilen, hatta cümlenin tüm unsurlarının kayıtsız şartsız kendisinden sonra geldiği atf harflerinden önce yer almaktadır.

Başta hemze olmak üzere, istifham edatlarına, “öğrenme isteği ile sorma” asıl işlevinden çıkarılarak, çok sayıda belâğî anlamlar yüklenebilmektedir. Nahiide bir çok imtiyaza sahip olan hemze, belâğî anlam zenginliği açısından da ilk sırayı almaktadır. Yaklaşık kırk anlamın yirmibeşi için kullanılabilirdiği tesbit edilmiştir.

هل ise, başta nefy(olumsuzluk) olmak üzere, sekiz civarında anlamın oluşması için rol oynamaktadır.

Hemze ve هـ içeren istifham cümlelerinin büyük bir çoğunluğu Mekki ayetlerde yer almaktadır. Yoğun bir inkarın yaşandığı Mekke’de etkili cevapların verilebilmesi, müşriklerin inkarının bam teline dokunabilmek, can evinden vurabilmek açısından bu gayet tabiidir.

Hemzeli istifham cümleleri ister hakikî isterse gayr-i hakikî olsunlar, önemli ortak bir özellik taşımaktadırlar: **Hemzedden hemen sonra gelen kelime**, hangi görevde bulunursa bulunsun, **istifhamın gerçek hedefi ve konusudur**. Bu kelime hakikî istifhamda mesûlün anı, inkar amaçlılarda münker, takrîr amaçlılarda ise mukarrer’dır. Bu kural, tüm kaynakların ittifak ettiği bir husustur.

Ne yazık ki Türkçe meallerin istifham konusunda bu kadar bariz ve neredeyse kanunlaşmış bir prensibi umursadıkları söylenemez. Çoğu defa gelişigüzel ve pek de sıhhatli olmayan çeviriler sergilenmiştir.

EKLER:

EK:1

KUR'AN'DA HEMZE VE هـ İN KULLANILIŞI İLE İLGİLİ İSTATİSTİKİ BİLGİLER:

KUR'AN'DA HEMZENİN KULLANILIŞI İLE İLGİLİ İSTATİSTİK:

Tüm ayetler içinde **Tasdik** amaçlı kullanılan hemze sayısı: 442

Tüm ayetler içinde **Tasavvur** amaçlı kullanılan hemze sayısı: 21 (أ+إ)

A. İSİM CÜMLESİNDEN ÖNCE(Hemze+İsim cümlesi) = 71 kez

أ+مبتدأ+خير

1. Arada atıf harfi var(Hemze+atıf harfi+isim cümlesi) = 33 kez

أ+ف+مبتدأ+خير(جملة فعلية) // أ+و+مبتدأ+خير(جملة اسمية)

I. Atıf harfinden sonra من ism-i mevsulü gelenler = 18 kez

أ+ف+مَنْ+مبتدأ+خير // أ+و+مبتدأ+خير

i. و dan sonra من ism-i mevsulü = 2 kez

أ+و+مبتدأ+خير(جملة اسمية)

* أَوْمَنْ + كَمَنْ * şeklinde = 1 kez

* أَوْمَنْ * şeklinde = 1 kez

ii. ف dan sonra من ism-i mevsulü = 16 kez

أ+ف+مَنْ+مبتدأ+خير(جملة اسمية)

* Tek başına أَمَنْ şeklinde olanlar = 6 kez

* أَمَنْ + كَمَنْ şeklinde olanlar = 6 kez

* أَمَنْ + أَمَنْ şeklinde olanlar = 4 kez

iii. نُمْ dan sonra من ism-i mevsulü = yok

أُ + تَمَّ + مَنْ + مبتدأ + خبر (جملة اسمية)

II. Atıftan sonra diğer şekillerde başlayan isim cümleleri = 15 kez

2. Arada atıf harfi yok = 38 kez

أُ + مبتدأ + خبر (جملة اسمية)

B. FİİL CÜMLESİNDEN ÖNCE (Hemze+Fiil Cümlesi) = 314 kez

أُ + فعل + فاعل

a. Mazi (Hemze+Mazi Fiil Cümlesi) = 88 (34 tane içinde رأى bulunmaktadır)

أُ + فعل ماضٍ + فاعل

1. Olumlu (Hemze+Olumlu Mazi Fiil Cümlesi) = 88

أُ + فعل ماضٍ مثبت + فاعل

I. Tesviye formatında (سواء + أُ + أم) = 6 kez

سواء + أُ + فعل ماضٍ مثبت + فاعل + أم + فعل

i. أنذر fiili ile = 2 kez

ii. دعا fiili ile = 1 kez

iii. جرح fiili ile = 1 kez

iiii. وعظ fiili ile = 1 kez

v. استغفر fiili ile = 1 kez

II. Normal (Hemze+Olumlu Mazi Fiil Cümlesi) = 82

أُ + فعل ماضٍ مثبت + فاعل

i. Arada şart edatı var (Hemze+Şart edatı + Olumlu Mazi Fiil Cümlesi) = 26 kez

أُ + إن + فعل ماضٍ مثبت + فاعل // أُ + إذنا + فعل ماضٍ مثبت + فاعل // أُ + تَمَّ + فعل ماضٍ مثبت + فاعل

* إن şart edatından önce (Hemze+إن + Olumlu Mazi fiil cümlesi) = 3 kez

* إذنا şart edatından önce (Hemze+إذنا + Olumlu Mazi fiil cümlesi) = 13 kez

* لو şart edatından önce (Hemze+لو + Olumlu Mazi fiil cümlesi) = 7 kez

* كلما şart edatından önce (Hemze+كلما + Olumlu Mazi fiil cümlesi) = 2 kez

* u şart edatından önce(Hemze+ u +Olumlu Mazi fiil cümlesi)= 1kez

ii. Arada şart edatı yok(Hemze+Olumlu Mazi Fiil Cümlesi) = 62 kez

أ+فعل ماض مثبت+فاعل

* رأى mazi fiili ile = 34 kez

** رأيتهم =14+ رأيتهم =7= 21 kez

** أفرايت =6+ أفرايت =4= 10 kez

** رأيتكم = 2 kez

** رأيتك = 1 kez

* Diğer mazi fiillerle = 28 kez

2. Olumsuz(Hemze+Olumsuz Mazi Fiil Cümlesi)= yok

أ+فعل ماض منفي+فاعل

b. Muzari(Hemze+Muzari Fiil Cümlesi) = 236 kez (45 tanesinde رأى bulunmaktadır)

أ+فعل مضارع+فاعل

1. Olumlu(Hemze+Olumlu Muzari Fiil Cümlesi) = 58 kez

أ+فعل مضارع مثبت+فاعل

I. Arada atıf var(Hemze+Atıf Harfi+Olumlu Muzari Fiil Cümlesi) =8 kez

أ+ف+فعل مضارع مثبت+فاعل

II. Arada atıf yok(Hemze+Olumlu Muzari Fiil Cümlesi) = 50 kez

أ+فعل مضارع مثبت+فاعل

2. Olumsuz(Hemze+Olumsuz Muzari Fiil Cümlesi) = 177

أ+فعل مضارع منفي+فاعل

I. لم ile(Hemze+لم ile Olumsuz Muzari Fiil Cümlesi) = 120

أ+فعل مضارع منفي ب+لم+فاعل

i. Arada atıf var (Hemze+Atıf harfi+لم ile Olumsuz Muzari Fiil Cümlesi)

45 kez

أ+و+فعل مضارع منفى بـ لَمْ+فاعل // أ+ف+فعل مضارع منفى بـ لَمْ+فاعل // أ+تَمَّ+فعل مضارع منفى بـ لَمْ+فاعل

ii. Arada atıf yok (Hemze+م ile Olumsuz Muzari Fiil Cümlesi)=75 kez

أ+فعل مضارع منفى بـ لَمْ+فاعل

II. ى ile (Hemze+ى ile Olumsuz Muzari Fiil Cümlesi)=58 kez

أ+فعل مضارع منفى بـ لَأ+فاعل

i. Arada atıf var(Hemze+Atıf harfi+ى ile Olumsuz Muzari Fiil Cümlesi)45k

أ+و+فعل مضارع منفى بـ لَأ+فاعل // أ+ف+فعل مضارع منفى بـ لَأ+فاعل // أ+تَمَّ+فعل مضارع منفى بـ لَأ+فاعل

ii. Arada atıf yok(Hemze+ى ile Olumsuz Muzari Fiil Cümlesi)=13 kez

أ+فعل مضارع منفى بـ لَأ+فاعل

C. NEVÂSİHTEN ÖNCE(Hemze+Nâsîh) = 31 kez

أ+هِنَّ // أ+لَيْسَ

a. هِنَّ den önce(Hemze+هِنَّ) = 15 kez

أ+هِنَّ

b. لَيْسَ den önce(Hemze+لَيْسَ)

أ+لَيْسَ

1. Arada atıf harfi var(Hemze+Atıf harfi+لَيْسَ) = 2 kez

أ+وَرَلَيْسَ

2. Arada atıf harfi yok(Hemze+لَيْسَ) = 14 kez

أ+لَيْسَ

D. ŞART EDATLARINDAN ÖNCE(Hemze+Şart edatı) = 26 kez

أ+هِنَّ // أ+إِذَا // أ+هَلْ // أ+لَمَّا // أ+كَلَّمَا

a. هِنَّ den önce(Hemze+هِنَّ) = 3 kez

أ+هِنَّ

1. Hemze ile هِنَّ arasında atıf harfi var(Hemze+Atıf harfi+هِنَّ) = 2 kez

أ+ف+إِنْ

2. Hemze ile اِنْ arasında atıf harfi yok(Hemze + اِنْ) = 1 kez

أ+إِنْ

b. اِنْ dan önce(Hemze+اِنْ) = 13 kez

أ+اِنْ

1. Hemze ile اِنْ arasında atıf harfi var(Hemze+Atıf harfi+اِنْ) = yok

أ+ر+اِنْ // أ+ف+اِنْ // أ+مُ+اِنْ

2. Hemze ile اِنْ arasında atıf harfi yok(Hemze+اِنْ) = 13 kez

أ+اِنْ

c. اِنْ den önce(Hemze+اِنْ) = 7 kez

أ+اِنْ

1. Hemze ile اِنْ arasında atıf harfi var(Hemze+Atıf harfi+اِنْ) = 7 kez

أ+و+اِنْ

2. Hemze ile اِنْ arasında atıf harfi yok(Hemze+اِنْ) = yok

أ+اِنْ

d. اِنْ dan önce(Hemze+اِنْ) = 1 kez

أ+اِنْ

1. Hemze ile اِنْ arasında atıf harfi var(Hemze+Atıf harfi+اِنْ) = 1 kez

أ+ر+اِنْ

2. Hemze ile اِنْ arasında atıf harfi yok(Hemze+ اِنْ) = yok

أ+اِنْ

e. اِنْ dan önce(Hemze+اِنْ) = 2 kez

أ+اِنْ

1. Hemze ile كَلِمًا arasında atıf harfi var(Hemze+Atıf harfi+كَلِمًا) = 2 kez

أُفْرِكَلِمًا // أُفْرِكَلِمًا

2. Hemze ile كَلِمًا arasında atıf harfi yok(Hemze+كَلِمًا) = yok

أُفْرِكَلِمًا

E. ATIF HARFLERİNDEN ÖNCE(Hemze+Atıf harfi) = 174 kez

a. و dan önce = 49 kez

b. ف den önce = 124 kez

c. مُمٌ den önce = 1 kez

KUR'AN'DA هَل İN KULLANILIŞI İLE İLGİLİ İSTATİSTİK:

A. İSİM CÜMLESİNDEN ÖNCE(هَل + جَمَلَةٌ اسْمِيَّةٌ) = 35 kez

a. Câr-Mecrûr veya Zarf-Mazrûftan önce(هَل + حرف جر + مجرور أو ظرف + مظهروف) = 9 kez

Haberin takdimi suretinde)

1. هَل + ل = 4 kez

I. هَل + ل + مِنْ (زائد) = 3 kez

II. هَل + ل + إِلَى = 1 kez

2. هَل + عِنْدَ + مِنْ (زائد) = 1 kez

3. هَل + عَلَى + إِلَّا = 1 kez

4. هَل + فِيهِلْ + إِلَى + مِنْ (زائد) = 2 kez

5. هَل + فِي = 1 kez

b. Normal (Takdim tehir yok) = 26 kez

1. İçerisinde istisna kelimesi bulunmayan = 23 kez

I. هَلْ zâit harfi ile başlayan = 12 kez (Bunun 6 tanesi aralıklarla Kamer suresinde geçmektedir)

II. هَلْ zâit harfi ile başlamayan = 11 kez

2. İçerisinde istisna kelimesi bulunan = 3 kez

I. مِنْ zâit harfi ile başlayan = 1 kez

II. مِنْ zâit harfi ile başlamayan = 2 kez

B. FİİL CÜMLESİNDEN ÖNCE(هـل + جملة فعلية) = 58 kez

a. Mazi fiilden önce = 16 kez

1. İçerisinde istisna kelimesi bulunan = 3 kez

I. İçerisinde مِنْ zâit harfi bulunan = yok

II. İçerisinde مِنْ zâit harfi bulunmayan = 3 kez

2. İçerisinde istisna kelimesi bulunmayan = 13 kez

I. İçerisinde مِنْ zâit harfi bulunan = yok

II. İçerisinde مِنْ zâit harfi bulunmayan = 13 kez

b. Muzari fiilden önce = 42 kez

1. İçerisinde istisna kelimesi bulunan = 16 kez

I. İçerisinde مِنْ zâit harfi bulunan = yok

II. İçerisinde مِنْ zâit harfi bulunmayan = 16 kez

2. İçerisinde istisna kelimesi bulunmayan = 26 kez

I. İçerisinde مِنْ zâit harfi bulunan = 2 kez

II. İçerisinde مِنْ zâit harfi bulunmayan = 24 kez

EK-2

İÇERİSİNDE İ BULUNAN AYETLERİN SURELERE GÖRE LİSTESİ

Ayet içindeki hemze sayısı	SURE ADI	Sure İ ayet sırası	Tüm Kur'an İ ayet sırası
1	2. BAKARA		
1	6 إن الذين كفروا سواء عليهم أأنذرتهم أم لم تنذهم لا يؤمنون	1.	1.
1	13 وإذا قيل لهم آمنوا كما آمن الناس قالوا أنؤمن كما آمن السفهاء إلا إنهم هم السفهاء ولكن لا يعلمون	2.	2.
1	30 وإذا قال ربك للملائكة إني جاعل في الأرض خليفة قالوا أتجعل فيها من يفسد فيها ويسفك الدماء ونحن نسبح بحمدك ونقدس لك قال إني أعلم ما لا تعلمون	3.	3.
1	33 قال يا آدم أنتبهس بأسمائهم فلما أتبأهم بأسمائهم قال ألم أقل لكم إني أعلم غيب السماوات والأرض وأعلم ما تبدون وما كنتم تكتمون	4.	4.
2	44* أتسمعون الناس بالسر وتسنون أنفسكم وأنتم تتلون الكتاب أفلا تعقلون	5.	5.
1	قال أتستبدلون الذي هو أدنى بالذي هو خير أم يقولوا مصرا فان لکم ما سألتم	6.	6.
1	67 وإذا قال موسى لقومه إن الله يأمركم أن تدعوا بفرقة قالوا اتخذنا هزوا قال أعصوا بأه الله أن تكون من الجاهلین	7.	7.
1	75 أفظنهم أن يؤمنوا لكم وقد كان فريق منهم يسمعون كلام الله ثم يحرفونه من بعد ما عقلوه وهم يعلمون	8.	8.
2	76* وإذا لقوا الذين آمنوا قالوا آمنا وإذا حلا بعينهم إلى بعض قالوا أتقعدونهم عما فتح الله عليكم ليحاجوكم به عند ربكم أفلا تعقلون	9.	9.
1	80 وقالوا لن نمسنا النار إلا أياما معدودة قل أتخذتم عند الله عهدا فلن يخلف الله عهدا أم تقولون على الله ما لا تعلمون	10.	10.
1	85 أفؤمنون ببعض الكتاب وتكفرون ببعض فما جزاء من يفعل ذلك منكم إلا عزي في الحياة الدنيا ويوم القيامة يردون إلى أشد العذاب	11.	11.
1	87 ولقد أتينا موسى الكتاب وبقينا من بعده بالرسول وأتينا عيسى ابن مريم البينات وأيدناه بروح القدس أفلكلما جاءكم رسول بما لا تهوى أنفسكم استكبرتم ففرقنا كذبهم وفرقنا بينهم	12.	12.
1	100 أو كلما عاهدوا عهدا نبذه فريق منهم بل أكثرهم لا يؤمنون	13.	13.
1	106 ما ننسخ من آية أو ننسها نأت بخير منها أو مثلها ألم تعلم أن الله على كل شيء قدير	14.	14.
1	107 ألم تعلم أن الله له ملك السماوات والأرض وما لكم من دون الله من ولي ولا نصير	15.	15.
1	قل أتجاهلون في الله وهو ربنا وربكم ولنا أعمالنا ولكم أعمالكم ونحن له	16.	16.

	غنصون	139		
17.	17.	1	أم تقولون إن إبراهيم وإسماعيل وإسحاق ويعقوب والأسباط كانوا هودا أو نصارى قيل إنهم أحباهم أم الله ومن أظلم ممن كتم شهادة عنده من الله وما الله بغافل عما تعملون	140
18.	18.	1	أم تو إلى الملائكة من بني إسرائيل من بعد موسى إذ قالوا لنبي لهم ابعت لنا ملكا نقاتل في سبيل الله	246
19.	19.	1	أم تو إلى الذين خرجوا من ديارهم وهم ألوف حذر الموت فقال لهم الله موتوا ثم أحياهم إن الله لذو فضل على الناس ولكن أكثر الناس لا يشكرون	243
20.	20.	1	أم تو إلى الذي حجاج إبراهيم في ربه أن آتاه الله الملك إذ قال إبراهيم ربي الذي يبني ويعبت قال أنا أحيي وأميت	258
21.	21.	1	وإذ قال إبراهيم رب أرني كيف تحيي الموتى قال أولم تؤمن قال بلى ولكن لمطمئن قلبني	260
3. AL-Ī ĪMRAN				
		1	فإن حاجوك فقل أسلمت وجهي لله ومن اتبعني وقل للذين آمنوا الكتاب والآمين أسلمتم فإن أسلموا فقد اهتسوا وإن تولوا فإنا عليك البلاغ والله بصير بالعباد	20
		1	أم تو إلى الذين أتوا نصيبا من الكتاب يدهون إلى كتاب الله ليحكم بينهم ثم يتولى فريق منهم وهم معرضون	23
		1	يا أهل الكتاب لم تحاجون في إبراهيم وما أتتكم بشورة والإنجيل إلا من بعده أفلا تعقلون	65
		1	ولا يأمركم أن تتخذوا الملائكة والنبيين أربابا أياهم كتم بالكفر بعد إذ أنتم مسلمون	80
		1	أفغير عين الله يشون وله أسلم من في السموات والأرض طوعا وكرها وإليه يرجعون	83
		1	يوم تبيض وجوه وتسود وجوه فإما الذين أسودت وجوههم أكفرتم بعد إيمانكم فذوقوا العذاب بما كنتم تكفرون	106
		1	وما محمد إلا رسول قد خلت من قبله الرسل إنا أنزلنا من قبله الكتاب على آحادكم ومن يقلب على عقبيه فلن يضر الله شيئا وسيجزي الله الشاكرين	14
		1	أفمن أتبع رضوان الله كمن باء بسخط من الله ومآواه جهنم وبئس المصير	162
		1	أولما أصابكم مصيبة قد أصبتم مثليها قلتم أنى هذا قل هو من عند أنفسكم إن الله على كل شيء قدير	165
4. NISA				
		1	وإن أردتم استبدال زوج مكان زوج وآتيتهم إحداهن قسطا فلا تآخروا منه شيئا أتأخذونه بهتانا وإنما مبينا	20
		1	أم تو إلى الذين أتوا نصيبا من الكتاب يشترون الضلالة ويريدون أن تضلوا السبيل	44
		1	أم تو إلى الذين يزكون أنفسهم بل الله يركي من يشاء ولا يظلمون شيئا	49
		1	أم تو إلى الذين أتوا نصيبا من الكتاب يؤمنون بما جلبت والطاغوت ويقولون للذين كفروا هؤلاء أهدى من الذين آمنوا سبيلا	51
		1	أم تو إلى الذين يزعمون أنهم آمنوا بما أنزل إليك وما أنزل من قبلك يريدون أن يتحاكموا إلى الطاغوت وقد أمروا أن يكفروا به ويريد الشيطان أن يضلهم ضللا بعيدا	60
		1	أم تو إلى الذين قيل لهم كفوا أيديكم وأقيموا الصلاة وآتوا الزكاة فلما كتب عليهم	

	الفتال إذا فريق منهم يخشون الناس كخشية الله أو أشد خشية وقالوا ربنا لم كتبت علينا الفتال لولا أمرتنا إلى أجل قريب قل مشاع الدنيا قليل والاخرة خير لمن اتقى ولا تظلمون فيها 77		
37	7.	أفلا يتلوهون القرآن ولو كان من عند غير الله لوجدوا فيه اختلافا كثيرا 82	1
38	8.	فما لكم في المنافقين فتنين والله أركسهم بما كسبوا أتريدون أن تهملوا من أضل الله ومن يضل الله فلن تجد له سبيلا 88	1
39	9.	إن الذين توفاهم الملائكة ظالمي أنفسهم قالوا فيهم كتمت قالوا كسا مستضعفين في الأرض قالوا ألم تكن أرض الله واسعة فتهاجروا فيها فأولئك مأواهم جهنم وساءت مصيرا 97	1
40	10.	الذين يتخلون الكافرين أولياء من دون المؤمنين أيتيمون عندهم العزة فإن العزة لله جميعا 139	1
41	11.	الذين يريصون بكم فإن كان لكم فتح من الله قالوا ألم نكن معكم وإن كان للكافرين نصيب قالوا ألم نستحوذ عليكم ونمنعكم من المؤمنين فأله يحكم بينكم يوم القيامة ولن يجعل الله للكافرين على المؤمنين سبيلا 141*	2
5. MAIDE			
42	1.	ألم تعلم أن الله له ملك السموات والأرض يعذب من يشاء ويفخر لمن يشاء والله على كل شيء قدير 40	1
43	2.	الحكم الجاهلية يفنون ومن أحسن من الله حكما لقوم يوقنون 50	1
44	3.	ويقول الذين آمنوا أهؤلاء الذين أقسموا بالله جهد أيمانهم إنهم لمعكم حبطت أعمالهم فأصبحوا خاسرين 53	1
45	4.	أفلا يتوبون إلى الله ويستغفرونه والله غفور رحيم 74	1
46	5.	قل أتعدون من دون الله ما لا يملك لكم ضرا ولا نفعا والله هو السميع العليم 76	1
47	6.	وإذا قال الله يا عيسى ابن مريم أتئت قلت للناس اتخذوني وأمي يلقين من دون الله قال سبحانك ما يكون لي أن أقول ما ليس لي بحسب إن كنت قلته فقد علمته تعلم ما في نفسي ولا أعلم ما في نفسك إنك أنت علام الغيوب 116	1
6. EN'AM			
48	1.	ألم يروا كم أهلكنا من قبلهم من قرن مكناهم في الأرض ما لم نمكن لكم وأرسلنا السماء عليهم مدرارا وجعلنا الأنهار تجري من تحتهم فأهلكناهم بنهبهم وأنشأتنا من بعدهم قرنا آخرين 6	1
49	2.	قل أظهر الله أنخذ وليا فاطر السموات والأرض وهو يطعم ولا يطعم قل إنسى أمرت أن أكون أول من أسلم ولا تكونن من المشركين 14	1
50	3.	قل أي شيء أكبر شهادة قل الله شهيد بيني وبينكم وأوحى إلي هذا القرآن لأتذكرك به ومن بلغ أنتم لتشهدون أن مع الله آلهة أخرى قل لا أشهد قل إنما هو إله واحد وإنني بريء مما تشركون 19	1
51	4.	ولو ترى إذ وقفوا على ربهم قال أليس هذا بالحق قالوا بلى وربنا قال فذوقوا العذاب بما كنتم تكفرون 30	1
52	5.	وما الحياة الدنيا إلا لعب ولهو وللدار الآخرة خير للذين يتقون أفلا تعقلون 32	1
53	6.	قل أرايتكم إن أتاكم عذاب الله أر أنتمكم للساعة آخيرا الله تدعون إن كنتم صادقين 40*	2
54	7.	قل أرايتكم إن أخذ الله سمعكم وأبصاركم وحشم على قلوبكم من إله غير الله يأتيكم به انظر كيف تصرف الآيات ثم هم يصنفون 46	1
55	8.	قل أرايتكم إن أتاكم عذاب الله بعته أو جبهة هل يهلك إلا القوم الظالمون 47	1

1	9.	56	قل لا أقول لكم عذري عزائي الله ولا أعلم الغيب ولا أقول لكم إنني ملك إن أتبع إلا ما يوحى إلي فقل هل يستوي الأعمى والبصير أفلا تتفكرون 50
2	10.	57	وكذلك فتنا بعضهم ببعض ليقولوا أهؤلاء من الله عليهم من بيننا أليس الله بأعلم بالشاكرين 53*
1	11.	58	قل ألدعو من دون الله ما لا ينفعنا ولا يضرنا وترد على أعقابنا بعد إذ هدينا الله 71
1	12.	59	وإذ قال إبراهيم لأبيه أزر اتخذ أصناما آفة إنني أراك وقومك في ضلال مبين 74
2	13.	60	وحاجه قومه قال أجاجوني في الله وقد هداني ولا أخاف ما تشركون به إلا أن يشاء ربي شيئا وسع ربي كل شيء علما أفلا تتذكرون 80*
1	14.	61	أفليس الله أبلغني حكما وهو الذي أنزل إليكم الكتاب مفصلا والذين آتيناهم الكتاب يعلمون أنه منزل من ربك بالحق فلا تكونن من الممترين 114
1	15.	62	أوهن كان ميتا فأحييناه وهملنا له نورا بمشي به في الناس كمن مثله في الظلمات ليس بخارج منها كذلك زين للكافرين ما كانوا يعملون 122
1	16.	63	يا معشر الجن والإنس ألم يأتكم رسل منكم يقصون عليكم آياتي وينذرونكم لقاء يومكم هذا قالوا شهدنا على أنفسنا وغرتهم الحياة الدنيا وشهدوا على أنفسهم أنهم كانوا كافرين 130
1	17.	64	فماية أزواج من الضان اثنين ومن المعز اثنين قل آلذكريين حرم أم الأثنين أما اشتملت عليه أرحام الأثنين نبوتني يعلم إن كنتم صادقين 143
1	18.	65	ومن الإبل اثنين ومن البقر اثنين قل آلذكريين حرم أم الأثنين أما اشتملت عليه أرحام الأثنين أم كنتم شهداء إذ وصاكم الله بهذا فمن أظلم ممن أفترى على الله كذبا ليضل الناس بغير علم إن الله لا يهدي القوم الظالمين 144
1	19.	66	قل أظفر الله أبقى ربا وهو رب كل شيء ولا تكسب كل نفس إلا عليها ولا تزر وازرة وزر أخرى ثم إلى ربكم مرجعكم فبينكم بما كنتم فيه تختلفون 164
7. ARAF			
1	1.	67	فدلها ما بغرور فلما ذاقا الشجرة بدت لهما سواتهما وطفقا يخفصان عليهما من ورق الجنة وناداهما ربهما ألم أنهكما عن تلكما الشجرة وأقل لكما إن الشيطان لكما عدو مبين 22
1	2.	68	وإذا فعلوا فاحشة قالوا وجدنا عليها آباءنا والله أمرنا بها قل إن الله لا يامر بالفحشاء أتقولون على الله ما لا تعلمون 28
1	3.	69	أهؤلاء الذين أقسمتم لا ينالهم الله برحمة ادخلوا الجنة لا خوف عليكم ولا أنتم تحزنون 49
1	4.	70	أوهيجم أن جاءكم ذكر من ربكم على رجل منكم لينتروا ولعلكم ترحمون 63
1	5.	71	وإلى عاد أحاهم همدا قال يا قوم اعبدوا الله ما لكم من إله غيره أفلا تتقون 65
1	6.	72	أوهيجم أن جاءكم ذكر من ربكم على رجل منكم لينتروا واذكروا إذ جعلكم خلفاء من بعد قوم نوح وذاكم في الخلل بسطة فاذكروا آلاء الله لعلكم تفلحون 69
1	7.	73	قال قد وقع عليكم من ربكم حس و غضب أقمادلوني في أسماء سميتها وأبائكم ما نزل الله بها من سلطان فانتظروا إنني معكم من المنتظرين 71
1	8.	74	قال الملأ الذين استكبروا من قومه للذين استضعفوا من آمن منهم أخلصون أن صالحا مرسل من ربه قالوا إننا بما أرسل به مومنون 75
1	9.	75	ولو طواذ قال لقومه أتأتون الفاحشة ما سبقكم بها من أحد من العالمين 80

1	97	أفأمن أهل القرى أن يأتيهم بأسنا بياتا وهم نائمون	10.	76
1	98	أو آمن أهل القرى أن يأتيهم بأسنا ضحى وهم يلهون	11.	77
1	99	أفأمنوا مكر الله فلا يأمن مكر الله إلا القوم الخاسرون	12.	78
1	100	أولم يهد للذين يرثون الأرض من بعد أهلها أن لو نشاء أصبناهم بذنوبهم ونطبع على قلوبهم فهم لا يسمعون	13.	79
1	127	وقال الملأ من قوم فرعون أئذ أمر موسى وقومه ليفسدوا في الأرض ويتركوا ما لهم وقال سنقتل أبناءهم ونستحيي نساءهم وإنا فوقهم قاهرون	14.	80
1	140	قال أظير الله أبعيكم إفا وهو فضلكم على العالمين	15.	81
1	148	واتخذ قوم موسى من بعده من حليهم عجلًا حسنا له حواري ألم يروا أنه لا يكلمهم ولا يهديهم سبيلا الفجور وكانوا ظالمين	16.	82
1	155	واختار موسى قومه سبعين رجلا لميقاتنا فلما أخذتهم الرجفة قال رب لو شئت أهلكتهم من قبل وإياي أهلكنا ما فعل السفهاء منا إن هي إلا فتنتك تضل بها من تشاء وتهدي من تشاء أنت ولينا فاغفر لنا وارحمنا وأنت خير الغافرين	17.	83
2	169*	فخلف من بعدهم خلف ورثوا الكتاب يأخذون عرض هذا الأدنى ويقولون سيغفر لنا وإن يأتهم عرض مثله يأخذوه ألم يؤخذ عليهم ميثاق الكتاب أن لا يقولوا على الله إلا الحق ودرسوا ما فيه والدار الآخرة غير الذين يتقون أفلا تعقلون	18.	84
1	172	وإذا أمرنا ربك من بني آدم من ظهورهم فرثهم وأشهدهم على أنفسهم ألست بربكم قالوا بلى شهدنا أن تقولوا يوم القيامة إنا كنا عن هذا غافلين	19.	85
1	173	أو تقولوا إنما أهلكنا أهوانا من قبل وكنا فرية من بعدهم أفهللكنا بما فعل المبطلون	20.	86
1	184	أولم يتفكروا ما بصاحبهم من جنة إن هو إلا نذير مبين	21.	87
1	185	أولم ينظروا في ملكوت السموات والأرض وما خلق الله من شيء وأن عسى أن يكون قد اقترب أجلهم فبأي حديث بعده يؤمنون	22.	88
1	191	أيضركون ما لا يخلق شيئا وهم يخلقون	23.	89
1	193	وإن تدعوهن إلى الهدى لا يتبعوهن سواء عليكم أدعوتهم أم أتنم صائون	24.	90
1	195	ألم أرحم بحتون بها ألم هم أيدي يبطشون بها ألم هم أعين يصرون بها ألم هم أذان يسمعون بها فل ادعوا شركاءكم تم أكيدوني فلا نظرون	25.	91
8. ENFAL				
9. TEVBE				
2	13*	ألا تقاتلون قوما نكروا أيمانهم وهموا بإخراج الرسول وهم بدوكم أول مرة أفغشونهم فإله أحن أن تغشوه إن كنتم مؤمنين	1.	91
1	19	أجعلتم سقاية الحاج وعسارة المسجد الحرام كمن آمن بالله واليوم الآخر وساعد في سبيل الله لا يسترون عند الله والله لا يهدي القوم الظالمين	2.	92
1	38	يا أيها الذين آمنوا ما لكم إذا قيل لكم اتروا في سبيل الله أنفقتم إلى الأرض أرواحيتم بالحياة الدنيا من الآخرة فما متاع الحياة الدنيا في الآخرة إلا قليل	3.	93
1	63	ألم يعلموا أنه من عباد الله ورسوله فإن له نار جهنم عمالنا فيها ذلك الجزى العظيم	4.	94
1	65	ولئن سألتهم ليقولن إنما كنا نخوض ونلعب قل أبنا الله وآياته ورسوله كنتم تستهزون	5.	95
1	70	ألم يأتهم نبأ الذين سن قبلهم قوم نوح وهاد وحمود وقوم إبراهيم وأصحاب مدين والمؤتفكات أنتم رسلكم بالبينات فما كان الله ليظلمهم ولكن كانوا أنفسهم يظلمون	6.	96

1	78	ألم يعلموا أن الله يعلم سرهم ونجواهم وأن الله علام الغيوب	7.	97
1	104	ألم يعلموا أن الله هو يقبل التوبة عن عباده ويأخذ الصداقات وأن الله هو التواب الرحيم	8.	98
1	109	ألمن أسس بنيانه على تقوى من الله ورضوان خير أم من أسس بنيانه على شفا جرف هار فانهار به في نار جهنم والله لا يهدي القوم الظالمين	9.	99
10. YUNUS				
1	2	أكان للناس عجباً أن أوحينا إلى رجل منهم أن أنذر الناس وبشر الذين آمنوا أن هم قدم صدق عند ربهم قال الكافرون إن هذا لساحر مبين	1.	100
1	3	إن ربكم الله الذي خلق السماوات والأرض في ستة أيام ثم استوى على العرش يدير الأمر ما من شفيع إلا من بعد إذنه ذلكم الله ربكم فاعبدوه أفلا تذكرون	2.	101
1	16	قل لو شاء الله ما تلوته عليكم ولا أدراكم به فقد لبثت فيكم عمراً من قبله أفلا تعقلون	3.	102
1	18	ويعبدون من دون الله ما لا يضرهم ولا ينفعهم ويقولون هؤلاء شفعاؤنا عند الله قل أتنبئون الله بما لا يعلم في السماوات ولا في الأرض سبحانه وتعالى عما يشركون	4.	103
1	31	قل من يرزقكم من السماء والأرض أمن بملك السمع والأبصار ومن يخرج الحي من الميت ويخرج الميت من الحي ومن يدبر الأمر فسيقولون الله فقل أفلا تتقون	5.	104
1	35	قل هل من شركائكم من يهدي إلى الحق قل الله يهدي للذي له الضلالة أفلا تفرقون	6.	105
1	42	وأمنهم من يستمعون إليك أفأنت تسمع الصم ولو كانوا لا يعقلون	7.	106
1	43	وأمنهم من ينظر إليك أفأنت تهدي العمى ولو كانوا لا يبصرون	8.	107
1	50	قل أرايتم إن أتاكم عذابه بياتا أو نهارا ماذا يستعجل منه المجرمون	9.	108
2	51*	ألم إذا ما وقع آسئتم به آلاّن وقد كنتم به تستعجلون	10.	109
2	59*	قل أرايتم ما أنزل الله لكم من رزق فجعلتم منه حراما وحلالا قل آله آذن لكم أم على الله تفتنون	11.	110
1	68	السماوات وما في الأرض إن عندكم من سلطان بهذا أتقولون على الله ما لا تعلمون	12.	111
1	77	قال موسى أتقولون للحق لما جاءكم أسحروا ولا يفلح الساحرون	13.	112
1	91	آلاّن وقد عصيت قبل وكنت من المفسدين	14.	113
1	99	ولو شاء ربك لآمن من في الأرض كلهم جميعا أفأنت تكفر الناس حتى يكونوا مؤمنين	15.	114
11. HUD				
1	17	ألمن كان على بينة من ربه ويتلوه شاهد منه ومن قبله كتاب موسى إماما ورحمة أولئك يؤمنون به ومن يكفر به من الأحزاب فالنار موعده فلا تكفي في مرية منه إنه الحق من ربك ولكن أكثر الناس لا يؤمنون	1.	115
1	24	مثل الذين يفترون كالأعمى والأصم والبصير والسميع هل يستويان مثلا أفلا تذكرون	2.	116
2	28*	قال يا قوم أرايتم إن كنت على بينة من ربي وآتاني رحمة من عنده فسميت عليكم أتأذونكم بما كنتم تعملون	3.	117
1	30	ويا قوم من يبصرني من الله إن طردتهم أفلا تذكرون	4.	118
1	51	يا قوم لا أسألكم عليه أجرا إن أجري إلا على الذي فطرني أفلا تعقلون	5.	119
1		قالت يا ويلتى آلله وأنا عجوز وهذا بعلي شيخا إن هذا لشيء عجيب قالوا يا صالح قد	6.	120

	كنت فينا مرجوا قبل هذا أتتهالنا أن نعيد ما يعيد آباؤنا وإنا لنفي شك مما تدعونا إليه مريب 62		
121	7.	قال يا قوم أرايتم إن كنت على بينة من ربي وآتاني منه رحمة فمن يصرني من الله إن عصيته فما تزيدوني غير تخسير	63
122	8.	قالت يا وليلي أألد وأنا عجوز وهذا بعلي شيخا إن هذا لشيء عجيب	72
123	9.	قالوا أتعجبين من أمر الله رحمة الله وبركاته عليكم أهل البيت إنه حميد مجيد	73
124	10.	وجاءه قومه يهرعون إليه ومن قبل كانوا يعملون السيئات قال يا قوم هؤلاء بناتي هن أظهر لكم فافتقوا الله ولا تخزوني في ضيقي أليس منكم رجل رشيد	78
125	11.	قالوا يا لوط إنا نرسل ربك لن يصلوا إليك فأسر بأهلك بقطع من الليل ولا يلتفت منكم أحد إلا امرأتك إنه مصيبيها ما أصابهم إن مواعدهم الصحيح أليس الصحيح يقرب	81
126	12.	قال يا قوم أرايتم إن كنت على بينة من ربي ورزقني منه رزقا حسنا وما أريد أن أحالفكم إلى ما أنهاكم عنه إن أريد إلا الإصلاح ما استطعت وما توفيقي إلا بالله عليه توكلت وإليه أنيب	88
127	13.	قال يا قوم أرهطي أعز عليكم من الله واتخذتموه وراءكم ظهريا إن ربي بما تعملون محيط	92
12. YUSUF			
128	1.	يا صاحبي السجن أأرباب متفرقون خير أم الله الواحد القهار	39
129	2.	ولما جهزهم بمهازمهم قال التوتوني بأخ لكم من آبكم ألا ترون أبي أوفى الكل وأنا خير المتزولين	59
130	3.	فلما استيسرنا منه خلصنا نحميا قال كبيرهم ألم تعلموا أن أباكم قد أخذ عليكم موثقا من الله ومن قبل ما فرطتم في يوسف فلن أبرح الأرض حتى يرأذن لي أبي أو يحكم الله لي وهو خير الحاكمين	80
131	4.	قالوا أنتك لأنت يوسف قال أنا يوسف وهذا أخي قد من الله علينا إنه من يتق ويصبر فإن الله لا يضيع أجر المحسنين	90
132	5.	فلما أن جاء البشر ألقاه على وجهه فارتد بصيرا قال ألم أقل لكم لاني أعلم من الله ما لا تعلمون	96
133	6.	أقاموا أن تأتيهم غاشية من عذاب الله أو تأتيهم الساعة بغتة وهم لا يشعرون	107
134	7.	وما أرسلنا من قبلك إلا رجالا نوحي إليهم من أهل القرى ألقمهم يسيرا في الأرض فينظفروا كيف كان عقابا الذين من قبلهم ولدار الأخرة خير للذين اتقوا أفلا تعقلون	109*
13. RA'D			
135	1.	إن تعجب فاعجب فوهم أنلدا كنا ترابا أننا لنفي خلق جديد أولئك الذين كفروا بربهم وأولئك الأغلال في أعناقهم وأولئك أصحاب النار هم فيها خالدون	5*
136	2.	قل من رب السماوات والأرض قل الله قل الماتخذتم من دونه أولياء لا يملكون لأتقسيم نفعا ولا ضرا قل هل يستوي الأعمى والبصير أم هل تستوي الظلمات والنور أم جعلوا لله شركاء خلقوا كخلقة فتشابهه الخلق عليهم قل الله خالق كل شيء وهو الواحد القهار	16
137	3.	ألمن يعلم إنما أنزل إليك من ربك الحق كمن هو أعمى إنما يتذكر أولو الألباب	19
138	4.	..ولو أن قرأنا سيرت به الجبال أو قطعت به الأرض أو كلم به الموتى بل لله الأمر جميعا ألقمهم نبيس الذين آمنوا أن لو يشاء الله لهدى الناس جميعا ولا يزال الذين كفروا تصيبهم بما صنعوا قارعة أو تحل قريبا من دارهم حتى يأتي وعد الله إن الله لا يخلف الميعاد	31

1	أفمن هو قائم على كل نفس بما كسبت وجعلوا لله شركاء قل صومهم أم نبيوتهم بما لا يعلم في الأرض أم بظاهر من القول بل زين للذين كفروا صدوا عن السبيل ومن يضلل الله فما له من هاد 33	5.	139
1	أولم يروا أنا نأتي الأرض ننقصها من أطرافها والله يحكم لا معقب لحكمه وهو سريع الحساب 41	6.	140
14. IBRAHIM			
1	ألم يأتكم تبا الذين من قبلكم قوم نوح وعاد وثمود والذين من بعدهم لا يعلمهم إلا الله جاءتهم رسلهم بالبينات فردوا أيديهم في أفواههم وقالوا إنا كفرنا بما أرسلتم به وإنا لنفي شك مما تدعوننا إليه مريب 9	1.	141
1	ألم تو أن الله خلق السماوات والأرض بالحق إن يشأ يذهبكم ويأت بخلق جديد 19	2.	142
1	قالوا لو هدانا الله لهديناكم سواء علينا أجزعنا أم صبرنا ما لنا من محيص 21	3.	143
1	ألم ترو كيف ضرب الله مثلا كلمة طيبة كشجرة طيبة أصلها ثابت وفرعها في السماء 24	4.	144
1	ألم تو إلى الذين بدلوا نعمة الله كفرا وأحلوا قومهم دار البوار 28	5.	145
1	وأذنب الناس يوم يأتهم العذاب فيقول الذين ظلموا ربنا أجرنا إلى أجل قريب نجيب دعوتك وتنبع الرسل أولم تكونوا أقمتم من قبل ما لكم من زوال 44	6.	146
15. HICR			
1	قالوا أولم ننهك عن العالين 70	1.	147
16. NAHL			
2	أفمن يخلق كمن لا يخلق أفلا تذكرون 17*	1.	148
1	أفأمن الذين سكروا السيئات أن يصف الله بهم الأرض أو يأتهم العذاب من حيث لا يشعرون 45	2.	149
1	أولم يروا إلى ما خلق الله من شيء يتفياً ظلاله عن اليمين والشمائل سجدا لله وهم داعرون 48	3.	150
1	وله ما في السماوات والأرض وله الدين واصبا أفغير الله تتفون 52	4.	151
1	يتزاري من القوم من سوء ما يبشر به إليهم على هون أم يدسه في التراب ألا ساء ما يحكمون 59	5.	152
1	والله فضل بعضهم على بعض في الرزق فما الذين فضلوا برادي رزقهم على ما ملكت أيمنهم فهم فيه سواء أفبئعنا الله بيجدون 71	6.	153
1	والله جعل لكم من أنفسكم أزواجا وجعل لكم من أزواجكم بنين وحفدة ورزقكم من الطيبات أفبالباطل يؤمنون وبنعمة الله هم يكفرون 72	7.	154
1	ألم يروا إلى الظير مستخرات في جو السماء ما يمسكهن إلا الله إن في ذلك لآيات لقوم يؤمنون 79	8.	155
17. ISRA			
1	أفأصفاكم ربكم بالبين والخذ من الملائكة إنانا إنكم لتقولون قولا عظيما 40	1.	156
2	وقالوا أفأنا كنا عظاما ورقاقا أمنا ليموتون خلقا جديدا 49*	2.	157
1	وإذ قلنا للملائكة اسجدوا لآدم فسجدوا إلا إبليس قال أسجدت لئن خلقت طينا 61	3.	158
1	قال أولم يكن هذا الذي كرمت علي لئن أخرتني إلى يوم القيامة لأحتكبن ذريته إلا قليلا 62	4.	159
1	أفأقمتم أن يصف بكم صائب البر أو يرسل عليكم صابحا ثم لا تمدوا لكم وكيفا 68	5.	160
1	وما منع الناس أن يؤمنوا إذ جاءهم الهدى إلا أن قالوا أبعث الله بشرا رسولا 94	6.	161

2	ذلك جزاؤهم بأنهم كفروا بآياتنا وقالوا ألمآءا كسا عظاما ورفاتا ألبسوا لعوثون خلقنا جدينا 98*	7.	162
1	أولم يروا أن الله الذي خلق السماوات والأرض قادر على أن ينطق مثلهم وجعل لهم أحلا لا ريب فيه فأبى الظالمون إلا كفورا 99	8.	163
18. KEHF			
1	قال له صاحبه وهو يحاوره أكفرت بالذي خلقك من تراب ثم من نطفة ثم سواك رجلا 37	1.	164
1	واذ قلنا للملائكة اسجدوا لآدم فسجدوا إلا إبليس كان من الجن ففسق عن أمر ربه افتخلونه وذريته أولياء من دوني وهم لكم عدو بنس للظالمين بدلا 50	2.	165
1	قال أراءيت إذ أوفينا إلى الصخرة فتني نسيب الحوت وما أنسانيه إلا الشيطان أن أذكره واتخذ سبيله في البحر عجبا 63	3.	166
1	فانطلقا حتى إذا ركبا في السفينة خرقها قال أخوتها لتغرق أمهلها لقد جئت شيئا 71 إمرا	4.	167
1	قال ألم أقل إنك لن تستطيع معي صبرا 72	5.	168
1	فانطلقا حتى إذا لقيا غلاما فقتله قال أقتلت نفسا زكية بغير نفس لقد جئت شيئا 74 نكرا	6.	169
1	قال ألم أقل لك إنك لن تستطيع معي صبرا 75	7.	170
1	أفحسب الذين كفروا أن يتخذوا عبادي من دوني أولياء إنا أعتدنا جهنم للكافرين 102 نزلا	8.	171
19. MERYEM			
1	قال أواظبي أنت عن الهني يا إبراهيم لئن لم تنته لأرجمك وإهجرني مليا 46	1.	172
1	ويقول الإنسان ألمآءا ما مت لسوف أخرج حيا 66	2.	173
1	أفأراءيت الذي كفر بآياتنا وقال لأوتين مالا وولدا 77	3.	174
1	أطلع الغيب: أم اتخذ عند الرحمن عهدا 78	4.	175
1	ألم تر أنا أرسلنا الشياطين على الكافرين تؤزهم أزا 83	5.	176
20. TAHA			
1	قال أحتسبنا لنخرجننا من أرضنا بسحرك يا موسى 57	1.	177
2	فرجع موسى إلى قومه غضبان أسفا قال يا قوم ألم يعدكم ربكم وعدا حسنا أطفال عاليكم العهد أم أريدتم أن يمل عليكم غضب من ربكم فأعسفتم موعدي 86*	2.	178
1	أفلا يرون ألا يرجع إليهم قولا ولا يملك لهم ضرا ولا نفعا 89	3.	179
1	قال يا حارون ما منعك إذ رأيتهم ضلوا (٩٢) ألا تتبعني ألعصيت أمري 93	4.	180
1	أفلم يهد لهم كم أهلكنا قبلهم من القرون يمشون في مسالكهم إن في ذلك آيات لآولي النهي 128	5.	181
1	وقالوا لولا يأتينا بأية من ربهم أولم تأتتهم بيعة ما في الصحف الأولى 133	6.	182
21. ENBIYA			
1	لامية قلوبهم وأسروا النجوى الذين ظلموا هل هذا إلا بشر مثلكم أفتأتون السحر وأنتم تصرون 3	1.	183
1	ما أمنت قبلهم من قرية أهلكناها ألهم يؤمنون 6	2.	184
1	لقد أنزلنا إليكم كتابا فيه ذكركم أفلا تعقلون 10	3.	185
2	أولم يرى الذين كفروا أن السماوات والأرض كانتا رتقا ففتقنهما وجعلنا من الماء كل شيء حي أفلا يؤمنون 30*	4.	186
1	وما جعلنا لبشر من قبلك الخلد أفإن مت فهم الخالدون 34	5.	187

1	وإذا رآك الذين كفروا إن يتخونوك إلا هزوا أهلبا الذي يذكر آتاكم وهم يذكر الرحمن هم كفرون 36	6.	188
2	بل متعنا هؤلاء وآباءهم حتى طال عليهم العمر أفلا يرون أنا نأتي الأرض ننقصها من أطرافها أفهم الغالبون 44*	7.	189
1	وهذا ذكر مبارك أنزلناه أفأنتم له منكرون 50	8.	190
1	قالوا أجبنا بالحق أم أنت من اللاحين 55	9.	191
1	قالوا آئت فعلت هذا بأغتنا يا إبراهيم 62	10.	192
1	أف لكم ولما تعبدون من دون الله أفلا تعقلون 67	11.	193
1	فإن تولوا فقل آذنتكم على سواء وإن أدري أقرب أم بعيد ما تؤعدون 109	12.	194
22. HAC			
1	ألم تر أن الله يسجد له من في السموات ومن في الأرض والشمس والقمر والنجوم والجبال والشجر والدواب وكثير من الناس وكثير حق عليه العذاب ومن يهن الله فما له من مكرم إن الله يفعل ما يشاء 18	1.	195
1	أفلم يسيروا في الأرض فتكون لهم قلوب يعقلون بها أو آذان يسمعون بها فإنها لا تعمى الأبصار ولكن تعمى القلوب التي في الصدور 46	2.	196
1	ألم تر أن الله أنزل من السماء ماء فنصبح الأرض خضرة إن الله لطيف خبير 63	3.	197
1	ألم تر أن الله سخر لكم ما في الأرض والفلك تجري في البحر بأمره ويمسك السماء أن تقع على الأرض إلا بإذنه إن الله بالناس لرعوف رحيم 65	4.	198
1	ألم تعلم أن الله يعلم ما في السماء والأرض إن ذلك في كتاب إن ذلك على الله يسير 70	5.	199
1	وإذا تلى عليهم آياتنا بينات تعرف في وجوه الذين كفروا المنكر يكادون يسطون بالذنين يظنون عليهم آياتنا قل أفأنبيكم بشر من ذلكم النار وعدما الله الذين كفروا وبئس المصير 72	6.	200
23. MÜMINUN			
1	وإذ أرسلنا نوحا إلى قومه فقال يا قوم اعبدوا الله ما لكم من إله غيره أفلا تتقون 23	1.	201
1	فأرسلنا فيهم رسولا منهم أن اعبدوا الله ما لكم من إله غيره أفلا تتقون 32	2.	202
1	أبعدكم أنكم إذا متم وكنتم ترابا وعظاما أنكم تخرجون 35	3.	203
1	فقالوا أنؤمن لبشرين مثلنا وقومهما لنا عابدون 47	4.	204
1	أفحسبون أننا نخدعهم به من مال وبين 55	5.	205
1	أفلم يعيروا القول أم جاعلهم ما لم يأتهم آياتهم الأولين 68	6.	206
1	وهو الذي يحيي ويميت وله اختلاف الليل والنهار أفلا تعقلون 80	7.	207
1	قالوا أئلهتنا وكنا ترابا وعظاما أئنا لمبعوثون 82	8.	208
1	سيقولون لله قل أفلا تدكرون 85	9.	209
1	سيقولون لله قل أفلا تعقلون 87	10.	210
1	ألم تكن آياتي تتلى عليكم فكنتم بها تكذبون 105	11.	211
1	أفحسبتم أننا خلقناكم عبثا وأنكم إلينا لا ترجعون 115	12.	212
24. NUR			
1	ولا يأتئ أولو الفضل منكم والسعة أن يؤتوا أولي القربى والمسكين والمهاجرين في سبيل الله وليعطوا وليصفحوا ألا تحبون أن يغفر الله لكم والله غفور رحيم 22	1.	213
1	ألم تر أن الله يسبح له من في السموات والأرض والطيور صفات كل قد علم صلاته وتسيبته والله عليم بما يفعلون 41	2.	214

1	ألم تر أن الله يرحي سبحاناً ثم يؤلف بيته ثم يجعله ركاباً فترى الودق يخرج من خلاله ويتزل من السماء من جبال فيها من برد فيصيب به من يشاء ويصرفه عن من يشاء يكاد سنا برقه يذهب بالأبصار 43	3.	215
1	أني قلوبهم مرض أم ارتابوا أم يخافون أم يحيف الله عليهم ورسوله بل أولئك هم الظالمون 50	4.	216
25. FURKAN			
1	قل أذلك غير أم جنة الخلد التي وعد المتقون كانت لهم جزءاً ومصيبراً 15	1.	217
1	ويوم يبشرهم وما يعبدون من دون الله فيقول أأنتم أضللتم عبادي هؤلاء أم هم ضلوا السبيل 17	2.	218
1	وما أرسلنا قبلك من المرسلين إلا إنهم ليأكلون الطعام ويمشون في الأسواق وجعلنا بعضكم لبعض فتنة أتصبرون وكان ربك بصيراً 20	3.	219
1	ولقد أتوا على القرية التي أمطرت مطر السوء ألطم يكونوا يرونها بل كانوا لا يرجون نشوراً 40	4.	220
1	وإذا راوك إن يتخنونك إلا جزوا أهلاً الذي بعث الله رسولا 41	5.	221
1	أرأيت من اتخذ إلهه هواه أفأنت تكون عليه وكيلاً 43	6.	222
1	ألم تر إلى ربك كيف مد الظل ولو شاء لجعله ساكناً ثم جعلنا الشمس عليه دليلاً 45	7.	223
1	وإذا قيل لهم اسجدوا للرحمن قالوا وما الرحمن قالوا وما الرحمن لنا تأسرنا وزادهم نفوراً 60	8.	224
26. ŞUARA			
1	أولم يروا إلى الأرض كم آتينا فيها من كل زوج كريم 7	1.	225
1	قوم فرعون ألا يتقون 11	2.	226
1	قال ألم نريك فينا وليداً ولبيت فينا من عمرك سنين 18	3.	227
1	قال لمن حوله ألا تسمعون 25	4.	228
1	قال أولو جنتك بشيء مبين 30	5.	229
1	قال أفأرأيتم ما كنتم تعبدون (٧٥) أنتم وآبائكم الأقدمون 75	6.	230
1	إذ قال لهم أخوهم نوح ألا تتقون 106	7.	231
1	إذ قال لهم أخوهم هود ألا تتقون 124	8.	232
1	أتيتون بكل ربيع آية تعبتون 128	9.	233
1	قالوا سواء علينا أوعظت أم لم تكن من الواعظين 136	10.	234
1	إذ قال لهم أخوهم صالح ألا تتقون 142	11.	235
1	أتدعون في ما ما هنا آسفين 146	12.	236
1	إذ قال لهم أخوهم لوط ألا تتقون 161	13.	237
1	أتأتون الذكركان من العالين (١٦٥) وتندرون ما خلق لكم ربكم من أزواجكم بل أنتم قوم عادون 165	14.	238
1	إذ قال لهم شعيب ألا تقفون 177	15.	239
1	أولم يكن لهم آية أن يعلمه علماء بني إسرائيل 197	16.	240
1	أليعبادنا يستعجلون 204	17.	241
1	أفأرأيتم إن متعناهم سنين (٢٠٥) ثم جاءهم ما كانوا يوعدون 205	18.	242
1	ألم تر أنهم في كل واد يهيمون (٢٢٥) وأنهم يقولون ما لا يفعلون 225	19.	243
27. NEML			
1	قال سننظر أصدقت أم كنت من الكاذبين 27	1.	244

1	فلما جاء سليمان قال ألقوني بحمال فما أتاني الله خير مما أتاكم بل أنتم بهديتكم تفرون 36	2.	245
1	قال الذي عنده علم من الكتاب أنا آتيتك به قبل أن يرتد إليك طرفك فلما رآه مستقرا عنده قال هنا من فضل ربي ليبلوني أشكر أم أكفر ومن شكر فإنما يشكر لنفسه ومن كفر فإن ربي غني كريم 40	3.	246
1	قال تكروا لها عرشها ننظر أتهتدي أم تكون من الذين لا يهتدون 41	4.	247
1	فلما جاءت قبل أهكلا عرشك قالت كأنه هو وأوتينا العلم من قبلها وكنا مسلمين 42	5.	248
1	ولو طأ إذ قال لقومه أتأتون الفاحشة وأنتم تبصرون 54	6.	249
1	أتذكركم لتأتون الرجال شهوة من دون النساء بل أنتم قوم تجهلون 55	7.	250
1	أمن خلق السموات والأرض وأنزل لكم من السماء ماء فأنبتنا به حدائق ذات بهجة ما كان لكم أن تثبتوا شرها أإله مع الله بل هم قوم خصمون 60	8.	251
1	أمن جعل الأرض قرارا وجعل خلالها أنهارا وجعل لها رواسي وجعل بين البحرين حاجرا أإله مع الله بل أكثرهم لا يعلمون 61	9.	252
1	أمن يجيب المضطر إذا دعاه ويكشف السوء ويجعلكم خلفاء الأرض أإله مع الله قليلا ما تذكرون 62	10.	253
1	أمن يهديكم في ظلمات البر والبحر ومن يرسل الرياح بشرًا بين يدي رحمته أإله مع الله تعالى الله عما يشركون 63	11.	254
1	أمن يبدأ الخلق ثم يعيده ومن يرزقكم من السماء والأرض أإله مع الله قل هاتوا برهانكم إن كنتم صادقين 64	12.	255
2	وقال الذين كفروا أئلهما كنا ترابا وأأبؤنا أننا لخرجون 67*	13.	256
1	حتى إذا جاؤوا قال أكلنهم بآياتي ولم تغيظوا بها علما أسأفنا كنتم تعلمون 84	14.	257
1	ألم يروا أننا جعلنا الليل ليسكنوا فيه والنهار مبصرًا إن في ذلك لآيات لنوم يؤمنون 86	15.	258
28. KASAS			
1	فلما جاءهم الحق من عندنا قالوا لولا أوتى مثل ما أوتى موسى أولم يكفروا بما أوتى موسى من قبل قالوا سحران نظاهرا وقالوا إنا بكل كافرون 48	1.	259
1	وقالوا إن تتبع الهدى معك تنتخطف من أرضنا أولم نمكن لهم حرما آمنًا نبيي إليه لمرات كل شيء رزقا من لدنا ولكن أكثرهم لا يعلمون 57	2.	260
1	وما أوتيتم من شيء فمتاع الحياة الدنيا وزينتها وما عند الله خير وأبقى أفلا تعتلون 60	3.	261
1	أفمن وعدناه وعدنا حسنا فهو لآقيه كمن متعناه متاع الحياة الدنيا ثم هو يوم القيامة من المظلمين 61	4.	262
2	قل أرايتم إن جعل الله عليكم الليل سرمدا إلى يوم القيامة من إله غير الله يأتيكم بغيباء أفلا تسمعون 71*	5.	263
2	قل أرايتم إن جعل الله عليكم النهار سرمدا إلى يوم القيامة من إله غير الله يأتيكم بليل تسكنون فيه أفلا تبصرون 72*	6.	264
1	قال إنما أوتيته على علم عندي أولم يعلم أن الله قد أهلك من قبله من القرون من هو أشد منه قوة وأكثر جمعا ولا يسأل عن ذنوبهم الجرمون 78	7.	265
29. ANKEBUT			
1	أحسب الناس أن يتركوا أن يقولوا آمنا وهم لا يفتنون 2	1.	266
1	ومن الناس من يقول آمنا بالله فإذا أؤذي في الله جعل فتنة الناس كعذاب الله ولئن جاء	2.	267

	نصر من ربك ليقولن إنا كنا معكم أوليس الله بأعلم بما في صدور العالمين 10		
1	أولم يروا كيف يبدئ الله الخلق ثم يعيده إن ذلك على الله يسير 19	3.	268
1	أولم يكفهم أنا أنزلنا عليك الكتاب يتلى عليهم إن في ذلك لرحمة وذكرى لقوم يؤمنون 51	4.	269
2	أولم يروا أننا جعلنا حراماً آمناً ويتخطف الناس من حولهم أفهال الباطل يؤمنون وبنعمة الله يكفرون 67*	5.	270
1	ومن أظلم ممن افترى على الله كذباً أو كذب بالحق لما جاءه أليس في جهنم مثوى للكافرين 68	6.	271
30. RUM			
1	أولم يتفكروا في أنفسهم ما خلق الله السماوات والأرض وما بينهما إلا بالحق وأجل مسمى 8	1.	272
1	أولم يسيروا في الأرض فيظفروا كيف كان عاقبة الذين من قبلهم 9	2.	273
1	أولم يروا أن الله ييسط الرزق لمن يشاء ويقدر 37	3.	274
31. LOKMAN			
1	ألم تروا أن الله سخر لكم ما في السماوات وما في الأرض وأصبح عليكم نعمه ظاهرة وباطنة ومن الناس من يجادل في الله بغير علم ولا هدى ولا كتاب منير 20	1.	275
1	وإذا قيل لهم اتبعوا ما أنزل الله قالوا بل نتبع ما وجدنا عليه آباءنا أولو كان الشيطان يدعوهم إلى عذاب السعير 21	2.	276
1	ألم تر أن الله يوبخ الليل في النهار ويوبخ النهار في الليل وسخر الشمس والقمر كل يجري إلى أجل مسمى وأن الله بما تعملون خبير 29	3.	277
1	ألم تر أن الفلك تجري في البحر بنعمة الله ليريك من آياته إن في ذلك لآيات لكل صبار شكور 31	4.	278
32. SECDE			
1	الله الذي خلق السماوات والأرض وما بينهما في ستة أيام ثم استوى على العرش ما لكم من دونه من ولي ولا شفيع أفلا تتذكرون 4	1.	279
2	وقالوا أفلمنا ضللاً في الأرض أفلمنا لفي خلق جديد بل هم بلقاء ربهم كافرون 10*	2.	280
1	ألمن كان مؤمناً كمن كان فاسقاً لا يستويون 18	3.	281
2	أولم يهد لهم كم أهلكتنا من قبلهم من القرون يمشون في ذلك الآيات أفلا يسمعون 26*	4.	282
1	أولم يروا أننا نسوق الماء إلى الأرض الجرز فنخرج به زرعاً تأكل منه أنعامهم وأنفسهم أفلا يبصرون 27	5.	283
33. AHZAB			
34. SEBE			
1	أفترى على الله كذباً أم به حنة بل الذين لا يؤمنون بالآخرة في العذاب والضلال البعيد 8	1.	285
1	أفلم يروا إلى ما بين أيديهم وما خلفهم من السماء والأرض 9	2.	286
1	قال الذين استكبروا للذين استضعفوا ألمن صدقناكم عن الهدى بعد إذ جاءكم بل كنتم مجرمين 32	3.	287
1	ويوم يحشرهم جميعاً ثم يقول للملائكة أهؤلاء إياكم كانوا يعبدون 40	4.	288
35. FATIR			
1	أفمن زين له سوء عمله فرآه حسناً فإن الله يضل من يشاء ويهدي من يشاء فلا تغرب نفسك عليهم حسرات 8	1.	289

1	290	2.	ألم تر أن الله أنزل من السماء ماء فأخرجنا به ثمرات مختلفا ألوانها ومن الجبال جدد بيض وحمر مختلف ألوانها وغرابيب سود 27
1	291	3.	وهم يصطرون فيها ربنا أخرجنا نعمل صالحا غير الذي كنا نعمل أولم نعمركم ما يتذكر فيه من تذكر وجاءكم النذير 37
1	292	4.	قل أرأيتم شركاءكم الذين تدعون من دون الله أرأيي ماذا خلقوا من الأرض أم هم شرك في السماوات أم آتيناكم كتابا فهم على بينة منه بل إن يعد الظالمون بعضهم بعضا إلا غرورا 40
1	293	5.	أولم يسيرا في الأرض فينظروا كيف كان عاقبة الذين من قبلهم وكانوا أشد منهم قوة 44
36. YASİN			
1	294	1.	وسواء عليهم أأنذرتهم أم لم تنذهم لا يؤمنون 10
1	295	2.	قالوا طائركم معكم أفن ذكرتم بلى آتكم قوم مسرفون 19
1	296	3.	أأخذ من دونه آلهة إن يرزني الرحمن بضر لا تنغي عني شفاعتهم شيئا ولا يفتنونني 23
1	297	4.	ألم يروا كم أهلكنا قبلهم من القرون أنهم إليهم لا يرجعون 31
1	298	5.	ليأكلوا من ثمرة وما عملته أيديهم أفلا يشكرون 35
1	299	6.	وإذا قيل لهم أنفقوا مما رزقكم الله قال الذين كفروا للذين آمنوا أنطعم من لو يشاء الله أطعمه إن أنتم إلا في ضلال مبين 47
1	300	7.	ألم أعهد إليكم يا بني آدم أن لا تعبدوا الشيطان إنه لكم عدو مبين 60
1	301	8.	ولقد أضل منكم جبلا كثيرا أفلم تكونوا تعقلون 62
1	302	9.	ومن تعمره تنكسه في الخلق أفلا يعقلون 68
1	303	10.	أولم يروا أنا خلقناهم مما عملت أيدينا أنعاما فهم لها مالكون 71
1	304	11.	وهم فيها منافع ومشارب أفلا يشكرون 73
1	305	12.	أولم ير الإنسان أنا خلقناه من نطفة فإذا هو خصيم مبين 77
1	306	13.	أوليس الذي خلق السموات والأرض بقادر على أن يخلق مثلهم بلى ورحم الخلاق العليم 81
37. SAFFAT			
1	307	1.	فاستفتحهم أهم أشد خلقا أم من خلقنا إنا خلقناهم من طين لازب 11
2	308	2.	أئنا متنا وكنا ترابا وعظاما أئنا لمجسرون 16*
1	309	3.	يقول أئنا لمن المصدقين 52
2	310	4.	أئنا متنا وكنا ترابا وعظاما أئنا لمدينون 53*
1	311	5.	أفذلك خير نزلا أم شجرة الزقوم 62
1	312	6.	إذ قال لقومه ألا تتقون 124
1	313	7.	أتدعون بعلا وتذرون أحسن الخالقين 125
1	314	8.	وبالليل أفلا تعقلون 138
1	315	9.	فاستفتحهم أربك النبات وهم البنون 149
1	316	10.	أصطفى النبات على البنين 153
1	317	11.	أفلا تذكرون (١٥٥) أم لكم سلطان مبين 155
38. SA'D			
1	318	1.	أجعل الآفة إلهة وإن هذا لشيء عجاب 5
1	319	2.	أنزل عليه الذكر من بيننا بل هم في شك من ذكرى بل لما ينزلوا عذاب 8
1	320	3.	أتخذناهم سخرى أم زأغت عنهم الأبصار 63

1	قال يا ايليس ما متعك أن تسجد لما خلقت بيدي أستكبرت أم كنت من العالين 75	4.	321
39. ZÜMER			
1	أفمن حق عليه كلمة العذاب أفأنت تنفذ من في النار 19	1.	322
1	أم تر أن الله أنزل من السماء ماء فسلكه ينابيع في الأرض ثم يخرج به زرعا مختلفا ألوانه ثم يهيج فوله مصفرا ثم يجعله حطاما إن في ذلك لذكرى لأولي الألباب 21	2.	323
1	أفمن شرح الله مبهمه للإسلام فهو على نور من ربه فهل للغاسية فلوهمهم من ذكر الله أولئك في ضلال مبين 22	3.	324
1	أفمن يعني بوجهه سوء العذاب يوم القيامة وقبل للظالمين ذوقوا ما كنتم تكسبون 24	4.	325
1	فمن أظلم ممن كذب على الله وكذب بالصدق إذ جاءه أليس في جهنم مثوى للكافرين 32	5.	326
1	أليس الله بكاف عبده ويخوفونك بالذين من دونه ومن يضلل الله فما له من هاد 36	6.	327
1	ومن يهد الله فما له من منطل أليس الله بعزير الانتقام 37	7.	328
1	ولئن سألتهم من خلق السماوات والأرض ليقولن الله قل أولأيتم ما ندعون من دون الله إن أردني الله بصير هل من كاشفات صبره أو أردني برحمه هل من مسكات رحمته قل حسبي الله عليه يتوكل المتوكلون 38	8.	329
1	أم اتقنوا من دون الله شفعاء قل أولو كانوا لا يملكون شيئا ولا يعقلون 43	9.	330
1	أولم يعلموا أن الله يسطر الرزق لمن يشاء ويقدر إن في ذلك لآيات لقوم يؤمنون 52	10.	331
1	ويوم القيامة ترى الذين كذبوا على الله وجوههم مسودة أليس في جهنم مثوى للمتكبرين 60	11.	332
1	وسيق الذين كفروا إلى جهنم زمرا حتى إذا جاؤوها ففتحت أبوابها وقال لهم عزتها ألم يأتيكم رسل منكم يتلون عليكم آيات ربكم وينذرونكم لقاء يومكم هذا قالوا بلى ولكن حقت كلمة العذاب على الكافرين 71	12.	333
40. MÜMIN			
1	أو لم يسيروا في الأرض فينظروا كيف كان عاقبة الذين كانوا من قبلهم 21	1.	334
1	قالوا أو لم تكن تأتيكم رسلكم بالبينات قالوا بلى قالوا فادعوا وما دعاء الكافرين إلا في ضلال 50	2.	335
1	أم تر إلى الذين يجادلون في آيات الله أنى يصرفون 69	3.	336
1	أظلم يسيروا في الأرض فينظروا كيف كان عاقبة الذين من قبلهم كانوا أكثر منهم وأشد قوة وأثارا في الأرض فما أغنى عنهم ما كانوا يكسبون 82	4.	337
41. FUSSILET			
1	قل أنتمكم لتكفرون بالذي خلق الأرض في يومين وتجعلون له أندادا ذلك رب العالمين 9	1.	338
1	فأما عاد فاستكبروا في الأرض بغير الحق وقالوا من أشد منا قوة أولم يروا أن الله الذي خلقهم هو أشد منهم قوة وكانوا بآياتنا يجحدون 15	2.	339
1	إن الذين يلحدون في آياتنا لا يخفون علينا أفمن يلقى في النار خيرا أم من يأتي آتنا يوم القيامة اصملا ما شئتم إنه بما تعملون بصير 40	3.	340
1	قل أولأيتم إن كان من عند الله ثم كترتم به من أضل ممن هو في شقاق بعيد 52	4.	341
1	سترهيم آياتنا في الآفاق وفي أنفسهم حتى يتبين لهم أنه الحق أولم يكف بربك أنه على كل شيء شهيد 53	5.	342

YOK	42. ŞURA		
	43. ZUHURUF		
1	18	أومن يبدأ في الحلية وحر في الختام غير بين	1. 343
1	19	وجعلوا الملايكة الذين هم عباد الرحمن إثنا أشهدوا حلقهم سكتب شهادتهم ويسألون	2. 344
1	24	قال أولو جنحتكم بأهدى مما وجدتم عليه آباءكم قالوا إنا بما أرسلتم به كافرون	3. 345
1	40	أفأنت تسمع الصم أو تهدي العمي ومن كان في ضلال مبين	4. 346
1	45	واسأل من أرسلنا من قبلك من رسلنا أجعلنا من دون الرحمن آفة يعذبون	5. 347
1	51	ونادي فرعون في قومه قال يا قوم أليس لي ملك مصر وهذه الأنهار تجري من تحتي أفلا تبصرون	6. 348
1	58	وقالوا أفئتنا خير أم هو ما ضربوه لك إلا جدلا بل هم قوم خصمون	7. 349
	44. DUHAN		
1	37	أهم خير أم قوم تبع والذين من قبلهم أهلكتناهم إنهم كانوا يجرمون	1. 350
	45. CASIYE		
1	23	أفأريت من اتخذ لفه هواه وأضله الله على علم وحتم على سمعه وقلبه وجعل على بصره غشاوة فمن يهديه من بعد الله أفلا تذكرون	1. 351
1	31	وأما الذين كفروا أفلم تكن آياتي تتلى عليكم فاستكبرتم وكنتم قوما يجرمون	2. 352
	46. AHKAF		
1	4	قل أرايتم ما تدعون من دون الله أروني ماذا خلقوا من الأرض أم لهم شرك في السماوات أترى يكتب من قبل هذا أو أتارة من علم إن كنتم صادقين	1. 353
1	10	قل أرايتم إن كان من عند الله وكفرتم به وشهد شاهد من بني إسرائيل على مثله فأس واستكبرتم إن الله لا يهدي القوم الظالمين	2. 354
1	22	قالوا أجنسنا لنأفكنا عن آفتنا فأتانا بما تمدنا إن كنت من الصادقين	3. 355
1	32	أهم يأسسون رحمة ربك نحن لسنما بينهم معيشتهم في الحياة الدنيا ورفقنا بعضهم فوق بعض درجات ليتخذ بعضهم بعضا سخريا	4. 356
1	34	ويوم يعرض الذين كفروا على النار أليس هذا بالحق قالوا بلى وربنا قال فذوقوا العذاب بما كنتم تكفرون	5. 357
	47. MUHAMMED		
1	10	أفلم يسروا في الأرض فينظروا كيف كان عاقبة الذين من قبلهم دمر الله عليهم وللكافرين أمثالها	1. 358
1	14	أفمن كان على بينة من ربه كمن زين له سوء عمله واتبعوا أهواءهم	2. 359
1	24	أفلا يتدبرون القرآن أم على قلوب أقلامنا	3. 360
YOK	48. FETIH		
	49. HUCURAT		
1	12	أحبب أحدكم أن يأكل لحم أخيه ميتا فكرهتموه واتقوا الله إن الله تواب رحيم	1. 361
	50. KAF		
1	3	أفأنت متنا وكنا ترابا فلك رجح بعيد	1. 362
1	6	أفلم ينظروا إلى السماء فوقهم كيف بنيناها وزيناها وما لها من فروج	2. 363
1	15	أفبعينا بالخلق الأول بل هم في لبس من خلق جديد	3. 364
	51. ZARIYAT		
1	21	وفي أنفسكم أفلا تبصرون	1. 365

1	27	فقره إليهم قال ألا تأكلون	2.	366
52. TUR				
1	15	أفسح هذا أم أنتم لا تبصرون	1.	367
53. NECM				
1	19	أفراييم اللات والمزى	1.	368
1	21	ألكم الذكر وله الأنثى	2.	369
1	33	ألوأيت الذي نولى	3.	370
1	35	أعنده علم الغيب فهو يرى (٣٥) أم لم ينبا بما في صحف موسى	4.	371
1	59	أفمين هذا الحديث تعجبون	5.	372
54. KAMER				
	24	فقالوا أبشروا منا واحدا نتبعه إنا إذا لفي ضلال وسعر	1.	373
1	25	ألفي الذكر عليه من بيننا بلى هو كذاب أشر	2.	374
1	43	أكثركم خير من أولئكم أم لكم براءة في الزبير	3.	375
YOK	55. RAHMAN			
56. VAKIA				
2	47*	وكانوا يقولون أمأنا منا وكما ترابنا وعظاما أمأنا لميموثون	1.	376
1	58	أفراييم ما نمون	2.	377
1	59	أنتم تختلفونه أم نحن الخلقون	3.	378
1	63	أفراييم ما نموتون	4.	379
1	64	أنتم تزعمونه أم نحن الزارعون	5.	380
1	68	أفراييم الماء الذي تشربون	6.	381
1	69	أنتم أنزلتموه من المزن أم نحن المنزلون	7.	382
1	71	أفراييم النار التي تورون	8.	383
1	72	أنتم أنشأتم شجرتها أم نحن المنشئون	9.	384
57. HADİD				
1		ينادونهم ألم نكن معكم قالوا بلى ولكنكم فتنتم أنفسكم وتربصتم وارتبتم وغرتمكم الأماني حتى جاء أمر الله وغرتمكم بالله الفرور 14	1.	385
1		ألم يأن للذين آمنوا أن تخشع قلوبهم لذكر الله وما نزل من الحق ولا يكونوا كالذين أوتوا الكتاب من قبل فطال عليهم الأمد فقست قلوبهم وكثير منهم فاسقون 6	2.	386
58. MÜCADELE				
1		ألم تر أن الله يعلم ما في السماوات وما في الأرض ما يكون من بحوى ثلاثة إلا هو رابهم ولا خمسة إلا هو سادسهم ولا أدنى من ذلك ولا أكثر إلا هو معهم أين ما كانوا ثم يبصيحهم بما عملوا يوم القيامة إن الله بكل شيء عليم 7	1.	387
1		ألم تر إلى الذين نهوا عن التحرى ثم يعودون لما نهوا عنه ويتناجون بالإثم والعدوان ومعصية الرسول وإذا جاءوك حيوك بما لم يحبك به الله ويقولون في أنفسهم لولا يعذبنا الله بما نقول حسبيهم جهنم يصلونها فبئس المصير 8	2.	388
1		أأشفقتن أن تقدموا بين يدي بئراكم صدقات فإذا لم تفعلا وتاب الله عليكم فأقبوا الصلاة وآتوا الزكاة وأطيعوا الله ورسوله والله خير مما تعلمون 13	3.	389
1		ألم تر إلى الذين تولوا قوما غضب الله عليهم ما هم منكم ولا منهم ويحلفون على الكذب وهم يعلمون 14	4.	390
59. HAŞR				
1		ألم تر إلى الذين ناقفوا يقولون لإخوانهم الذين كفروا من أهل الكتاب لنن أخرجتهم	1.	391

	لنخرجن معكم ولا نطيع فيكم أحدا أبدا وإن قوتلتم لننصرنكم والله يشهد إنهم لكاذبون 11		
YOK	60. MÜMTEHİNE		
YOK	61. SAF		
YOK	62. CUMA		
	63. MÜNAFİKUN		
1	سواء عليهم أستغفرت لهم أم لم تستغفر لهم لن يغفر الله لهم إن الله لا يهدي القوم الفاستقين 6	1.	392
	64. TEGABÜN		
1	ألم يأتكم نبي الذين كفروا من قبل فذاقوا وبال أمرهم ولهم عذاب أليم 5	1.	393
YOK	65. TALAK		
YOK	66. TAHRİM		
	67. MÜLK		
1	تكاد جبر من الغيظ كلما ألغيت فيهما فوج سلمن عزبتها ألم يأتكم نذير 8	1.	394
1	ألا يعلم من خلق وهو اللطيف الخبير 14	2.	395
1	أأقسم من في السماء أن يمسسكم الأرض فإذا هي تمور 16	3.	396
1	أولم يروا إلى الطير فوقهم صافات ويبيضن ما يمسكنهن إلا الرحمن إنه بكل شيء بصير 19	4.	397
1	أفمن يمشي مكبيا على وجهه أهدى أمن يمشي سويا على صراط مستقيم 22	5.	398
1	قل أرأيتم إن أهلكني الله ومن معي أو رحمتنا فمن يغير للكافرين من عذاب أليم 28	6.	399
1	قل أرأيتم إن أصبح ماؤكم غورا فمن يأتكم بماء معين 30	7.	400
	68. KALEM		
1	قال أوسطهم ألم أقل لكم لولا تسبحون 28	1.	401
1	أفجعل المسلمين كالجحيم 35	2.	402
YOK	69. HAKKA		
	70. MEARİC		
1	أيطمع كل امرئ منهم أن يدخل جنة نعيم 38	1.	403
	71. NUH		
1	ألم تروا كيف خلق الله سبع سموات طباقا 15	1.	404
	72. CİN		
1	وأننا لا ندري أشر أريدكم في الأرض أم أراد بهم ربهم رشدا 10	1.	405
1	قل إن أدري أقریب ما توعدون أم يجعل له ربي أمدا 25	2.	406
YOK	73. MÜZEMMİL		
YOK	74. MÜDDESSİR		
	75. KIYAMET		
1	أیحسب الإنسان أن نجمع عظامه 3	1.	407
1	أیحسب الإنسان أن يترك سدى 36	2.	408
1	ألم يكن نطفة من مني يمني 37	3.	409
1	أليس ذلك بقادر على أن يحيي الموتى 40	4.	410
YOK	76. İNSAN		
	77. MÜRSELAT		
1	ألم نهلك الأولين 16	1.	411
1	ألم نخلقكم من ماء مهين 20	2.	412
1	ألم يجعل الأرض كفتاتا (٢٥) أحياء وأمواتا 25	3.	413

	78. NEBE		
1	6	ألم تجعل الأرض مهادا (٦) والجبال أوتادا	1. 414
	79. NAZIAT		
1	10	يتولون أننا لمرحومون في الحاضرة	1. 415
1	11	أنلدا كما عظاما نخرة	2. 416
1	27	أأتمم أشد حلقا أم السماء بناها	3. 417
YOK	80. ABESE		
YOK	81. TEKVİR		
YOK	82. INFİTAR		
	83. MUTAFFİFİN		
1	4	ألا يظن أولئك أنهم مبعوثون	1. 418
YOK	84. İNŞİKAK		
YOK	85. BURUC		
YOK	86. TARIK		
YOK	87. ALA		
	88. GAŞİYE		
1	17	أفلا ينظرون إلى الإبل كيف خلقت	1. 419
	89. FECR		
1	6	ألم تر كيف فعل ربك بعاد	1. 420
	90. BELED		
1	5	أيحسب أن لن يقدر عليه أحد	1. 421
1	7	أيحسب أن لم يره أحد	2. 422
1	8	ألم تجعل له عينين	3. 423
YOK	91. ŞEMS		
YOK	92. LEYL		
	93. DUHA		
1	6	ألم يبداك بيما قارى	1. 424
	94. İNŞİRAH		
1	1	ألم نشرح لك صدرك	1. 425
	95. TIN		
1	8	أليس الله بأحكم الحاكمين	1. 426
	96. ALAK		
1	9	أرأيت الذي ينهى	1. 427
1	11	أرأيت إن كان على الهدى	2. 428
1	13	أرأيت إن كذب وتولى	3. 429
1	14	ألم يعلم بأن الله يرى	4. 430
YOK	97. KADİR		
YOK	98. BEYYİNE		
YOK	99. ZELZELE		
	100. ADİYAT		
1	9	أفلا يعلم إذا ينظر ما في القبور	1. 431
YOK	101. KARİA		
YOK	102. TEKASÜR		
YOK	103. ASR		
YOK	104. HÜMEZE		
	105. FIL		
1	1	ألم تر كيف فعل ربك بأصحاب الفيل	1. 432

1	2	أُم يَعْلُ كَيْدَهُمْ فِي تَضَلِيلِ	2.	433
YOK		106. KUREYŞ		
		107. MAUN		
1	1	أُرَايَاتُ الَّذِينَ يَكْذِبُ بِالذِّينِ	1.	434
YOK		108. KEVŞER		
YOK		109. KAFİRÜN		
YOK		110. NASR		
YOK		111. TEBBET		
YOK		112. İHLAS		
YOK		113. FELAK		
YOK		114. NAS		
463				434

TOPLAM 434 AYETTE 463 HEMZE BULUNMAKTADIR.

İÇERİSİNDE HÜL BULUNAN AYETLERİN SURELERE GÖRE LİSTESİ

آyet İçindeki Sayısı	SURE ADI	Sure içindeki ayet sırası	Tüm Kur'an içindeki ayet sırası
2. BAKARA			
1	هل ينظرون إلا أن يأتيهم الله في ظلل من الغمام والملائكة وقضى الأمر ولي الله رجع الأمور	1.	1
1	ألم تر إلى الملا من بني إسرائيل من بعد موسى إذ قالوا لنبي لهم ابعت لنا ملكا نقاتل في سبيل الله قال هل عسيتم إن كتب عليكم القتال ألا تقاتلوا قالوا وما لنا ألا نقاتل في سبيل الله وقد أخرجنا من ديارنا وأبنائنا فلما كتب عليهم القتال تولوا إلا قليلا منهم والله عليم بالظالمين	2.	2
3. AL-İ İMRAN			
1	ثم أنزل عليكم من بعد الغم آمنة نعاسا يفضى طائفة منكم وطائفة قد أهمتهم أنفسهم يظنون بالله غير الحق ظن الجاهلية يقولون هل لنا من الأمر من شيء قل إن الأمر كله لله يخفون في أنفسهم ما لا يبدون لك يقولون لو كان لنا من الأمر شيء ما قتلنا ها هنا	1.	3
4. NISA			
5. MAIDE			
1	قل يا أهل الكتاب هل تفسونن مما إلا أن آما بالله وما أنزل إلينا وما أنزل من قبل وأن أكثركم فاسقون	1.	4
1	قل هل آبتكم بشر من ذلك متوبة عند الله من لعنه الله وغضب عليه وجعل منهم القردة والخنازير وعبد الطاغوت أولئك شر مكانا وأضل عن سواء السبيل	2.	5
1	إما يريد الشيطان أن يوقع بينكم العداوة والبغضاء في الخمر والميسر ويصدكم عن ذكر الله وعن الصلاة فهل أنتم متبهون	3.	6
1	إذ قال الخواريون يا عيسى ابن مريم هل يستطيع ربك أن ينزل علينا مائدة من السماء قال اتقوا الله إن كنتم مؤمنين	4.	7
6. EN'AM			
1	قل أرأيتم إن أتاكم عذاب الله بغتة أو جهرة هل يهلك إلا القوم الظالمون	1.	8
1	قل لا أقول لكم عندي خزائن الله ولا أعلم الغيب ولا أقول لكم إني ملك إن أتبع إلا ما يوحى إلي قل هل يستوي الأعمى والبصير أفلا تتفكرون	2.	9
1	سيقول الذين أشركوا لو شاء الله ما أشركنا ولا آباؤنا ولا حرمنا من شيء كذلك كذب الذين من قبلهم حتى ذاقوا بأسنا قل هل عندكم من علم فتخرجوه لنا إن تتبعون إلا الظن وإن أنتم إلا تحرضون	3.	10
1	هل ينظرون إلا أن تأتيهم الملائكة أو يأتي ربك أو يأتي بعض آيات ربك يوم يأتي بعض آيات ربك لا ينفع نفسا إيمانها لم تكن آمنت من قبل أو كسبت في إيمانها خيرا قل انتظروا إنا منتظرون	4.	11

7. ARAF			
1	ونادى أصحاب الجنة أصحاب النار أن قد وجدنا ما وعدنا ربنا حقا فهل وجدتم ما وعد ربكم حقا قالوا نعم 44	1.	12
2	هل ينظرون إلا تأويله يوم يأتي تأويله يقول الذين نسوه من قبل قد جاءت رسل ربنا بالحق فهل لنا من شفعاء فيشفعوا لنا أو نرد فعلنا غير الذي كنا نعمل قد خسروا أنفسهم وظل عنهم ما كانوا يقومون 53	2.	13
1	والذين كذبوا بآياتنا ولقاء الآخرة حبطت أعمالهم هل يميزون إلا ما كانوا يعملون 147	3.	14
8. ENFAL			
9. TEVBE			
1	قل هل ترهبون بنا إلا إحدى الحسنيين ونحن نترهب بكم أن يصيبكم الله بعباب من عنده أو يأخذنا فيضوا إنا معكم مذبذبون 52	1.	15
1	وإذا ما أنزلت سورة نظر بعضهم إلى بعض هل يراكم من أحد ثم انصرفوا صرف الله فلربهم بأنهم قوم لا يفقهون 127	2.	16
10. YUNUS			
1	قل هل من شركائكم من يبدأ الخلق ثم يعيده قل الله يبدأ الخلق ثم يعيده فأنت توفكون 34	1.	17
1	قل هل من شركائكم من يهدي إلى الحق قل الله يهدي للخطى أفمن يهدي إلى الحق أحق أن يتبع أمن لا يهدي إلا أن يهدى فما لكم كيف تحكمون 35	2.	18
1	ثم قيل للذين ظلموا فزقوا عذاب الجحيم هل يبرون إلا بما كنتم تكسبون 52	3.	19
1	فهل ينظرون إلا مثل أيام الذين خلوا من قبلهم قل فانتظروا إني معكم من المنتظرين 102	4.	20
11. HUD			
1	فلم يستجيبوا لكم فاعلموا أنما أنزل بعلم الله وأن لا إله إلا هو فهل أنتم مسلمون 14	1.	21
1	مثل الفريقين كالأعمى والأصم والبصير والسميع هل يستويان مثلا أفلا تذكرون 24	2.	22
12. YUSUF			
1	قال هل أمعكم عليه إلا كسا أمعكم على أمية من قبل فأثبتكم مير حافظا وهو أرحم الراحمين 64	1.	23
1	قال هل علمتم ما فعلتم بيوسف وأخيه إذ أنتم جاهلون 89	2.	24
13. RA'D			
2	قل من رب السموات والأرض قل الله قل أفأنتظرون من دونه أولياء لا يملكون لأنفسهم نفعا ولا ضرا قل هل يستوي الأعمى والبصير أم هل تستوي الظلمات والنور أم جعلوا لله شركاء خلقوا كخلقه فتدابه الخلق عليهم قل الله عالق كل شيء وهو الواحد القهار 16*	1.	25
14. IBRAHIM			
1	وبرزوا لله جميعا فقال الضعفاء للذين استكبروا إنا كنا لكم تبعا فهل أنتم مغنون عنا من عذاب الله من شيء 21	1.	26
15. HICR			
16. NAHL			
1	هل ينظرون إلا أن تأتيهم الملائكة أو يأتي أمر ربك كذلك فعل الذين	1.	27

	33	من قبلهم وما فللمهم الله ولكن كانوا انفسهم يظلمون		
1	35	فهل على الرسل إلا البلاغ المبين	2.	28
1	75	ضرب الله مثلا عبدا مملوكا لا يقدر على شيء ومن رزقناه منا رزقا حسنا فهو يفتق منه سرا وجهرا هل يستويون الحمد. الله بل أكثرهم لا يعلمون	3.	29
1	76	وضرب الله مثلا رجلين أحدهما أبكم لا يقدر على شيء وهو كل على مولاه أينما يوجهه لا يأتى بخير هل يستوي هو ومن يأمر بالعدل وهو على صراط مستقيم	4.	30
17. ISRA				
1	93	أو يكون لك بيت من زخرف أو ترقى في السماء ولن نؤمن لرقيك حتى تنزل علينا كتابا نقرؤه قل سبحان ربي هل كنت إلا بشرا رسولا	1.	31
18. KEHF				
1	66	قال له موسى هل أتبعك على أن تعلمني مما علمت رشدا	1.	32
1	94	قالوا يا ذا القرنين إن يأجوج ومأجوج مفسدون في الأرض فهل نجعل لك خرجا على أن تجعل بيننا وبينهم سدا	2.	33
1	103	قل هل ننبئكم بالأخسرين أعمالا	3.	34
19. MERYEM				
1	65	رب السماوات والأرض وما بينهما فاعبده واصطبر لعبادته هل تعلم له سميا	1.	35
1	98	وكم أهلكتنا قبلهم من قرن هل تحس منهم من أحد أو تسمع لهم ركزا	2.	36
20. TAHA				
1	9	وهل أتاك حديث موسى	1.	37
1	40	إذ تمشي أحثك فتقول هل أدلكم على من يكفله فرجعناك إلى أمك كي تقر عينها ولا تحزن وقتلت نفسا فنجيناك من الغم وقتناك فتونا فليست سنين في أهل مدين ثم جئت على قدر يا موسى	2.	38
1	120	فوسوس إليه الشيطان قال يا آدم هل أدلك على شجرة الخلد وملك لا يبلى	3.	39
21. ENBIYA				
1	3	ما يأتيهم من ذكر من ربهم محدث إلا استمعوه وهم يلعبون (٢) لاهية قلوبهم وأسروا النجوى الذين ظلموا هل هذا إلا بشر مثلكم أفتأتون السحر وأنتم تبصرون	1.	40
1	80	وعلمناه صنعة لبوس لكم لحصنكم من بأسكم فهل أنتم شاكرون	2.	41
1	108	قل إنما يوحى إلي أنا إنيكم إليه واحد فهل أنتم مسلمون	3.	42
22. HAC				
1	15	من كان يظن أن لن ينصره الله في الدنيا والآخرة فليمدد بسبب إلى السماء ثم ليقطع فليظفر هل يذهبن كيده ما يغيث	1.	43
23. MUMINUN				
24. NUR				
25. FURKAN				
26. SUARA				
1	39	وقيل للناس هل أنتم مجتمعون	1.	44
1	72	قال هل يسمعونكم إذ تدعون	2.	45
1		وقيل لهم أين ما كنتم تعبدون (٩٢) من دون الله هل تبصرونكم أو	3.	46

	93	ينتصرون		
1	203	فيقولوا هل نحن منظرون	4.	47
1	221	هل أنبتكم على من تنزل الشياطين	5.	48
27. NEML				
1	90	ومن جاء بالسيفه فكسبت وجوههم في النار هل تجزون إلا ما كنتم تعملون	1.	49
28. KASAS				
1	12	وحرمتنا عليه المراضع من قبل فذات هل أدلكم على أهل بيت يكفلونه لكم وهم له ناصحون	1.	50
29. ANKEBUT				
30. RUM				
1	28	ضرب، لكم مثلا من أنفسكم هل لكم من ما ملكت أيمانكم من شركاء في ما رزقناكم فأنتم فيه سواء تخافونهم كخيفتكم أنفسكم كذلك تفصيل الآيات لقرم يعقلون	1.	51
1	40	الله الذي خلقكم ثم رزقكم ثم يميتكم ثم يحييكم هل من شركائكم من يفعل من ذلكم من شيء سبحانه وتعالى عما يشركون	2.	52
31. LOKMAN				
32. SECDE				
33. AHZAB				
34. SEBE				
1	7	وقال الذين كفروا هل نزلكم على رجل يبيحكم إذا مرزقم كل مرق إنكم لفي خلق جديد	1.	53
1	17	ذلك جزيناهم بما كفروا وهل تجازي إلا الكفور	2.	54
1	33	وقال الذين استضعفوا للذين استكبروا بل مكر الليل والنهار إذ تأمرونا أن نكفر بالله ونجعل له أندادا وأسروا الندامة لما رأوا العذاب وجعلنا الأغلال في أعناق الذين كفروا هل يجزون إلا ما كانوا يعملون	3.	55
35. FATIR				
1	3	يا أيها الناس اذكروا نعمة الله عليكم هل من خالق غير الله يرزقكم من السماء والأرض لا إله إلا هو فأنى تؤفكون	1.	56
1	43	استكبارا في الأرض ومكر السيئ ولا يخفي المكر السيئ إلا بأهله فهل ينظرون إلا سنة الأولين فلن نجد لسنة الله تبديلا ولن نجد لسنة الله تحويلا	2.	57
36. YASIN				
37. SAFFAT				
1	54	قال هل أنتم مطلقون (٥٤) فاطلع قرآه في سواء الجحيم	1.	58
SAD				
1	21	وهل أناك نبأ الخصم إذ تسوروا الخراب	1.	59
ZÜMER				
1	9	أمن هو قانت أتاء الليل ساجدا وقائما يحذر الأخرة ويرجو رحمة ربه قل هل يستوي الذين يعملون والذين لا يعملون إنما يتذكر أولو الألباب	1.	60
1	29	ضرب الله مثلا رجلا فيه شركاء متشاكسون ورجلا سلما لرجل هل يستويان مثلا الحمد لله بل أكثرهم لا يعلمون	2.	61
2		ولكن سألتهم من خلق السماوات والأرض ليقولن الله قل أفرأيت ما ندعون من دون الله إن كرادني الله بضر هل هن كاشفات ضره أو	3.	62

	أرادني برحمة هل من ممسكات رحمته قل حسبي الله عليه يتوكل التوكلون 38*		
MÜMIN			
1	قالوا ربنا أمتنا انتين وأحييتنا انتين فاعترفنا بذنوبنا فهل إلى خروج من سبيل 11	1.	63
1	واذ يتحاجون في النار فيقول الضعفاء للذين استكبروا إنا كنا لكم تبا فهل أنتم مغنون عنا نصيبا من النار 47	2.	64
ŞURA			
1	ومن يضل الله فما له من وبي من بعده وترى الظالمين لما رأوا العذاب يقولون هل إلى مرد من سبيل 44	1.	65
ZUHRUF			
1	هل ينظرون إلا الساعة أن تأتيهم بغتة وهم لا يشعرون 66	1.	66
AHKAF			
1	فاصر كما صر أولو العزم من الرسل ولا تستعجل لهم كأنهم يوم يرون ما يوعدون لم يلبثوا إلا ساعة من نهار بلاغ فهل يهلك إلا القوم الفاستقون 35	1.	67
MUHAMMED			
1	فهل ينظرون إلا الساعة أن تأتيهم بغتة فقد جاء أشراطها فأنى لهم إذا جاءتهم ذكراهم 18	1.	68
1	فهل عسى إن توليتم أن تفسدوا في الأرض وتقطعوا أرحامكم 22	2.	69
KAF			
2	يوم تقول لجنهم هل امتلأت وتقول هل من مزيد 30*	1.	70
1	وكم أهلكتنا قبلكم من قرن هم أشد منهم بطشا فقيرا في البلاد هل من محيص 36	2.	71
ZARIYAT			
1	هل أتاك حديث ضيف إبراهيم المكرمين 24	1.	72
KAMER			
1	ولقد تركناها آية فهل من مدكر 15	1.	73
1	ولقد يسرنا القرآن للذكر فهل من مدكر 17	2.	74
1	ولقد يسرنا القرآن للذكر فهل من مدكر 22	3.	75
1	ولقد يسرنا القرآن للذكر فهل من مدكر 32	4.	76
1	ولقد يسرنا القرآن للذكر فهل من مدكر 40	5.	77
1	ولقد أهلكتنا أشياعكم فهل من مدكر 51	6.	78
RAHMAN			
1	هل جزاء الإحسان إلا الإحسان 60	1.	79
SAF			
1	يا أيها الذين آمنوا هل أدلكم على تجارة تنجيكم من عذاب أليم 10	1.	80
MÜLK			
1	الذي خلق سبع سموات طباقا ما ترى في خلق الرحمن من تفاوت قارجم البصر هل ترى من فطور 3	1.	81
HAKKA			
1	فهل ترى لهم من باقية 8	1.	82
İNSAN			

1	1	هل أتى على الإنسان حين من الدهر لم يكن شيئا مذكورا	1.	83
NAZIAT				
1	15	هل أتاك حديث موسى	1.	84
1	18	قتل هل لك إلى أن تزكى (١٨) وأهديك إلى ربك فتحشى	2.	85
MUTAFFIFIN				
1	36	هل توب الكفار ما كانوا يتعلون	1.	86
BURUC				
1	17	هل أتاك حديث الجنود (١٧) فرعون وثمود	1.	87
GAŞIYE				
1	1	هل أتاك حديث الغاشية	1.	88
FECR				
1	5	والفجر (١) وليال عشر (٢) والشفع والوتر (٣) والليل إذا يسر (٤) هل في ذلك قسم لذي حجر	1.	89
93				89

TOPLAM 89 AYETTE 93 هَلْ BULUNMAKTADIR.

KAYNAKÇA

- ABBAS HAŞAN, *en-Nahvu'l-Vâfi*, Kahire, ts.
- ABDULFETTÂH Ahmed el-Humuz, *et-Te'vilü'n-Nahvî Fi'l-Kur'ani'l-Kerim*, Riyad,
- AHMED B. FÂRİS (ö.395/1004), *es-Sâhibî fi Fıkhı'l-Luga*, thk. Mustafa eş-Şuveymi,
Beyrut, 1963
- AHMED CEVDET Paşa, *Belâgat-ı Osmâniyye*, Mimar Sinan Üniversitesi Yay., 1987.
- AHMED EBU HÂKKA, *el-Belâga ve't-Tahlîlü'l-Edebî*, Beyrut, 1993.
- AKDAĞ, Hasan, *Arap Dilinde Edatlar*, Konya, 1984
- ATEŞ, Süleyman, *Kur'an-ı Kerîm ve Yüce Meâlî*, Ankara, ts.1984.
- BAĞDÂDÎ, Abdulkadir b. Ömer (ö.993/1682), *Hizânetü'l-Edeb ve Lübb-ü Lübb-i Lisâni'l-Arab*, thk. ve şrh. Abdusselam Muhammed Harun, Kahire, 1986.
- EI-BEYYÛMÎ, Seyyid Meresî İbrahim, *Fethu'l-Habîr fi Edevâti't-Tefsîr*, Kahire, 1987
- el-BEYZÂVÎ, Nasıruddin Ebu Said Abdullah b. Omer b. Muhammed eş-Şirazî(791h),
Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl, İstanbul, ts.
- BİLGEGİL, M.Kaya , *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*, İstanbul, 1989.
- BOLELLİ, Nusreddin, *Belâgat, Arap Edebiyatı Bilgi ve Teorileri*
- BULAÇ, Ali, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Anlamı(Meal ve Sözlük)*, İstanbul, 1983
- el-CÂRİM, Ali ve Mustafa Emin, *el-Belâgatü'l-Vâzıha*, Mısır, 1959.
- el-CÛRCÂNÎ, Ebubekir Abdulkahir b. Abdirrahman b. Muhammed en-Nahvi(ö.471/1078), *Kitâbu Delâilü'l-İ'câz*, Cidde, 1992.
-----, *Esrâru'l- Belâga*, Cidde, 1991.
- ÇANTAY, Hasan Basri, *Kur'an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, İstanbul, 1985
- ÇELEN, Mehmet , *Arapçada Edatlar (Lugat ve Filolojik İnceleme)*, İstanbul, 1991.
- DİYARBEKİRLİ Said Paşa, *Mizânu't-Edeb*, İstanbul, 1305
- Doğan AKSAN, *Anlambilim, Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*,
Ankara, 1998
-----, *Her Yönüyle Dil, Ana Çizgileriyle Dilbilim*, Ankara, 1995
- EBU HAYYÂN el-Endülüşî, Ebu Abdullah Muhammed b. Yusuf b. Hayyan, *Tefsîru Bahri'l-Muhît*, Mısır, 1328

- ELMALILI M.Hamdi YAZIR, *Hak Dini Kuran Dili*, Eser neşriyat, 1971
-----, Hamdi Yazır, *Kur'an-ı Kerim ve Meâli*, İstanbul, 1993
- el-ENBÂRÎ, Ebu'l-Berekât Abdurrahman b. Muhammed (ö.577/1181), *Esrâru'l-Arabiyye*, thk. Dr.Fahr Salih Kadare, Beyrut, 1995.
- el-FARİSÎ, Ebu Ali el-Hasen b. Ahmed b. Abdilllah el-Gaffar en-Nahvi b. Ebban (ö.377/987), *Kitâbu'l-Îzâh*, thk. Dr.Kazım Bahru'l-Mercan, Alemü'l-Kütüb, 1996
- FAZL ABBAS HASAN, *el Belâga Funûnuhâ ve Efnânuhâ*, Amman, 1985,
- el-FERRÂ, Ebu Zekerriyya Yahya b. Ziyad (ö.207/822), *Meâni'l-Kur'an*, thk.Abdul-Fettah İsmait Şibti, Beyrut, ts.
- FUAD ABDULBÂKÎ, Muhammed, *Mu'cemu'l-Müfehres li Elfâzi'l-Kur'ani'l-Kerim*, İstanbul, 1982
- el-GALÂÛÎNÎ, Mustafa, *Câmiu'd-Durûsi'l-Arabiyye*, Beyrut, 1982
- el-HARİZMÎ, Sadru'l-Efâdil el-Kasım b. El-Hüseyn (ö.617), *Şerhu'l-Mufasssal fi San'ati'l-İ'rabi'l-Mevsûm bi't-Tahmîr*, thk. Dr. Abdurrahman b. Süleyman el-Asemin, Beyrut, 1990.
- HASAN ÇELEBÎ, *Hûşiyetü ale'l-Mutavvel*, Matbaa-i Amire,1270 Muharrem.
- el-HATÎB el-KAZVÎNÎ, Celaleddin Muhammed b. Abdurrahman(ö.739/1338), *el-Îzah fi Ulûmi'l-Belâga*, şrh. Abdu'l-Mün'im Hafaci, Beyrut, 1993.
-----, *et-Telhîs fi Ulûmi'l-Belâga*, şrh. Abdurrahman el-Berkuki, Daru'l-Kütübi'l-Arabi, 1992.
- HEYET, *Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, TDV yay., Ankara, 1993
- İBN AKÎL, Abdurrahman (ö.769/1367), *Şerhu İbn-i Akîl(Elfiyye şerhi)*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, Beyrut, 1992.
- İBN CİNNÎ, Ebu'l-Feth Osman el-Mevsûri(ö.392/1001), *el-Lüma' fi'l-Arabiyye*, thk. Hamid el-Mü'min, Beyrut, 1985.
- İBN HİŞÂM el-ENSARÎ, Ebu Muhammed Abdullah Cemaleddin b. Yusuf b. Ahmed b. Abdullah (ö.761/1360), *Mugni'l-Lebib an Kütübi'l-Eârib*, thk. Dr.Mazin el-Mübarek/ Muhammed Ali Hamdullah, Daru'l-Fikr, 1992.

- , *Şerhu Şuzûri'z-Zeheb fî Ma'rifeti Kelâmi'l-Arab*, Müesseseti'r-Risale, 1994.
- , *Evdahu'l-Mesâlik (ilâ Elfiyyet-i İbn-i Mâlik)*, Beyrut, 1968.
- , *Şerhu Katri'n-Nedâ ve Belli's-Sadâ*, Dersaadet, İstanbul, ts.
- İBN KESÎR, İsmail, *Tefsîru't-Kur'ani't-Azîm*, Kahire, 1373
- İBN KUTEYBE, İbn Muhammed Abdullah b. Müslim ed-Dineveri(ö.276/889),
Edebü'l-Kâtib, şrh.:Ali Faur, Beyrut, 1988.
- , *Te'vîlü Müşkili'l-Kur'an*, Mısır, 1954
- İBN MÂLİK, Cemalüddin Muhammed b. Abdillâh b. Abdillâh et-Tai el-Ceyyani el-Endülüsü(ö.672/1274), *el-Elfiyye, Şerhu't-Teshûl(Teshîlü'l-Fevâid ve Tefhîmü'l-Mekâsûd l'ibn-i Mâlik)*, thk.Dr.Abdurrahman es-Sceyyid/ Dr. Muhammed Bedevi el-Mahtun, Hicr, 1990.
- İBN MANZÛR, Ebu'l-Fađl Muhammed b. Mükrim b. Ali b. Ahmed, *Lisânu'l-Arab*, Beyrut, ts.
- İBN YAIŞ, Yaiş b. Ali (ö.643/1245), *Şerhu'l-Mufasssal*,Beyrut, ts.
- el-İCÎ, Adududdin Abdurrahman b. Ahmed (755/1354), *el-Fevâidü'l-Gıyâsiyye*,
el-İCLÎ, Süleyman b. Omer *el-Futûhâtu'l-İlâhiyye bi Tevdîhi Tefsiri'l-Celâleyn*,
- İSFERAYİNÎ, Usamüddin İbrahim b. Muhammed b. Arabşah, *E'tval(Şerhu't-Telhîs)*,
Matbaa-i Amire, 1284,
- el-MÂLİKÎ, Ahmed b. Abdunnûr, *Rasfu'l-Mebânî fî şerhi Hurûfi'l-Meânî*, thk.
Ahmed Muhammed el-Harrât, Arap Dil Kurumu yay., Dimaşk, 1985
- MUHAMMED EBU MUSA, *el-Belâgatü'l-Kur'aniyye fî Tefsiri'z-Zemahşerî*, Kahire,
1988.
- MUHAMMED Rıfat, *Mecâmiü'l-Edeb*, İstanbul, 1308
- el-MÛBERRED, Ebu'l-Abbas Muhammed b. Yezid el-Ezdi (285/898), *el-Muktedab*,
thk. Muhammed Abdulhalık Udayme, Beyrut, 1963.
- , *El-Kâmil*, ts.
- ÖZTÛRK, Yaşar Nuri, *Kur'an-ı Kerim Meali(Türkçe çeviri)*, İstanbul, 1994
- RADİYYUDDÎN, Muhammed b. El-Hasen el-İstirabazi(ö.688), *Şerhu'r-Radî (ale'l-Kâfiye l'ibn-i Hâcib)*, Câmîatü Karinus, 1996
- er-RAMMÂNÎ, Ebulhasen Ali b. İsa, *Meânî'l-Hurûf*, thk. Abdulfettâh Şelebî,
Kahire,1973

- REBÎA el-KA'BÎ, *et-Terkîbü'l-İnşâi fi'l-Kur'ani'l-Kerim*, Beyrut, 1993.
- SAKHR, *el-Kur'anul-Kerim CD' si*, Al-Alamiyah, 1991
- es-SEKKÂKÎ, Ebu Yakub Yusuf b. Ebu Bekir Muhammed b. Ali(ö.626/1229),
Miftâhu'l-Ulûm, Beyrut, 1983.
- SEMİR ŞERÎF, “*el-Enmâtu't-Tahvîliyye fi'l-Cümeli'l-İstifhamiyyeti'l-Arabiyye*”, el-
Mevrid, 1989 I.sayı, 32-63
- SÎBEVEYH, Ebu Bişr Amr b. Osman b. Kanber(ö.180/796), *Kitâbu Sibeveyh*, thk. ve
şrh: Abdu's-Selam Muhammed Harun, Kahire, 1983
- SUYÛTÎ, Celeleddin Ebu'l-Fadl Abdurrahman b. Ebu Bekir(ö.911/1505), *el-Müzhir fi
Ulûmi'l-Luga ve Envâiha*, şrh. Muhammed Cade'l-Mevla Bey/
Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim/ Ali Muhammed el-Bicavi, Beyrut,
1987.
- , *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'an*, Mısır, 127,
- , *el-Eşbâh ve'n-Nezâir fi'n-Nahvi*, Beyrut, 1985.
- , *el- İktirâh fi ilmi Usûli'n-Nahvi*, thk. Ahmet Suphi Furat, İstanbul,
1978.
- , *Mu'tereku't-Akrân fi f'câzi't-Kur'an*, Beyrut, 1988.
- es-SUYUTÎ, Celeleddin Abdurrahman b. Ebubekir ve Celeleddin Muhammed b.
Ahmed el-Mahallî- *Tefsîru'l-Celâleyn*, İstanbul, ts.
- et-TEFTAZÂNÎ, Sadeddin Mesud b. Ömer(ö.792/1290), *el-Mutavvel ala't-Telhîs*,
Matbaa-i Amire, 1309.
- et-TÎBÎ, Şerefü'd-Din Hüseyin b. Muhammed (ö.743), *Kitabu't-Tibyân(fi ilmi'l-Meânî
ve'l-Bedü' ve'l-Beyân)*, thk. ve tkd.: Dr. Hadi Atıyye Metar el-Hilali,
Alemü'l-Kütüb, 1987.
- el-UKBARÎ, Abdullah b. Hüseyin, *İmlâu ma Menne bihi'r-Rahmân min Vücûhi'l-
İ'rabi ve'l-Kiraati fi cemi'i'l-Kur'an*, Mısır, 1961
- YAVUZ, Galip, *en-Nahvu fi Keşşâfi'z-Zemahşerî ,Dirâse Nakdiyye Mufassala
(Basılmamış doktora tezi)*,University of Oriental College Department
of Arabic, Punjab University, Lahore, 1992
- ez-ZERKÂNÎ, Muhammed Abdu'l-Azim, *Menâhilü'l-İrfân fi Ulûmi'l-Kur'an*,
Beyrut, 1988.

ez-ZEMAHŞERÎ, Carullah Mahmud b. Omer, *el-Keşşâf an Hakâiki Gayâmizi't-Tenzîl*, Kahire, 1953

ez-ZERKEŞÎ, Bedreddin Muhammed b. Abdullah, *el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'an*, thk.:
Dr.Yusuf Abdurrahman el-Meragseli/Cemal Hamdi ez-
Zehebi/İbrahim Abdullah el-Kürdi, Beyrut, 1994.

ZİHNİ, Mehmed, *el-Müntehab ve'l-Muktedab*, İstanbul, 1991

eISBN 978-625-6961-38-8

9 786256 961388